

A

NKARA

ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI

CİLT / VOLUME:3 SAYI / ISSUE:5

YAZ/SUMMER 2022

N

K

A

R

A

D

ERGİSİ

BİZANS

MİMARİ

ARKEOLOJİ

TARİH

BALKAN

SELÇUKLU

ANADOLU

ÇEVİRİ

RESİM

KÜLTÜR

OSMANLI

BELGE

UYGARLIK

TAHRİR

KRONİK

TEVARİH

VAKFIYE

SİKKE

SANAT

AJARS

Cilt/Volume:3 Sayı/Number:5 Yaz/Summer 2022
e-ISSN: 2717-9052

ANKARAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AJARS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

leventkayapinar@hotmail.com

05353930212

DERGİ İLETİŞİM

Elmek / Email: ankaradergisi06@gmail.com

Genel Ağ / Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad/>

<https://www.ankaradergisi06.com/>

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Arda Ada YILMAZYAŞAR

Dr. Öğr. Üy. Hasan YILMAZYAŞAR

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

MLA (Modern Language Association)-ERIH PLUS-ICI Index (International Copernicus Index), NSD (Norwegian Register For Scientific Journals, Series And Publishers)-Standford Libraries- NLClibrary (Northern Lakes Colleges)- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)-ResearchBib-Haw Hamburg-Neu in der EZB-ASOS İndeks-İdeal Online, İSAM, ResearchGate, Google Scholar, ROAD-Colombus State University Libraries-KOBV (Portal Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin Brandenburg).....

© Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi

©Ankara's Journal of Anatolia and Rumelia Studies

ANKARA

5. SAYININ BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF OF 5th ISSUE

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

Yardımcı Editör ve Sekreteryası / Assistant Editor and Secretariat

Arş. Gör. Hatice ERDOĞAN

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Hülya TAŞ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (İzmir Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)

Doç. Dr. Fatma Akkuş YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevgi PARLAK (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu (Trakya Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Petru GOLBAN

Arş. Gör. Derya BENLİ-Arş. Gör. Özge KARİP SEYREK

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Arş. Gör. Hatice ERDOĞAN

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Akif KIREÇÇİ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Dimitri KOROBİNİKOV-ABD
Prof. Dr. Dragi GEORGIEV-Üsküp Üniversitesi
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko Tırnova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nejla GÜNAY-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman POLAT-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Aleksander FOTIC-Belgrad Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Arif SARI Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Beycan HOCAOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi
Doç. Dr. Esra ÖZSÜER-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA-VelikoTırnova Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş İŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez Devlet Arşivleri
Doç. Dr. Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi
Doç. Dr. Mehmet ERSAL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mümin İSOV-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri ÖZÇAKIR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Sema KÜSKÜ-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan GÜZEL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Sırcan KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Mustafa UYAR-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Doç. Dr. Tatjana KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Şebnem PARLATIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad Tarih Enstitüsü
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya
Dr. Nadejda VASİLEVA-Trakya Üniversitesi
Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tırnova
Dr. Betül ÖZCAN BALKIR- Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Uğur ÖZGÜR-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Sosyal Medya Hesaplarımız

<https://twitter.com/ankaraarast>

Sayı / Number : 5	Yaz / Summer 2022
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

- ATEŞ, Hacer:** Rumeli’de Erken Dönem Timar Uygulamasına Bir Örnek: Xv. Yüzyılda Keşan Nahiyesi/ An Example of Early Timar Practice in Rumeli: Keşan in The XVth Century.....1-29
- AYDIN, Özden:** Karakarga İş Üzerinde: Osmanlı’nın Kargalarla İmtihanı / The Black Crow on Work: The Ottoman’s Test With Crows.....31-49
- CEVRİOĞLU, Mahmut Halef:** Kaptan-ı Derya Hasan Paşa’nın Özi Serdarlığı (1626-1627) / Grand Admiral Hasan Pasha As The Ozi (Ochakiv) Serdar (1626-1627).....51-69
- ÇAM, Ömer:** II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı’nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme / An Evaluation of The Abrogated Foundations and Their Real Estates in The Bolu Sanjak During The Reign of Mehmed II.....71-106
- DENİZ, Suzan:** Egemen Güç Olarak Devlet İçinde Çocuğun Statüsü / Status of The Child in The State As a Sovereign Power.....107-133
- EŞİM, İbrahim & ZAMAN Serhat:** Coğrafya Bölümü Lisans Öğrencilerinin “Balkanlar” Üzerine Olan Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi / Determination of Undergraduate Geography Students’ Perceptions of The “Balkans” through Metaphors..... 135-159
- TAŞ, Hülya:** Erken Modern Dönemde Bir Yetki Alanı Olarak Edirne Bostancıbaşılığı: “Kırkayak” Edirne Bostancıbaşısı / The Office of “The Commander of Gardeners” of Edirne as an Early-Modern Sphere of Authority: “Kırkayak” (Centipede) The Commander of Gardeners of Edirne.....161-192
- YAZICI ÖZEL, Serra:** Basında Yunanistan Kralı Pavlos’un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952) / The Visit of The King of Greece Pavlos to Turkey (June 1952) and The Visit of The President of Turkey Celal Bayar to Greece (November 1952) in The Press.....193-219

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

KAYAPINAR, Ayşe: Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.....**221-226**

YAYIN İLKELERİ.....227-237

Araştırma Makalesi

**RUMELİ'DE ERKEN DÖNEM TİMAR
UYGULAMASINA BİR ÖRNEK: XV. YÜZYILDA
KEŞAN NAHİYESİ**

Hacer ATEŞ*

Öz: Osmanlı fetih politikası gereği fethedilen bölgelerde tam bir hakimiyet sağlandıktan sonra toprakların kimlere hangi koşulda tahsis edildiği belirlenerek tahrir işlemi gerçekleştirilirdi. Rumeli'nin fethiyle birlikte ele geçirilen bölgeler gerek fethe katılan askeri sınıfa gerekse görevi karşılığında maaş olarak belli şahısların tasarrufuna bırakılmıştır. Toprakların tasarruf usulü, vergiye dahil nüfus ve araziler tahrir defterlerine kaydedilmekteydi. Tahrir defterleri mali kayıtların dökümü niteliğinde olmakla birlikte şehir ve köy yerleşim birimlerinin idari ve sosyal hayatına dair bilgileri içermektedir. Bu çalışmada Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Rumeli bölgesinin erken tarihli defterlerinden 1456 yılına ait icmal defteri içinde yer alan Keşan nahiyesi ele alınmıştır. Keşan ve çevresi Rumeli'de ilk fethedilen ve iskân edilen bölgelerden biri olması sebebiyle erken dönemde Rumeli'de oluşturulan toprak sistemi, askeri ve idari teşkilatı hakkında bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Keşan, Tahrir Defteri, Timar, Yörük

**AN EXAMPLE OF EARLY TIMAR PRACTICE IN
RUMELI: KEŞAN IN THE XVth CENTURY**

Abstract: As a requirement of the Ottoman conquest policy, after full dominance was achieved in the conquered regions, the legal status of the lands was determined and it was determined to whom it was allocated and under what conditions. With the conquest of Rumelia, the conquered regions were given to both the military class participating in the conquest and certain individuals as a salary in return for their duty. The taxable population and lands on their lands were recorded in the tahrir books. Tahrir registers contain financial records as well as information about the administrative and social

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: hacerates@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0708-0213

life of city and village settlements. In this study, the district of Keşan, which is included in the icmal book of 1456, which is one of the early notebooks of the Rumeli region belonging to the period of Fatih Sultan Mehmed, is discussed. Since Keşan and its surroundings are one of the first conquered and settled regions in Rumelia, it is important in terms of giving information about the land system, military and administrative organization created in Rumeli in the early period.

Key Words: Rumelia, Keşan, Tahrir Register, Tımar, Turkmans

Extended Abstract: At the beginning of the records from which information can be obtained about the Ottoman order and administrative divisions in Rumelia, the tahrir registers come first. The early records of Rumelia are the Arvanid Sanjak cadastral record, which was created in the XV century. Although the Tahrir registers are a breakdown of early Ottoman financial records, they also contain information about the administrative structure and social life of Ottoman cities and villages. The names of the cities and villages, the population, the occupations made there, the products grown, and the taxes collected are recorded in the tahrir books. They are very important records as they provide various information. In this study, the icmâl book dated (1455-56), which is understood to belong to the Fatih period, was used. This book was prepared in the XV century and the first information about Keşan is in this book. Keşan is one of the regions where the Ottomans first settled in Rumelia. For this reason, the data of Keşan will also help us to understand the military and administrative system created by the Ottomans in the early period in Rumelia. Except for three of the villages in Keşan in the 15th century, the names of the others are Turkish. This shows that when the Ottomans passed to Rumelia, Keşan and its surroundings were surrounded by empty lands. Many new Turkish villages were established in these empty areas. With the conquest of Rumelia, crowded groups passed from Anatolia to Europe. Villages in Keşan were established by these immigrants. The revenues of the newly established villages were given to the soldiers or state officials who participated in the conquest of Rumelia. A large number of soldiers were provided for the Ottoman army from the income obtained from 43 villages in Keşan. Almost all of them were armored cavalry. According to the Ottoman laws, the sipahis, who had a large income, had to take large tents and a few small tents when they went to war. In some of the Keşan villages, there were those who raised hunting birds for the Ottoman Sultan. When the Sultan was in the Edirne palace, he went hunting near Keşan. Specially bred birds of prey were part of this ceremony. Since ancient times, a large amount of wheat has been grown in the Thrace region. This did not change during the Byzantine and Ottoman

periods. In both the Byzantine and Ottoman periods, the wheat needs of the capital Istanbul were met from here. Wheat was also grown in Keşan and was sent to the Ottoman palace. The flour produced in Keşan mills was taken to Istanbul to feed the Ottoman army or navy personnel.

Giriş

Keşan Balkanların en önemli güzergâhlarından biri olan İstanbul’dan Draç’a kadar uzanan Via Egnatia üzerindeki stratejik öneme sahip küçük bir yerleşmedir. Bizans dönemindeki adı Russion olarak bilinmektedir¹. Russion hisarı, etrafındaki diğer kalelerle birlikte imparatorluğun başkenti Konstantiopolis’in batı sınırındaki savunma hattını oluşturan zincirin bir halkasını teşkil etmektedir. Bu stratejik nokta Osmanlıların Rumeli’ye geçişi ve Gelibolu’nun ele geçirilmesinin ardından fethedilen ilk bölgelerden biri olmuştur. Rumeli fatihi Süleyman Paşa Gelibolu’yu ele geçirdikten sonra buradan hareketle uçlar oluşturarak yeni fetih istikametini tayin etmiştir². Sağ, orta ve sol kol olmak üzere teşkilâtlanan bu yapı aynı zamanda sistemli bir fetih harekâtının da ana plânını teşkil etmiştir. Bu minvalde Keşan daha Süleyman Paşa zamanından itibaren baskı altına alınmaya başlanmıştır. Süleyman Paşa döneminde Gelibolu merkez olmak üzere oluşturulan uçlardan *sol kolun* hareket sahasının içinde kalan Keşan bu kolda faaliyet gösteren Evrenos Gazi’nin denetimindeki kuvvetler tarafından sık sık Osmanlı akınlarının hedefi olmuştur³. Bu durum Süleyman Paşa’nın vefatına kadar devam etmiştir. Ancak malûm olduğu üzere Süleyman Paşa’nın bir av esnasında yaralanması sonucu vefatı ile bir süre ara verilen Rumeli fütuhâtı şehzade Murad’ın Rumeli’ye gönderilmesi üzerine tekrar hız kazanmıştır.

Şehzade Murad Rumeli fütûhatının başına geçtikten sonra bir taraftan İstanbul’u sıkıştırırken diğer taraftan da Bizans’ın Trakya topraklarındaki en önemli şehirlerinden biri olan Edirne’yi ele geçirmek üzere yeni bir

¹ Bizans kaynaklarına göre X. yüzyılda adı Russion olarak bilinmekte olup bu isim XII. yüzyıl Arap kaynaklarında Russo olarak geçmektedir, bkz. Liena V. Simenova, “Keşan (Russion): Ortaçağda Via Egnatia’da Önemli Bir Kale”, *Keşan Sempozyumu Bildirileri Metinleri*, İstanbul 2005, s. 252.; Balkanlar ile ilgili bir haritalarda Rossa olarak kaydedilmiştir, bks. Klaus Belke, “Roads And Travel İn Macedonia And Thrace İn The Middle And Late Byzantine Period”, *Travel in The Byzantine World*, ed. R. Macrides, Aldershot 2002, 76.

² Halil İnalçık, “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362) Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten*, LXXIII, S: 266, Ankara 2009, s. 77-107; keza H. İnalçık, “Rumeli”, *DİA*, C.XXXV, İstanbul 2008, s. 232- 235.

³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949, s. 127-128.

strateji belirlemiştir⁴. Bu strateji ayını zamanda Edirne’nin fetih plânının da bir parçasıdır. Bu plân çerçevesinde şehzade Murad Rumeli kuvvetlerini iki kola ayırmış kendisi Lala Şahin Paşa ile birlikte Tekirdağ-Çorlu-Burgaz güzergâhından olmak üzere Edirne-İstanbul bağlantısını kesmek suretiyle Edirne üzerine yürürken ordunun diğer bir kolunda da Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey güneyden Edirne’yi baskı altın alarak Keşan-İpsala-Dimetoka güzergâhında harekete geçmişlerdir. Daha Süleyman Paşa zamanında Osmanlı öncü kuvvetlerinin tazyikini üzerinde hisseden Keşan çok geçmeden Evrenos Gazi tarafından ele geçirilmiştir⁵. Keşan hisarının teslim olmasından hemen sonra İpsala tarafları da baskı altına alınmıştır. Nihayet İpsala ve Dimetoka kalelerinin de ele geçirilmesiyle Edirne’nin fethine bir adım daha yaklaşmıştır. 1361 yılında Edirne’nin fethiyle birlikte yaklaşık on yıl içinde Doğu Trakya’nın fethi neredeyse tamamlanmıştır. Fetih kronolojisinden de anlaşılacağı üzere Keşan Edirne’den önce fethedilmiştir.

Edirne’nin fethinin ardından kısa bir süre sonra Orhan Bey’in vefat haberinin gelmesi ile birlikte şehzade Murad Bursa’ya gitmek üzere Rumeli’den ayrılmadan evvel Lalası Şâhin’i uç beyleri üzerinde beylerbeyi tayin etmiştir⁶. İlk kez hayata geçirilen bu uygulamayla beylerbeyi sıfatıyla atanan Lala Şahin Paşa’nın geniş askeri yetkileri haiz bir komutan hüviyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Sultan Murad Anadolu’daki meselelerle meşgul olurken Edirne’de bulunan beylerbeyi Lala Şâhin önderliğinde Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey denetimindeki Rumeli kuvvetleri fetihlere devam etmiştir⁷. Edirne merkezli yürütülen harekâtlar neticesinde ele geçirilen bölgeler Anadolu’dakine benzer bir şekilde sancak, kaza, nahiye ve karye/köy olmak üzere sistematik şekilde teşkilâtlandırılmıştır. Ancak Anadolu’dan farklı bir uygulamanın Rumeli topraklarında hayata geçirildiği görülmektedir.

Sultan Murad zamanında Rumeli’de fethedilen yerler, ilk etapta merkezi Edirne’de bulunan Paşa Sancağı’na bağlanarak Rumeli Beylerbeyiliği ihdas edilmiştir. Bu yeni oluşan eyaletin yönetim merkezi tayin edilen

⁴ XIV. yüzyılın ilk yarısında Bizans çekirdek coğrafyasını Konstantinopolis ve Trakya bölgesi teşkil etmekte idi. Bu sırada Trakya’nın en önemli kentleri ise Dimetoka ve Edirne olarak bilinmekteydi, bkz. Donald M. Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-145*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2016, s. 270

⁵ *Âşıkpaşazâde*, s. 127-128.

⁶ Halil İnalçık, “Murad I”, *DİA*, C. XXXI, 2020, s. 156.

⁷ Bu hareketler esnasında Edirne’nin batı ve kuzey cihetinde olmak üzere Filibe, Sofya, Çirmen, Ferecik vs. bölgeleri ele geçirilmiştir, ayrıntılar için bkz., Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 157-158.

Edirne aynı zamanda Rumeli Beylerbeyi’nin de burada bulunuyor olması sebebiyle *Paşa livâsı/sacağı* olarak adlandırılmıştır⁸. Paşa Livâsı, diğer bir tabirle Rumeli Beylerbeyiliği, Osmanlı kadim uygulamaları gereğince sağ ve sol kol olmak üzere iki cenaha ayrılmıştı. Sağ cenahta dokuz, solda ise on kadılık bölgesi bulunmakta idi. XVI. yüzyılda Paşa Livası cânib-i yeminde; Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Tatarpazarı, Keşan, Eskihisar-Zağra, Kızılağaç, Filibe kadılikları yer almaktaydı. Keşan Osmanlı idari sistemi içerisinde Paşa Livâsı’na tabi bir kazâ olarak kaydedilmiştir⁹. İncelediğimiz defterde Keşan için idarî olarak kimi zaman nahiyeye kimi zaman vilâyet ibaresi kullanılmasına rağmen Keşan’da bir kadılık müessesinin varlığı hukuki statüsünün kaza olduğunu işaret etmektedir¹⁰. Zira Duşbudak adlı karyenin gelirlerinin görevi karşılığında Keşan kadısına timar olarak verildiği açıkça ifade edilmiştir. Mezkûr köy hakkındaki tutulan kayıtların ayrıntılarını incelediğimizde bu uygulamanın daha önceki sultanlar zamanından itibaren var olduğunu ve köyün gelirinin eski dönemlerden itibaren Keşan kadılarına timar olarak verildiğini öğrenmekteyiz¹¹.

Arşiv vesikalarından edindiğimiz bilgiler doğrultusunda bugünkü Keşan’ın Osmanlı kayıtlarında Rusköy olarak bilinen köy etrafında geliştiğini söylemek mümkündür. Rusköy ismi Bizans döneminde Keşan hisarının bulunduğu en eski yerleşim alanı olan Russion ismine izafeten Osmanlı döneminde verilen isimdir. Bu köy ile birlikte en kalabalık gayri müslim nüfusa sahip olan *Mavri nâm-ı diğer Keşanköy*’ün de Rusköy’e yakın bir yerleşim olduğunu düşünmekteyiz. Bu köyün bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Fakat buradaki gayri müslim nüfus dikkate alındığında ilk akla gelen Keşan’daki kadim Bizans ahalisinin burada meskun olduğudur. Keşan hisarını da içine aldığı tahmin ettiğimiz bu iki köyün ana yerleşim alanını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Keşan’a ait XV.-XVI. yüzyıllarda düzenlenmiş tahrir defterlerini incelediğimizde Keşan

⁸ Paşa sancağının Rumeli beylerbeliğinin karşıladığı olduğu hakkında bkz., M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952., s.6-8.

⁹ Paşa Livası sol kolda Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Tatarpazarı, Keşan, Eskihisar-Zağra, Kızılağaç, Filibe kazaları bulunmaktaydı, M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s.6.

¹⁰ Nahiyeye tabiri, livâ ve kazalar dışında doğrudan coğrafi ve idarî birimleri ve bölgeleri ifade etmek için kullanılmakla birlikte XV. ve XVI. yüzyıllarda bazen vilâyetle eş anlamlı olarak geçmektedir, bkz., İlhan Şahin, “Nahiyeye”, *DİA*, C. XXXII, 2006, s. 307.

¹¹ Karye-i Duşbudak timar-ı mevlâna kâdı, *MC*. O89, 65b.

nefsine yani şehir özelliği gösteren bir yerleşmeye ya da kayda tesadüf edilmemiştir¹². Ancak 1641 (H. 1051) yılına ait bir avâız defterinde Rusköy’de mahallelerin varlığı dikkat çekicidir. *Nefs-i Keşan nâm-ı diğêr Rusköy* başlığı altında Müslüman ve gayri müslim mahalleler sıralanmıştır¹³. Bu kayıt yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi Rusköy’ün Keşan’ın merkezi olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır.

Keşan ve çevresi Süleyman Paşa döneminde Gelibolu’dan sonra Osmanlı akıncılarının ilk uğrak noktalarından olması sebebiyle Rumeli fethinde oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira buralar Anadolu yakasından geçen öncü kuvvetlerin ilk mücadele sahası olmasının yan sıra meskun oldukları ilk sahalara da başında gelmektedir. Şehzade Murad zamanında gerçekleştirilen iskân faaliyetleri esnasında da bu hareketlilik devam etmiş Anadolu’dan göçürülen Türkmenler burada yerleşmeyi sürdürmüştür. Bu sebeple Keşan ve civarındaki yerleşmeler hakkında tahrir defterlerinin verdiği bilgiler Rumeli’de erken dönem Osmanlı idaresi ve iskân faaliyetleri hakkında da önemli bilgiler edinmemize katkı sağlayacaktır.

Osmanlı idaresindeki Keşan’a ait en erken tarihli kayıtlar XV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında tutulduğu anlaşılan 1456 yılına ait icmâl defterinde yer almaktadır¹⁴. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan bu defter Rumeli’de erken dönem timar kayıtlarını havi defterlerden biri olması sebebiyle bölgede dirlik sistemi, Osmanlı askeri sistemi, toprak tasassufu, tarımsal ve iktisadi faaliyetler hakkında önemli verileri ihtiva etmektedir. Bahsedilen konuların ve verilerin anlamlı bir bütün teşkil edebilmesi husunda öncelikli olarak Osmanlı dirlik sistemi ve tahrir geleneği izah edilerek bunun Keşan’daki yansımaları ele alınacaktır.

Timar Sistemi ve Tahrir Uygulaması

Osmanlı idarecileri beyliğin kuruluş yıllarından itibaren ülke topraklarının tümünü kontrol etmek ve merkezle olan bağlantısını üst seviyede tutmak üzere güçlü bir merkezi idare kurmayı hedeflemiştir. Ancak kuruluş coğrafyasının daha kontrol edilebilir bir genişlikte olması sebebiyle teferruatlı bir teşkilât sistemi ihtiyacı hasıl olmamıştır. Ele geçirilen

¹² XVI. yüzyılın başlarına ait olan (H.923/ 1517) tahrir defterinde Keşan ile ilgili kısımlar *nahiye-i Keşan* şeklinde başlayıp ardından tasarruf şekillerine göre karyeler sıralanmıştır, BA, *TT.d.*, nr. 73, s. 56-58.

¹³ BA, *KK.d.*, nr. 2590, s. 257.

¹⁴ Keşan özelinde inceleyeceğimiz bu defter İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları içinde bulunan MC_Yz_O.000089 demirbaş numarası ile kayıtlı 1456 tarihli icmâl defteri olup, çalışmanın ilerleyen kısımlarında mezkûr deftere yapılan atıflar MC. O89 şeklinde ifade edilecektir.

toprakların bir kısmını hanedan mensuplarının denetimine verilirken diğer geri kalan kısmı da gaza geleneği doğrultusunda tüm kuvvetleriyle Osmanlı sultanlarının yanında yer alan gazilere ve adamlarına tahsis edilmiştir. Erken dönem Osmanlı kroniklerinden Aşıkpaşazâde’de Osman Bey zamanında ele geçirilen yerler hakkında olmak üzere; “*Karacahisar sancağıdır kım ona İn Öni derler, oğlı Orhan Bege verdi. Ve su başılığın kardaşı Gündüze verdi. Yar hisarı Hasan Alpa verdi. Bu dahı yarar yoldaş idi. Hem kendüyle bile gelmiş idi. İnegötlü Durgut Alpa verdi... Kayın atası Ede Baliya Bilecük hâsılın timar verdi... İzniğün vilâteyine seğittiler. Şehrün kapusını yapdurdılar bir nice gün ceng etdiler. Dört yanı vilâyet dapdılar. Kala üzerine er kodılar. Dapan vilâyeti timar erlerine verdiler*”¹⁵ şeklinde geçen anlatıdan fethedilen yerlerin kimler tarafından nasıl tasarruf edildiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu uygulama daha sonraki yıllarda inkişaf ederek timar rejiminin esasını teşkil etmiştir¹⁶.

Bir arazinin gelirinin askerî kuvvetlere “dirlik” ya da “timar” olarak tahsis edilmesi şüphesiz Osmanlılarla birlikte ortaya çıkmış bir uygulama değildir. Bu gelenek Selçuklularda iktâ, İlhanlılarda ülüş adıyla aynı şekilde devam etmiştir. Osmanlıda ise iktâ manasını ifade etmek üzere “dirlik” kelimesi kullanılmıştır¹⁷. Dirlik (dirilik) ile eş anlamlı kullanılan timâr (timar) kelimesi sözlükte “bakım, ilgi” anlamına gelmektedir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade etmektedir¹⁸. Timar sistemi henüz yaygın bir maliye teşkikâtı kuramamış devletlerin vergi toplama

¹⁵ Aşıkpaşazâde, s.105.

¹⁶ Akdağ, uç beylerinin fethettikleri yerleri kaide gereğince mülklerine kattıklarını bununla birlikte kale olmamak şartıyla, zaptolunan köylerin vergi hasılatının askeri hizmetlerini muntazaman yapmak karşılığında, uç beylerinin yanında bulunan askerlere verilmekte olduğunu ve bu müessesenin inkişaf ederek ileride Osmanlı timar rejiminin esasını teşkil ettiğini dile getirmektedir. Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi (1243-1453)*, C.I, Ankara 1979, s. 242-243.

¹⁷ Osmanlı devletinde mîrî arazinin önemli bir kısmının tasarruf şekli olan timar veya dirlik nizâmı ile İslâm hukuku kitaplarında ve özellikle de “ahkâm-ı sultaniye” eserlerinde izah edilen iktâ nizamı arasında ciddi anlamda bir hüküm farklılığının mevcut olmadığı anlaşılmaktadır, bkz., Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- I.Kitap*, İstanbul 1990 s. 143.

¹⁸ Halil İnalçık, “Timar”, *DİA*, C. XLI, 2020, s.169.

yükümlülüğünü hafifleten bir düzen sağlamıştır¹⁹. Güçlü bir para ekonomisinin egemen olmadığı XIV. ve XV. yüzyıllarda para olarak maaş vermekten ziyade fethedilen yerlerin bir bölümünün dirlik olarak timara verilmesi uygun görülmüştür. Bu kişiler, kendilerine tahsis edilen yerlerin vergilerini devlet adına tahsil ederken tahsil ettiği vergi gelirlerinin, maaşına karşılık olan kısmını geçimine harcamakta ve geri kalan kısmını ise kanunların belirttiği şekilde yardımcı kuvvetlerin teşkil edilmesi için sarf etmekteydiler²⁰. Mezkûr şahıslar bu hizmette kaldıkları sürece bu gelire tasarruf etmekteydiler.

Osmanlı hukukuna göre ülke toprakları temelde beş gruba ayrılmakta olup daha ziyade mirî, mülk ya da vakıf olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktaydı²¹. Timar için tahsis edilen ise araziler mirî arazi sınıfında olanlardı. Mirî toprakların rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olup tasarrufu devlete ya da devlet tarafından tevcih edilen kimselere aitti. Dirlik/timarlar ise kendi aralarında üç ayrı kategoriye ayrılmaktaydı. Birinci sırada havâss-ı hümâyûn ve havâss-ı vüzerâ olarak *hâslar* gelmektedir. Havâss-ı hümâyûn prensipte padişaha ait gibi görünse de kapıkullarının giderleri, teçhizatları ve sarayın masrafları buradan karşılanmaktaydı²². Bu yüzden en zengin ve en güvenilir gelir kaynakları bu kategori için tahsis edilmiştir. Havâss-ı vüzerâ hükümet üyeleriyle vilâyet yöneticileri, sancakbeyleri veya beylerbeyleri için ayrılmıştı. Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan dirlikler hâs olarak adlandırılmaktaydı. İkinci sırada ise zeamet gelmekteydi. Yıllık geliri 20 bin akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere ze‘âmet, sahiplerine de zaim veya erbâb-ı ze‘âmet adı verilmekteydi. Yıllık geliri, 19.999 akçeye kadar olan dirlikler timar olarak adlandırılmaktaydı²³.

¹⁹ Timar sistemi merkezi hükûmete taşradaki gelirleri toplayıp tevzi etme imkânı sağlamaktaydı, bkz. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.5.

²⁰ Halil Sahillioğlu, *Türk İktisat Tarihi (Giriş-Bazı Kurum ve Kavramlar)*, İstanbul 1989, s. 38.

²¹ Mirî, mülk ve vakıf arazilerinin yanı sıra mevât ve metrûk araziler de bulunmaktaydı. Ancak bunların kimsenin tasarrufunda olmayan ziraate elverişsiz araziler olduğu görülmektedir, bkz. Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s.139-141.

²² Halil İnalçık, “*Timar*”, s. 169.

²³ Ahmet Akgündüz, *a.g.e.* s. 143; Mithat Sertoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.

Osmanlı devletinde dirlik sisteminin uygulandığı araziler tahrir defterlerine kaydedilmekteydi²⁴. Tahrir işleminde esnasında verilerin belli bir sistem dahilinde işlendiği tahrir defteri *mufasaal* (ayrıntılı) ve *mücmel/ıcmal* (özet/kısaltılmış) defterler olmak üzere ikiye ayrılmakta idi²⁵. Mufassal defterler geniş kapsamlı defterler olup bunların toplu sonuçlarını içine almak üzere hazırlanan defterlere ise icmal defteri adı verilmekteydi²⁶. Rumeli bölgesine ait mevcut en erken tarihli (1431) tahrir defteri Arvanid Sancağı’na ait icmâl suret defteridir²⁷. Bu defter sultan II. Murad zamanında Rumeli’de Osmanlı taşra teşkilâtı, toprak sistemi ve askerî düzeni hususunda mâlûmat vermekle birlikte erken dönem tahrir usulü hakkında da bilgi edinmemize imkân vermektedir. II. Murat döneminde tutulmuş bu defterde tımar sahiplerinin tasarruf ettikleri karyelerin isminin üst kısmında gelirleri mukabili yükümlülükleri belirtilmiştir²⁸. Bu uygulamanın II. Mehmet döneminde de devam ettiğini görmekteyiz. Çalışmamıza konu olan defterin (MC.089) II. Mehmed

²⁴ Fetih politikası gereği fethedilen topraklar tahrir usulünce kayıt altına alınmaktaydı. Tahrir “*yazma, kaydetme, deftere geçirme*” anlamına gelmekte olup terim olarak ise Osmanlı maliye teşkilâtında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tesbiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmekteydi, bkz., Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, C.XXXIX, 2010, s. 425 ; Kezâ bu hususta bkz., Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri, Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, *İFM*, II/1 (1940-1941), s. 26-29.; Tahrir sırasında köy, mezraa, yerleşme birimleri veya tarım alanları, yayla, kışla veya meralar tespit edilir, bunların mülk, tımar, vakıf şeklinde hukukî statüleri belirlenirdi. Diğer taraftan söz konusu birimler içinde yaşayan ailelerin vergi vermekle mükellef fertlerinin veya herhangi bir sebeple vergiden muaf olanların adları tek tek kaydedilirdi, bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 5.

²⁵ Tahrir defterleri ve tutulma usulleri hakkında bkz. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Tımar*, çev. M. A. Kılıçbay, Ankara 1985, s. 3-10.

²⁶ Feridun M. Emecen, icmal defterler düzenlenirken mufassal defterlerdeki bilgilerin bazen yanlış ya da eksik okunmasından kaynaklı meselelere değindiği makalesinde icmal defterler kullanılarak yapılan çalışmalarda bu hususlara dikkat edilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur, bkz. Feridun M. Emecen, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XVI, 1996, s. 37-44.

²⁷ *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, Giriş kısmı: XXI.

²⁸ BA, *TT.d.*, nr. 1, s. 1.

döneminde tutulmuş bir icmal defteri olduğu anlaşılmaktadır²⁹. Mezkûr defter XV. yüzyıl erken dönem tahrir defterlerinin karakteristik özelliğini taşımakta olup timar sahiplerinin yükümlülükleri tasarruf ettikleri karyelerin üst kısmında sıralanmıştır. Keşan nahiyesindeki timarların da defterdeki diğer nahiyelerde olduğu gibi aynı usulde kaydedildiği tespit edilmektedir³⁰.

XV. yüzyılın sonlarına doğru bu uygulamanın değiştiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid döneminde timar sahiplerinin yükümlülükleri tasarruf ettikleri karyelerin isminin üstünde yer almayıp kanunnâmelerde belirtilmiştir. Buna göre kanunnâmeye “*bin akçelik timar yiyen (tasarruf eden) kendi cebelü; iki bin akçelik timar yiyen kendü cebelü, gulâm bir; üç bin akçe yiyen kendü bürüme, gulâm bir; dört-beş bin akçelik yiyen kendü bürüme, cebelü, bir gulâm, bir tenktur; ... on-onbir bin yiyen kendü bürüme, cebelü üç, gulâm bir, çadır bir; onbeş binlik timar yiyen kendü bürüme, cebelü beş, çadır bir ...*” şeklinde timar sahiplerinin yükümlülükleri tarif edilmiştir³¹. II. Bayezid’in saltanatının başlarında tutulmuş Paşa livasına ait bazı nahiyeleri havi tahrir defterindeki (TT.d. nr. 20) timarlarının bu usulde kaydedildiğini görmekteyiz. Timar sahiplerinin yükümlülüklerine dair her hangi bir bilgiye yer verilmeyip doğrudan timar sahibinin adı, tasarrufundaki karye, raiyyet, rüsum ve hâsılı kaydedilmiştir³². Mezkûr defterde Keşan nahiyesine dair bir kaydın bulunmaması Keşan özelinde bu

²⁹ İncelediğimiz defterde çeşitli timar kayıtları üzerindeki derkenarlar defterin tarihlendirilmesi hususunda önem arz etmektedir. Derkenarlarda yer alan muhtelif tarihler arasında Pravadi nahyesinde Evrenos veled-i Yaycı Mahmud’a ait timar kaydının üstünde bulunan derkenarda yer alan “*cemâziyelevvel 860*” tarihi, en erken tarihli kayıt olarak tespit edilmektedir. Bu cümleden olarak mezkûr defteri Nisan/Mayıs 1456 olarak tarihlendirebilmekteyiz. bkz. MC. O89, 72b.; keza aynı hususta bkz., Cengiz Parlak, “Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı’na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 86.

³⁰ MC. O89, 58a-66a.

³¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- II. Kitap (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)*, İstanbul 1990, s. 45.

³² II. Bayezid dönemine (H.890/1486) ait Paşa livasının Fikle, Prevadi, Üsküdar, Dimetoka, Kızılağaç ve Ergene nahiyelerinin bulunduğu defterin muhtelif sayfalarında timar kayıtlarının bu usulde tutulduğu görülmektedir. Örneğin Fikle nahiyesindeki timar kaydında: “*timar-ı Bayezid v. Mustafa karye-i Mihal, karye raiyyeti, rüsum ve hâsıl (1443)*” şeklinde sıralı olarak kaydedilmiştir, bkz., BA, TT.d, nr. 20, s. 23; keza aynı defterde Üsküdar nahiyesinde ser-çakırcıyan Mehmed Bey’e ait kayıt ise “*timar-ı Mehmed Bey ser-çakırcıyan-ı Padişah, karye raiyyet, rüsum ve hâsıl (3224)*” şeklindedir, aynı defter, s. 91-92.

usulün nasıl tatbik edildiği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Ancak XV. yüzyıla ait olmamakla birlikte II. Bayezid saltanatı sonları olarak tarihlendirilmiş mufassal deftere nazaran Keşan nahiyesindeki timarların yukarıda bahsedilen uygulama usulünce kaydedildiğini görmekteyiz³³.

Keşan Kırsal Alanında Timarlar ve Arazi Tasarrufu

Keşan ve çevresinin Rumeli yakasında ilk fethedilen yerlerden olması sebebiyle timar sistemi içerisine dahil edilen bölgelerin başında geldiğini söyleyebiliriz. İncelediğimiz deftere nazaran bazı dirlik sahipleri hakkında verilen ayrıntılardan hareketle Keşan ve çevresinde en erken tarihli olarak Çelebi Mehmed döneminde tahrir yapıldığı ve arazilerin timar sistemi içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Kayacık köyüne ait bir timar kaydında “*Timar-ı İlyas v(eled-i)Kaya Murad elinde Sultanımız hazret dedesi Mehmed Han tevkî’ vardır*” açıklaması bu köyün I. Mehmed döneminden itibaren dirlik sistemi içerisinde olduğunu göstermektedir³⁴. Yine Biricik (Yericcek?) Ali köyünün timar sahibi Hızır v(eled-i) Murad hakkında verilen bilgide “*elinde Sultanımız hazret babası zamanında tevkî’ vardır*” ibaresi mezkûr köyün II. Murad zamanında da timar arazisi olduğunu ve statüsünü koruduğunu göstermektedir³⁵. Bu kayıtlar Keşan ve çevresinde timar sisteminin Çelebi Mehmed döneminden itibaren var olduğunu işaret etmektedir.

Tahrir defterlerinde dirlik kayıtları genel itibariyle hâs, zeamet, timar şeklinde gelirlerine göre bir sıralamayla kaydedilmektedir. İncelediğimiz defterde Keşan’a ait verilerin bulunduğu kısım ilk olarak *Nâhiye-i Keşan* başlığı altında *za’îmeş* Hızır Bey’e ait zeamet kaydıyla başlanmaktadır³⁶. İkinci sırada *Timarhâ-i Vilâyet-i Keşan* başlığıyla Keşan’da timara dahil karyeler sıralanmıştır. Keşan’ın idari statüsünü tanımlayan nâhiye ve vilâyet terimlerinin neye göre tasnif edildiği hususunda ise defterde her hangi bir ipucuna tesadüf edilememiştir. Ancak XV. yüzyılda Rumeli’nin çoğu yerinde olduğu gibi burada da vilâyet ve nâhiye tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldığını söyleyebiliriz. Nâhiye ve vilâyet tabirleri birbirinden ayrı gibi gözükmesine rağmen erken dönem Osmanlı vesikalarında çoğu

³³ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan bu defterler II. Bayezid döneminin sonlarında tutulmuştur (TSMA.d. 8236). Paşa Livası’na ait mufassal tahrir defteri olduğu anlaşılan defterin büyük bir kısmı kopmuş geriye Keşan nahiyesine ait bir kısım timar kayıtları kalmıştır. Örneğin “*timar-ı doğancı Yusuf karye-i Kılıç, timar-ı mezkûr, karye raiyyeti, rüsumu ve hasıl (2192)*” sıralaması ile kayıtlı olduğu görülmektedir, bkz., TSMA.d. 8236, 1a.

³⁴ MC. O89, 60a.

³⁵ MC. O89, 60a.

³⁶ MC. O89, 50a

zaman aynı mânâya gelmektedir. Nâhiye idarî anlamda aynı özellikleri taşıyan köylerin oluşturduğu bir birimi ifade etmektedir³⁷. Defterin devam eden kısımlarında *Hâssahâ-i Hullide Mülkühü* başlığı ile padişah haslarına dahil olan köyler yer almaktadır³⁸. En son olarak ise vakıflara tahsis edilmiş köyler bulunmaktadır. Çalışmamızda dirlik grupları defterdeki sıra esas alınarak incelemeye tabi tutulmuştur. Bu minvalde ilk olarak zeâmet gelirleri ele alınacaktır. Gelirleri bir zaimin tasarrufuna bırakılan zeâmet yukarıda da izah edildiği üzere üst gelir grubunda olan şahıslara görevi karşılığında verilmekte olup geliri 20.000 ile 99.999 akçe arasında dirliğe sahip kimseleri ifade etmekteydi. **Keşan Subaşısı’nın Zeameti**

Keşan nahiyesinde zeamet sahibi olarak sadece Hızır Bey’in kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu kayıтта za’imeş Hızır Bey’in ünvanı ya da tahsis edilen karyelerin hangi görevi karşılığında kendisine verildiği belirtilmemiştir. Ancak incelediğimiz defterde Paşa livasına bağlı bir diğer nahije olan İpsala’ya tâbi köylerden *karye-i İbrahim*’in tasarrufu hususunda yazılmış bir derkenar dikkat çekicidir. Buradaki kayıтта *İbrahim* köyü ile birlikte *Barağı* köyünün Keşan subaşısı üzerine yazıldığı ancak bu iki köyün daha sonra Ali adlı şahsa timar olarak verildiği kaydedilmiştir. Kaydın devam eden kısmında timarcı Ali’nin ölümüyle birlikte İbrahim köyünün İpsala subaşısına, Barağı köyünün ise Keşan subaşısına tahsis edildiği anlaşılmaktadır³⁹. Bahse konu kayıтта *karye-i Barağı*’da vergiye dahil nüfus 4 çift ve 3 bennâk olarak kaydedilmiştir. Defterin ilerleyen kısımlarındaki veriler konuyu takip edebilmemize imkân tanımaktadır. Mezkûr defterde sıralama olarak İpsala nahiyesinden hemen sonra Keşan nahiyesi kısmına gelindiğinde zeamet kategorisinde kayıtlı köyler içinde Keşan’a bağlı Barağı köyünün bulunduğu ve yukarıda geçtiği şekliyle 4 çift ve 3 bennâk hânesinden müteşekkil olduğu tespit edilmektedir. Barağı köyü Hızır Bey’in zeameti arasında yer alan köylerden biridir. Şu halde Barağı köyünün kadimden olageldiği üzere Keşan subaşısının tasarrufunda olduğu açıktır. Hızır Bey’in zeameti ile ilgili kaydın hemen yanındaki derkenarda ise Rusköy’de pazar için iki cebelü vermesi koşulu yer almaktadır. Nitekim ilerleyen kısımlarda “*bâzâr için subaşı iki cebelü*

³⁷ Nahije terimi hususunda bkz. Tayyib Gökbilgin, “Nahije”, *İA*, IX, 36- 39. Ayrıca aynı konu için bkz. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 110- 111.; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 25-37.; kezâ Nâhiye ve kazânın aynı kavramlar olduğu ve her ikisinin de bir kadılık merkezini ifade ettiği hususunda bkz. Nejat Göyünç, *Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 39.

³⁸ *MC*. O89, 66a.

³⁹ *MC*. O89, 50a.

virmeğe mültezim oldi” kaydı Hızır Bey’in Keşan subaşı olduğu hususunda ihtilaf bırakmamaktadır⁴⁰. Halil İnalıcık, subaşaların tahrir kayıtlarında daima “bey” ünvanı ile yer aldığını belirtmektedir⁴¹. Erken dönem Osmanlı idari sisteminde vergi tahsildarı ünvanı manasında zâimin karşılığı subaşı sıfatı da olarak kullanılmaktaydı⁴².

Keşan subaşı Hızır Bey’in zeâmet gelirlerine mukabil yükümlülükleri arasında olan savaş ve seferlerde orduya intikali esnasında hazır bulundurması gereken teçhizatı ile buna ilâve olarak yanında götürmesi gereken adamlarının sayısı ve nitelikleri isminin yanında zikredilmiştir. Buna göre Hızır Bey *kendi bürüme* olarak savaşa katılmaktadır. *Bürüme*, örme zırh anlamına gelmekte olup üst üste birbirine tutturulmuş çelik halkalardan oluşan üst gelir grubunun savaşta yanında getirmesi gereken teçhizdendi⁴³. Buna göre kendisi bürüme zırhlı olarak savaşa katılma zarureti bulunan Hızır Bey’in yine başka bir zırh türü olduğu bilinen *cebe* ile donatılmış 6 savaşçıyı da yanında getirmesi koşulu kayıtlıdır. Bu uygulamanın en erken tarihli örneğine II. Murad döneminde tutulmuş olan Arvanid Sancağı’na ait tahrir defterinde rastlanmaktadır⁴⁴.

Cebe, bürümeden daha basit, genellikle metal plakalardan oluşan bir zırh anlamına gelmektedir. Cebelü asker, timar sahibinin geliriyle doğrudan ilgili olup sayıları bu gelirlere göre tespit edilmiştir. II. Murad devrine ait 1431 tarihli Arvanid Sancağı defterinde bu uygulamanın ilk örnekleri yer almaktadır. Bu deftere göre geliri 1000 akçenin altında olan timar sahipleri “kendüleri cebelü” ifadesiyle belirtilmiştir. Yani bunlar bizzat tam teçhizatlı olarak sefere katılacaklardır. 1500-2000 akçe timarı olanlar yine kendileri cebelü ve yanlarında kendi hizmetlerini gören bir “gulâm” veya “oğlan” getirmekle yükümlü tutulmuşlardı. 2000 akçenin üstünde timarı olanlar ise kendileri “bürüme” denilen mükemmel bir zırh ile ve gelirlerinin durumuna göre belirli sayıda tam teçhizatlı cebelü ile sefere katılırlardı⁴⁵.

⁴⁰ MC. O89, 59b.

⁴¹ *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Giriş kısmı: XXIV.

⁴² Akgündüz, s. 56-57.

⁴³ N. Beldiceanu, *a.g.e.*, s. 90.; Kezâ bkz., Halil İnalıcık, “*Timar*”, s. 170.

⁴⁴ Halil İnalıcık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. 20.

⁴⁵ Meselâ 16.410 akçelik geliri olan bir sipahi, bürüme ile sefere katılmak ve ayrıca üç cebelü, bir gulâm ve çadır getirmekle yükümlüydü. Yine aynı deftere göre Arnavud Belgradı (Berat) subaşı olup 50.762 akçelik geliri olan Adlu Bey on cebelü ile sefere gitmekteydi, Feridun M. Emecen, “Cebelü”, *DİA*, C. VII, (1993), s. 188.

Dirlik sahiplerinin hâs, zeamet ya da timar olsun tasarruf ettikleri gelirlerin hasılına karşılık beraberinde götürmekle yükümlü oldukları askerlerin yanı sıra sefere giderken ayrıca çadır da götürmeleri gerekmektedir. Bu çadırlar sefer esnasında gerek yol üzerinde gerekse sahrada askerlerin konaklaması için elzem olup dirlik sahibi olan kimselerden istenen başlıca malzemeler arasında gelmekteydi. Hızır Bey’in zeameti mukabilinde yanında büyük bir çadır ve bir de *tenktûr* (küçük sipahi çadırı) götürmesi istenmektedir⁴⁶. Tenktûr, çadır karışılığı olarak kullanılmakla birlikte daha ziyâde tek kişinin içinde kalmasına uygun bir çadır anlamına da gelmekteydi⁴⁷. Elimizdeki kayıttta her iki çadır türünün ayrı ayrı zikredilmesi aralarındaki farkı vurgulamak amacıyla olsa gerektir.

Keşan subaşı Hızır Bey’in tasarrufundaki 11 köyün toplamında 129 çift, 93 *bennâk* kayıtlı iken tarım yapılan arazinin yüz ölçümü yaklaşık 15.930 dönüme tekabül etmektedir⁴⁸. Bu arazilerden elde edilen gelir ise 22.000 akçe tutarındadır. Keşan köylerindeki hasılı mukabili Hızır Bey’in *kendi bürüme* -zırlılı- olmakla birlikte yanında 6 cebelü 1 çadır ve 1 tenktûr sefer esnasında götürmesi gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere pazar için mültezîm olduğu iki cebelünün daha eklenmesiyle hasılı mukabili bu sayı 8 cebelüye erişmiştir.

Hızır Bey’in zeametindeki köyler içinde 91 hane ile en kalabalık nüfusa sahip köy Rusköy’dür. Keşan’ın en eski yerleşim yeri olan Rusköy’ün fetihten itibaren XV. yüzyıla kadar hâlâ en önemli yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹. Bunda yukarıda da bahsi geçtiği üzere Rusköy’de bir pazar yerinin varlığının etkili olduğunu söylemek gerekir. Rusköy’ün nüsfu fazla olmakla birlikte köyden elde edilen gelir sıralamasına

⁴⁶ MC. O89, 58a.

⁴⁷ Feridun Emecen tenktûr kelimesinin menşeinin tartışmalı olmakla birlikte Farsça *teng/tenk* ve *tur/tor* kelimelerinden oluşma ihtimalinin yüksek olduğunu, *tenkûr* (*tengtûr/ten-getir*) adlı çadırın bazen büyük çadır bazen de küçük sipahi çadırı anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bu çadırın bir nevi tek kişilik uyku tulumu olabileceği ihtimalini belirtmektedir, bkz. Feridun M. Emecen, “Defter-i Köhne: Pirlepe- Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 43, İstanbul 2014, s. 350. Bu hususta ayrıca bkz. N. Beldiceanu, *a.g.e.*, s. 95-98.

⁴⁸ Bir çift veya çiftlik iyi bir yer için altmış dönüm olup *bennâk*lerin elindeki topraklar ise yaklaşık otuz dönüme takbül etmektedir. Feridun M. Emecen, “Bennâk”, *DİA*, C.V, 1992, s. 548. Çalışmamızda Keşan’daki tarıma açık çiftliklerin dönümü bu minval üzere hesaplamıştır.

⁴⁹ XVII. yüzyıla ait bir tahrir kaydında *nesf-i Keşan mâ’ Rus köy* birlikte kaydedilmiştir. Bkz, BA, KK. *d.*, nr. 2590, 56-57.

bakıldığında Ericekli köyünden sonra ikinci sırada gelmektedir. Bu durum Rusköy’de bulunan raiyyet içinde vergiden muaf kesimlerin bulunuyor olması ile açıklanabilir.

Köyler içerisinde pirinç üretimi yapılan bir köy dikkat çekmektedir. Selman Reis nâm-ı diğer Çeltikköy’de çeltikçilikle uğraşan 5 hane bulunduğu görülmektedir⁵⁰. Çeltik ziraatının yapılması için sulak bir arazinin olması gereklidir. Bu hususta Keşan sınırlarından geçerek Ege Denizi’ne dökülen Meriç Nehri civarında çeltik üretiminin yapılacağı akla gelmekteyken Selman Reis köyünün yerini nehirden hayli uzakta olarak tespit emekteyiz. Burada çeltik üretimi yapılıyor olması köyün farklı bir su kaynağına yakın olduğunu düşündürmektedir. Selman Reis köyünde iki su değirmeninin bulunuyor olması köyün bir akarsu kenarında olduğunu işaret etmektedir. Bu sebeple çeltik tarımına uygun bir köy olduğunu söylemek mümkündür. Çeltik üretimi devletin hassasiyetle üzerinde durduğu meselelerdendir. Zira İstanbul’un fethinden önce Edirne sarayının ve şehrinin sonrasında ise başkent İstanbul’un pirinç ihtiyacı önemli bir yer tutmaktadır⁵¹. Bu sebeple çeltik ziraatıyla meşgul olan köylüler bazı vergilerden muaf tutulmaktaydılar⁵².

Subaşının hasılı içindeki köylerde topraktan alınan vergilerin yanı sıra iktisadi manada değer arz eden değirmenler de bulunmaktaydı. Temel tüketim maddelerinin başında gelen ekmeğin yapılması için gerekli un, hububatın değirmenlerde öğütülmesiyle elde edilmekteydi. Antik dönemlerden günümüze hububat üretimi açısından zengin bölgelerin başında gelen Trakya bölgesi gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde başkent İstanbul’un işesi temininde önemli bir tedarik merkezini teşkil etmekteydi. Bu zincirin bir halkasını teşkil eden Keşan’da da hububat üretimi başta gelen tarımsal faaliyetlerdendi⁵³. Zira farklı arşiv

⁵⁰ Selman Reis köyünde 3 çift ve 3 bennâk olarak kayıtlı toplam 5 hane çeltik ekimiyle uğraşmaktadır, bkz., *MC*. O89, 58b.

⁵¹ Fatih devri kanunnâmelerinde çeltük fermanı için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s.338.

⁵² Çeltikçi ve tuzcular hizmetleri mukabelesinde avarızdan muaflardır, bkz. Silistre Livâsı Kanunu, Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI’ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 283.

⁵³ Keşan ile birlikte yakın çevresindeki Hayrabolu, Malkara, İpsala, Uzunköprü gibi kazalardan hasıl olan hububat İstanbul’dan gönderilen matbâh-ı âmire görevlilerince teslim alınmak üzere İstanbul işaesi organizasyonunda önemli bir liman olan Tekirdağ/Rodosçuk limanına gönderilmekteydi, bkz. HacerAteş, “Kuzey Marmara’da Bir liman Kentinde Ticaret: XVI. yüzyılda

vesikalarında Keşan ve çevresindeki bazı kazaların eskiden olduğu gibi donanma-yı hümayun ya da sefer esnasında ordu-yu hümayunun ihtiyacına binâen peksimet pişirilmek üzere hınta (un) temin etmekte oldukları anlaşılmaktadır⁵⁴.

Köylerde yetişen hububatın un haline getirilmesi için Keşan köylerinde farklı türlerde değirmenlerin mevcut olduğu görülmektedir. Değirmenler farklı güç kaynakları ile çalışmakta ve çalışma prensiplerine göre yel, su ve ya kıraç (hayvan gücüyle çalışan) değirmeni olarak ayrılmaktaydı⁵⁵. Rusköy’de rüzgâr gücü ile çalışan 12 adet yel değirmeni (*âsiyab-ı bâdi*) bulunmaktaydı. Onu takip eden sıralamada ise yine yel değirmeni olmak üzere Ericekli’de 4, Seğitli’de 1 ve Evren (Ören) nâm-ı diğer Karahisarlı köyünde de 1 yel değirmeni bulunuyordu. Köylerin bazılarında *âsiyab-ı sel* olarak bilinen su değirmenleri de mevcuttu. Bunlar biri Seğitli ve ikisi de Selman Reis nâm-ı diğer Çeltikçiköy’de olmak üzere toplamda üç adetti. Selman Reis köyü aynı zamanda çeltik üretiminin yapıldığı bir köy olması sebebiyle su kaynaklarına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Yel ve su değirmenlerinin yanı sıra Beyköy’de kıraç değirmen olarak bilinen hayvan gücüyle çalışan beş değirmene rastlanmaktadır. Bunların dışında Köse Aherlü köyünde bir adet *âsiyab-ı siyah* ve yine Rus köyde de beş adet dolab değirmen kayıtlıydı. Böylece Hızır Bey’in zeametine dahil olan köylerdeki değirmen sayısı 32 adettir⁵⁶. Timar sahipleri tasarruf ettikleri köylerdeki değirmenlerden *resm-i âsiyab* adıyla yıllık vergi tahsil etmekteydiler. İncelediğimiz defterde değirmenlerden elde edilen gelir ayrıca

Tekirdağ/Rodosçuk Limanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz- 2013, s. 23.

⁵⁴ Keşan ile birlikte Gelibolu, Dimetoka, İpsala ve Ferecik gibi Rumeli’ nin çeşitli kazalarından un temin edilmekte olup İstanbul’ dan bir görevli gönderilerek satın alma işini gerçekleştirmekteydi. 1124 yılına ait bir muhasebe icmâl defterine nazaran kapıcıbaşı Mehmed Ağa tarafından birim fiyatı 48.5 akçe olmak üzere Keşan kazasından 8198 keyl (kile) hınta (un) muhakbilinde 397.603 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir, bkz. BA, D. MKF.d, nr. 28033, s.2.; Donanma-yı hümayunun ihtiyacı olan peksimed’in bir kısmı Gelibolu’da pişirilmekte olup gerekli un yine aynı kazalardan temin edilmekteydi. 1154 senesinde bahr-ı sefide açılacak donanma mürettebatı için 3000 kantar peksimed tabh olunacağından gereken unun Keşan ve çevresinden temin edilerek Enez limanı üzerinden Gelibolu’ya nakledilmesi istenmiştir, bkz. BA, C. AS, 940 /40872.

⁵⁵ Ahmet Yiğit, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2007, s. 103.

⁵⁶ MC. O89, 58a.

belirtilmemiş olup bunlar hasıl içine dahil edilmiştir⁵⁷. Sancak kanunnamelerini tetkik ettiğimizde Osmanlı coğrafyasının gerek doğusunda gerekse batısında yılın her ayı işleyen değirmenlerden yıllık 60 akçe, altı ay işleyen değirmenden ise 30 akçe olmak üzere aylık 5 akçeye tekabül eden vergi alındığı görülmektedir. Şu halde subaşının tasarrufundaki köylerde bulunan toplam 32 değirmenin yıllık işlediği varsayılırsa tahsil ettiği miktar tüm köylerden toplam 1920 akçe tutarındadır. Bu miktar neredeyse defterde kayıtlı timarlı sipahilerden bir çoğunun timar gelirine tekabül etmektedir.

Harita 1- Keşan Subaşısı Hızır Bey'in Tasarruf Ettiği Köyler⁵⁸

Timar Kategorisindeki Dirlikler

İncelediğimiz defterde Keşan'a ait timarlar ile ilgili kısım *Timarhâ-i Vilâyet-i Keşan* başlığı altında kaydedilmiş olup görüldüğü üzere Keşan vilâyet olarak zikredilmiştir. Erken dönem Osmanlı vesikalarında çoğu zaman nahiye ve vilâyet tabirleri aynı anlamda kullanılmaktaydı. Yine

⁵⁷ Örneğin Keşan'a yakın bir kaza olan Enez (İnöz)'e ait kanunnâmede yel değirmenlerinin her birinden altışar akçe resmi ihtisâbdan gayri yılda elli birer akçe resim alınmaktaydı, Ö.L. Barkan, *Kanunlar*, s. 255.

⁵⁸ Subaşının tasarruf ettiği köylerden Dula ve Kırımlı köyleri bugün mevcut olmadığı sebepten haritada bulunmamaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ismi zikredilen pek çok köyün bugün mevcut olmaması sebebiyle timar kategorisindeki köyler için ayrıca bir harita düzenlenmemiştir. Bu harita “*Keşan Köyleri- Trakyanet*” inernet sitesinde bulunan harita baz alınarak uyarlanmıştır.

burada da timar kategorisine dahil edilmiş köylerin kendi içinde bir grup oluşturduğu ve zeamete dahil olanlardan tefrik etmek amacı ile bu şekilde kaydedildiği kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda da bahsedildiği üzere yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan dirlikler timar olarak adlandırılmaktaydı⁵⁹.

Keşan vilâyetinde Kayacık, Biricik (Yericek?) Ali, Küçük Hamza, Yerbulan, Küçük Mizal, Musa Bey, Kılıç, Koruca, Devletlü Kabağağaç, Mavri nâm-ı diğer Keşanköy, Karlı, Keşan, Mizaller, Türkmen, Abdulca, Saru Adil, Ballu, Paşayığit, Yaya Halil nd. Samedköy, Doğancı İnebeyi, Kızılca, Yapıldak, Akkovacı, Kızkapan, Artukça, Mürsel, Kayağulu, Anahorya, Kiçi Umur, Bekmezli, Sevindik, Karbuna, Kaya Bayezid nâm-ı diğer Karaca Kaya, Duşbudak, Kasım adlı köylerden müteşekkil 35 köy timar sahiplerinin tasarrufunda bulunmaktaydı. Timar köyleri içinde 427 çift, 143 bennâk hane kayıtlıdır. Bunların dönüm olarak karşılığı ise yaklaşık 29.810 dönüme karşılık gelmektedir.

Köyler içinde Mavri nâm-ı diğer Keşanköy 47 gayrı müslim ve 5 Müslüman hane olmak üzere 52 hanelik nüfusuyla en kalabalık köydür.⁶⁰ Yukarıda da değinildiği üzere burası fetih esnasında kadim ahalinin meskûn olduğunu tahmin ettiğimiz yerdir. Bu köyün dışında gayrı müslim nüfusun yaşadığı tek köy Anadorya’dır. Burada 12 hanelik gayrı müslim nüfusla birlikte 8 hane Müslüman nüfus birlikte yaşamaktaydı⁶¹. Diğer köylerin hepsi Müslümanların meskûn olduğu köyledir.

Keşan’daki timarlar içinde en yüksek hasıl 6500 akçe ile Kapıcıbaşı Hasan v. Ali Bey’in timarıdır. Kapıcıbaşı Hasan’ın Mavri nâm-ı diğer Keşanköy’den tahsil ettiği 6500 akçe mukabilinde sefer esnasında “*kendü bürüme, 2 Cebelü ve 1 Çadır*” götürmekle yükümlü idi⁶². Ancak kapıcıbaşı Hasan’ın timarının Mavriköyü ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz defterde kapıcıbaşı Hasan’ın yine Paşa livasına bağlı Pravadi nahiyesinde de timarları bulunduğu görülmektedir⁶³. Buradaki kayıтта “*Hasan Çelebi v. Ali Bey kapucubaşı*” olarak zikredilen kapıcıbaşının Pravadi’ye tâbi köylerden Davudbeylü’den 1545, Ilıcalu’dan 3801 ve Dudullu köyünden 933 akçe olmak üzere toplamda 6.279 akçelik

⁵⁹ Mithat Sertoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.

⁶⁰ MC. O89, 61b.

⁶¹ MC. O89, 64b.

⁶² MC. O89, 61b.

⁶³ Hasan Bey’in Pravadi’deki timarlarını için ayrıca bkz., Cengiz Parlak, *a.g.m.*, s. 101.

hâsılı bulunmaktadır. Prevadi’deki timarına karşılık yine *kendi bürüme, 4 cebelü ve 1 çadır* yükümlülüğü bulunmaktaydı. Şu halde Hasan Çelebi Prevadi’den 6.279 ve Keşan’dan 6500 akçe olmak üzere toplam 12.779 akçelik bir timar tasarruf etmektedir⁶⁴. Bu timarları mukablili kapıcıbaşı Hasan Çelebi sonuç olarak *kendi bürüme, 6 cebelü ve 2 çadır* ile birlikte sefere iştirak etmektedir.

Timar kayıtları içinde Hasan Çelebi’nin haricinde bürüme ile sefere katılan başka bir timar sahibi bulunmamaktadır. Diğer timar sahipleri “*kendi cebelü*” olarak kayıtlıdır. Cebe ile sefere katılması istenen 23 timar sahibi bulunmaktaydı. Bu timar sahipleri yukarıda da değinilen daha basit bir zırh olan cebe giymiş olarak savaşa katılmaktaydılar. Kendi cebelü olarak kaydedilenler arasında geliri en yüksek olan 2251 akçe ile Bekmezli köyünü tasarruf eden Timurtaş v. Ali’dir. Timurtaş, kendü cebelü olarak giderken yanında bir de “*oğlan*” götürmekle mükelleftir. Cebelü olarak savaşa katılan timar sahipler arasında hasılı en düşük olan Artukça köyünü tasarruf eden Temürhan’dır. Temürhan’ın Artukça köyünden elde ettiği hasılı 432 akçedir.

Timarlar içinde en dikkat çekici köy 10.000 akçe gibi oldukça yüksek bir hasılı söz konusu olan Karbuna köyüdür. Adının Türkçe olmaması ve hasılı kısmında “*hâsil ma’a haraç- mukataalı*” açıklamasında haraç ifadesinin geçmesi köyün sakinlerinin gayri müslim olduğunu göstermektedir. Fakat diğer gayri müslim köylerde olduğu gibi burada bu durumu belirtecek bir *gebran* ibaresi yer almamaktadır. Köy hakkındaki malumatı incelediğimizde kaydın başlangıcında “*timar-ı hatun-ı muazzama duhter-i Süleyman bey*” yazdığı görülmektedir. Burada bahsi geçen hatun-ı muazzama olarak kayıtlı hatunun II. Mehmed’in hanımı olan Dulkadirli Beyi Süleyman Bey’in kızı olan Sitti Mükrimе hatun olduğu anlaşılmaktadır. Sitti hatun Süleyman Bey’in beş kızından biri olup 1450 yılında Osmanlı tahtının varisi olan şehzade Mehmed’le iki ay süren bir düğünle evlenmiştir⁶⁵. Hatun-ı muazzama lafzı daha ziyâde vâlide sultanlar için kullanılan bir tabir olmakla birlikte burada muhtemelen II. Mehmed’in zevceleri arasında ilk evlilik gerçekleştirdiği zevcesi olması sebebiyle Sitti hatuna verilmiş bir sıfat olmalıdır.

Timarların El Değiştirme

Timarlar sahiperi göreve gelmediklerinde timarlarının el değiştirdiği görülmektedir. Bunların sayısının oldukça fazla olduğu hatta bazı timarın birkaç kez el değiştirdiğini timar kayıtları yanında yer alan derkenarlardan

⁶⁴ MC. O89,78a-79b.

⁶⁵ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 1989 Ankara, s. 55.

takip edebilmek mümkündür. İncelediğimiz deftere nazaran Arnavutluk, Mora, İzvornik ve Eflâk seferleri esnasında göreve gelmeyenlerin timarlarının ellerinden alınıp başka şahıslara timar olarak verildiği tespit edilmektedir.

Kayacık köyünü tasarruf eden İlyas v. Kaba Murad sefere gitmediği sebepten timarı elinden alınıp, Yahşioğlu İlyas’a verilmiştir⁶⁶. Küçük Hamza köyünde ise Tursun Fakih adlı kimse kendi isteğiyle oğlu Beşir ile müşterek yazılmış ve *nevbetçe sefer eşmekte* iken 1465 yılı Ağustos ortalarında yazılmış derkenarda Tursun’un yörük ehli olduğu ve kulluğa gelmediği sebepten bu ikisinin artık sefer eşmek yerine sefere giden yörüklerle yamak tayin edildiği kayıtlıdır⁶⁷. Mezkûrların timarı da Ferecik ve İpsala yörüğü çeribaşılığına tayin edilmiş olan İsaoğlu Mehmed’e verilmiştir⁶⁸. Arnavutluk seferi sırasında ordu Manastır’da iken yapılan timar yoklamasında Arnavutluk hizmetine gelmediği anlaşılan Mehmed v. İsa’nın timarı olan Yerbulan köyü elinden alınarak İdrisoğlu Evrenos?’a verilmiştir⁶⁹. Yine Aruzoğlu Ahmed’in elinde olan Karlı köyü de Ahmet’in İzvornik seferine gitmediği sebepten Umuroğlu Veli’ye verilmiştir. Musabey köyü defterde Musa v. Müsteceb adına kayıtlıyken 1463 Mayıs sonunda Köpek v. Ahmed’e intikal etmiş, sonra mübadele ile Doyrıanoğlu Hamza’ya ve oğlu Barak’a müşterek verilmiştir. Ardından 1464 Mart ayı ortalarında ise çeribaşı İlyasa verilmiştir⁷⁰.

Yine başka bir kayıтта Sarı Adil köyü Evrenos’un tasarrufunda iken alınmış, Ali’nin oğlu Ender (Erder?)’e verilmiştir. Ancak Eflak seferi esnasında Niğbolu kışlağında yapılan yoklamada gelmediği görülünce timarı 1462 Mayıs sonlarında alınıp İsa oğlu Aslıhan’a verilmiştir. Aslıhan mürde olunca 1464 yılı başında mezkûrun oğlu İnebeyi’ne ve amcası oğlu Ali’ye verilmiştir. Ancak Ali’nin yaşının sefere gitmek için henüz küçük olması sebebiyle *yarayınca her yıl eşe* diye yanına not düşülmüştür⁷¹. Ballu köyünde ise aslında babası üzerine kayıtlı olan timarı beratsız (*berat nist*)

⁶⁶ MC. O89, 60a.

⁶⁷ Yamaklar ise eşkinciye para verip onun sefere gitmesini sağlamaktaydı. XVI. yüzyılda bunlardan her biri sefere gidecek eşkinciye 50 akçe vermekle mükellefti. Yamaklara bundan dolayı “ellici” de denilirdi. Ancak sefer dışında bu para verilmemekteydi. Yamaklar da bu parayı ettikleri ürünü veya yetiştirdikleri hayvanları satarak temin ediyorlardı. Bkz. Faruk Sümer, “Yörük”, *DİA*, C. XLIII, s. 573.; Yörükân Kanunu için ayrıca bkz. Barkan , *Kanunlar*, s. 260-262.

⁶⁸ MC. O89, 60a.

⁶⁹ MC. O89, 60b.

⁷⁰ MC. O89, 60b.

⁷¹ MC. O89, 60b.

tasarruf eden Habib v. Yusuf sefere gitmediği sebepten alınıp Alioğlu Erder’e verilmiştir. Kaydın tarihine bakıldığında bahsedilen seferin Eflâk seferi olduğu anlaşılmaktadır. Sefere gidenlerin timar yoklaması ise Üsküp’te yapılmıştır⁷². Abdülce köyünü tasarruf eden Nasuh’un Mora seferine gelmediği için timarı Karahaliloğlu Mustafa’ya verilmiş ancak sonra tekrar kendisine yarar yoldaşlığı sebebiyle iade edilmiştir. Fakat bu kez de Arnavud seferine gitmediği için elinden alınarak Süleymanoğlu Hamza’ya verilmiştir⁷³. Köyler içinden Yaya Halil/Semed köyü ise askerî sınıfın dışında bir görevliye tevcih edilmiştir. Daha önce Uzun Osman elinde olan köy 1459 yılında bey aşçılarından Saruca’ya timar olarak tevcih edilmiştir. 1465 yılında ise padişah aşçısı olan Saruca’nın kardeşi Mustafa’ya timar olarak verilmiştir⁷⁴.

Keşan Köylerinde Kayıtlı Raiyyet Hakkında Bazı Tespitler

Subaşının zeametinden olan köylerdeki raiyyeti arasında Osmanlı Beyliği’nin kuruluş devrinde Anadolu’da sıklıkla karşımıza çıkan *ehl-i divân, bölük, yörük* gibi grupların varlığı dikkat çekmektedir. Konar-göçerler için kullanılan “Türkmen” sözcüğü başlangıçta kavmî bir hususiyet göstermekle birlikte zamanla “Yörük” anlamına benzer bir şekilde göçerlerin hayat tarzını ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde aynı konar-göçer grup veya gruplar için bazen “Yörük” bazen de “Türkmen”in kullanılması, terimler arasında anlam bakımından bir farkın olmadığını göstermektedir⁷⁵.

M. Tayyib Gökbilgin Osmanlılar Rumeli’ye geçmeden önce mevcut olan iki kanunnâmeye yörüklerden bahsedilmediğini ancak I. Murad zamanında Rumeli beylerbeyisi Timurtaş Paşa’nın teklifi üzerine kurulan iki askeri teşkilât (sipahi, acemi oğlanı) hakkındaki nizamlarda yörük teşkilâtının sadece ana hatları ile gösterildiğini ifade etmektedir⁷⁶. Rumeli’de II. Murad zamanından itibaren mevcut olan yörüklerin Osmanlı askeri teşkilatı içinde sistemli bir şekilde var olmaya başlamaları ise Fatih devrinden itibaren dir. XV. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış yörük

⁷² MC. O89, 62b.

⁷³ MC. O89, 62a.

⁷⁴ MC. O89, 63a.

⁷⁵ Osmanlı belgelerinde bu iki terimden başka *göçer, konar-göçer, göçer-evli* gibi terimlerin kullanıldığı da dikkat çekicidir, bu hususta bkz. İlhan Şahin, “Osmanlı Rumelisi’nde “Yörük” Kavramı ve Yörükler” , *II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Bursa 2015, s. 279-280.

⁷⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 33-36.

kanunnamelerinde yükümlülükleri ve statüleri belirlenmeye başlamıştır⁷⁷. Yörük teşkilâtı hakkında ilk malûmat Fatih kanunnamesinde yer almaktaydı. Gökbilgin, diğeri bir askeri sınıf olan yaya teşkilatı hakkında XV. yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş olan Gelibolu tahrir defterinde yayabaşların vazifeleri, miktarı, yayaları, cebelüleri hakkında bilgi bulunduğuna değinerek erken tarihli tahrir defterlerinde yörük teşkilatı hakkında malumatın bulunmadığına işaret etmektedir⁷⁸. Ancak her ne kadar teşkilâtın detaylarını açıklayacak kadar malumat bulunmasa da çalışmamızın ana kaynağını oluşturan ve XV. yüzyılın ikinci yarısının hemen başları olarak tarihlendirdiğimiz tahrir defterinde bazı köyledeki raiyyet içinde çift ve bennâk olarak kaydedilmiş yörüklere rastlamaktadır. Defterdeki bazı derkenarlar XV. yüzyılda Rumeli yörük teşkilatı hakkında biraz daha detaylı bilgiler sunmaktadır.

Keşan vilâyetindeki timara ait karyeler içinden Küçük Hamza adlı köyün tasarrufu hususunda düşülmüş kayıt dikkat çekicidir. Defterin ilk tutulduğu zamanda mezkûr köy Tursun Fakih adlı birine timar olarak verilmiştir. Ancak 1457 yılı Mart ayı başlarında timar sahibi Tursun Fakih’in kendi isteğiyle oğlu Beşir ile müşterek yazıldıklarını belirten kaydın devamında yükümlülüklerini yerine getirmedikleri sebepten timarlarının alınıp her ikisinin bir yörüğe yamak olarak verildikleri belirtilmiştir. Bu durumda boş kalan Küçük Hamza köyünün timarı ise Ferecik ve İpsala yörüğü çeribaşısı tayin edilmiş olan İsa oğlu Mehmed’e timar olarak verilmiştir⁷⁹.

Yörük teşkilâtında yörük gruplarının yöneticileri konumunda bulunan zeamet beyleri (subaşılar) ve seraskerleri (çerişbaşılar) sipahi sınıfından sayılmaktaydı. Bunlar hazineden ayrıca bir aylık almazlar, kendilerine ayrılan yamaklardan yürük kanunnamelerinde belirtilen miktar üzerinden bir vergi alırlardı⁸⁰. Yukarıdaki kayıttan da görüldüğü üzere küçük Hamza köyünü daha önceden tasarruf eden Tursun ve Beşir timarları elinden alınarak İpsala ve Ferecik yörüklerinin çeribaşısı olan Mehmed’e yamak

⁷⁷ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 33-36.

⁷⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 21- 22.

⁷⁹ a-[*Bu mezkûrun kendü ihtiyarınla oğlu Beşir müşterek yazıldı nevbetçe eşerler fi evâil-i Rebî’u ‘l-âhir sene 861 der-Edirne*]; b-[*Mezkûr Beşir mezkûr Tursun ’un oğlu idügi gayrı vakî imiş ve hem Tursun ve yörük ehli ve kulluğa dahi gelmemişler ol cihetten bu ikisi yörüğe yamak verilip bu timar Ferecik ve İpsala yörük çerisi başlığı ile İsa oğlu Mehmed’e verildi evasıt-ı zilhicce sene 869 der-Kostantiniyye.*], MC. O89, 60a.

⁸⁰ Yörüklerin Rumeli’de teşkilâtı ve idarî yapıları hususunda bkz., Sema Altunan, *XVI ve XVII Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 1999, s. 108.

olarak yazılmışlardır. Şu halde XV. yüzyılın ikinci yarısında Ferecik ve İpsala’da yoğun bir yörük grubunun olduğu ve bunların yörük çeribaşısına bağlı oldukları söylenebilir. Bununla birlikte yörük çeribaşısına timar tevcih edildiği gibi hususlar, XV. yüzyılda Rumeli’de yörük teşkilâtının mevcut olduğunu işaret etmektedir.

Yörüklerin yanı sıra yine bazı köylerin raiyyeti arasında “*ehl-i divân*” olarak kayıtlı bir kesim de bulunmaktadır. Rusköy’de kayıtlı reayanın sınıflandırılması esnasında “*ehl-i divân*” başlığı altında 5 hanenin kayıtlı olması bir hayli dikkat çekicidir. Defterde geçen divân terimi daha ziyâde Anadolu coğrafyasında karşımıza çıkan Selçuklu Anadolu’sunda uygulanan Osmanlı’ya tevarüsedan askerî ve idarî sistemin varlığını işaret etmektedir. Bu gruplara Osmanlı Beyliği’nin kuruluş coğrafyasında ve Anadolu beylikleri arazilerinde rastlanmaktadır. Özellikle kuzey Anadolu kesiminde Doğu ve Orta Karadeniz bölgesinde karşımıza çıkmaktadır⁸¹. Yine kuzey batı Anadolu’da Kocaeli Sancağı’nda da “divan” isimliyle başlayan köyler bulunmaktadır⁸². Anadolu’daki divân ve bölük gibi tabirler belli bir kabileye mensup bir grup insanı olduğu kadar konar-göçer Oğuz kabilelerinin meskûn edildiği belli sayıda köyler topluluğunu da ifade etmekteydi. Keşan köylerinin bir kısmında karşımıza çıkan bu gruplar bölgenin ilk sakinleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra Anadolu’da uygulanan askeri sistemin Rumeli’de en erken izlerini taşıması bakımından da oldukça manidardır.

Padişah Hasları

İncelediğimiz defterde Keşan dışındaki diğer kaza ve nahiyerde padişah haslarına ait kayıtlar genel itibarıyla defterdeki dirlik sıralamasının başında gelmektedir. Keşan’da ise zeamet kaydıyla başlayıp timar kaydıyla devam etmektedir. Padişah hasları ile ilgili kısım ise timar kayıtlarının hemen sonrasında yer almakta olup *Hâssahâ-i Hullide Mülkühû* başlığı altında köyler sıralanmıştır⁸³. Haslara dahil edilmiş köyler ise Sağırlar, Mercan, Dökegence, Çukurevren, Şah Melik ve Doğançlı İdris köyleridir. Köylerdeki raiyyet içinde 97 çift ve 53 bennâk hane kayıtlı bulunmaktadır. Mezkûr köylerde Keşan’daki diğer bazı köylerde olduğu gibi yörük ve ehl-i divan grubundan kimseler bulunmaktadır. Dökegence köyünde 6 çift hanesi yörük, Sağırlar köyünde ise ehl-i divan olarak kayıtlı 1 çift ve 1

⁸¹ Kuzey Anadolu’da Canik bölgesine ait tahrir defterlerinde divan ve bölük gibi terimlerin sıkça geçtiği görülmektedir, bu hususta bkz., Mehmet Öz, *Canik Sancağı*, s. 30-31.

⁸² BA, *TT.d.*, nr. 1160, s. 208-209 vd.

⁸³ MC.089, 66a.

bennâk kayıtlıdır. Padişah hassı köylerinin toplam nüfusu ise yaklaşık 750 kişi civarındadır.

Yukarıda değinildiği üzere havâss-ı hümâyûn yani padişah hasları prensipte padişaha ait gibi görünse de kapıkullarının giderleri, teçhizatları ve saray masrafları buradan karşılanmaktadır. Keşan’da da uygulamanın bu usulde olduğu görülmektedir. Padişah hassı olarak kayıtlı olan Sığırlı, Mercan, Döğegence isimli köyler Çakır Bey ve onun adamlarının tasarrufundadır. Geri kalan köyler ise padişahın av kuşlarını yetiştiren ve bakımını yapan doğancılara tahsis edilmiştir. Şikâr-ı hümayun için gerekli avcı kuşların bakımı yetiştiriciliği belli kurallara bağlı olup vazifelilere taşrada timar verilmekteydi. Padişahların maiyyetlerinde rikab ağalarından olan ve kendileriyle beraber av yapan bu zümrenin amirlerine şikar ağları denilmekteydi. Bunlar da derece sırasıyla yukarıdan aşağıya doğru Çakırcı başı, Şahinci başı ve Atmacacı başı idiler⁸⁴. Hiyerarşiye dikkat edildiğinde çakır/doğan yetiştiriciliği diğerlerinden daha önemli bir vazife olarak görülmektedir. Zira doğancı başı av esnasında padişaha en yakın olan kişidir. Şikâr-ı hümayun esnasında av getirdikçe bahşış alır, enderundan çıktığı zaman çok defa çakırcı başı veya şahinci başılık ile çıkarlardı; bazan kendilerine mirahorluk, sancak beyliği ve daha yüksek vazifeler de verilir⁸⁵. Keşandaki çakırcılar Çakırcı başı Balaban’a bağlı idiler⁸⁶.

Çakırcıyan başlığıyla kayıtlı köyleri tasarruf eden şahısların hasılları mukabili bir görenç (avcı kuş) vermekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır⁸⁷. Çukurevren köyünün bir kısım rüsmünü Doğancı Timur, geri kalan kısmını da yine bir görenç mukabili doğancı Yahşi v. Kulfal tasarruf ediyordu. Şah Melik köyü Yusuf v. İsmail, Doğancı İrdis köyü her biri doğancı olan Ali v. Yahşi, Doğancı İlyas v. Eşref, Mehmed v. Şaban, Hasan v. Hüseyin adlı doğancılara *bir* görenç mukabili tahsis edilmiştir. Çakırcı olanların dışında bir kişi de çakır yavrucusu olarak kaydedilmiştir⁸⁸.

⁸⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 421.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 422.

⁸⁶ *MC*. O89, 68a.

⁸⁷ Görenç avcı kuş demek olup avcı kuşlarının bakımından ve eğitiminden sorumlu kişilere de görenççi denilmektedir, bkz. Mehmet İnbaşı-Tahsin Hazırbulan, “Osmanlı Devleti’nde Avcı Kuşu Yetiştiriciliği / Bâzdârânlık (Batı Anadolu Örneği)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020, s. 657.

⁸⁸ *MC*. O89, 69a.

Tablo 1- Dirlik Sahiplerinin Hasılları ve Yükümlülükleri ⁸⁹

Karye	Timar Sahibi	Hasılı (akçe)	Yükümlülüğü
Zeamete dahil 11 köy ⁹⁰	Keşan Subaşı Hızır Bey	22.000	Kendi bürüme+8 cebelü 1 çadır ve 1 tenktür
Mavri/ Keşan köy	Hasan v. Ali Bey Kapucubaşı	6500	Kendü bürüme 2 cebelü +1 çadır
Bekmezlü	Timurtaş v. Ali	2251	Kendü cebelü (+1 oğlan)
Musa Bey	Musa v. Müsteceb	1648	Kendü cebelü
Yapıldak	Halil v. Sağır Ali	1636	Kendü cebelü
Biricik Ali	Hızır v. Murad	1611	Kendü cebelü (+ 1 oğlan)
Paşa Yiğit	Ürküt	1414	Kendü cebelü
Küçük Hamza	Tursun Fakih	1348	Kendü cebelü
Kiçi Umur	Mustafa	1334	Kendü cebelü
Ballu	Habib v. Yusuf	1163	Kendü cebelü
Kılıç	Karagöz ve oğlu müşterek	1144	Kendü cebelü
Akkovacı	Evrenos v. Mustafa	1144	Kendü cebelü
Doğancı İnebeyi	İdris v. Mehmed	951	Kendü cebelü
Kaya Bayezid /Karaca Kaya	Ahur ve Nasuh	853	Kendü cebelü
Yerbulan	Mehmed v. İsa	844	Kendü cebelü
Saru Halil	Evrenos	819	Kendü cebelü

⁸⁹ MC. O89, 58a-68a.

⁹⁰ Subaşı Hızır Bey’in zeameti kısmında isimleri zikredilmiştir.

Keşân	Yusufhan birader-i Timutaş	809	Kendü cebelü
Küçük Mizal	Baki v. Ahur	806	Kendü cebelü
Mizaller	Müeyyid Çelebi	742	Kendü cebelü
Yaya Halil nd. Semedköy	Uzun Osman	653	Kendü cebelü
Abdülce	Nasuh v. Sindel	625	Kendü cebelü
Mürsel	Ali ez tahvil-i Turhan	600	Kendü cebelü
Kızkaban	Danişmend Bâki	554	Kendü cebelü
Karlı	Aruzoğlu Ahmed	471	Kendü cebelü
Artukça	Temürhan (şimdi karındaşı Ali elinde)	432	Kendü cebelü
Türkmen	Şahveli Bey	2353	1 cebelü+1 oğlan
Kayağılu	Zen Todoriç Bey	1569	1 cebelü
Anahorya	Ali Bey zaim-i Simavna	1188	1 cebelü ⁹¹
Kayacık	İlyas v. Kaya Murad	1027	1 cebelü + 1 oğlan
Kızılca (beratta Tursun)	Kirmasti İsa	981	1 cebelü
Koruca	Hisar Bey Karakoyunlu	545	1 cebelü
Devletlü Kabağaç	İvazz Şah	424	1 cebelü
Sevindik	Enis b. Sevindik ⁹²	1058	1 cebelü

⁹¹ Cebelüsü Simavna’da bulunmaktadır, MC. O89, 64b.

⁹² Enis b. Sevindik’in üç oğlu bulunmakta olup yaşları sefere gidemeyecek kadar küçük olması sebebiyle “*yarayınca eşecekler, cebelü eşdürürmüş*” diye not düşülmüştür. MC. O89, 65a.

Sonuç

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan II. Mehmet dönemine ait icmâl defterinin Keşan ile ilgili kısımlarının incelenmesi neticesinde timar uygulamasının yanı sıra idari, askeri, iktisadi bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Keşan’da en erken olarak Çelebi Mehmet döneminden itibaren timar sisteminin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı timar sistemi içerisinde Keşan köylerin büyük kısmının padişah hassı, zeamet ve timar olmak üzere başta askeri sınıf mensubu şahıslara diğer geri kalan kısmının ise padişahın avcı kuşlarını yetiştiren kimselere tahsis edildiği görülmektedir. Bunların dışında ise II. Mehmed’in zevcesi olan Sitti hatuna ait bir timarın bulunduğu tespit edilmiştir. XIV-XV. yüzyıllarda padişahların anneleri, kızları ve hanımlarının şahsi ihtiyaçları için bazı miri arazileri temlik ettikleri veya timar olarak verdikleri bilinmektedir.

Timara tahsis edilen köylerin sayısı zeamet grubunda 11, timar kategorisinde 35, padişah hassı içinde ise 6 köy olmak üzere 52 köy olarak tespit edilmektedir. Köyler içinde padişah hassı olan 6 köy hariç tutulduğunda nahiyedeki köylerin neredeyse tamamına yakınının aktif olarak sefere katılan askerlere tahsis edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Keşan nahiyesindeki köyler içinde dört köyün dışında köylerin tümü Türkçe isim taşımaktadır. Türkçe isimli köylerin sayısının yüksek olması Rumeli’nin fethiyle birlikte bölgede yoğun bir iskân faaliyetinin gerçekleştiğini işaret etmektedir. Yeni kurulan bu köyler dirlik usulüncü görevi karşılığı çeşitli şahıslara tahsis edilmiştir. Keşan’da nahiyesindeki timarların ise bürokratik kesimden ziyâde taşrada askerî ve idarî görevi haiz şahıslara tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Keşan’da zeamete kategorisindeki köylerde 219 çift-93 *bennâk*, timar köylerinde 427 çift-143 *bennâk*, padişah hassı içindeki köylerde ise 97 çift-53 *bennâk* olmak üzere 52 köyde toplam 723 çift- 289 *bennâk* hanesinin kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu hane sayılarının nüfus olarak karşılığı ise yaklaşık 5160 kişiye tekabül etmektedir. Timar sistemi dahilindeki 52 köyde tarıma ve vergiye dahil arazi miktarı ise timar grubundaki köylerde 29.910, zeamet toprağında 15.930 ve padişah hassı köylerinde ise 7.410 dönüm olmak üzere toplamda yaklaşık 53.250 dönüm araziye tekabül etmektedir. Bu arazi üzerinden elde edilen hasıl ile XV. yüzyılın ikinci yarısında Keşan’ın gelirlerinin Osmanlı ordusu için; bürüme zırh giyimli 2 sipahi, cebe zırhı 31 sipahi, 3 büyük çadır, 1 tenktür ve sefer esnasında sipahilere yardım etmek üzere 4 yardımcıdan müteşekkil bir askeri sınıfı oluşturacak kapasitede olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

a- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BA)

BA, *KK.d.*, nr. 2590.

BA, *D. MKF.d.*, nr. 28033.

BA, *C. AS*, 940 /40872.

BA, *TT.d.*, nr. 73.

BA, *TT.d.*, nr. 1160.

BA, *TT.d.*, nr. 20.

BA, (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi) TSMA.D., 8236.

b- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

(Muallim Cevdet Yazmaları) MC. 089

2- Kaynak Eserler

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949.

Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954.

3- Kitap ve Makaleler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- I. Kitap*, İstanbul 1990.

_____, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- II. Kitap (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)*, İstanbul 1990.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, C.I, Ankara 1979, s. 242-243.

ALTUNAN, Sema, *XVI ve XVII Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE Doktora tezi, 1999.

ATEŞ, Hacer, “Kuzey Marmara’da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ/Rodosçuk Limanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz- 2013, 21-38.

BARKAN, Ö. Lütfi , “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri, Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, *İFM*, II/1 (1940-1941), s. 20-52

_____, *XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 1943.

BELDİCEANU, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, çev. M. A. Kılıçbay, Ankara 1985.

BELKE, Klaus, “Roads And Travel İn Macedonia And Thrace İn The Middle And Late Byzantine Period”, *Travel in The Byzantine World*, ed. R. Macrides, Aldershot 2002, 73–90.

EMECEN, M. Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.

_____, “Cebelü”, *DİA*, C. VII (1993), s. 188.

_____, “Defter-i Köhne: Pirlepe- Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 43, İstanbul 2014, 341-474.

_____, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XVI, 1996, s. 37-44.

- _____, “Bennâk”, *DİA*, C.V (1992), 548-549.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib , “Nahiye”, *İA*, IX, 36- 39.
- _____, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakaflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952.
- _____, *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*, İstanbul 1957.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 39.
- İNALCIK, Halil, “Timar”, *DİA*, C. XLI (2020).
- _____, “Murad I”, *DİA*, C. XXXI (2012), 156-164.
- _____, “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362) Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten*, LXXIII, S: 266, Ankara 2009, s. 77-107
- _____, “Rumeli”, *DİA*, C.XXXV (2008), s. 232- 235.
- İNBAŞI Mehmet, TAHSİN Hazırbulan, “Osmanlı Devleti’nde Avcı Kuşu Yetiştiriciliği / Bâzdârânlık (Batı Anadolu Örneği)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020, s. 665-677.
- NİCOL, Donald M., *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-145*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2016.
- ÖZ, Mehmet , “Tahrir”, *DİA*, C.XXXIX (2010), s. 425-429.
- _____, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- PARLAK, Cengiz, “Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı’na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 81-120.
- SAHİLLİOĞLU, Halil ,*Türk İktisat Tarihi (Giriş-Bazı Kurum ve Kavramlar)*, İstanbul 1989.
- SERTOĞLU, Mithat, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.
- SİMENOVA, Liena V., “Keşan (Russion): Ortaçağda Via Egnatia’da Önemli Bir Kale”, *Keşan Sempozyumu Bildirileri Metinleri*, İstanbul 2005, s. 252-254.
- SÜMER, Faruk , “Yörükler”, *DİA*, C. XLIII (2013), s. 570-573.
- ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, C. XXXII (2006) , s. 306-308.
- _____, “Osmanlı Rumelisi’nde “Yörük” Kavramı ve Yörükler” , *II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Bursa 2015, s. 279-280.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985.
- YİĞİT, Ahmet, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2007, s. 103, 97-155.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989 .

Araştırma Makalesi

KARAKARGA İŞ ÜZERİNDE: OSMANLI'NIN KARGALARLA İMTİHANI

Özden AYDIN*

Öz: Karga sürülerinin istilasını doğal bir felaket olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim bunu önceden tahmin etmek ve olası sonuçlarını kestirmek mümkün değildir. Sadece benzer bir felaketi deneyimlemiş olan Osmanlı'nın genel geçerlik kazanan faaliyetleri ile soruna hızlı bir şekilde adapte olmalarını gerektirecek bir durumun varlığı söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İşte böyle bir sorun karşısında Osmanlı yerel idarecilerinin karga sürülerinin takibinin nasıl yapıldığı, almaya çalıştıkları tedbirlerin neler olduğu ve sorunla baş etme becerisi ile mali yükün nasıl karşılandığı hakkında bilgi vermeyi amaçladığımız bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz ve tasnifi yaptığımız 1899 ve 1911 yılları arasındaki perakende belgeler karga sürelerinin sebep olduğu zayıata dair ipuçları vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, karga itlafı, yerel idare, kriz yönetimi.

THE BLACK CROW ON WORK: THE OTTOMAN'S TEST WITH CROWS

Abstract: It is necessary to consider the invasion of crow flocks as a natural disaster. As a matter of fact, it is not possible to predict this and predict its possible consequences. We can only say that there was a situation that required the Ottomans, who had experienced a similar disaster, to adapt to the problem quickly with their generally valid activities. In this study, information will be given about how the crow flocks were followed by the Ottoman local administrators, what measures they tried to take, and how the financial burden was met with the ability to cope with the problem. In this context, the retail documents between the years 1899 and 1911, which we identified and classified in the Prime Ministry Ottoman Archives, gave clues about the casualties caused by the crows.

KeyWords: Ottoman Empire, crow culled, local government, crisis management.

* Dr., e-posta: ozdenaydin58@gmail.com, ORCID:0000-0003-0729-9183.

Extented Abstract: Crows, which have been the subject of many legends, mythology, miniatures and epics throughout history, have not been a well-known birds pecies in most cultures and civilizations. Sometimes it was the name of a Greek God, and sometimes it was a vehicle for the Gods traveling in the other realm. Even in this state, crows are associated with death and evil.

Compared to the size of this notorious bird, the effect of destruction was great when it moved with the flock. The destruction, which reached dangerous levels, especially in cultivated planted areas, has paralyzed the vitally important habitats of human beings. Especially the destruction of a product such as wheat, which is the most cultivated and the first in agricultural need, and foods with high agricultural value such as broad beans, and their disruption of the agricultural economy by eating the fruits in places such as vineyards and orchards, paved the way for many disasters.

In the Ottoman Archive, 71 documents (19 blank pages) were classified out of the 18 files we identified regarding the crow invasions. Among these, the crow invasions in certain regions of the empire and the damage they caused were examined in the documents of 1899, 1900, 1903, 1908, 1909 and 1911. Among the documents, the damages of the crows in the east of Bulgaria, the Danube and Rumelia, especially in Edirne in 1899 and the necessary precautions were explained. The empire-wide crow invasion in 1903, the methods of combating locusts and crows in Edirne in 1909, and the document of 1911 about the culling of crows in Çatalca. Again in 1911, the issue of the culling of rats and crows in Aydın province was discussed and their destruction as soon as possible was requested by the relevant authorities. Some of the documents between the years 1908-1909 include the expense record for the culling of locusts and crows in the empire and in particular in Bitlis and Izmit, Syria.

In terms of our subject, the invasions of crows and the unpredictable activities of other insects such as grasshoppers deeply affected the Ottoman geography. Faced with such a disaster, the Ottoman administrative mechanism seized the situation with an organization that required quick and effective results and tried to cope with it. These methods did not go beyond the repetition of previously experienced disasters.

In the provinces of Edirne, Bulgaria, Eastern Rumelia, Çatalca, Izmit, Aydın and Bitlis, where the crow invasion was observed, it is seen that local administrators set up struggle commissions in order to organize the people. Although we do not have any information about who this commission is composed of, previous studies on this subject have been a reference for us, as experience and the procedure for dealing with a fixed

disaster will be the same. This decision mechanism and the combat commission organized the people in order to use the time in the most effective way.

Agricultural officials, in the struggle they tried to carry out in coordination with the regional administrators, were sent to the places where the crows were intense, with out being in a panic atmosphere. The first precaution taken is to determine the areas where the crows nest. This allows us to think by guessing that it is tried to be overcome by denunciation.

Since it is known that crows lay 3-10 eggs, it is inevitable that the crow population will increase in the future. This situation can be seen as the biggest obstacle for a catastrophe of the colonized invaders that will be difficult to return. The increase in crow flocks also means the expansion of the combat area. For this reason, in the beginning, crows that nest and lay eggs in wooded areas in villages and hamlets were detected. The people came to these regions, scattered the crow's nests and destroyed their eggs.

The local administration, which had difficulties in dealing with the crows, which numbered 2000 in Edirne and Rumeli regions, activated the use of weapons, which is another method in the struggle. Crows are known as intelligent animals. Crows that do not have difficulty in adapting to their surroundings are very difficult to kill. District administrators have tried to kill these clever animals with guns. For this job, hunters, village guards and guards, that is, those who are skilled in using weapons, were chosen among the people.

However, the prohibition of the use of weapons in certain situations, according to the mobilization order of the period, caused the postponement of this type of struggle. There was an intense correspondence traffic between the ministries in order to obtain the necessary permissions. As a result, the use of weapons is permitted if certain precautions are taken. Fighting with weapons should be done outside the areas where the population is concentrated and by people who have the skills and license to use it.

Hunters and other selected individuals set out to hunt for crows by ambushing in fields, vineyards and gardens where crows are concentrated. In accordance with the instruction given to them, they must deliver the feet of each crow they kill to the agricultural authorities and regional administrators. When we think that the crows, who were frightened by the sound of gunfire, escaped, we can assume that it is difficult to kill them. In this way, it may have been desired to learn how many crows were killed and whether the struggle was successful or not. It is not known how

beneficial this measure is. As a matter of fact, it is not written how many crows were killed in the documents we determined.

The crow invasion also has a material dimension. As it is understood from the documents we have classified, we see that the government acts cautiously and economically in this regard. During the year, a common budget was allocated for the activities of crow and locust invasions and other insects. 2/3 of the revenues of Ziraat Bank are allocated to the Ministry of Forestry, Mining and Agriculture. The Ministry, on the other hand, made an evaluation according to the infestation size of the insect species and spent its capital accordingly. As can be seen, the fact that the locust invasion is more common and the struggle is more difficult and long-term has necessitated such a situation. In this context, the primary subject of the expenses made between 1908-1909 was the locust invasions. In fact, we have determined that pressure is being exerted for a raise with the increase in the costs of combating locusts. As a result of the correspondence, a solution was found by making then ecessary raise in order not to enlarge the field of struggle against the locust invasion. The remaining amount was spent for the fight against crows after the expenses of fighting against locusts were eliminated.

Giriş

Tarihi Metinlerde Karga İmgesi

Farklı kültür ve medeniyetlerde geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli anlatılara, mitolojiye ve masallara konu olan kuş türleri, mitsel ve dini anlamlar yüklenerek sembolleştirilmiştir. Ötücü kuş türleri içerisinde yer alan kargalar, tuhaf ve ürkütücü sesleri, siyah ve parlak tüyleri, iri ve güçlü gagaları ile pek çok kültürde uğursuz bir olara tasvir edilmiştir. Hem etçil hem de otçul beslenebilmeleri ile de insanların ekip biçtiği tarlalarındaki mahsule ve besledikleri hayvanlara ortak çıkan, adı kötüye çıkmış bir kuştur.

Kargaların yaklaşık olarak 40 ila 70 yıllık bir ömre sahip olmaları ise onları diğer kuş türleri üzerinde ayrıcalıklı kılmaktadır¹. Görünüşleri itibariyle kara renkte olan kargaların renginden dolayı kötü haber getirdiklerine inanılmaktadır². Karanlığın meleği olarak havayı koruduklarına da

¹ Deniz Gezgin, *Hayvan Mitosları*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 110; Semih Büyükyol-Sabriye Öztütüncü, “Türk Mitolojisinde Karga/Kuzgun İmgesi Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 33, 2021, s. 132-133.

² Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Anadolu'daki Efsanelerde İzleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s. 133.

inanılan kargaların bu özelliklerinden ötürü gizemli bir kuş gibi görüldükleri de olmuştur. Kuşlar içerisinde zekâları ile hayatta kalma yeteneklerini üst seviyede kullanmaları kargaları usta birer fırsatçı yapmıştır. Ayrıca istediğini arayıp bulma yeteneğine sahip olmaları ile de ısrarcı bir canlı olarak nitelenmelerini sağlar³.

11-16. yüzyıl Orta Türkçe sözlüğünde kuzgun ile eş anlamlı kullanılan karga, “beddua etmek, sövmek, lanetlemek ve incitmek” anlamlarında kullanılmıştır⁴. Türk mitolojisinde Çin’de kuşlara farklı anlamlar yüklenmiştir. Karakarga şeytani ve kötülüğü sembolize eder⁵. Ayrıca Azrail’in sembolize eden bir hayvan olarak karşımıza çıkar⁶. Göktürk sülalesini simgeleyen ongunlardan (totem) biri de uzun hayatın alameti olan kargadır. Ayrıca Gök Tanrı’nın bir sembolü olarak da görülmüştür⁷. Şaman ayinleri sırasında kuğu, karga, kartal, kaz ve baykuş şeklinde tasarlanan yardımcı ruhların şamanın bedenine girerek ona gökyüzü seyahatinde eşlik ettiği düşünülmüştür⁸. Yunan mitolojisinde “Baba Zaman” olarak isimlendirilen ve karga anlamına da gelen Kronos’un kurban edilmesinden sonra ruhuna eşlik eden ve ona kehanetlerde bulunan bir kuş olarak tasvir edilir⁹.

Mevlana tarafından anlatılan ve geçmişi Habil ve Kabil’e kadar uzanan bir hikâye, karganın niçin uğursuzluğun sembolü olarak gösterildiğine dair bir ipucu verir. Hikâyeye göre; Habil’i öldüren Kabil, kardeşinin cesedi ile ne yapacağını düşünür haldeyken yanına ağzında başka bir karganın ölüsünün taşıyan karga gelir. Karganın toprağı kazarak çukura ölü kargayı gömmesi Kabil’e kardeşinin cesedini ne yapacağına dair bir fikir verir¹⁰. Bu anlatı, yeryüzünde işlenen ilk cinayet hadisesinde karga imgesinin yer almasıyla, karganın uğursuzluğun sembolü olarak gösterilmesi arasında bir ilişki

³Büyükyol-Öztütüncü, a.g.m, s. 134.

⁴Fuzuli Bayat, *Orta Türkçe Sözlük 11-16. Yüzyıllar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 241.

⁵Yaşar Çoruhlu, *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dinî ve Edebî Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 297.

⁶Gezgin, a.g.e, s. 111.

⁷Çoruhlu, a.g.e, s. 297.

⁸Çoruhlu, a.g.e, s. 303.

⁹Robert Graves, *Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)*, çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁰Çoruhlu, a.g.e, s. 307.

kurulmasını sağlar. Minyatürlerde karga imgesi ise çoğunlukla kötü olayları tasvir etmek için kullanılır. Kelile ve Dimne'de geçen hikâyelerin anlatıldığı minyatürlerde karga ve baykuşlar arasındaki mücadele resmedilmiştir¹¹.

Osmanlı Arşivi'nde karga istilalarına yönelik tespitini yaptığımız 18 adet dosya içinden 71 adet belgenin (19 sayfa boş) tasnifi yapılmıştır. Bunlar içerisinde 1899, 1900, 1903, 1908, 1909 ve 1911 yıllarına ait belgelerde, 1899 yılında Edirne başta olmak üzere Bulgaristan, Tuna ve Rumeli'nin doğusundaki kargaların zararları ve gerekli tedbirler anlatılmıştır. 1903 yılı imparatorluk geneli karga istilası, 1909 yılı Edirne'deki çekirge ve kargalarla mücadele yöntemleri, 1911 Çatalca'daki karga itlafı, yine 1911 yılında Aydın vilayetindeki fare ve kargaların itlafı meselesi ele alınmıştır. 1908-1909 yılları arasındaki belgelerin bir kısmı ise imparatorluk genelinde ve özelde ise Suriye, Bitlis ve İzmit'te gerçekleşen çekirge ve kargaların itlafına yönelik masraf kaydını içermektedir. Belgeler Hicrî takvime ek olarak Rumî olarak da verilmiştir.

1. Bidayet: Karakarga İş Üzerinde: Zirai Ürünlere Zararları

Tarih boyunca tarımsal faaliyetlerin sürekliliğinin önündeki en büyük engel; çekirge¹², karga ve diğer türden haşeratin sebep olduğu zararlar. Bunların boyutları incelendiğinde, hatırı sayılır ölçüde iâşe sıkıntısına sebep oldukları görülür.

Kötü şöhrete sahip olan kargalar, sürü halinde uçtuklarında ürkütücü bir ses ve kapkara bir bulutu andıran görünüşleriyle dakikalarca havada kalabiliyor, yeryüzüne indiklerinde ise mahsulâta hatırı sayılır ölçüde zarar vermişlerdir. Geçmişte potansiyel bir tehlike unsuru olan karga sürüleri için alınan tedbirlerin insan gücü ile sınırlı kalması mücadelenin seyrini ve etkinliğini zorlaştırmıştır.

Muhtemelen iklimin elverişsiz olduğu dönemlerde, aç kaldıklarında reyanın tahıl ve zirai değeri yüksek ürünlerini yok etmeleri sonucunda bir darlık sürecinin başlamasının müsebbibi olarak gösterilirler. Karga sürüleri, çoğu zaman girdikleri tarlalarda zirai ürünleri henüz toprakta tohum halinde iken gagaları ile çıkartıp yedikleri olmuştur. Bazen de meyve bahçelerine dadandıklarında ağaçlardaki meyveleri kısa süre içinde tüketmeleri durumunda ise sosyoekonomik hayata büyük zararlar vermişlerdir. Bu zararlar, ahalinin hayatını idamesini sarsacak boyuta

¹¹ Çoruhlu, a.g.e, s. 308; Büyükyol-Öztütüncü, a.g.m, s. 137.

¹² Çekirge ve diğer haşeratin sebep olduğu sorunlar için bkz. Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

geldiğinde ise, vilayet idarecileri halkın kendi başlarına tedbirler almalarına fırsat vermeden olaya müdahale ederek zararların boyutunu en aza indirmeye çalışmışlardır.

1911 yılında Çatalca'da bakla mahsulüne zarar veren kargaların bir an önce itlaf edilmesi gerektiği ziraat encümenince ifade edilmiştir. Yine Aydın vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne 25 Mart 1327/7 Nisan 1911 tarihinde çekilen telgrafnamede, vilayetin 3000 kilo kadar en verimli buğdayının tarla kargaları tarafından yenildiği belirtilmiştir. Aynı belgenin satır aralarında kargalarla beraber farelerinde buğdaya ortak olduğu ve yüz adet farenin on kıyye (12,280 kg) kadar buğday tükettiği, ziraat müfettişinin incelemesi sonucunda tespiti yapılmıştır¹³.

Vilayet yetkililerinin esas derdi, mahsule ve ağaçlardaki meyvelere musallat olan kargaların sebep olduğu hasarların yıkıcı etkilerini en aza indirmektir. Bu sebeple öngörme ve önleme mekanizmalarını etkin kullanmaya çalışarak, ivedi bir şekilde tedbirler almaya çalışmışlardır. Nisan 1899 tarihinde Edirne vilayetinin bazı mahallerinde bir müddettir karga sürüleri peyda olduğu ve bunların bilhassa yeni ekimi yapılmış tohumları topraktan çıkarıp yedikleri gibi henüz yeni boy atmış mahsul ile ağaçlardaki meyveleri yemek suretiyle çiftçiyi zor durumda bıraktıkları rapor edilmiştir. 13 Nisan 1899'da Dâhiliye Nezaretine ulaşan bir rapordan ise, vilayet yetkilileri tarafından bu sorunun değerlendirildiği ve alınan tedbirlerin kâfi geldiği ve üstesinden geldiği bildirilmiştir¹⁴.

2. Organizasyon: Kargalarla Mücadele Yöntemleri

Geçmişte olduğu gibi bugün de ekili ve dikili alanlara büyük zararlar veren kargalar, diğer haşeratlar gibi zirai ekonomiye öldürücü bir darbe indirmişlerdir. Kargalar, tarla ve meyve bahçelerine indiklerinde onları durdurmak, zararlarına engellemek hiç de kolay olmuyordu. Ürünün tohum halinde toprakta olduğu andan itibaren kargaların dikkatini çekmekte ve istilalarına uğramaktaydı. Böyle bir durumla karşılaşan insanoğlu ise imkânların elverdiği ölçüde, devletle müşterek ve özverili hareket ederek mücadele etmeye çalışıyorlardı.

Kargalara karşı yapılan iptidai mücadele, kargaların yuva ve yumurtaları dağıtılarak üremelerine engel olunmasıdır. Etkin olduğu düşünülen bir diğer yöntem ise, yetenekli avcıların kargaları tarla ve bahçelerden uzak tutacak, kaçırarak ya da ürkütmekten ziyade öldürülmelerini sağlayıcı tedbirlerdir.

¹³DH.İD 99/3, 13Rebiülahır 1329/13 Nisan 1911.

¹⁴BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

Osmanlı İmparatorluğu, saray ve elit bürokrasinin irtibat halinde olduğu kurum ve kuruluşların karga istilasına karşı faaliyetlerini takip etmemizi sağlayacak yazışmaların yoğun olduğunu görmekteyiz. Yazışmaların içerikleri ağırlıklı olarak karga sürülerinin verdiği hasarı en aza indirmek için halkı hızlı bir şekilde örgütlemek, alınacak önlemlerin çerçevesini çizmek ve kaynakları etkin bir şekilde kullanabilmek için masrafların giderilmesi yönündedir. Bu amaçla; Orman Maden ve Ziraat Nezaretleri, Nafiâ ve Ticaret Nezareti ve Harbiye Nezareti arasında yoğun bir yazışma trafiği gerçekleşmiştir.

2.1.Mülakat Komisyonlarının Kurulması

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti kargalarla mücadelede mahalli idare ile birlikte hareket etmişlerdir. Böylelikle mücadelenin çapını genişletip, daha ivedi bir şekilde sonuç almayı amaçlamışlardır. Mülakat komisyonlarının kimlerden müteşekkil olduğu konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir¹⁵. Vilayetlerde bulunan ve ziraata yabancı olmayan memurların vazifelerini nasıl yapacakları ise yine söz konusu edilmemiştir. Aydın vilayetinde oluşturulan komisyonun gece gündüz çalışarak ve olağanüstü bir rağbet ve gayretle yirmi gündür çalıştıkları 7 Nisan 1901 tarihinde Orman Maden ve Ziraat Nezaretine bildirilmiştir¹⁶

2.2.Halkın Örgütlenmesi

Kargalarla mücadelede en büyük görev halka düşmüştür. Zirai ürünleri ve meyve bahçelerinin kargalar tarafından büyük hasara uğraması onları harekete geçirmiş ve insan emeği gerektiren bu sorun, imece usulü ile üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Bölge idarecileri ve mükellef tutulan ahali teyakkuz halindedir.

22 Şubat 1899 tarihine ait tahriratın satır aralarının işaret ettiği üzere karga itlafı için memur kılınacak kişiler bölge halkıdır. Zira eskiden olduğu gibi şimdi de ahali bu işe mecbur bırakılmış ve böylelikle de kargaların öldürülmesinde yükün bir bölümünü ahali sırtlanmıştır¹⁷.

3.3 Karga Sürülerinin Takip ve İmha Edilmesi

¹⁵ Kargalarla mücadele yöntemleri ve örgütlenme şekli diğer haşeratlarla mücadele için de geçerli olmuştur. Bu mücadele komisyon üyeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Sevilay Özer, *Anadolu'da görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 87-110.

¹⁶DH.İD, 99/3, 13 Rebiülahır 1329/13 Nisan 1911.

¹⁷ BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

Karga sürülerinin zamanla sayı itibariyle artması endişe edici bir sonuç halini almıştır. Nitekim bu kez kargalar, Edirne vilayeti dışında Bulgaristan ve Rumeli'nin doğusunda da görülmeye başlamıştır. Bölge ahali kargaları ellerinden geldiğince takip ederek zararlarını önlemeye çalışsa da çaresiz kalmışlardır. Fakat 26 Mart 1899 tarihinde Edirne vilayeti, karga istilasına karşı giriştikleri mücadelenin başarılı bir şekilde yürütüldüğüne dair merkeze bilgi vermiştir¹⁸.

Anlaşıldığı kadarıyla Bulgaristan ve Rumeli ahali ilk kez böyle bir durumla karşı karşıya kalmış değildir. Çünkü müteakip belgelerden tespit ettiğimiz kadarıyla Dâhiliye Nezareti'ne, belediyece yazılan 22 Şubat 1899 tarih ve 190 numaralı tahriratta; Tuna vilayetinde 30, 35 seneden beri mütemediyen mahsulâta ve ağaçlardaki meyvelere zarar veren kargaların itlafında nasıl bir rota çizildiğine ve aldıkları tedbirlerin neler olduğuna dair ayrıntılı bir rapor verilmiştir. Bu raporun bir benzeri bu kez Edirne vali vekili ve Ordu-yu Hümayun müşiri tarafından Dâhiliye Nezareti'ne 28 Mart 1899 tarih ve 29 numara ile gönderilen tahriratla yinelenmiştir¹⁹.

Tahriratın detaylarına baktığımızda, karga itlafında takip edilen usullerin detaylarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu bağlamda karga sürülerinin takip ve telefinde önceden nasıl bir yol takip ediliyorsa yine aynısını yapıldığına dair bir izlenim edinmemizi sağlayan ipuçları vardır. Bu durumda karga itlafı süreci, genel geçerlik kazanmış bir uygulamaya dönüştüğünü gösterir²⁰.

3.1. Yumurta ve Yavruların Tespiti

Kargaların istila ettikleri bölgelere tekrardan geldikleri sık sık karşılaşılan bir durumdur. Çünkü yumurtalarını bırakan kargalar, kendi besinlerini ve yavrularının karınlarını doyurmak için geri gelebiliyor ya da buldukları yerden ayrılmıyorlardır. Bu da bir süre sonra yumurtalardan yeni karga sürülerinin türemesi demektir. Bir karganın ortalama 3 ila 10 adet yumurta bıraktığı bilindiğinden²¹, uzun vadede bir karga popülasyonunun temeli böylelikle atılmış oluyordu. Karga istilasına karşı mücadelede en etkin yöntem yumurtaların toplanmasını sağlamaktır. Halk bu kolonileşmiş istilacılara karşı pasif değildir. Kolektif hareket eden ahalinin, karga

¹⁸DH. MKT, 2193/88-0, 15 Zilhicce 1317/16 Nisan 1900.

¹⁹ BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

²⁰ BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

²¹ Şubat sonu itibariyle yumurtalarını bırakan kargalar, Mart ve Nisan aylarında yavrularına kavuşurlar. Bilgi için bkz. Şükrü Pala, "Ege Bölgesi Karga Türleri Bunların Özellikleri Yayılışları ve Yem Çeşitleri Üzerinde İncelemeler", *Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü Çalışmalarından*, Cilt: 3, 1963, s. 56.

yumurtalarını bir şekilde bularak üremelerine fırsat vermeden tahrip etmek için özverili ve hızlı hareket etmeleri gerekiyordu. Yumurtaların toplanması, bir sonraki karga istilasının önüne geçilmesi için son derece önemli görülmüştür.

Edirne vilayet yetkilileri ahali ile yaptıkları mülakatta neler yapacaklarına dair talimat vermiştir. Burada ahalinin yapacağı ilk iş kargaların nerelerde yumurtladıklarının ve yavrularının yerlerinin tespit edilmesidir. Daha sonra ise sıra imha edilmelerine gelecektir. Görüldüğü kadarıyla da ahali kendi silahlarını yanlarında getirmişler ve karga avına çıkmışlardır. Talimatlardan biri de her şahıs, öldürdüğü her bir karganın ayaklarını ziraat yetkililerine teslim edilecektir²².

Belgenin detaylarında karga sürülerinin tahmini 2000'i bulduğu ve bu sayısının da giderek artabileceğine dikkat çekilmiştir²³. Karga sürülerinin sayılarının artması onlarla mücadele sahasının genişlemesine ve giderek endişe verici bir hal almasına neden olacağından, kargaların telef edilmesi işi bir an önce yapılmalıdır. Bu endişe içeren durum Rumeli ve çevresindeki yerlere bildirilmiş ve alınacak emre göre de ahalinin hareket etmeleri gerektiği söylenilmiştir²⁴.

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nden 20 Temmuz 1899 tarihli ve 46 numarayla gönderilen tezkirede; köy ve mezralarda yuva yapan ve yumurtalarını bırakan kargaların kolaylıkla imha edilememesi ve alınan tedbirlerin yeterli gelmediği yazılıdır. Bölge idarecilerinin mazeretleri kabul edilmemiş, çünkü yapılan incelemede tarla ve bahçe içlerinde bir iki tanesinin bulunması buna ispat olarak gösterilmiştir²⁵.

3.2. Keskin Nişancılar ve Karga Avı

Kargaların zeki hayvanlar oldukları, etraflarına uyum sağlamada zorluk çekmemeleri ve ufak bir hareketin onları kaçırmaları için yeterli olması öldürülmelerinin önündeki engel olarak görülebilir. Bu durum ise onların takibatını ve öldürülmelerini güçleştirmektedir. Öldürülmeleri için kullanılan metotlardan biri de bölge idarecileri tarafından köy bekçisi ve korucuları ile avcılarının tayin edilmesidir. Ahali kendi silahlarını yanlarında

²²BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

²³BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

²⁴DH. MKT, 2189/106, 2 Zilhicce 1316/13 Nisan 1899.

²⁵DH. MKT, 2231/40, 1 Rebiülahir 1317/9 Ağustos 1899.

getirmişlerdir. Avcıların, silah kullanma becerilerine haiz olmaları istenmiştir²⁶.

Karga istilasına karşı Edirne vilayeti başta olmak üzere, Bulgaristan ve Rumeli'nin doğusunda ahaliden her şahıs, sayıları 2000'i bulan kargaların silahla öldürülmesinde mükellef tutulmuştur. Hatta her şahıstan öldürdüğü karganın ayaklarını bölge yetkililerine teslim etmeleri istenmiştir²⁷. Bu şekilde bir talep ile de mücadeledeki başarının ve geldiği noktanın tespitinin yapılması mümkün olacaktır.

1911 yılında Çatalca'da bakla mahsulüne zarar veren kargaların itlafı için avcılarının tayin edilmesi ziraat encümeninde ifade edilmiştir. 22 Kanun-ı evvel 1326/4 Ocak 1911 tarihinde Harbiye Nezareti'ne takdim edilen bu tahrirat, İstanbul İdâre-i Örfiyye Kararnâmesi'ne aykırı görülmüştür²⁸. Çünkü mülki idarenin vazifeleri büyük ölçüde askeri idareye bırakılmıştır. Bu kapsamda kararnamenin 3 Temmuz 1909 tarihinde ilavesinde, devletin iç ve dış asayişini bozacak ve öldürmeye teşebbüs eden kişilerin muhakeme edilmesini öngörüyordu²⁹. Böyle bir kararname hiç şüphesiz halkın silah kullanımının askeri hükümetin elinde olduğunu göstermektedir.

Belgelerin diğer fasıllarında, sekiz gün sonra karga itlafında silah kullanımının önemi belediye encümeni tarafından yinelenmiştir. Bu hususta gerekli izinlerin çıkması için hem Dâhiliye Nezareti hem de Harbiye Nezareti ile yazışmaların sıklıkla devam ettiğini görmekteyiz. Burada bilhassa Harbiye Nezareti'nin silah kullanımı için bazı talepleri söz konusu olmuştur.

²⁶ DH. İD, 99/3, 13 Rebiülahir 1329/13 Nisan 1911; DH. MKT, 2797/87-0, 10 Rebiülahir 1327/1 Mayıs 1909.

²⁷ DH. MKT, 2189/106, 2 Zilhicce 1316/13 Nisan 1899; BOA, 1297/97241, 6 Zilhicce 1316/17 Nisan 1899.

²⁸ DH. İD, 99/3, 13 Rebiülahir 1329/13 Nisan 1911.

²⁹ *İdâre-i örfiyye* kavramı sıkıyönetim kavramı yerine kullanılmış, Osmanlı Devleti'nde bilhassa 1876'da ilan edilen I. Meşrutiyet anayasasıyla literatüre kazandırılmıştır. Bu anayasanın 113. maddesi doğrudan sıkıyönetime atf yapıyordu. Osmanlı'nın Rusya ile savaş halinde olduğu bir zamanda 30 Nisan 1877 tarihinde İdâre-i Örfiyye Lâyihası hazırlanmış ve 2 Ekim'de ise kanunlaşmıştır. 2 Ekim 1877 tarihli İdâre-i Örfiyye Kararnâmesi, Osmanlı Devleti'nin olağanüstü halin bütün çerçevesini ortaya koymaktadır. Bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, "Dîvân-ı Harp", gözden geçirilmiş basım Ek-1. cildinde *TDVİA*, Ankara 2020, s. 334-337.

Çatalca Belediyesi tayin edilecek avcılarının tespiti için acele etmemesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü acemi avcılarının bir kargaşaya mahal verebileceği altı çizilen bir noktadır. Belgenin devamında Harbiye Nezareti, silah kullanım alanları için bir sınır çizdiğini görmekteyiz. Nitekim avcılara ancak silah kullanma maharetlerinin yanında kasaba dışındaki tarlalarda çifte av tüfekleriyle karga itlaflarına izin verileceği, kasaba dâhilinde ise katiyen müsaade edilmeyeceği ifade edilir. Bütün bu uyarıları dikkate alan Çatalca mutasarrıflığı, 15 Ocak 1911'de gerekli inzibat ve asayişin sağlanacağına dair Harbiye Nezareti'ni bilgilendirmiştir³⁰.

Edirne'de 1914 yılında mahsule musallat olan kargalar halkı bezdirmiş durumdadır. Kargaların itlafı için Harbiye Nezareti'nden silah talep edilmiştir. İstanbul'da istenilen talep yerine getirilmiş ve 150 adet av tüfeği Edirne'ye nakledilmiştir³¹.

4. İstila ve İtlafın Maliyeti

Osmanlı mali gelirlerinin hangi türü karga ve çekirge istilası için sevk edilmiştir sorusuna cevap verebilmek için öncelikle Orman, Maden ve Ziraat Nezaretleri masrafları için bir kalem oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Tespit edilen bu masraflar ise Ziraat Bankası'nın yıllık sermayeleri arasında yer alan ve Orman, Maden ve Ziraat Nezaretleri'ne aktarılan sülûsan temettuatının yani 2/3'ünün fazlasından karşılanmıştır³².

³⁰DH.İD, 99/3,13 Rebiülahir 1329/13 Nisan 1911.

³¹ DH. ŞFR, 520/57, 7 Rebiülahir 1332/5 Mart 1914.

³² *Temettü hissesi*, Ziraat Bankası'nın yılın karından vilayetlere ayrılan tutar olarak tanımlanmıştır. Bu gelir, 1888 yılında faaliyete geçirilmiş olup, 1916 yılına kadar vilayetlere aktarılmıştır. Ziraat Bankası'nın mali kaynakları arasında mülga edilen memleket sandıkları icra edilerek toplanan paralar, 1888 yılından sonra aşar vergisiyle beraber alınarak menafi hissesi, bankanın safi karından ayrılacak 1/3 hisse olarak tanımlanmıştır. Bilgi için bkz. Asım Süreyya İloğlu, "Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C Ziraat Bankası, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 15, 1964, s. 95.

1888 yılında hazırlanan Nizamnameye göre, "Ziraat Bankası yıllık karının 1/3 ünü sermaye olarak tutar, 2/3 ünü ise ziraatın ve hayvancılığın geliştirilmesi için Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'ne aktarılmıştır. Bu tutar sülûsan temettüatı olarak tanımlanmıştır. Bu pay daha sonra 1908 yılında hazine gelirlerine dâhil edilmiştir. Vilayetler için kullanılacak olan temettü hissesinin kaynağı bu sülûsan temettüatıdır. 1916 yılından sonraki bütçelerde gelir kısmında hisse-i temettü görülmemiştir. Bilgi için bkz. Kerim Sarıçelik, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Hususi İdareleri ve Bütçeleri*, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, s. 122.

Edirne vilayetinde 1903 yılında, zirai ürünlere karga ve çekirge hatta serçe ve fareler büyük hasar vermiştir. Bu türden bir zararın karşılanmasına yönelik vilayet namına senelik 19,000 kuruşun tahsis edilmesi gerekmektedir. Vilayetin ziraat idaresine bağlı teknik kurulu yaptığı inceleme sonucunda, bu belirtilen meblağın çekirgelerin öldürülmesinde kullanılması gerektiğine karar verilmiştir. Bu meblağ çekirge itlafi için gerekli gazlı bez ve memur harcı gibi tespit edilen masraflar için kullanılmalıdır. Nitekim vilayet genelinde karga, serçe gibi kuşların ve farelerin sebep olduğu zararlar, 80 bin kûsur gibi bir meblağa tekabül ettiğinden bu masrafları vilayetin karşılanması imkânsızdır³³. Bu durum karşısında Edirne vilayeti ziraat yetkilileri, çekirge istilasını daha mühim gördüklerini beyan ederler. Çünkü karga ve söz konusu edilen haşeratin itlaf masrafı ancak çekirgeyle mücadele masraflarının karşılanmasından sonra kalan miktarın tesviyesi ile mümkün kılınmıştır³⁴. 15 Ağustos 1903 tarihinde Edirne vilayetinde kargaların itlafi masrafının tesviye suretlerinin müsveddesi İstanbul'a ulaştırılmıştır³⁵.

Yine Orman, Maden ve Ziraat Nezaretleri tarafından Şura-yı Devlet'e 25 Mayıs 1903 tarihinde havale edilen bir mazbatada; Edirne vilayeti ziraat yetkililerince, çekirge itlafında öngörülen masraflar için verilen talimatta gazlı bez ve memur harcı 10 bin kuruş olduğu bildirilmiştir³⁶. Aynı belgenin diğer satırlarında ise, iki buçuk ay sonra yani 30 Temmuz 1903 tarihinde Şura-yı Devlet'e bağlı maliye dairesinden takdim edilen mazbatada kargalarla mücadelede istihdam edilecek memurların ihtiyaçlarının çekirge itlafi için ayrılan meblağdan karşılanması gerektiği, bu hususta gereğinin yapılması ve masrafların karşılanması için bir an önce harekete geçilmesi istenilmiştir³⁷.

11 Temmuz 1908 tarihinde İmparatorluk genelinde birden ortaya çıkan çekirge ve kargaların itlaf masrafları için 50.000 kuruş öngörülmüştür. Fakat bu miktar ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmış, hatta Suriye valisine yazılan celpten anlaşıldığı kadarıyla Bitlis, Trablusgarp ve İzmit sancaklarında çekirgeler peyda olmaya başlamıştır. Bu sebeple Orman, Maden ve Ziraat Nezaretleri 15 Temmuz'daki tezkiresinde Ziraat Bankası

³³ ŞD, 532/57-0, 8 Rebiülahir 1321/4 Temmuz 1903.

³⁴ ŞD, 532/57-0, 8 Rebiülahir 1321/4 Temmuz 1903.

³⁵ BEO, 2131/159792, 10 Cemaziyelevvel 1321/4 Ağustos 1903.

³⁶ İ.OM. 9/24-0, 5 Cemaziyelevvel 1321/30 Temmuz 1903.

³⁷ İ.OM. 9/24-0, 5 Cemaziyelevvel 1321/30 Temmuz 1903.

tarafından bir defaya mahsus olmak üzere bu 50.000 kuruşa zam yapacağını ifade etmiştir³⁸.

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin 15 Temmuz 1908 tarihli tezkiresinde, Ziraat Bankası'ndan her sene Nafiâ Nezareti'ne gönderilmekte olan temettuatın tamamı ve menafi hissesi³⁹'nin bir kısmı 2.283.100 küsur kuruş olduğu beyan edilmiştir. Çekirgelerin itlafının elzem olduğu ve bir defaya mahsus olmak üzere 50.000 kuruşun ise nezaretin diğer gelirlerinden tahsis edilmesi istenmiştir. 1908 yılına tekabül eden tüm bu gelirlerin, çekirge ve kargalarla mücadele masraflarını karşılamada yetersiz kalması durumunda ise gelecek seneye ait gelirlerden karşılanması ve bu meblağın ise tahsisinin yapılması gerekmektedir⁴⁰.

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti tarafından yazılan 15 Temmuz tarihli olan bu tezkireye, Ticaret ve Nafiâ Nezareti 27 Temmuz'da gerekli işlemi başlatmış olduğuna dair bir bilgi gönderdiğini görmekteyiz⁴¹.

1908 yılında imparatorluk genelinde karga ve çekirge itlafi masrafı olarak Ziraat ve Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye idaresine dâhil olan meblağ 85.400 kuruştur⁴². Bu miktar aynı sene içerisinde bazı mahallerde çekirge istilasından dolayı masrafların karşılanması için peyder pey kullanılmıştır. Fakat kargaların ve çekirgelerin zararlarının giderilmesi için Ziraat Bankası sülûsan temettuatı fazlasından 50.000 kuruşun zammı hakkında 22 Temmuz 1910 tarihli ve 132 numaralı arızaya herhangi bir cevap verilmemiştir. Bu miktarın bir an önce tahsis edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁴³. Fakat söz konusu miktar Ziraat ve Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye'nin bu seneye ait masraflarının hangi kısmından nakledilebileceği ise 1908 senesinin sonunda evvel anlaşılamayacağından neticeye göre hareket edilebileceği ifade edilmiştir⁴⁴.

³⁸ BEO, 3360/251958; 21 Cemaziyelahir 1326/21 Temmuz 1908.

³⁹ *Menafi hissesi*, Ziraat Bankası aracılığıyla toplanan bir vergidir. Menafi hissesi bankanın safi kârından ayrılacak 1/3 olarak tanımlanmıştır. 1883 yılında *menafi sandıkları* ismiyle yeniden düzenlenmiştir. Bilgi için bkz. Ömer Yazan, "Ziraat Bankası'nın İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi Sempozyum Tebliği*, Uşak 2017, s. 223-234.

⁴⁰ B EO, 3366/252443, 4 Receb 1326/2 Ağustos 1908.

⁴¹ BEO, 3366/252443, 4 Receb 1326/2 Ağustos 1908.

⁴² ŞD. 1225/33, 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908.

⁴³ BEO, 3366/252443, 4 Recep 1326/2 Ağustos 1908.

⁴⁴ BEO, 3492/261846, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nden 1908-1910 yılları arasında tekrarlanan tezkirelerde Ziraat Bankası tarafından bir defaya mahsus gönderilmesi istenen 50.000 liranın tahsis edilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁴⁵. Fakat Ziraat Bankası tarafından gönderilmediği anlaşılan mezkûr meblağ bir kez daha gündeme getirilmiştir⁴⁶. Nezaret ve banka arasındaki yazışmalara bakıldığında bu sıkıntılı durumun daha vahim bir hal aldığı ve bir an evvel tahsis edilmesi gerektiği sürekli olarak yenilenirken, 5 Ekim 1908 tarihli belgede 50.000 liranın sevk edilmesine dair mübaşeret edildiği ve gerekli muamelenin ise başlatıldığını öğrenmekteyiz⁴⁷.

Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'ne 18 Ekim 1908 yılında gönderilen tezkirenin zeylinde anlaşıldığı kadarıyla Edirne vilayetinde kargaların itlafi için talep edilen 7.000 kuruşun Ziraat Bankası tarafından gönderilmesi düşünülmüş ve vilayet yetkilileri tarafından bu miktarın bir an önce giderilmesi istenmiştir⁴⁸.

Orman, Maden ve Ziraat Nezaretleri şimdiye kadar çekirge ve kargaların itlafi için 85.400 kuruştan ibaret olan masrafı için sadece 39.046 kuruşu ağaç fidanları ekilmesi için harcanmıştır. Fakat kalan miktar çekirge, karga ve farelerin itlafi için yeterli değildir. Masrafların karşılanması için Halep vilayetince Ziraat Bankası'ndan açılacak olan krediden başka diğer vilayetlerden yardım istenmiştir. Bu amaçla Diyarbakır vilayetinden 100.000 ve Suriye'den ise 20.000 lira çekirgeler ile farelerin zararlarının giderilmesi, Edirne vilayetinden 7.506 kuruş kargaların itlafi masrafı olarak toplamda 227.506 kuruş⁴⁹ talep edilmiştir. Bütün bu masrafların karşılanması için talep edilen miktar sene sonuna kadar masraflara gelmesi muhtemel zam dikkate alındığında 300.000 liradır⁵⁰. Bu miktarın karşılanması bu seneye ait Ziraat Bankası sülûsan temettuatı fazlasından nakledilmesi istenmiştir⁵¹.

⁴⁵BEO, 3366/252443, 4 Recep 1326/2 Ağustos 1908.

⁴⁶ BEO, 3381/253512, 26 Recep 1326/24 Ağustos 1908.

⁴⁷ ŞD. 1225/33, 9 Ramazan 1326/5 EKİM 1908.

⁴⁸ BEO, 3514/263512, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

⁴⁹ Verilen değerler toplandığında mezkûr rakama ulaşamamıştır. Fakat burada Halep vilayetinden gönderilmiş olması muhtemel para, aradaki farkın kapanmasını sağlamış olabilir.

⁵⁰ MV, 124/65; 20 Muharrem 1327/11 Şubat 1909; BEO, 3492/261846, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

⁵¹BEO, 3492/261846, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

1909 yılında Edirne'de karga istilası üzerine yapılan tetkik sonucunda gerekli masrafların 67.506 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Karga itlaf masrafları arasında yer alan, kargalarla mücadelede fiilen etkin olan köy bekçisi, korucusu ve avcılarının öldürdükleri karga başına 10 para verileceği kararlaştırılmıştır. Bu söz konusu miktarın ise Ziraat Bankası şube ve sandıklarından bir gün bile bekletilmeden verilmesi öngörülmüştür. Bu hususta on beş günde bir banka meclisi toplanarak gerekli prosedür uygulanmalıdır⁵². Belgenin sonraki satırlarında mezkûr meblağın tahsis edilmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple de gönderilmesine izin verilen 300.000 kuruş tesviyesi için Dâhiliye Nezareti konuyla alakalı bilgilendirilmiştir⁵³.

Sonuç ve Değerlendirme

Kargaların konu edildiği farklı kültür ve medeniyetlere ait destan, mitoloji, sanat ve hikâyelere bakıldığında, görünümleri itibariyle kötü bir şöhrete sahip oldukları görülür.

Farklı zaman dilimlerinde ve bölgelerde meydana gelen ve kriz etkisi yaratan karga istilaları doğrudan doğruya insanoğlunun yaşam alanlarını etkileyip, hayatın akışını felce uğratmıştır. Bilhassa ekili dikili alanların ve bağ-bahçelerdeki meyvelerin tahribi ile temel ihtiyaç ürünlerinin üretimine balta vurmuşlardır. Toplumsal ihtiyacın karşılanamadığı durumlarda ise ekonominin sekteye uğramasıyla birlikte kıtlık ve sonrasında domino etkisi yaratacak bir dizi felaketin müsebbibi olmuşlardır.

Osmanlı'nın öngöremedikleri bu tarzdan doğal bir felaketin büyümeden baş etme becerileri tecrübe ile giderilmeye çalışılmıştır. Üstesinden gelebilmek için atılması gereken adımlar için bilgi tecrübeyle ve süreç içerisinde gözlemlemek suretiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Benzer felaketlerle karşılaşan Osmanlı'nın toplumsal belleği, karga istilasına karşı mücadelede deneyimli davranışlar sergilemiş midir? Karga istilasıyla karşı karşıya gelen bölge idarecileri bir mücadele komisyonu kurarak halk ile mülakat yapmışlardır. Böylelikle gerek karar mekanizmaları gerekse toplum arasında bir gerilim yaşanmadan, idarenin örgütsel faaliyetlerine herhangi bir karşı gelişin ya da panik havasının yaşanmadığını, bilakis çabuk organize olan ve acemi bir hava içinde olmayan bir ahalinin varlığından söz edebiliriz. Yani aslında böyle bir durumla karşılaşan halk arasında, örtük bir gerilimi denetim altına almak için bir an evvel gerekli tedbirlerin alındığını görmekteyiz. Kargaların

⁵²DH. MKT, 2765/66-0; 20 Safer 1327/13 Mart 1909; DH. MKT. 2797/87-0, 10 Rebiülahir 1327/1 Mayıs 1909.

⁵³DH. MKT, 2797/87-0, 10 Rebiülahir 1327/1 Mayıs 1909.

istilas her ne kadar hayati bir öneme sahip olsa da Osmanlı'nın bu türden bir felakete karşı karşıya geldiğinde hem idari hem de ekonomik meşruiyetini sağlamaya yönelik tedbirler aldığını söyleyebiliriz.

Karga yumurtalarının toplanması ve imha edilmesinin belli talimatname dâhilinde yapılmadığından keşif usulüne göre yapıldığını düşünmemizi sağlar. Yumurtaların nerelerde olabileceğinin tahmin edilmesi ile harekete geçilen bir durumun varlığı söz konusudur. Ya da ihbar ile bölgeye yönlendirilenlerin faaliyetleriyle engellenmeye çalışılmış olabilir.

Kargalarla mücadelede takip edilen bir diğer yöntem silahla öldürülmesidir. Silah kullanımı dönemin seferberlik nizamında ilk başta tercih edilen bir durum değildir. Fakat nezaretler arası yazışmaların ve Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin ısrarlı tutumu sonucunda avcılar, köy korucuları ve bekçilerin silahlandırılmasına karar verilmiştir. Karga sürülerinin sayıca fazla olduğu durumlarda ise, bölge ahalisinin her ferdi kargaları öldürmek için silah kullanmaları hükümet yetkilileri tarafından zorunlu kılınmıştır. Sayıca az olduklarında ise sadece avcılar tarafından bu iş yürütülmüştür. Bu yöntemin ne kadar işe yaradığı ise merak konusu edilebilir. Zira silah sesinden ürken kargaların takip edilmesi güç olacaktır. Bölge idarecileri ahaliyle yaptığı mülakatta her bir kişinin öldürdükleri kargaların ayaklarını istemesi bu mücadelede nasıl bir aşamada olduklarını görmeleri ve ona göre yeni önlemler almaları noktasında belirleyici bir görünüm sağlamış olabilir.

Karga istilasında nezaretin ihtiyatlı ve ekonomik davrandığını gösteren belgelerden görüldüğü kadarıyla, çekirge ve karga ile öteki haşeratin itlafı için ortak bir bütçe hazırlanmıştır. Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin yıllık sermayeleri ihtiyacın hâsıl olduğu durumlara göre değerlendirilmiştir. Çekirge itlafına öncelik verildiği hallerde kalan miktarın kargalarla mücadeleye sevk edildiği durumların fazlalığı dikkat çekicidir. Ziraat Bankası'ndan her sene Orman, Maden ve Ziraat Nezaretine aktarılan sülûsan temettuatının yetersiz gelmesi halinde bu kez Nafiâ ve Ticaret Nezaretine ait sermayenin bir defaya mahsus olmak üzere talep edildiği görülmektedir. Bu talep 1908 ve 1909 senelerinde Bitlis, Trablusgarp ve İzmit sancaklarında meydana gelen çekirge ve karga istilaları boyunca olmuştur.

Kaynakça

A. T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: (BOA Fon, Dosya No/Gömlük No):

İrade Orman ve Maadin(İ.OM), 9/24-0, 5 Cemâziye'l-evvel 1321/30 Temmuz 1903.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 532-57-0, 8 Rebî'ü'l-ahir 1321/4 Temmuz 1903, 1225/33, 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 124/65, 2 Muharrem 1327/11 Şubat 1909.

DahiliyeNezâretiİdarî Kısım Belgeleri (DH.İD), 99/3, 13 Rebi'ü'l-âhir 1329/13 Nisan 1911.

DâhiliyeNezâretiŞifre Kalemî (DH. ŞFR), 520/57, 7 Rebi'ü'l-âhir 1332/5 Mart 1914.

Dâhiliye NezâretiMektûbî Kalemî (DH.MKT), 2189/106, 2 Zilhicce 1316/13 Nisan 1899; **2193/88-0**, 15 Zilhicce 1317/16 Nisan 1900; **2231/40**, 1 Rebi'ü'l-âhir 1317/9 Ağustos 1899; **2765/66-0**, 20 Safer 1327/13 Mart 1909; **2797/87-0**, 10 Rebi'ü'l-âhir 1327/1 Mayıs 1909.

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 1297-97241, 6 Zilhicce. 1316/17 Nisan 1899; **2131/159792**, 10 Cemâziye'l-evvel 1321/4 Ağustos 1903; **3360/251958**, 21 Cemâziye'l-âhir 1326/21 Temmuz 1908; **3366/252443**, 4 Receb 1326/2 Ağustos 1908; **3381/253512**, 26 Receb 1326/24 Ağustos 1908; **3492/261846**, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909; **3514/263512**, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

B. Araştırma-İnceleme:

BAYAT, Fuzuli, *Orta Türkçe Sözlük 11-16. Yüzyıllar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

BAYTİMUR, S. Oğuz-TATAR, Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları ve Sosyo-Ekonomik Hayata Etkileri (1789-1839)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 23, 2020, s. 325-347.

BÜYÜKYOL, Semih-ÖZTÜTÜNCÜ, Sabriye, "Türk Mitolojisinde Karga/Kuzgun İmgesi Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 33, 2021, s. 131-145.

ÇORUHLU, Yaşar, *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dinî ve Edebî Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

DEMİR, Alpaslan, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu Bildirisi*, 7-8 Kasım 2013, Erdem, Sayı: 67, 2014, s. 33-44.

ERLER, Mehmet Yavuz, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 762-770.

_____, "Kıbrıs'ta Çekirge İstilasları (1845-1869)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: X, No: 1, s. 195-204.

GEZGİN, Deniz, *Hayvan Mitosları*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017.

GRAVES, Robert, *Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)*, çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2010.

İLOĞLU, Asım Süreyya, "Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C Ziraat Bankası", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 15, 1964, s. 89-118.

KARADEMİR, Zafer, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kutluklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

KIZILKAYA, Oktay-Akay, Tolga, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Çekirge İstilalarına Karşı Alman Tedbirler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, Sayı: 13, s. 171-1993.

ÖZER, Sevilay, *Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

Aydın, Ö. (2022). Karakarga İş Üzerinde: Osmanlı'nın Kargalarla İmtihani. ANKARAD, 3(5), 31-49.

PALA, Şükrü, "Ege Bölgesi Karga Türleri Bunların Özellikleri Yayılışları ve Yem Çeşitleri Üzerinde İncelemeler", *Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü Çalışmalarından*, Cilt: 3, 1963,s. 49-67.

SARIÇELİK, Kerim, *Osmanlı Devleti'nde Vilayet Hususi İdareleri ve Bütçeleri*, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Divân-ı Harp", gözden geçirilmiş basım Ek-1. cildinde *TDVİA*, Ankara 2020, s. 334-337.

YAZAN, Ömer, "Ziraat Bankası'nın İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi Sempozyum Tebliği*, Uşak 2017, s. 223-234.

Araştırma Makalesi

**KAPTAN-I DERYA HASAN PAŞA'NIN ÖZİ
SERDARLIĞI (1626-1627)**

Mahmut Halef CEVRİOĞLU*

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuda ve batıda Safeviler ve Habsburglar gibi cesim siyasi yapılarla uğraştıkları bir dönemde, imparatorluğun kuzey serhaddindeki deniz akıncılarıyla, yani Kazak sorunuyla da ilgilenmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı yönetimi 1626 yılında Kazaklara karşı Dinyeper Nehri üzerinde, Togan Geçidi'nde kale inşa ettirmek istemiştir. Bu amaçla Sultan IV. Murad saltanatının ilk yıllarında yükselen bir siyasi figür olan Kaptan-ı Derya Çatalcalı Hasan Paşa, Özi Eyaleti'ne karadan ve denizden gidecek Osmanlı kuvvetlerinin serdarı olarak tayin edilmiştir. Hasan Paşa 1627 yazında Özi serhaddine vardığında elindeki imkânların Togan Geçidi'nde kale yapımına imkân vermediğini fark etmiştir. Yine de seferber ettiği kaynaklardan istifade etmek isteyen paşa, Özi yerleşiminde mevcut bulunan istihkâmı kuvvetlendirme yoluna gitmiştir. Özi'de mevcut iki kaleyi tamir ettirmiş, kendi adını taşıyan bir kale ve palanka inşa ettirmiştir, ayrıca istihkâmlar arasına bir tersane ve kale duvarı da eklemiştir. Yapılan eklemeler sonucu Özi'de garnizon kuvvetleri ikiye katlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Askeri Tarihi, Kazaklar, Osmanlı Donanması, Balkanlar, Serhat, Garnizon, Sultan IV. Murad

**GRAND ADMIRAL HASAN PASHA AS THE OZI
(OCHAKIV) SERDAR (1626-1627)**

Abstract: As the Ottoman Empire was in constant struggle against its major neighbouring polities such as the Safavids and the Habsburgs, it also had to deal with the sea raiders on the northern frontier of the empire, namely the Cossacks. Toward that effect, the Ottoman administration planned to build a castle against the Cossack threat on the Togan Pass up the Dnieper River in 1626. Hence, the Grand Admiral Çatalcalı Hasan Pasha, who was a rising

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, halefcevrioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0079-8134

political figure in the first years of Sultan Murad IV's reign, was appointed as the commander of the Ottoman land and maritime forces that were headed to the Özi Province. When Hasan Pasha arrived at the Özi border in the summer of 1627, he realized that the means at his disposal did not allow the construction of a castle in the Togan Pass. Nevertheless, the pasha wanted to benefit from the resources he mobilised and decided to strengthen the existing fortification in the Özi settlement. He had two existing castles repaired in Özi, built a castle and a *palanka* both bearing his name, and added a shipyard and erected a castle wall. As a result of this building activity, the garrison troops in the Özi fortification complex were doubled.

Key Words: Ottoman Military History, Cossacks, Ottoman Navy, the Balkans, Frontier, Garrison, Sultan Murad IV

Extended Abstract: This study aims at contributing to Ottoman Grand Admiral Çatalcalı Hasan Pasha's biography with special reference to his first major campaign against the Cossacks in 1627. Relying majorly on Ottoman fiscal documentation and the Dutch ambassador's (Cornelius Haga) reports from Istanbul, the present work points to Ottoman naval activities in the Mediterranean and the Black Sea in the given year as well as to the pasha's construction agenda on the Ottoman Black Sea frontier.

Firstly, the study corroborates the widespread view that as a statesman who entered the Ottoman political life by rising from the palace to the post of the grand admiralty, Grand Admiral (Kaptan-ı Derya) Hasan Pasha owed his position to Kösem Sultan, the queen mother of the period. This rise, which allegedly attracted the wrath of other state officials, its peak when he married Murad IV's sister. Furthermore, it is also argued herein that Hasan Pasha was already a married man before he established this marital link with the Ottoman dynasty, which took place as late as the end of 1627. Contrary to what has earlier been argued, this link seems to have lasted until the pasha's demise.

Second focus of the work is pasha's professional activities. This paper affirms the pasha's appointment date as July 1626 by providing reference to Ottoman central treasury register. Thereafter, pasha's naval preparation is studied in some detail. For 1627, Hasan Pasha intended the whole armada to move against the Northern Black Sea, combining both the central maritime forces in the Istanbul arsenal (*tersane-i amire*) and the vessels commanded by the *derya beys* (county governors in the Eastern Mediterranean). Firstly, some four hundred men were sent to Caffa for reconnaissance and early deployment in April 1627. Thereafter, a total of some sixty galleys and fifty *chaikas* were filled with at least some 3.300

cebeci, *topçu* and janissary troops of the Porte for the campaign by June 1627.

At the immediate start of the naval campaign in early June, news reached Istanbul that the Tuscan corsairs (Knights of the Order of St. Stefano) had availed themselves of the absence of protection in the Aegean. Since the *derya beys* were called up for service in the Black Sea, the corsairs had easily captured at the Dardanelles a valuable portion of the Ottoman supply convoy coming from Egypt to Istanbul. As it would jeopardise the provisioning of the city, the Grand Admiral briskly divided the armada and sent fifteen galleys at the command of the Bey of Rhodes to recapture the Ottoman supplies, which they eventually did.

While the *derya beys* were on mission in the Mediterranean, Admiral Hasan Pasha lost no time in setting out for the Black with the remaining forty six galleys. Once in the Northern Black Sea, however, he realised that the land forces expected from the Ottoman Balkan provinces were insufficient for a major military undertaking at the Togan Pass up the River Dnieper, which was the pasha's original destination for the construction of a castle that could fend off the Cossack raids. Nevertheless, the pasha tried to compensate for it by strengthening the existing Özi fortifications, which stood at the point where the Dnieper River meets the Black Sea.

The last section of the study focuses on the construction activity. Firstly, the pasha got the existing two castles in Özi (the so-called Old and New Castles) repaired. Moreover, a *palanka* (fortress) bearing the pasha's name (*palanka-yı cedid-i Hasan Paşa*) was built adjacent to the Old and New Castles, joining all three into a complex of fortifications (the "Özi complex" as coined by V. Ostapchuk). In addition, a self-standing novel castle (*kal'a-yı cedid-i Hasan Paşa*) was erected outside of the Özi complex, across the Kinburun Castle. Lastly, some protective walls (*hisar-peçe*) and a shipyard were added to the Özi complex.

Thanks to the expanding capacity, the local garrison force of the fortification complex in Özi was doubled. As evidenced by central treasury registers, there were some seven hundred locally levied soldiers in the Old and New Castles of Özi in 1626. Subsequent to Hasan Pasha's 1626 campaign and construction activities, the number of the local garrison troops rose to over one thousand five hundred as revealed again by the central treasury register for the year 1632.

This study hence suggests that the Cossack raids were such a major problem of the Ottoman Empire in the first half of the seventeenth century that the grand admiral was appointed as the commander-in-chief for a specific campaign on the Northern Black Sea notwithstanding the fact that

the Ottoman central forces were already waging war in the East against the Safavids. Furthermore, the delicate balance between the allocation of maritime forces between the Black Sea and the Mediterranean manifested itself in the raid of the St. Stefano corsairs in the Dardanelles. Lastly, it can be argued that Hasan Pasha left his mark on the Ottoman northern frontier with the construction of fortifications that would be named after him for many years.

Giriş

Sultan IV. Murad'ın (h. 1623-1640) iktidarının ilk on yılını, kronik bir kriz dönemi olarak görmek yersiz olmayacaktır. 1627 senesine geldiğimizde de İstanbul yönetimi dikkatini birden fazla acil husus arasında bölüştürmek durumundaydı: Öncelikle, Bağdat'ı geri alabilmek için Osmanlı kuvvetleri Safevilerle mücadele etmekte ve serdar tayin edilmiş olan Halil Paşa doğu seferine çıkmıştı. Sefer sırasında Safevilerden ziyade bir iç mesele olarak düşünülebilecek Abaza Mehmed Paşa isyanı da yine doğu ordusunun halletmesi gereken meseleler arasındaydı. Ayrıca, Macar serhat bölgesinde Osmanlıların bir diğer ezeli rakibi olan Avusturya Habsburglarının temsilcileri ile barış görüşmeleri yürütülmekteydi.¹ Bütün bunların arasında Osmanlı yönetimi bir de Karadeniz'in kuzeyine bir sefer düzenleme kararı almıştı.

16. yüzyıl ortalarından itibaren küçük kürekli tekneleriyle² Karadeniz'in kuzeyindeki Don ve Dinyeper gibi nehirlerden inerek yağmaya çıkan Kazaklar, başlattıkları akınlarla Osmanlı kıyı yerleşimlerine büyük sıkıntı yaşatmaktalardı. Kısmen Moskova otoritesini tanıyan Don Kazakları ağırlıklı olarak Azak Denizi ve etrafını tehdit ederken, Dinyeper Nehri'nden Karadeniz'e inen ve sözde Lehistan hükümündeki Zaporog Kazakları daha kalabalık ve sıkıntılı bir grup teşkil etmekteydi.³ Dinyeper

¹ Osmanlı merkez ordusunun 1627 senesindeki doğu seferi için bakınız, Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri, 1612-1639*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2009, s. 108-110; 1627'de Habsburglar ve Osmanlılar arasında Macaristan'da imzalanan Sön Muahedesi için ise, M. Halef Cevrioğlu, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı- Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi*, Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, 2021, s. 75-86.

² Yapım teknikleri Vikinglere kadar uzanan bu teknelere *çayka* adı verilmekteydi, Viacheslav Sarychev, "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16th and 18th Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2020), s. 39.

³ Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 6 (1998), s. 303-305.

Nehri çıkışındaki Osmanlı kalelerinin arasından sıyrılıp Karadeniz'e geçen Zaporog Kazakları, otuz altı ila kırk saat arasında Anadolu kıyılarına ulaşabiliyorlardı. Özellikle Kırım'ın batısını ve Dobruca kıyılarını vuran Zaporog Kazakları, saldırdıkları yerleşimleri yakıp yağmalayıp hızlıca geri teknelerine dönüyor ve denize açılıyorlardı.⁴

17. yüzyılın ilk yarısında Kazak akınları şiddetlenmiş ve 1624'te artık Boğaziçi'ni tehdit eder hale gelmiştir. Doğuda ve batıda ezeli düşmanlarıyla savaşıyor veya barış bağlamaya çalışan Osmanlı yönetimi, bir de doğrudan başkent önünde Kazak akıncıları bulunca, duruma daha kalıcı bir çözüm arayışına girmiştir.⁵ 1626 yılında Karadeniz'in kuzeyine doğrudan karadan ve denizden müdahale etme kararı alan Osmanlılar, Kaptan-ı Derya Çatalcalı Hasan Paşa'yı ertesi yıl serdar tayin edip yollamışlardır. Osmanlıların 1627'de Karadeniz'e gönderdiği kuvvetlere dair detaylı bilgiye, yıllar önce kaleme alınmış hususi bir çalışmada denk gelmek mümkündür.⁶

Bu çalışmada Hasan Paşa'ya dair bilinenlere daha önce literatürde temas edilmemiş yeni bulgularla katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Siyasi gelişmeleri takip ederken ağırlıklı olarak dönemin İstanbul'daki Hollanda elçisinin yazdığı raporlara kulak verilecektir.⁷ Ayrıca, Osmanlı muhasebe kayıtlarına dayanarak Özi serhat bölgesinde Hasan Paşa'nın inşa faaliyetinin getirdiği yeniliği vurgulamak da amaçlanmaktadır.

1. Kaptan-ı Derya Hasan Paşa

Hasan Paşa hakkında yazılmış olan ansiklopedi maddesi, kendisinin "Çatalcalı bir yeniçerinin oğlu" olduğunu ifade etmektedir. Zamanla saray

⁴ Brian Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*, Routledge, Londra ve New York 2007, s. 39.

⁵ Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", Mustafa Demir (ed.), *Çanakkale Tarihi III*, Değişim Yayınları-Türk Telekom, İstanbul 2008, 59-64, s. 60-61.

⁶ Victor Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628*, Doktora tezi, Harvard University, 1989.

⁷ Dönemin İstanbul'daki Hollanda Birleşik Vilayetleri Büyükelçisi Cornelius Haga (g. 1612-1639) için bkz.: Alexander Hendrik de Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1978. Haga'nın raporlarının Hollanda Ulusal Arşivi'nden (Nationaal Archief) temin etmiş olduğu dijital görüntülerini 2020 yılında tarafıma gönderen Gábor Kármán'a (Macar Bilimler Akademisi) teşekkür ederim.

mutfağından mirahorluğa yükselen Hasan Paşa'nın, Osmanlı kroniklerine dayanarak 18 Şevval 1035'te (13 Temmuz 1626) kaptan-ı derya olduğu ifade edilmiştir. Dört yıl kadar kaptanlık vazifesi gördükten sonra 1631 yılında vefat etmiştir.⁸ Ansiklopedi maddesi paşanın seferlerine ilişkin teferruata inmemektedir.

Dönemin Venedik balyosunun yazdığı nihai rapora (*relazione*) göre Hasan Paşa, 1628'de 44 yaşındadır. "Mütevazı" bir aileden geldiği belirtilen paşa, İstanbul yakınlarında doğmuştur.⁹ Bu durumda Hasan Paşa'nın Çatalca'da doğduğu teyit edilmektedir ve doğum yılını 1584 olarak düşünebiliriz. Rapora göre Kösem Sultan'ın kendisine çok itibar ettiği söylenen Hasan Paşa bu sayede önce "mirahor, sonra kaptan-ı derya ve sonra sultanın eniştesi" olmuş, yani IV. Murad'ın kız kardeşlerinden biriyle evlenmiştir.¹⁰

Öncelikle, Osmanlı arşiv evrakının Hasan Paşa'nın göreve gelişine dair verdiği malumat Temmuz 1626 tarihini doğrular niteliktedir. 26 Şevval 1035'te (21 Temmuz 1626) görevine henüz başlayan Hasan Paşa için 10.000 akçe değerinde "“alem ve sancak-ı şerif” alımı yapılmıştır.¹¹ Evliliği hakkındaki bilgiler ise çelişkili gözükmektedir. Hollanda Birleşik Vilayetleri'nin İstanbul'daki daimi elçisi Cornelius Haga'nın 1627 Aralık'ında yazdığı rapor, Hasan Paşa'nın (kimliği belirtilmemiş) eşinden boşanıp padişahın kız kardeşlerinden biriyle evlendiğini söylemektedir.¹² Öte yandan, literatürde Sultan IV. Murad'ın, annesinin otoritesini kırabilmek adına kız kardeşini 1628 yılında Hasan Paşa'dan boşattırıldığı söylenmektedir.¹³ Ancak, Ocak 1630 gibi geç tarihli bir Osmanlı arşiv belgesi Fatma Sultan'ı hâlâ Hasan Paşa'nın eşi olarak nitelemektedir.¹⁴

⁸ Ali İhsan Gencer, "Hasan Paşa, Çatalcalı", *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, s. 335.

⁹ Giorgio Giustinian, "Relazione, 1627", Maria Pia Pedani-Fabris (haz.), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, Vol. XIV Costantinopoli Relazioni Inedite (1512-1789)*, s. 593.

¹⁰ Giustinian, "Relazione", s. 593.

¹¹ BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Baş. Osm. Arş.], KK.d [Kamil Kepeci] 1813, s. 212.

¹² NA [Nationaal Archief], SG [Staten Generaal] 6899, 27 Aralık 1627 tarihli rapor.

¹³ Evrim Türkçelik, "Meritocracy, Factionalism and Ottoman Grand Admirals in the Context of Mediterranean Politics," Rubén González Cuerva ve Alexander Koller (haz.) *A Europe of Courts, a Europe of Factions: Political Groups at Early Modern Centres of Power (1550-1700)*, Brill, Leiden-Boston 2017, s. 98.

¹⁴ BOA, KK.d 1818, s. 49 (Mevacib-i Fatma Sultan, zevce-i Kapudan Hasan Paşa, vacib-i Cemaziyelevvel sene 1039).

Farklı belgeler Hollanda elçisinin ifadesini doğrular şekilde Hasan Paşa'nın Osmanlı hanedanına dâhil olmadan önce evlilik yaptığına işaret etmektedir. Hasan Paşa'nın Hüseyin ve Bekir isimli iki oğlu, ilki 94.000 kûsur diğeri 50.000 akçelik gedik tasarruf eden müteferrikalardı.¹⁵ Kısaca Hasan Paşa Osmanlı hanedan ailesine dâhil edilip sultanın enişterelerinden biri olduğunda, zaten evli ve çocuklu bir siyasi figürdü. Bu durum Kösem Sultan'ın Hasan Paşa'ya, kendisini eşinden ayırtıp hanedanla ilişkilendirecek kadar güvendiğine kanıt olsa gerekir.

Hasan Paşa'nın hanedandan böyle büyük itibar görmesi dönemin diğer devlet adamları için çok da kabul edilebilir bir durum değildi. Hollanda elçisinin 1627 Eylül'ünde yazdığı bir rapora düştüğü yoruma göre paşanın “bir anda öyle düşük bir seviyeden yukarı tırmanmış olması” Osmanlı ekâbirince hazmedilemiyordu.¹⁶ Osmanlı paşalarının birbirlerini çekememeleri alışlagelmiş bir durum olsa da padişahтан ziyade (elçi raporlarının tekrarladığı şekilde) valide sultanın bu tarz yükselmelerde söz sahibi olması belki de asıl sorundu.¹⁷

2. Özi Seferi Hazırlıkları

Victor Ostapchuk, yukarıda da belirtildiği üzere, gerek Naima ve Kâtip Çelebi gibi vakanüvisleri gerekse dönemin basılmış elçi raporlarını (İngiltere, Fransa, Venedik) kullanarak Hasan Paşa'nın seferine dair oldukça ayrıntılı bir anlatı kaleme almıştır.¹⁸ Her ne kadar Ostapchuk'a referans vermese de Dariusz Milewski de daha yakın zamanda bu konuya genel hatlarıyla değinmiş ve Osmanlı müellifleri arasında Naima'ya kulak vermiştir.¹⁹ İki yazar da 1627 yılındaki sefer fikrini, Kırım Hanı Mehmed

¹⁵ BOA, TT.d [Tapu Tahrir] 751, s. 3 (Hicri 1037[M.1628] tarihli defter).

¹⁶ NA, SG 6899, 4 Eylül 1627 tarihli rapor: “Sÿne reputatie is by den Keyser ende Moeder seer groot geweest, ende niet minder d'inwıdie van alle de Grooten, om dat van eeven laegen staat subÿtelÿck hooch geclommen is...”

¹⁷ Aslında valide sultanların imparatorluk yönetimindeki etkilerinin Kösem Sultan'dan önce de gözlemlenebilen bir olgu teşkil ettiğine dair Handan Sultan örneğini yakın zamanlı bir çalışma detaylı irdemiştir, Günhan Börekçi, “A QueenMother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 45-92.

¹⁸ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, s. 126-149.

¹⁹ Dariusz Milewski, “Negotiations instead of War: Polish-Ottoman Diplomatic Contacts in 1627–1630”, Hacer Topaktaş ve Natalia Królikowska (haz.), *Türkiye-Polonya İlişkilerinde “Temas Alanları” (1414–2014) Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, TTK, Ankara 2017, s. 229–250.

Giray'ın Dinyeper Nehri üzerinde (Togan Geçidi/Doğangeçidi) iki kale yaptıırılması önerisine atfetmektedir. Nehrin bir tarafına Tatarlar, öbür tarafına Osmanlılar kale yaptıırarak Kazakların geçişlerini engellemeyi

amaçlıyorlardı.

Hem Ostapchuk hem de Milewski bu fikri İstanbul'a getiren Tatar elçisini, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın mirahoru Zülfikar Ağa olarak teşhis etmektedirler.²⁰ Gerçekten Osmanlı muhasebe kayıtları da Kasım 1626'da Tatar Hanı'nın adamı Zülfikar Ağa'nın İstanbul'a gelip üç ay kadar başkentte kaldığını göstermektedir.²¹ Sefer kararının ardından donanma hazırlıkları başlamış ve sefere eşlik edecek birliklere (Tatar, Eflak ve Boğdan kuvvetlerine) emirler gönderilmiştir.²²

Dönemin İstanbul'daki Hollanda elçisinin Şubat 1627 tarihli bir raporu, Tatar elçi Zülfikar Ağa'nın adını zikretmese de bu bilgileri doğrular niteliktedir. Kaptan paşa bütün donanmayla Karadeniz'e açılmak niyetindeydi ve tersane-i amirede yeni kadırgalar yaptıırmaktaydı. Amacı, Kırım Hanı'nın yardımıyla kaleler inşa ettirmektir. Ayrıca Kırım Hanı bu

²⁰ Milewski, "Negotiations", s. 232; Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea*, s. 128-129.

²¹ BOA, KK.d 1813, s. 334 (28 Muharrem 1036), 414 (15 Rebilahir 1036).

²² Milewski, "Negotiations", s. 232. Ayrıca, Mart 1627'de Rumeli sancaklarından toplanacak Osmanlı askerleri için çavuş da gönderilmiştir, BOA, KK.d 1813, s. 447 (6 C 1036).

girişiminde şahsen Kaptan Hasan Paşa'ya yardımcı olacağı sözünü de vermişti.²³

Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin kaleleri inşa etmeyi planladıkları bölge Osmanlı-Lehistan hududunda olduğundan, Lehistan idaresi pekâlâ tahkimat inşasına itiraz edebilirdi. Hollanda elçisi Haga'nın yazdığı rapor konuyla ilgili şu detaya yer vermektedir: Karadeniz'e akına inen Kazakların tabi olduğu Lehistan, o sırada İsveç Krallığı'yla mücadele halinde olduğundan, Osmanlılar aslında bir boşluk yakalamış ve Lehistan'ı gafil avlamış oluyordu. Haga'ya göre Osmanlı yönetimi, İsveç'in savaş alanındaki başarılarını tatminkâr bir şekilde takip etmekteydi.²⁴

Haga'nın 30 Mart 1627 tarihli raporunda Akdeniz'deki derya beylerinin, Kaptan paşayla birlikte Karadeniz'de iki kale inşası için İstanbul'a çağrıldığı yazmaktaydı.²⁵ Ostapchuk'un dikkat çektiği üzere asıl sefer başlamadan yaklaşık bir ay kadar önce (1627 Nisan'ı sonunda), Kefe'ye istihbarat toplamak ve inşaat yapılacak alanı denetlemek üzere bir öncü grup yollanmıştır.²⁶ Dönemin hazine muhasebe defteri bu grubun 418 cebeci ve 11 topçudan müteşekkil olduğunu belirtir. Askerler “def” a-yı evvel” olarak Karadeniz'e, hususi olarak Kefe'ye gönderilmiştir.²⁷

Mayıs 1627'de ise artık hazırlıkların son aşamaya geldiğini görmekteyiz. Hollanda elçisi, Akdeniz'deki derya beylerinin kadırgalarıyla birlikte gelmiş olduğunu ve Kaptan Hasan Paşa'nın bunlar haricinde Tuna Nehri'nde (Belgrad kıyısında) yüz otuz *şayka* (küçük kürekli tekneler) hazırlattığını yazmaktaydı. Ayrıca İstanbul'da da elli *şayka* daha suya

²³ NA, SG 6899, 13 Şubat 1627 tarihli rapor: “Den Capitan Passa doet veel nieuwe galeÿen maecken, en prepareert hem om brouch met de gansche armade inde Swarte Zee te gaen, tot bouwinge vande voor geadviseerde casteelen, met assistentie van den Tarterschen Coning, die belooft heeft in personen daer by te coemen.”

²⁴ NA, SG 6899, 13 Şubat 1627 tarihli rapor: “De geluckige progressen vanden Coning van Sweden werden hier met genegen ooren gehoort, en coemen tot het jegenwoordich dissein, overmits d'awantageuse diversie vande Polen ende Cosacken, seer wel te pas.” Lehistan'a karşı açtıkları savaşta İsveçliler, Livonya bölgesini işgal etmiş ve Ocak 1626'da gerçekleşen Wallhof Muharebesi'nde Lehistan'ı ağır bir yenilgiye uğratmışlardı. Savaş 1629'a kadar devam etmiştir, Paul Douglas Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave Macmillan, Basingstoke ve New York 2004, s. 47-49.

²⁵ NA, SG 6899, 30 Mart 1627 tarihli rapor.

²⁶ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, s. 130.

²⁷ BOA, KK.d 1814, s. 32-33 (27 Nisan ve 1 Mayıs 1627).

indirilmişti. Haga, hiç bu kadar büyük bir hazırlık yapıldığına şahit olmadığını yazmaktaydı.²⁸ 21 Mayıs'ta derya beylerinin on kadırgası önden denize yollanmıştı ve artık tamamen hazır olan donanmanın geri kalanı da mayısın son günü denize açılacaktı.²⁹

Yola çıkan donanmanın kaç gemiden oluştuğuna dair net bir kaniya varmak mümkün gözükmemektedir. Genel itibarıyla Osmanlı donanması on yedinci yüzyılın ilk yarısında, yani 1645'te Girit Seferi'nin başlamasından önceki sakin dönemlerde, muhtelif boylarda kürekli gemilerden oluşan elli ila seksen parçalık bir kuvvete sahipti.³⁰ Bu dönem için yapılacak müstakil bir araştırmada kullanılabilecek dönemin muhasebe kayıtları, kaç geminin denize açıldığını hususunda sessiz kalmaktadır. Hal böyle olunca yegâne gemi sayısı veren kaynaklar olan elçi raporlarındaki verileri kontrol etmek de olası değildir. Yine de dönemin hazine defteri 2471 yeniçeri, 174 topçu ve 747 cebecinin Karadeniz donanmasıyla gönderildiğinden bahseder.³¹ Ancak gemi sayısı, gemilerdeki kürekçi sayısı ya da tımar sahiplerinin mevcudu gibi veriler konusunda ne yazık ki tahminde bulunmak söz konusu değildir.

12 Haziran 1627 tarihli mektubunda Haga, beklenenden iki gün sonra, yani 3 Haziran 1627'de tersane-i amireden donanmanın yelken açtığını söylemektedir.³² Zaten Osmanlı hazine kaydı da 31 Mayıs'ta donanma için yirmi sekiz hilat inamında bulunulduğunu yazmaktadır ki bunun denize ihraç edilecek donanma reisleri ve tersane personeli için olduğunu düşünebiliriz.³³ Haga donanmanın 45 kadırgadan oluştuğunu yazmaktadır. Ayrıca 16 kadırğa ve 50 şaykalık ikinci bir parti daha gönderilmişti.³⁴ Haga'nın bahsettiği ve aşağıda değinilecek 16 kadırganın, mektubun

²⁸ NA, SG 6899, 15 Mayıs 1627 tarihli rapor: "Alle de Beys wuyt Arcipelago sijn hier met haere galejens aengecoemen. Den Capitan Passa heeft in Belgrado langes de custe vanden Danubius hondert een dertich saychen ofte fregaten doen bouwen en equiperen die gereet sijn om haer byde armade te verbougen hier sijn voor eenige dagen oochy vyftich gelycke saycken int water geset, Ick heb noyt soo groote apparaten ter zee als de tegenwoordige gesien."

²⁹ NA, SG 6899, 29 Mayıs 1627 tarihli rapor.

³⁰ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 96-98.

³¹ BOA, KK.d 1814, s. 48 ve 50'de yapılan peksimet ödemeleri.

³² NA, SG 6899, 12 Haziran 1627 tarihli rapor.

³³ BOA, KK.d 1814, s. 85 (16 Ramazan 1036).

³⁴ NA, SG 6899, 12 Haziran 1627 tarihli rapor.

devamında öğrendiğimiz bilgiler dolayısıyla 21 Mayıs'ta önden gönderilmiş olan derya beylerinin gemileri olduğunu düşünebiliriz.

12 Haziran tarihli mektup, Hasan Paşa'nın Özi operasyonundan daha önemli başka bir konuya daha değiniyordu. 10 Haziran'da İstanbul'a ulaşan haberler, şehrin iaşesinde büyük rol oynayan Mısır ticaret konvoyunun Bozcaada civarında baskına uğradığını yazmaktaydı. Hollanda elçisi Haga, Malta ve Toskana korsanlarının "Türk kalyon ve karamürsellerini" ele geçirdiğini, İstanbul halkının bu sebeple büyük telaşa kapıldığını aktarmaktaydı. Bu sebeple 11 Haziran'da Osmanlı yönetimi, diyordu Haga, hâlâ Anadolu ve Rumeli kavaklarından öteye çıkmamış olan donanmadan on parça kadırgayı Ege Denizi'ne, korsanların peşine yollamıştır.³⁵

Her ne kadar Osmanlı tarihçilerinin gözünden kaçsa da 1627 yılındaki korsan baskını otuz yıl kadar önce hususi bir çalışmanın odağında yer almıştır.³⁶ Toskana (Santo Stefano tarikatı) şövalyeleri, Osmanlı donanmasının tümüyle Karadeniz seferine çıkmasından istifade edip altı kadırgayla Çanakkale Boğazı'na kadar sokulmuş ve hem kalyon (*urca*) hem karamürsel tarzı Osmanlı nakliye gemilerini içlerindeki yüklü emtiayla 6 Haziran'da ele geçirmişlerdi. Osmanlı yönetimi, yukarıda belirtildiği üzere Rodos Beyi'ni Karadeniz seferinden ayırıp Akdeniz'e yollamış ve ana donanmadan kopan on beş kadırgalık bu kuvvet Toskana gemilerini 16 Haziran'da Çuka Adası yakınlarında yakalamıştı. Osmanlı kadırgalarıyla topyekûn çarpışmayı göze alamayan S. Stefano tarikatı gemileri, kısa soluklu bir mücadele ardından ganimetlerini Osmanlılara terk edip geri çekilmişlerdi.³⁷

Hasan Paşa'nın seferine dönecek olursak, böylece Akdeniz'e giden on beş kadırgayı hesaptan çıkardığımızda Karadeniz'e açılan donanmanın kırk

³⁵ NA, SG 6899, 12 Haziran 1627 tarihli rapor: Vergisteren is hier tydinge gecoemen dat de Maltesche eende Florentÿnsche galeyens ontrent Tenedo genomen hebben het meerendeel vande Turcxsche galioenen en caramuzsalen die van Alexandria quamen geladen met allerhande provisie voor dese Stadt, ... Gisteren heeft men in alle diligentie thien galeyens extraordinaris gemant ende gearmeert zÿnde vuyt d'armade die alsnoch byde nieuwe castelen het voorleden jaer aende mout vande Swarte zee gebouwt is leggende naë Arcipelago gezonden om de Maltesen eende Florentÿnen ist mogelÿck t'achterhaelen."

³⁶ Ilona Klein ve Christopher Kleinhenz, "The Order of Santo Stefano in the Levant: An Unpublished Account of a Voyage in 1627", *Viator*, 21 (1990), 323-347.

³⁷ Klein ve Kleinhenz, "The Order of Santo Stefano", s. 345-346.

altı kadirğa ve elli kadar şayka olduğunu söyleyebiliriz.³⁸ Rodos Beyi'nin tarikat şövalyelerinden Osmanlı gemilerini geri aldığı sırada, Hasan Paşa ve donanma Karadeniz kıyısını takip ederek Varna'ya ulaşmıştı.³⁹ Yola devam eden paşa 26 Haziran ila 9 Temmuz arasında Kili Boğazı'nda geçirdi. 12 Temmuz'da ise artık Hasan Paşa Özi'ye ulaşmıştı.⁴⁰

3. Özi Seferi ve Kalesi

Paşa Özi'ye vardığı vakit, işlerin pek de istediği gibi gitmediğini fark etmişti. Her ne kadar Eflak ve Boğdan voyvodları yanlarında askerleriyle gelmiş olsalar da, Osmanlı tımarlıları seferber olmakta oldukça gecikmişler ve Özi'ye ulaştıkları vakit de ümit edilenden az sayıda gelmişlerdi. Temmuz sonuna gelindiğinde Hasan Paşa belli ki Togan Geçidi'nde bir kale inşa etme fikrinden zaten caymıştı.⁴¹ Boğdan Voyvodası'nın Osmanlılar ve Lehistan arasında aracılık yapması sonucu Lehliler bir elçi yollamıştı. Elçi Hasan Paşa'yla müzakere masasına oturmuş ve Togan Geçidi'nde kale inşası fikri rafa kalkmıştır.⁴²

Yine de Hasan Paşa başını çektiği seferberliğin sonuçsuz kalmamasını arzu ediyordu. Eylül ayında elindeki kaynakları, Özi'de hâlihazırda bulunan istihkâmı tamir etmek ve genişletmek için kullanma yoluna gitmişti. 1627 yılında başlayan inşa faaliyeti ancak ertesi yıl tamamlanacaktı.⁴³ Eylül sonuna doğru Hasan Paşa İstanbul'a doğru geri dönüş yoluna çıkmıştır.⁴⁴

Özi'deki kale bahsine geçmeden önce, bu seferle ilgili Hollanda elçisinin yorumuna kulak vermekte fayda var. 4 Eylül'de raporunu kaleme alan elçi Haga'ya göre paşanın zaten eylül ayı sonunda İstanbul'a dönmesi beklenmekteydi. Ancak, diyordu Haga, Hasan Paşa vermiş olduğu onca

³⁸ Avusturya elçisi Sebastian Lustrier de 60 kadirğanın mayıs ayında hazırlandığını ve içinen on beşinin hazırında Akdeniz'e gönderildiğini yazar, Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Türkei I, Turcica 111 (1627), v. 52b (25 Mayıs 1627) ve v. 77b (13 Haziran 1627).

³⁹ 83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım>, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001, s. 4.

⁴⁰ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, s. 136.

⁴¹ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, s. 139-140.

⁴² Mihnea Berindei, "La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637," *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977), s. 298.

⁴³ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea frontier*, s. 147-148.

⁴⁴ Milewski, "Negotiations", s. 237.

söze ve yapmış olduğu masrafa rağmen “başka bir devletin sınırında kale inşa” etmenin kolay olmadığını fark etmişti.⁴⁵

Bir ay sonra Haga artık etraflıca konuya hâkimdi: 10 Ekim`de Kaptan-ı Derya Hasan Paşa donanmayla İstanbul`a dönmüştü. Hasan Paşa, Özi`deki eski kaleleri tamir ettirmiş ve aralarına bir de yenisini eklemişti. Ayrıca, bölgeye 101 parça top, çokça mühimmat ve zahire ile insan gücü de bırakmıştı.⁴⁶

Hasan Paşa`nın Özi`de giriştiği faaliyete dair sistematik bilgi akışına sahip değiliz. Ancak elimizdeki dağınık malumatla da kaba bir taslak çizmek mümkündür. Bu doğrultuda, Hasan Paşa`nın bölgeye gidişinden önce Özi`nin ne durumda olduğundan bahsetmekte fayda var. Finkel ve Ostapchuk`un çalışması, 1627 yılından önce Özi`de Eski ve Yeni (Atik ve Cedid) olarak adlandırılan iki kale olduğundan bahsetmektedir. Hasan Paşa`nın 1627-1628 seferleri sırasında bu iki kalenin ortasına ve bunları

⁴⁵ NA, SG 6899, 4 Eylül 1627 tarihli rapor: “Den Capitan Passa sal int laetste van dese maent wederom hier weesen, heeft veel belooft en groote oncosten gedaen, maer nit executeren bevonden, dat het bouwen van nieuwe casteelen op de grensen van andere Potentaten, sonder groote macht van Volck, ende Meester vant velt te weesen, niet can toegaen.”

⁴⁶ NA, SG 6899, 15 Ekim 1627 tarihli rapor: “Op den X deses is den Capitan Passa met d`armade binnen gecoemen, die in Ousÿ d`ouwe castelen gerepareert, ende een nieu gebouwt heeft, d`ewelcke evenwel overmits de wÿte vanden Borysthènes, die daer inde zee loopt, onbequaem geacht werden, om het buÿtcoemen vande Cosackhen te beletten, Sÿne Excellentie heeft de selbige plaatsen met hondert ende een stukken geschuts, allerhande ammunitie proviand, ende volk wel versien gelaten”.

birbirine bağlayan bir *palanka* eklenmiştir. Kolaylık sağlaması açısından yazarlar bu üç istihkâmın oluşturduğu büyük yapıyı “Özi kompleksi” olarak anmaktadır. Ayrıca Hasan Paşa bu palankadan ayrı olarak, kompleksin biraz ötesinde tek başına duran bir de kale inşa ettirmiştir. Palankadan haberi olmayan Haga'nın raporunda bahsedilen bu kale, önünde yer aldığı boğazın karşısındaki Kilburun Kalesi ile birlikte Dinyeper'in çıkış noktasını iki taraflı kesmektedir.⁴⁷

Hasan Paşa'nın inşa faaliyetine dair elimizdeki Osmanlıca belgeler görsel olmasa da yazılı delil sunabilmektedir. Öncelikle, bu sefere ait nişanları içeren defterde (tahvil), “müceddeden Özi'de bina olunan kal'a ve palanka ve hisar-peçenin, Özi'nin eski ve yeni kal'alarının tamir ve termiminde” ifadesi mevzubahis inşa faaliyetini özetlemektedir.⁴⁸ Değindiği üzere Eski ve Yeni Özi kaleleri tamir edilmiştir. Hasan Paşa'nın adıyla anılacak olan kale ve palanka da yine burada telaffuz edilmiştir. İfadede yer alan *hisar-peçe*, literatürde kaleleri “top atışlarına karşı koruyan perde duvarlar” olarak yer almıştır.⁴⁹ Bunlardan ayrı olarak, defterin ilk sayfasında yine Özi'de inşa olunan bir tersane için de kaptan (*kapudan*) tayin edilmesi,⁵⁰ imar faaliyeti içerisine belki de Dinyeper ağzında şayka inşası için bir düzenleme de yapıldığına işaret etmektedir.

Peki, bu yeni yapılanma faaliyeti, bir serhat yerleşimi olan Özi için ne ifade ediyordu? Değişimi görmek için sefer öncesi döneme, yani sadece Eski ve Yeni Özi kalelerinin mevcut olduğu 1626 senesine bakarak başlayabiliriz. Dönemin merkezi hazine muhasebe defterinde gördüğümüz kadarıyla bu iki kalede yer alan müstahfizan, topçuyan, gönüllüyan ve azeban sınıfları altındaki 721 neferin bir yıllık mevacipleri Eflak ve Boğdan cizyelerinden ödenen 2.450.032 akçeydi (H. 1035 senesi: 3 Ekim 1625-21 Eylül 1626).⁵¹ Bu 721 yerli nefer haricinde, İstanbul'dan gönderilen 203 dergâh-ı ali

⁴⁷ Caroline Finkel ve Victor Ostapchuk, “Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi”, *Muqarnas*, Vol. 22 (2005), s. 153.

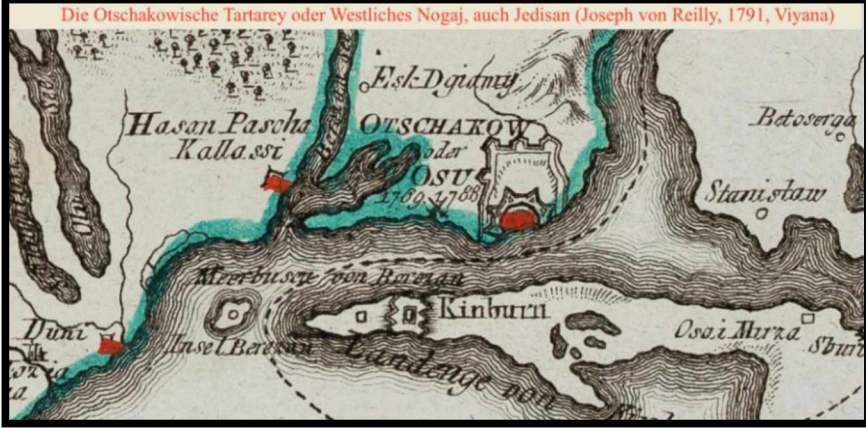
⁴⁸ BOA, A.NŞT.d 126, s. 20.

⁴⁹ Göksel Baş, “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 33 (2018-1), s. 173. Ostapchuk doktora tezinde “hisar-peçe”yi “top-kulesi” olarak tanımlamıştır, Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea*, s. 167.

⁵⁰ BOA, A.NŞT.d 126, s. 5. Özi'nin hemen karşısında yer alan Kılburun Sancakbeyi Salih, kendi isteğiyle “kapudan” olarak atanmıştır.

⁵¹ BOA, KKd. 1813, s. 36 (10 Recep 1035).

cebecisi de yine Özi'yi muhafaza etmekteydi.⁵² Kayıtlara geçmemiş farklı yerli askerler olabileceği ihtimalini göz ardı etmeden, en azından 924 neferin 1626 senesinde Özi'deki iki kalenin garnizonunu teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Hasan Paşa'nın seferinden sonra yapılan eklemelerle garnizonun büyümüş olduğunu görmekteyiz. Ostapchuk'un işaret ettiği üzere 12 Eylül 1627 tarihli *ocaklık* kayıtlarını içeren defterde (BOA, TT.d 748) Eski ve Yeni Özi kaleleri, Hasan Paşa'nın inşa ettirdiği palanka, paşanın yaptırdığı yeni kale ve Kılburun (Kinburn) Kalesi'nin toplam yerli nefer mevcudu 1567 kişidir.⁵³ Beş yıl kadar sonra tutulan bir hazine-i amire muhasebe defteri de aynı sayıya (1567) işaret eder.⁵⁴ Bu durumda bölgedeki yerli nefer sayısı Hasan Paşa'nın 1627 seferinden sonra 721'den 1567'ye çıkmıştır denebilir.⁵⁵

1632 yılında tutulan hazine-i amire kaydı (KK.d 1823), bir nebze olsun bu 1567 nefere dair daha detaylı bilgi sunar. Müstahfızan, topçuyan, rüesa ve azeban sınıflarından askerlerin mevcudu Özi Yeni Kalesi'nde (Kal'a-yı Cedid-i Özi) 337'ydi. Müstahfızan, topçuyan, rüesa, azeban ve çavuşan sınıfından garnizon askerlerinin Özi Eski Kalesi'nde ('Atik Kal'a-yı Özi) mevcudu 329; Hasan Paşa Yeni Palankası'nda ise (Palanka-yı Cedid-i

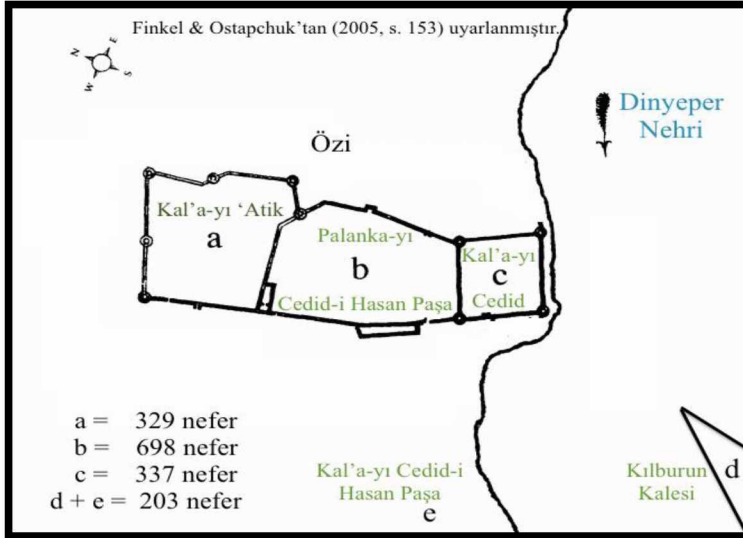
⁵² BOA, KK.d 1813, s. 337 (4 Safer 1036).

⁵³ Ostapchuk, *The Ottoman Black Sea*, s. 274.

⁵⁴ BOA, KK.d 1823, s. 73 (7 Şevval 1041: 27 Nisan 1632). Ödemeler RŞN 1041 (23 Ocak 1632-20 Nisan 1632) dönemi içindir.

⁵⁵ Ne yazık ki 1626 yılı için Kılburun'daki asker sayısına ve 1632 yılında (şayet İstanbul'dan o sene gönderilmişse) Özi'deki dergâh-ı ali neferlerinin mevcuduna ulaşamadım.

Hasan Paşa der Kal'a-yı Özi) 698'di. Son olarak, müstahfizan, topçıyan ve azeban sınıfından 203 nefer de Hasan Paşa Yeni Kalesi ve Kılburun (Kal'a-yı Cedid-i Hasan Paşa ma'a Kılburun) istihkâmlarında görev alıyorlardı.⁵⁶ Dikkat çekmek gerekir ki çavuşan sınıfı neferler sadece Hasan Paşa Palankası'nda ve Özi Eski Kalesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca, Özi kompleksi dışında rüesa bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere Hasan Paşa'nın 1627 yılındaki seferi niyet edildiği şekilde Togan Geçidi'nde istihkâm inşasıyla sonuçlanamadıysa da kalıcı etkilere sahip olmayı başarmıştır. Geçit yerine Özi yerleşiminde yapılan imar faaliyetiyle Özi bir müdafaa kompleksi haline gelmiş ve yerli garnizon mevcudu iki katına çıkmıştır. İmparatorluğun Safevilerle savaşta olduğu bir dönemde Hasan Paşa böylece Osmanlı kuzey serhaddini bir derece kuvvetlendirmiştir.

Sonuç

Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, Osmanlı siyasi yaşamına saraydan amiralliğe yükselerek girmiş bir devlet adamı olarak, konumunu dönemin valide sultanı Kösem'e borçluydu. Sair devlet erkânının hiddetini çektiği söylenen bu yükseliş, paşanın Sultan IV. Murad'ın kız kardeşiyle evlenmesiyle zirveye ulaşmıştır.

Hasan Paşa'nın hem deniz hem de kara ordusunun serdarı olarak çıktığı 1627 Özi seferi, asli önceliği olan Togan Geçidi'nde yeni bir kale inşasını

⁵⁶ BOA, KK.d 1823, s. 73. Bahsi geçen 1567 askerin üç aylık ödemeleri 1.263.247 akçe tutmaktaydı.

gerçekleştirememiştir. Kazak akınlarını engellemek adına niyetlenen bu seferde Hasan Paşa gerekli iş gücünü toplayamamıştır. Yine de paşa Dinyeper Nehri'nin Karadeniz'e kavuştuğu noktadaki Özi tahkimatlarını güçlendirerek bu açığı kapamaya uğraşmıştır.

Yapılan yeniden inşa faaliyeti sonucu Özi'ye bir yeni kale, bir palanka, perde duvarlar ve bir de tersane eklenmiştir. Ayrıca, genişleyen kapasitesi sayesinde Özi'deki istihkâm kompleksinin yerli garnizon kuvveti yedi yüz küsur neferden bin beş yüzün üzerine yükselmiştir. Hasan Paşa uzun yıllar kendi adıyla anılacak istihkâmların inşasıyla, on yedinci yüzyılın ilk yarısında Osmanlı kuzey serhaddine damgasını vurmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Baş. Osm. Arş.)

A.NŞT.d 126.

KK.d 1813; 1814; 1818; 1823.

TT.d 751.

NA (Nationaal Archief: Hollanda Milli Arşivi)

SG 6899.

Österreichisches Staatsarchiv (Avusturya Devlet Arşivleri)

Haus- Hof- und Staatsarchiv, Türkiye I, Turcica 111.

Tetkik Eserler ve Yayınlanmış Belgeler

83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkibasım>, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001.

BARTL Peter, “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 6 (1998), s. 301-330.

BAŞ Göksel “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 33 (2018-1), s. 151-181.

BERINDEI Mihnea, “La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637,” *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977), s. 273-307.

BÖREKÇİ Günhan, “A QueenMother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 45-92.

CEVRİOĞLU Mahmut Halef, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı- Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi*, Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, 2021.

DAVIES Brian, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*, Routledge, Londra ve New York 2007.

FINKEL Caroline ve Victor Ostapchuk, “Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi”, *Muqarnas*, Vol. 22 (2005), s. 150-188.

GENCER Ali İhsan, “Hasan Paşa, Çatalcalı”, *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, s. 335.

GIUSTINIAN Giorgio, “Relazione, 1627”, Maria Pia Pedani-Fabris (haz.), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, Vol. XIV Costantinopoli Relazioni Inedite (1512-1789)*, Bottega d'Erasmo, Torino 1996, s. 527-633.

de GROOT Alexander Hendrik, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1978.

İNALCIK Halil, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, Mustafa Demir (ed.), *Çanakkale Tarihi III*, Değişim Yayınları-Türk Telekom, İstanbul 2008, s. 59-64.

KLEIN Ilona ve Christopher Kleinhenz, “The Order of Santo Stefano in the Levant: An Unpublished Account of a Voyage in 1627”, *Viator*, 21 (1990), s. 323-347.

Cevrioğlu, M. H. (2022). Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın Özi Serdarlığı (1626-1627). ANKARAD, 3(5), 51- 69.

KÜPELİ Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri, 1612-1639*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2009.

LOCKHART, Paul Douglas, *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave Macmillan, Basingstoke ve New York 2004.

MILEWSKI Dariusz, "Negotiations instead of War: Polish-Ottoman Diplomatic Contacts in 1627–1630", Hacer Topaktaş ve Natalia Królikowska (haz.), *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" (1414–2014) Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, TTK, Ankara 2017, s. 229–250.

OSTAPCHUK Victor, *The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish- Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628*, Doktora tezi, Harvard University, 1989.

PANZAC Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

SARYCHEV Viacheslav, "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16th and 18th Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2020), s. 35-42.

TÜRKÇELİK Evrim, "Meritocracy, Factionalism and Ottoman Grand Admirals in the Context of Mediterranean Politics," Rubén González Cuerva ve Alexander Köller (haz.) *A Europe of Courts, a Europe of Factions: Political Groups at Early Modern Centres of Power (1550-1700)*, Brill, Leiden-Boston 2017, s. 88-108.

ANKARAD, 2022; 3(5): 71- 106	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1129091

Araştırma Makalesi

II. MEHMED DEVRİNDE BOLU SANCAĞI'NDA NESH EDİLEN VAKIFLAR VE BUNLARA AİT TAŞINMAZLAR HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

Ömer ÇAM**

Öz: Bu makale, Sultan II. Mehmed saltanatının sonlarında, imparatorluk genelinde ve bazı vakıf topraklarına uygulanan devlet müdahalesini konu edinmektedir. Söz konusu vakıfların “nesh” edilmesi ve tasarruf ettikleri toprakların çeşitli şekillerle devletleştirilmesi ile gerçekleştirilen bu müdahalenin Bolu Sancağı'ndaki durumunu tespit etmek makalenin temel amacıdır. Ayrıca bu vakıfların kuruluş dönemleri, taşınmazlarının mülkiyet kökenleri, nesh edilme gerekçeleri ve tımar düzeni ile ilişkileri hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bu sayede nesh edilen vakıfların köken, işlev ve tasarruf biçimlerindeki değişikliklerin devlet müdahalesine neden olabilecek ortak bir zeminde bulunup bulunmadıkları hususuna dair özet bir cevap aranacaktır. İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda bulunan Muallim Cevdet Yazmaları B/15 numara ile kayıtlı 1519 tarihli Bolu Evkaf Defteri bu makalenin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Mehmed, Bolu, Vakıf, Nesh, Devlet Müdahalesi

* Bu makale, Yeniçağ Tarihi alanında ve Prof. Dr. Ahmet Güneş danışmanlığında hazırlanmakta olan “II. Mehmed Devri Vakıf ve Mülk Toprak Siyaseti” başlıklı doktora tezi temelinde tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

** Doktora, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, omercam@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-6603-3978.

AN EVALUATION OF THE ABROGATED FOUNDATIONS AND THEIR REAL ESTATES IN THE BOLU SANJAK DURING THE REIGN OF MEHMED II

Abstract: This article deals with the state intervention throughout the empire to some foundation lands at the end of the reign of Sultan Mehmed II. The main purpose of the article is to determine the situation in the Bolu Sanjak of this kind of intervention, which was carried out by the "abrogation" of the aforesaid foundations and the nationalization of the lands they saved in various ways. In addition, evaluations will be made about the establishment periods of these foundations, the origins of ownership of their real estates, the reasons for abrogation and their relations with the timar system. In this way, a summary answer will be sought on whether the changes in the origin, function and disposition of the abrogated foundations have a common ground that may cause state intervention. The main source of this article is the Bolu Evkaf Book dated 1519, registered with the number B/15 of Muallim Cevdet Manuscripts in the Istanbul Atatürk Library.

Key Words: Mehmed II, Bolu, Foundation, Abrogation, State Intervention

Extended Abstract: This article deals with the state intervention throughout the empire to some foundation lands at the end of the reign of Sultan Mehmed II. The main purpose of the article is to determine the situation in the Bolu Sanjak of this kind of intervention, which was carried out by the "abrogation" of the aforesaid foundations and the nationalization of the lands they saved in various ways. In addition, evaluations will be made about the establishment periods of these foundations, the origins of ownership of their real estates, the reasons for abrogation and their relations with the timar system. In this way, a summary answer will be sought on whether the changes in the origin, function and disposition of the abrogated foundations have a common ground that may cause state intervention. The main source of this article is the Bolu Evkaf Book dated 1519, registered with the number B/15 of Muallim Cevdet Manuscripts in the Istanbul Atatürk Library.

According to a copy of an edict dated March 1480, which is among the Bursa Shari'ah Registers, Sultan Mehmed II ordered from Bursa kadis to inspect the documents pertaining to foundations and property lands. According to the expression in the edict; It was requested that "the

immovable properties such as vineyards, gardens, mills, income-generating houses, shops and caravanserais from the Evkâf-ı mensuha were held with deed, and that those who did not have a certificate should be sent to Istanbul for the renewal of their certificates". However, in addition to these, it was declared that "whatever there is from the villages and places fi'l-cümle aksâm-ı akarât is mostly abrogated", it was stated that "the documents in the hands of some people are not authentic (telbis) and it is heard that some lands are forgotten on such people". . Therefore, such lands were ordered to be inspected and "the ones that were given or not given to timar were to be determined and recorded and sent to both Anatolian Beylerbeyi and Istanbul".

This edict of Sultan Mehmed II was published by Halil İnalçık in 1947 . Halil İnalçık interpreted the purpose of the abrogation policy as the search for financial and military resources of the sultan, who had great political ambitions and wanted to transform the Ottoman Empire into an empire, and supported and developed the views of Ömer Lütfi Barkan. Both saw this practice as a "land reform". According to them, as the activities of the period in question; Customs duties and some taxes paid by the villagers were increased, the silver rate of the coin was reduced, thousands of foundations were abrogated and the privileges of both foundations and property owners were abolished, and brigands were recruited from them. Zeki Arıkan, who has worked on the reflections of the subject on the Hamid Sanjak and who agrees with the two mentioned historians, stated that these processes started in 1476 and made a chronological determination based on the cadastral record no. 30 (h.906). The Karaman Foundation Book (h.881/m.1476), which is the oldest book containing the manuscript records and published by F. N. Uzluk, also supports this date. İnalçık, Barkan, Arıkan and Tayyib Gökbilgin; II. They stated that Mehmed reviewed the establishment documents of all property and foundation lands and abrogated those that did not meet the necessary conditions for re-certification, and expanded his policy by taking these lands into state ownership.

II. This initiative of Mehmed also attracted the attention of some foreign Ottoman historians. In 1963, B. Cvetkova addressed the issue in the context of "property land" and "land ownership" in an article she published and during the Second World War. He considered Mehmed's initiative as a land reform aimed at strengthening the Ottoman military organization against the landed aristocracy in the Ottoman feudal system. Two years later, N. Beldiceanu proposed the year 1476 as the beginning of the reform. According to him, the financial and military needs of the Ottoman

government were the main reason for the reform. II. He drew attention to the possibility that Mehmed and Karamani Mehmed Pasha might have sought not only financial benefits, but also to weaken the economic power of the dervish orders. Beldiceanu suggested that he may have influenced the sultan to return to the pure form of Islamic law by eliminating (irsadi) foundations and estates that some jurists of the period considered to be contrary to sharia. Vera Moutafchieva, in her study of agrarian relations in the Ottoman Empire, took the discussion further by making particular reference to various aspects of property and foundation types and their role in the establishment of the "feudal landed aristocracy" in the empire. Then II. He portrayed Mehmed's initiative as a radical reform against property and waqf land ownership.

The subject still remains attractive to historians. Among the recent historians, there have been those who have discussed the issue from certain angles. In particular, Oktay Özel wrote an article opposing the "land reform" approach and the discussion of the issue over "land ownership". Some writers, known for their "protectionist" approach, continued to discuss the issue through the fiqh issues of Islamic law. According to them, the issue is nothing more than the abolition of irsadi (non-authentic) foundations. Here II. The emphasis seems to be that Mehmed did not take a stance against Islamic law with political and social motives. Finally, we would like to point out that there are many historians who emphasize the military and financial structure of the practice in question, and they avoid emphasizing a radical action or some kind of reform. Many historians consider this issue to be II. They agree that Bayezid had a decisive influence on his accession to the throne and brought the issue to the II. He tries to see the period of Mehmed as a reflection of centralization policies

At the end of the reign of Mehmed II and under the grand viziership of Nişancı Karamânî Mehmed Pasha (1476-1481), this policy of abrogation against foundations and properties (Historian Tursun Bey states that up to 20 thousand (2 thousand in different copies) immovables were confiscated by the state) seems to arouse widespread discontent at that time. .

Conclusion:

It is possible to see Mehmed II's policy of nationalization of some foundations and property lands as a derivative of a historical conflict based on how the tools that are the source of power will be shared between the state and the privileged classes, based on the current conditions, carried out over the concepts of property and taxation. This form of saving, which prioritizes the financial and military needs of the power, faced strong

opposition, as it did in the past and in the future, and seems to have failed due to the influence of the power on the form of change. Although it is thought that the aim is to return the immovables that have been taken out of the timar system to their original form; it seems to consist of suppressing a new order determined by historical development during the life of the powerful and returning to its original when the time comes. In this process, 1/3 of the immovables in Bolu Sanjak, which originally belonged to foundations, 18% of which were property, 80% of which were transferred from inheritance to the foundation and 2/3 of which were adopted, were abolished, and only 11.88% of them were abolished. It appears to have been given to grooming. 56% of these belong to the foundations established during the Ottoman Empire, and about 90% of them are religious foundations. This policy, which seemed unplanned in terms of its arrangement, ended in failure with the death of Mehmed II after a five-year execution period

Giriş

Bursa Şer'îye Sicilleri arasında yer alan Mart 1480 tarihli bir ferman suretine göre Sultan II. Mehmed, Bey Sancağı (Bursa) kadılarından vakıf ve mülk topraklara ait belgelerin denetlenmesini emrediyordu. Femandaki ifadeye göre; “*evkâf-ı mensuhadan bağ, bahçe, değirmen, gelir getiren ev, dükkân ve kervansaray gibi taşınmazların mukarrer*” tutulduğu, “*takriri bulunmayanların beratlarının yenilenmesi için İstanbul'a gönderilmeleri*” isteniyordu. Ancak bunlardan başka, “*köylerden ve yerlerden fi'l-cümle aksâm-ı akârâtdan ne varsa bunların ekseriya mensuh olduğu*” ilan ediliyor, “*bazı kişilerin ellerinde bulunan belgelerin gerçek olmadığı (telbis) ve bazı toprakların bu gibi kişiler üzerinde unutulduğunun duyulduğu*” ifade ediliyordu. Dolayısıyla bu tür toprakların denetlenip “*aralarında timara verilen ve verilmeyenlerin tespit ve defter edilerek hem Anadolu Beylerbeyi'ne hem de İstanbul'a gönderilmesi*” emrediliyordu¹.

¹ BŞS, A/3, Vrk. 303b. Fermanın tam metni: “*Mefâhirü'l-kudâti ve'l-hükkâm ve mezâhirü'ş-şerâîi ve'l-ahkâm Bey Sancağı kadıları –dâme fazluhum- tevki'-i refi' vâsıl olıcak kim şimdiki halde şöyle buyurdum ki; Taht-ı hükûmetinizde olan evkâf-ı mensuhadan şol ki bağ ve bağçe ve değirmendir ve musakkafâtdan evler ve dükkânlar ve kârbansaraylardır, bunların gibi sahibleri üzerinde mukarrerdir. Anların gibileri göresüz eğer atabe-i ulyâmdan takriri için tecdid-i hüküm almamış kimesne var ise gönderesüz ki gelüb kapumdan tecdid-i hüküm alalar. Bunların mâ'adâsi köylerden ve yerlerden fi'l-cümle aksâm-ı akârâtdan ne varsa bunlardan ekseriyâ mensûhdur. El-hâleîü hâzihi şöyle istimâ' olundu ki, zikrolan köylerden ve akârât kısmından ba'zı kimesnelerin ellerinde telbisle kalub yahut unutulmuş hayli yerler varmış imdi gerekdir ki, hükm-i şerifim*”

Sultan II. Mehmed'e ait bu ferman 1947 yılında Halil İnalçık tarafından yayınlandı². Halil İnalçık nesh politikasının amacını, büyük siyasi emelleri bulunan ve Osmanlı Devleti'ni bir imparatorluğa dönüştürmek isteyen sultanın mali ve askeri kaynak arayışı olarak yorumladı³ ve Ömer Lütfi Barkan'ın görüşlerini⁴ destekleyip geliştirdi. Her ikisi de bu uygulamayı bir “*toprak reformu*” olarak gördü. Onlara göre söz konusu dönem faaliyetleri olarak; gümrük vergileri ve köylünün ödediği bazı vergiler artırılmış, akçenin gümüş oranı düşürülmüş, binlerce vakıf nesh edilerek hem vakıf ve mülk sahiplerinin ayrıcalıklarına son verilmiş hem de bunlardan eşkıncüler devşirilmiştir⁵. Konunun Hamid Sancağı'na olan yansımaları hakkında çalışması bulunan ve adı geçen iki tarihçi ile aynı görüşte birleşen Zeki Arıkan, bu işlemlerin 1476'da başladığını belirtti ve 30 numaralı tahrir defterine (H.906/M.1501) dayanarak kronolojik bir saptamada bulundu⁶. Feridun Nafiz Uzluk tarafından yayınlanan⁷ ve mensuhât kayıtlarını içeren en eski defter olan Karaman Vakıf Defteri⁸ (H.881/M.1476) de bu tarihi desteklemektedir. İnalçık, Barkan, Arıkan ve Tayyib Gökbilgin; II. Mehmed'in bütün mülk ve vakıf arazilerinin kuruluş belgelerini gözden geçirterek yeniden tasdik için gerekli koşullara sahip

varduğı gibi, ne mikdâr evkâf varsa, bağdan ve bağçeden ve değirmenden fi'l-cümle müsakkafât kısmından ve köyden ve yerden timara verilen ne denlüdür ve timara verilmeyüb sâhibleri ellerinde mukarrer olan ne denlüdür ve elinde temessükâtları ne veçhiledir mecmû'in yazub bir defter Anadolu Beğlerbeğisine gönderüb ve bir defter dahi kapuma gönderesiz. Şöyle bilesiz alâmet-i şerife üzere i'timâd kılarsız. Tahriren fi evâsıt-ı Muharrem'il-Harâm sene hamsin ve semânine ve semâne-mi'ete.”

² İnalçık, Halil, “Bursa Şer’iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, *Bellekten*, XI/44, TTK, (1947), s.702.

³ İnalçık, Halil, “Mehmed II”, *TDVDİA*, (2003), C.28. s.405.

⁴ Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı Devleti’nde Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yay., İstanbul, 1980, s.281-290

⁵ Barkan, *a.g.e.*, s.286-287; İnalçık, *a.g.m.*, s.405.

⁶ Arıkan, Zeki, “Hamid Sancağı’ndaki Tımar Düzenine İlişkin Araştırmalar”, *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, (1982), s.101-126.

⁷ Uzluk, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1958.

⁸ Aynı defter üzerinde yapılan ve meseleyi irsadi vakıf ve tımar düzeninin genişletilmesi şeklinde değerlendiren bir başka çalışma için bkz. Yörük, Doğan, “Karaman Eyaleti’nde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476- 1483)”, *HÜTAD*, S.6, (2007), s.61-72.

olmayanları nesh ettiğini ve bu arazileri devlet mülkiyetine alarak politikasını genişlettiğini belirttiler⁹.

II. Mehmed'in bu girişimi, bazı yabancı Osmanlı tarihçilerinin de ilgisini çekti. 1963'te B. Cvetkova, yayınladığı bir makale ile konuyu "mülk toprak" ve "toprak sahipliği" bağlamında ele aldı ve II. Mehmed'in girişimini, Osmanlı feodal sistemindeki toprak sahibi aristokraseye karşı Osmanlı askeri teşkilatını güçlendirmeyi amaçlayan bir toprak reformu olarak değerlendirdi¹⁰. İki yıl sonra N. Beldiceanu, reformun başlangıcı olarak 1476 yılını önerdi. Ona göre de Osmanlı hükümetinin mali ve askeri ihtiyaçları, reformun temel nedeni idi. II. Mehmed ve Karamani Mehmed Paşa'nın sadece mali fayda değil, aynı zamanda tarikatların ekonomik güçlerini zayıflatma amacı gütmüş olabilecekleri ihtimaline dikkat çekti. Beldiceanu, dönemin bazı hukukçularının şeriata aykırı olduğunu düşündükleri (irsadi) vakıf ve mülkleri ortadan kaldırarak sultanı İslam hukukunun saf şekline geri dönme konusunda etkilemiş olabileceğini öne sürdü¹¹. Vera Moutafchieva ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım ilişkileri üzerine olan çalışmasında, mülk ve vakıf türlerinin çeşitli yönlerine ve imparatorlukta "feodal toprak sahibi aristokrasinin" kurulmasındaki rollerine özellikle atıfta bulunarak konuyla ilgili tartışmayı daha da ileriye götürdü. Daha sonra II. Mehmed'in girişimini mülk ve vakıf arazi mülkiyetine karşı radikal bir reform olarak tasvir etti¹².

Konu, tarihçiler için hala çekiciliğini korumaya devam ediyor. Son dönem tarihçiler arasında da konuyu belli açılardan ele alanlar oldu. Özellikle Oktay Özel, "toprak reformu" yaklaşımına ve meselenin "toprak sahipliği" üzerinden tartışılmasına itiraz eden bir makale yazdı¹³. "Korumacı" yaklaşımlarıyla bilinen bazı yazarlar da meseleyi İslam hukukunun fikhî meseleleri üzerinden tartışmaya devam ettiler. Bunlara göre mesele irsadi (gayri sahih) vakıfların kaldırılmasından öte bir şey değildir. Burada II. Mehmed'in siyasi ve sosyal saiklerle İslam hukukuna

⁹ Gökbilgin, Tayyib, "Fatih'in Yaptığı Toprak Reformu", *Ulus*, (1967), C.1, S.18.

¹⁰ Cvetkova, Bistra, "Sur certaines reformes du régime fonciér au temps de Mehmed II", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, (1963), 6, 104-120.

¹¹ Beldiceanu, Nicoara, "Recherces sur la réformne foncière de Mehmed II", *Acta Historica*, (1965), 4, 27-39.

¹² Moutafchieva, Vera, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, Columbia University Press, New York, 1988.

¹³ Özel, Oktay, "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited", *Journal of Social and Economic History of the Orient*, (1999), 42/2, s.226-246.

aykırı bir tavır almadığı vurguları baskın görünüyor¹⁴. Son olarak söz konusu uygulamanın askeri ve mali yapısına vurgu yapan tarihçilerin fazlaca bulunduğunu ve *radikal bir eylem* veya bir tür *reform vurgusu* yapmaktan kaçınıldığını da belirtmekte fayda görüyoruz. Pek çok tarihçi bu meselenin II. Bayezid'in tahta geçişinde belirleyici bir etkisi bulunduğu konusunda birleşiyor ve meseleyi II. Mehmed dönemi merkezileşme politikalarının bir yansıması olarak görmeye çalışıyor¹⁵.

II. Mehmed saltanatının sonlarında ve Nişancı Karamânî Mehmed Paşa'nın sadâretinde (1476-1481) vakıf ve mülklere karşı uygulanan bu nesh politikasının (Tarihçi Tursun Bey 20 bin (farklı nüshada 2 bin) kadar taşınmaza devletçe el konulduğunu belirtiyor¹⁶) o dönem geniş hoşnutsuzluk uyandırdığı anlaşılıyor¹⁷. Bu hoşnutsuzluğun derecesini sultanın 1481'de ölümü ile İstanbul'da başlayan isyan sırasında Karamani Paşa'nın öldürülmesinde ve Aşıkpaşazade'nin kendisi hakkındaki sözlerinde görmek de mümkündür¹⁸. II. Bayezid'in daha saltanatının henüz başlarında, el konulan taşınmazların iadesiyle meşgul olması da meselenin ivediliğine işaret ediyor. Ancak meselenin sorunlara neden olmaya devam ettiği de anlaşılıyor. Nitekim aynı bahis I. Süleyman döneminde ve XVII. yüzyıl siyasetnamelerinde yeniden gündeme gelmiştir.

Bolu Sancağı'nda Nesh Uygulaması

¹⁴ Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK, Ankara, 1988.

¹⁵ Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, TTK, (1974), s.657-708.

¹⁶ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, (Hz. Mertol Tulum), Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul, 1977.

¹⁷ İnalçık, a.g.m., s.405.

¹⁸ Aşıkpaşaoğlu, Ahmed Aşıkî, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Atsız Neşri, Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949, s.244-245. Karamani Paşa hakkında Aşıkpaşaoğlu'nda yer alan ifadeler şu şekildedir; "*Nerede yanlış ve adaletsizlik varsa onlar onun [Mehmed Paşa] eseridir. Muhammed'in şeriatına göre Osmanlı topraklarında kurulan tüm vakıfları ve mülkleri kaldırdı ve padişahın hazinesi için gelirlerini ele geçirdi. Sorulduğunda, "bunlar geçerli değillerdi, [şimdi kaldırıldılar]" diye cevap verdi. Bir keresinde ona gidip sordum: "Bu mülk ve vakıflar Peygamber Muhammed'in şeriatına uygun olarak kuruldu, onları nasıl kaldırabilirsiniz?" Dedi ki: "Neden bana böyle bir soru soruyorsunuz, sizin mülklerinizden de mi herhangi biri kaldırıldı?" Öldüğünde, [omuzlarında] kafası olmadan gömüldü."*

Bursa'ya gönderilen Mart 1480 tarihli fermada olduğu gibi benzer fermanların tüm sancaklara gönderildiği anlaşılıyor. Ancak bu belgeler elimize ulaşmadığı için konuyu eldeki mevcut belgeler üzerinden değerlendirmek durumundayız. Eldeki en eski kayıtları ihtiva eden deftere¹⁹ bakarak nesh işlemlerinin 1476 tarihinde başlatıldığını belirtebiliriz. Bolu Sancağı defterlerinde tespit edebildiğimiz en erken tarih ise H.886/M.1481'dir. Bolu Evkâf Defteri'nde yer alan iki şerhte, “*sene sitteye gelince mensuh*”²⁰, ve bir diğerinde de “*sene sitteye gelince tımar da imiş*”²¹ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerdeki “*sitte*”nin (6) H.886/M.1481 tarihi olduğunu ve nesh uygulamalarının bu tarihe kadar sürdürüldüğünü düşünüyoruz. Tıpkı Bursa'da olduğu gibi Bolu'ya da bu tarihten önce ferman gitmiş ve denetlemeler bu tarihten önce başlamış olmalıdır.

Fermana uygun olarak, denetlemelerin kadılar tarafından kendi yönetim sahalarında tatbik edildiği²², söz konusu denetimlerin bazen genel²³ ve bazen de özel olmak üzere birden fazla kerede icra edildiği²⁴ ve bazı durumlarda müvellâ sıfatıyla özel yetkili kadılara da teftiş yaptırıldığı evkaf defterindeki şerhlerden anlaşılmaktadır. Bolu Sancağı'nda yapılan mensuhâtın kayıtlarının ise, üç farklı vakıf tahrir defterine yayıldığı tespit edilebilmektedir. Bunlardan sırasıyla; Dedebey(oğlu) Defteri²⁵, Dayı

¹⁹ TKG.KK.TTd.403. Ramazan 881/Aralık 1476 tarihli Karaman Sancağı Mülk ve Vakıf Defteri.

²⁰ MC.YZ.B.15 v.13b; “(...) *Mevlana Bolu kadısı mahaldir deyü bildirdüğü sebebden padişahımız beratıyla İbrahim nam kimesne tasarruf eder, Dayı Defteri'nde yok, sene sitteye gelince mensuh (...)*”.

²¹ MC.YZ.B.15 v.32b; “(...) *şimdiki halde Sultan Mehmed Han beratıyla (...) mutasarrıflardır Dedebey defteri sureti bu haliya (...) Dedebey'de mensuh, Dayı'da yok, sene sitteye gelince tımar da imiş (...)*”.

²² MC.YZ.B.15 v.106b; “*Beylerbeyi Mustafa Paşa Hacı Fakih'e mukarrer idüb berat virmiş sonra mensuh olub Konrapa Kadısı Mevlana Muslihiddin tımara yazmış*”.

²³ MC.YZ.B.15 v.177a; “*Kıbrıs Kadısı evkâf teftiş iderken tımara verilmiş*”.

²⁴ MC.YZ.B.15, v.134b; “*Oruç Bey Çelebi vilâyet teftiş idicek Mudurnu Kadısı Hacı Fakih deftere sebt olundu deyü mektub virmiş*”.

²⁵ MC.YZ.B.15 v.14b; “*Dedebey'de mensuh tahminen bir çiftlik yer imiş Dayı'da yok*”.

Defteri²⁶ ve Mevlana Halimi Defteri²⁷ 'nde nesh ve tımara verilme kayıtları, Bolu Vakıf Defteri'ndeki şerhlerde mevcuttur. Burada ayrıca Mevlana Muslihiddin Defteri²⁸, Mevlana Oruç Çelebi Defteri ve Beylerbeyi Hamza Bey Defteri gibi pek çok tahrir defterine atıf da bulunmaktadır. Bu durum, I. Mehmed döneminden 1519 yılına kadar Bolu'da en az yedi kez vakıf (veya genel) tahrir yapıldığını göstermektedir. Yaklaşık bir asırlık süreçte Bolu'da neden yedi (bilinen) vakıf tahriri yapıldığını, belki en az üçünün II. Mehmed Devri vakıf ve mülk teftişi ile ilgili bulunmasıyla açıklayabiliriz.

II. Mehmed'in bu girişiminin Bolu'daki başlangıç tarihi için net bir tarih vermek mümkün değildir. Ancak bu süreçte el konulan taşınmazların iade sürecinin II. Bayezid'in tahta çıkışının (22 Mayıs 1481) kısa bir süre ardından başlatıldığını kolayca tespit edebiliyoruz. Bolu Vakıf Defteri'nde yer alan bir şerhe göre, tımara verilen bir imâmet vakfının yaklaşık olarak Ekim 1481 tarihinde mukarrer kılındığı anlaşılıyor²⁹. II. Bayezid'in Amasya Sancakbeyi iken nesh politikasını uygulamakta ağır davrandığı³⁰ bazı kaynaklarda yer alan bir bilgidir. Muhtemeldir ki kardeşi Cem'e karşı mücadelesine destek verenlerin içinde nesh politikasının mağdurları da yer alıyordu. Sultanın tahta çıkışının ve saltanat savaşının hemen ardından bu meseleye ivedilikle eğilmesinin nedeni burada aranabilir. Defterde yer alan bir diğer şerhe göre bu iade süreci iki yıl sonra bile sonlanmamıştır³¹. Üstelik ilerleyen bir tarihte bile bu meseledeki karmaşıklıkların devam ettiği anlaşılıyor. Mihaloğlu Ailesi'ne ait Bursa'daki bazı mülklerin iadesinde yaşanan problemlerin halli için Sultan II. Bayezid'in Anadolu

²⁶ MC.YZ.B.15 v.28a; “*Dedebey'de mukarrer Dayı defterinde mensuh*”.

²⁷ MC.YZ.B.15 v.118b; “*Mevlana Halimi Defteri'nde mensuh olub tımara verilmiş*”.

²⁸ MC.YZ.B.15 v.11b; “*Bolu Kadısı ilamıyla ba'de'n-nesh*”.

²⁹ MC.YZ.B.15 v.202b; “*(...) sonra mensuh olub tımara virilmiş sonra merhum Sultan Bayezid Hân'ın cânib-i evkafa mezid-i merhametleri olmağın mezkûr yerlerin vakfiyeti mukarrer kılınub mezkurlardan (isimler) sadaka idüb berkarar-ı sâbık vakf olub mezkurlar vakfiyet üzere mutasarrıf olub imamet ideler deyü berat erzani kılınmış fi evâsıt-ı Şaban sene sitte ve semanin ve semanemie (...)*”.

³⁰ Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *TDVDİA*, c.5, (1992), s.234.

³¹ MC.YZ.B.15 v.78a; “*(...) sonra evkaf mütebeddil ve mütegayyir olıcak mezkur vakıf dahi nesh olub mevkufçu elinde kalub (...) sene semane ve semanin ve semane-mie de mezkur (...) berat-ı hümayun sadaka itmiş ve zikr olan çiftlik berkarar-ı sabık vakfiyet üzere (...)*”.

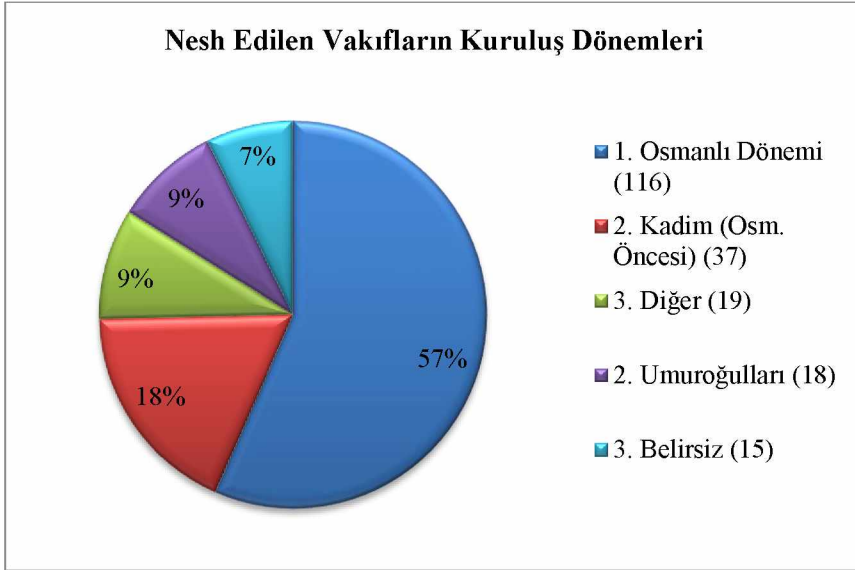
Beylerbeyi Karagöz Paşa'ya bir ferman³² göndermek durumunda kaldığını tespit edebiliyoruz. Karagöz Paşa 1505 yılında bu göreve geldiğine göre, yirmi dört yıl sonra bile bu konuda sorun yaşanabildiği anlaşılıyor.

Nesh Edilen Vakıfların Kökenleri

Bolu Vakıf Defteri'nde, II. Mehmed dönemi dâhil olmak üzere, kuruluş devrine ait yaklaşık 600 ila 700 arasında vakıf bulunmaktadır. Bunlardan 205 tanesi nesh edilmiştir. Bu da neredeyse her üç vakıftan birinin nesh edildiğini gösteriyor. Bu vakıflardan 16 tanesinin -on tanesi Süleyman Paşa'dan bitili olmak üzere- Orhan Bey, 23 tanesinin I. Murad, 57 tanesinin I. Bayezid, 8 tanesinin (Emir) Çelebi Süleyman, 5 tanesinin II. Murad ve 6 tanesinin II. Mehmed dönemlerinde kurulduğu anlaşılıyor. Nesh edilen vakıflar içinde I. Mehmed dönemlerine ait vakıf bulunmuyor. Umuroğulları dönemine ait 18 vakıf bulunurken, İsfendiyarogulları dönemine ait yalnızca 2 vakıf bulunmaktadır. 3 vakıf (birinde Ali Bey ismi de kayıtlı) Kurd Hasan Bey'den, 1 vakıf Çakıroğullarından, 1 vakıf Beylerbeyi oğlu İbrahim Bey'den, 1 vakıf Doğan Arslan Bey'den, 1 vakıf Yörükoğlu Mahmud Bey'den, 1 vakıf Basan Ece Bey'den ve yine 1 vakıf Hızıroğlu Mahmud Bey'den biti sahibidir. 15 vakfın kökeni tesbit edilememiştir. 5 vakıfta ümera-yı maziye, 37 vakıfta ise kadim vakıf/mülk şerhi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kurulan fakat dönemi tespit edilemeyen 1 vakıf bulunurken, Osmanlı öncesi kurulup dönemi tespit edilemeyen 3 vakıf tespit edilmiştir. Bolu'da nesh edilen toplam 205 vakfın 116'sının Osmanlı döneminde tesis edildiği ve oranın %56,5 olduğu anlaşılıyor. Buradan, nesh edilen vakıfların köken bakımından bir ortaklık barındırmadığı sonucuna varılabilir.

³² BOA.TD.116, s.64; “Anadolu Beğlerbeğisi Karagöz (...) Mihal-oğlu Ali Beğ'ün emlakinden olup, (...) zikrolan mülk bir kimesneye timarlığa virilüp mülkiyet üzere tasarrufa mâni' olurmuş. (...) Ali Beğ üzerine mülk kayd olunmuşdur, (...) her kime timarlığa virilmiş ise girü alınub dahi kemâkân merhum canibinden mülkiyet üzere tasarruf ettiresin ve dahi hâsılundan bir mikdar nesne alınmış ise girü altviresin”.

Grafik 1:

Nesh Edilen Vakıfların Türleri:

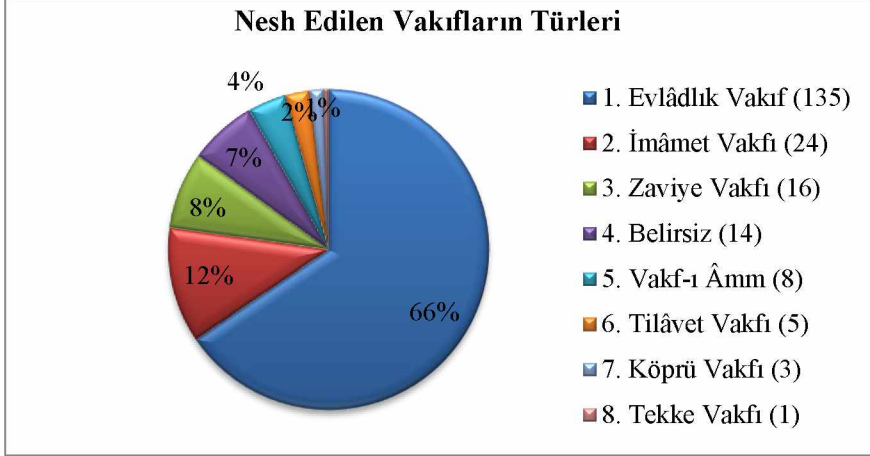
Nesh edilen 205 vakfın türlerine bakıldığında, 135 adetle evlâdlık vakıfların³³ (3'ünün öşrü imâmete) en başta geldiği görülüyor. Zaviye vakfı sayısı 16 olup bunlardan 8'inin yine evlâdlık vakıf durumuna getirildiği anlaşılıyor. İmâmet vakfı sayısı 24 olup bunlardan 3'ünün yine evlâdlık vakfa, 7'sinin ise sonradan imâmet vakfına dönüştürüldüğü tespit edilebiliyor. 8 vakıf, vakf-ı âmm statüsünde olup bunlardan 5'i kuddâta, 1'i imâmete ve biri müderrislere tahsis edilmiştir. Bunlardan 2'si yine bir şekilde evlâdlık vakfa dönüşmüştür. Tekke vakfı sayısı 1'dir. Bu da yine evlâdlık vakıf statüsündedir. Diğer vakıfların 5'i tilâvet (biri evlâdlık) ve 3'ü köprü vakfidir. Türü tespit edilemeyen vakıf sayısı ise 14'tür.

Altta yer alan grafikte net bir şekilde görüldüğü üzere, nesh edilen vakıfların çok büyük bir kısmı evlâdlık vakıftır. Türü farklı olmakla birlikte yine evlâdlık şeklinde yönetilen vakıflar da dâhil edildiğinde 205 vakfın 150'si evlâdlık vakıf olarak yönetilmektedir. Neredeyse 3/4'lük bu oran, vakıf statüsünde görünen birçok taşınmazın mali ve askeri düzenin dışına çıkartıldığını gösteriyor. Bunlar elbette Osmanlı sultanlarının izni ile bu duruma gelmiş olmalıdır. Taşınmazların mülkiyet durumlarına

³³ Konu hakkında bkz. Barkan, Ömer Lütfi, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I: Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *İÜHF*, C.6 S.1, (1940), s.156-181.

bakılmadan bu meseleyi bir tür suiistimal olarak görmek mümkün görünmüyor. Ancak, nesh edilen vakıfların sosyal ihtiyaçlara cevap veren bir tür hayır kurumu olmaktan ziyade, sahiplerine çalışan bir tür aile şirketine döndüklerini söylemek mümkün olabilir.

Grafik 2:

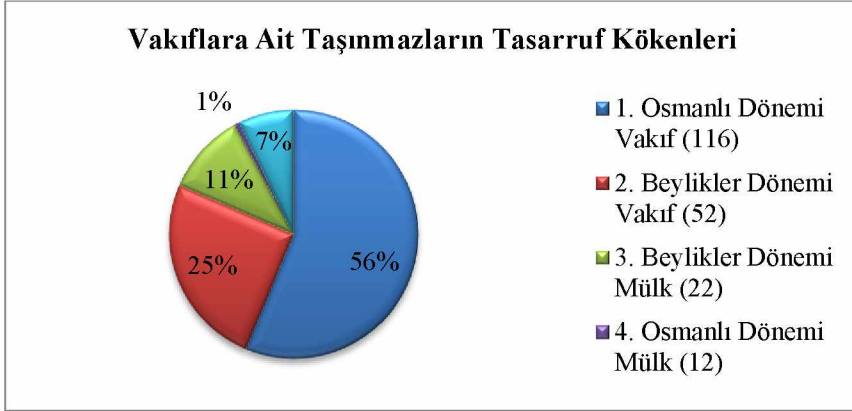
Nesh Edilen Vakıf Taşınmazlarının Mülkiyet Meselesi ve Tasarruf Biçimlerindeki Değişiklikler:

Nesh edilen Bolu vakıflarına ait taşınmazların ne kadarının aslen vakıf olduğunu ve ne kadarının mülkten vakfa dönüştürüldüğünü tespit etmek, yapmaya çalıştığımız biçimsel kategorizasyon açısından önemli bir konudur. Henüz vakıf taşınmazlarının tahsisat kabilinden³⁴ olup olmadıklarına cevap verecek konumda bulunmamakla beraber, hem taşınmazların mülkiyet bahsi hem de bunlar üzerindeki mutasarrıflık durumlarının değişimini saptamak, meselenin açıklığa kavuşturulabilmesine veri sağlaması bakımından son derece önemlidir. Makalemizin son kısmında yer alan tabloda görülebildiği üzere, Bolu'da nesh edilen 205 vakfın 37 tanesinin aslen vâkıfların mülkü olduğu anlaşılıyor. Bunlardan 22 tanesinin Beylikler döneminden kalma mülk olduklarını tespit edebiliyoruz. Beylikler döneminden müntakil vakıf sayısının 74 olduğu düşünüldüğünde, bu dönemden intikal eden vakıfların taşınmazlarının yaklaşık %30'nun aslen mülk olduğu anlaşılıyor. Osmanlı

³⁴ Konu hakkında bkz. Barkan, Ömer Lütfi, ""Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C.II, (1942), s.279- 387.

döneminde kurulan 116 vakfın ise yalnızca 12'si mülkten vakfa dönüşmüştür. Kökenini belirleyemediğimiz 15 vakıf düşüldüğünde, toplam 190 vakfın taşınmazlarının 49'unun mülk kökenli olup sahipleri tarafından vakfedildiği ortaya çıkıyor. Buradan hareketle; 141 vakfın ise doğrudan bey ve sultanlar tarafından vakfedildiği, vakıf arazilerinin köken bakımından (en az) %74,2'lik bir oranla mirî arazi olduğu ve irsâdî vakıf oldukları sonucuna varılabilir. Makalemizin yalnızca vakıflara odaklanmış olması nedeniyle mülk toprakların da dâhil olduğu daha detaylı istatistiksel verileri bu kısma dâhil edemiyoruz.

Grafik 3:

Vakıf Defterlerinde Yer Alan Nesh Gerekçeleri ve El Konulan Taşınmazların Tımar Sistemi ile İlgisi

Nesh edilen vakıf taşınmazlarının nesh gerekçeleri hakkında yeterince açıklayıcı şerhler bulunmuyor. Bu durum yalnızca Bolu'ya özgü de görünmüyor. Neredeyse bütün tahrir kayıtlarında en az bilginin bu konuda olduğunu söyleyebiliriz. Yine de bu konuda tamamen kaynaksız durumda da değiliz. Bolu Vakıf Defteri'nde nesh edilen tam 45 vakıf taşınmazının mutasarrıflarınca muteber bir belge sunulamaması sebebiyle nesh edildiği anlaşılıyor. Örneğin, “(...) mukarrnameden gayri temessük yok, Dayı Defteri'nde yok, Dedebeş Defteri'nde mensuh (...)”³⁵ şerhlerinde olduğu gibi, genel olarak vakıf yöneticilerinin mukarrnamelerinin bulunmasına rağmen taşınmazla ilişkilerini kanıtlayabilecek başka bir belge sunamadıkları anlaşılıyor. Genelde, *temessükü* bulunmayan vakıflara ait taşınmazların nesh edildiği kayıtlara yansımıştır. Elinde beratı bulunmayan

³⁵ MC.YZ.B.15, v.51a.

mutasarrıflar³⁶ ile şer'î veya örfî mektubu bulunmayanlar³⁷ da aynı muameleye maruz bırakılmışlardır. Hatta nesh edilen bazı vakıfların hem mukarrernamelerinin hem de vakfiyelerinin bulunduğunu³⁸ da düşünecek olursak, bu konuda bir standart bulunmadığını söyleyebiliriz. Ancak, vakıf defterinde yer alan “(...) mukarrernameden gayri bir şer'î vakfiyesi var gayri temessük yok (...) Dedebe'ye'de mukarrer Dayı Defteri'nde aslında tımarıdan imiş deyü mensuh kayd imiş (...)”³⁹ şeklindeki bir şerh, tımar kökenli arazilerin yeniden aslına döndürülmek istendiğine delalet etmektedir. Nitekim 1481 tarihli fermanında da bu minvalde bir emir bulunmaktadır.

II. Mehmed'in nesh ettiği vakıflar konusunda yapılan çalışmalarda en çok vurgulanan hususlardan birisi, el konulan taşınmazların tımarlı sipahilere verildiği ve sefere eşen asker sayısının artırılmak istendiği savıdır. İlkın Halil İnalçık tarafından dile getirilen bu husus, belli ölçüde doğru görünüyor. Özellikle Karaman Vakıf Defteri'nde tımara aktarılan taşınmaz sayısı oldukça fazla görünüyor⁴⁰. Bolu Vakıf Defteri'ndeki verilerde ise durumun biraz farklı olduğu anlaşılıyor. Burada nesh edilerek taşınmazları tımara verilen 24 vakıf bulunmaktadır. 39 vakfın taşınmazlarının akıbeti hakkında herhangi bir işlem bilgisi yer almazken, 124 vakfın ise yalnızca nesh edildiği kaydı bulunmaktadır. Yalnızca “nesh” şerhi düşülen vakıf taşınmazlarının yine de tımara verilmiş olma olasılıkları bulunmakla birlikte, oldukça geniş hacimli şerhlerde “tımara verildi” ibarelerinin rastgele kullanılmama olasılığının bulunmadığı kanaati taşımaktayız. 15 vakıfta “tebdil ve tağvir” şerhi bulunmaktadır. Fakat bu vakıflara ait gelirlerin, gelirin tahsis edildiği cihet bakımından nasıl bir değişikliğe uğratıldığı ise biri hariç belirtilmemiştir⁴¹. Bu vakıf taşınmazının bir mescidin imametine tevcih edildiği anlaşılmaktadır⁴². Bir vakfın kaydında

³⁶ MC.YZ.B.15, v.57a. “(...) elinde berat-ı şahi yok badehu (...) mensuh olub tımara virilmiş (...).

³⁷ MC.YZ.B.15, v.165a. “(...) şerî ve örfî mektub yok Akkadioğulları Hacı ve Hacı Muhyiddin şahid (...) Dedebe'ye'de mensuh Dayı'da yok (...).

³⁸ MC.YZ.B.15, v.88b. “(...) mukarrernameden gayri bir şer'î vakfiyesi var gayri temessük yok (...)”.

³⁹ MC.YZ.B.15, v.88b.

⁴⁰ Yörük, a.g.m., s.69-70.

⁴¹ Bir örnek için; MC.YZ.B.15, v.116b. “(...) Sultan Mehmed Han nişanıyla (...) sonra tebdil ve tağvir olmuş (...)”.

⁴² MC.YZ.B.15, v.159a. “(...) Dayı Defteri'nde Ereğlü Camii'ne kim imam olursa ol mutasarrıf denilmiş (...)”.

ise, vakfın fuzuli olarak tasarruf ettiği arazinin raiyyete verildiğine dair şerh bulunmaktadır⁴³.

Timara verildiğine dair şerh bulunmayan taşınmazların akıbeti hakkında vakıf defterinde yer alan bir şerh meseleyi anlamamıza yardımcı olabilir. Söz konusu şerhte, “(...) zikr olunan vakf defter-i sultaniye mezkûr ve mestur olub timarda olmayub mevkufçu tasarrufundadır denildiği sebebden mezid-i merhamet olunub vakfiyeti kemakân mukarrer kılınub (...)”⁴⁴ ifadeleri yer almaktadır. Yani el konulan taşınmazın gelirinin timara tahsis edilmediği, hazineye yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Timar kökenli taşınmazların aslına döndürülmesi ne denli sarıh bir şekle dayanıyor ise, burada mevkufçu eliyle hazineye irat kaydedilen taşınmaz mevzusu da bir o kadar belirsiz bir durum oluşturmaktadır. Zeki Arıkan, nesh edilen yaya ve müselleme çiftliklerinde de bir dönem benzer bir yöntem izlendiğini ve bunun bir geçiş dönemi uygulaması olduğu belirtmektedir⁴⁵. Bu durum nesh politikasının yalnız askeri ihtiyaçlar için değil aynı zamanda mali ihtiyaçlar için de uygulandığını göstermektedir.

Sonuç

II. Mehmed'in bazı vakıf ve mülk toprakları devletleştirme politikasını, iktidarın kaynağı olan araçların devlet ile imtiyazlı sınıflar arasında nasıl paylaşılacağı esasına dayanan tarihi bir çatışmanın, mülkiyet ve vergilendirme kavramları üzerinden yürütülen mevcut şartlara endeksli bir türevi olarak görmek mümkündür. İktidarın mali ve askeri ihtiyaçlarını önceleyen bu tasarruf biçimi, geçmişte ve daha ileriki zamanlarda olduğu gibi, yine güçlü bir muhalefetle karşılaşmış ve iktidarın değişim biçimine etki etmesiyle akim kalmış görünmektedir. Esasen timar düzeni dışına çıkartılmış taşınmazların aslına dönmesinin hedef olarak gözetildiği düşünülse de; tarihsel gelişimin belirlediği yeni bir düzenin muktedirin ömrü müddetince baskılanmasından ve vakti geldiğinde aslına dönmesinden ibaret görünüyor.

⁴³ MC.YZ.B.15 v.30a;” Bir çiftlik miktarı mukarrer olundu ki elli dönüm olur bakisi raiyyet hükm olundu Dedebeý defteri bu (...)”.

⁴⁴ MC.YZ.B.15 v.195b

⁴⁵ Arıkan, Muzaffer, *XV. Asırda Yaya ve Müselleme Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1966, s. 198, “Önceleri mukataaya verilen ve geliri mevkufçular tarafından toplanarak hazineye aktarılmış olan bu çiftlikler zamanla “eşkin” karşılığında sancakbeyleri ve yayabaşlarına tahsis edilmiş ancak ilerleyen dönemlerde bunların büyük kısmı bu şekilde timara dâhil edilmiş veya reayanın eline geçmişti”.

Bu süreçte Bolu Sancağı'nda köken olarak %18'i mülk, %80'i mirî kökenden vakfa aktarılan ve 2/3'ü evlâdlık olan vakıflara ait olan taşınmazların, 1/3'ünün nesh edildiği, bunlardan ise yalnızca %11.88'inin tımara verildiği anlaşılıyor. Bunların %56'sı Osmanlı Devleti döneminde kurulan vakıflara ait olup yaklaşık %90'ı dini vakıf statüsündedir. Tertip biçimi açısından plansız görünen bu politika, II. Mehmed'in ölümü ile de beş yıllık bir icra dönemi sonrası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) TD.116.

Bursa Şer'iye Sicilleri, A/3.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Muallim Cevdet Yazmaları: B0015.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi TTD.403.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK, Ankara, 1988.

ARIKAN, Muzaffer, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, (A.Ü.D.T.C.F. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966.

ARIKAN, Zeki, "Hamid Sancağı'ndaki Tımar Düzenine İlişkin Araştırmalar", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, (1982), s.101-126.

AŞIKPAŞAOĞLU, Ahmed Aşıkî, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Atsız Neşri, Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949.

BARKAN, Ömer Lütfi, "'Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, (1942), s.279- 387.

BARKAN, Ömer Lütfi, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I: Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *İÜHFM*, C.6 S.1, (1940), s.156-181.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı Devleti'nde Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s.281-290.

BELDİCEANU, Nicoara, "Recherces sur la réformé foncière de Mehmed II", *Acta Historica*, 4, (1965), s.27-39.

CVETKOVA, Bistra, "Sur certaines reformes du régime fonciér au temps de Mehmed II", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 6, (1963), 104-120.

GÖKBİLGİN, Tayyib, "Fatih'in Yaptığı Toprak Reformu", *Ulus*, C.1, S.18, 1967.

İNALCIK, Halil, "Bursa Şer'iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *Belleten*, XI/44, (1947), s.693-703.

İNALCIK, Halil, TDVDİA, "Mehmed II", 2003, C.28. s.395-407.

MOUTAFCHİEVA, Vera, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York: Columbia University Press, 1988.

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

ÖZEL, Oktay, "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited", *Journal of Social and Economic History of the Orient*, 42/2, (1999), s.226-246.

TURAN, Şerafettin, "Bayezid II", *TDVDİA*, C.5, (1992), s.234-238.

TURSUN Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, (Hz. Mertol Tulum), İstanbul: Fetih Cemiyeti Yay, 1977.

UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaleti'nde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476- 1483)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.6, (2007), s.61-72.

YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, (1974), s.657-708.

Tablo 1: Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar Listesi

Tabloda Kullanılan Kısaltmalar: Çft/Çiftlik, Kr/Karye, Mz/Mezraa, Zm/Zemin, M/Mülk, V/Vakıf, N/Nesh, TMY/Temessük Yok, Bsz/Belirsiz, Tbd.Tğy/Tebdil ve Tağyir, T/Timar, BRY/Berat Yok, MKY/Mukarrername Yok, Ray.Ver/Raiyyete Verildi

No	Vakıf İsmi	Vakıf Türü	Kaza-Nahiye-Mevki	Taşınmaz İsmi	Tşz. Türü	Köken	Değişim	Nesh Biçimi	Nesh Sebebi	Vrk. Nr.
1	Şahin Bey Vakfı	Zaviye (Evlâdlık) Vakıf	Bolu	Alpagud	Kr	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N/T	Bsz	3a-4a
2	Şarabdâr Abdullah Bey (Karaca Ağaç Dağı Zaviyesi) Vakfı	Zaviye (Evlâdlık) Vakıf	Bolu	Hacı Beyler	Kr	II. Murad	M-V	N/T	Bsz	6a-6b
3	Said Kadı (Yakub Kadı) Vakfı	Evlâdlık Vakıf	Bolu	Çengi	Mz	I. Bayezid	V-V	N/T	Bsz	7b
4	Tuğluca oğlu Eyne Hoca Vakfı	Evlâdlık Vakıf	Bolu-Çele Divanı	-	Kr	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	11b
5	Şeyhoğlu Şeyh Süleyman Vakfı	Evlâdlık Vakıf	Bolu-Karye-i Çele Divanı	Şeyhoğlu Şeyh Süleyman	Çft	I. Bayezid		N	Bsz	11b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

6	İbrahim oğlu Mustafa Bey Vakfı	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Çepni Karyesi	İbrahim oğlu Mustafa Bey	Çft	I. Bayezid		N	Bsz	13a
7	Hüseyin Sofu Vakfı	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Kır Divanı-Dedeköy	Hüseyin Sofu	Çft	Kadim		N	Bsz	13a
8	Bereketoğlu Hacı Vakfı	Evlâdlık Vakfı (Öşrü İmamet)	Bolu-Zaimüddin Divanı	-	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	M-V	N	Bsz	13b
9	Serrâcoğlu Halil ve Yahya Fakih Vakfı	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Araba Divanı ?	Serrâcoğlu Halil ve Yahya Fakih (Gök Tarad)	Çft	Basan Ece	M-V	N	TMY	13b
10	Sevindikoğlu Mahmud Vakfı	İmamet Vakfı	Bolu-Zaimüddin Divanı	Toman/Duman Bey Yeri	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	M-V	N	TMY	13b
11	Celal Danişmend Vakfı	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Feleküddin Divanı	Celal Danişmend	Çft	Umur Bey	M-V	N	TMY	14a
12	Doğan oğlu Sofu Habib Vakfı	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gideric Karyesi	Doğan oğlu Sofu Habib	Çft	Belirsiz	V-V	N	TMY	14a
13	Bulduk Şeyh oğlu Hamza Vakfı ?	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gökçesu Karyesi	Karacak oyun/Kırakoyun Ağırulu ?	Çft	Kadim Vakfı	V-V	N	TMY	14b
14	Turasan Şeyh oğlu Bahşayış ve Ece oğlu Yolbeyi Malikanesi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Sazak Divanı	Turasan Şeyh oğlu Bahşayış ve Ece oğlu Yolbeyi Çiftliği	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	14b
15	İlyas Fakih oğlu İsa Fakih Vakfı	Köprü (Evlâdlık) Vakfı	Bolu-Gökçesu Karyesi	İlyas Fakih oğlu İsa Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	14b
16	Yahya Fakih ve Görice ?	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gökçesu	Yahya Fakih ve	Çft	Belirsiz	V-V	N	TMY	15a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

	Mehmedi Vakfi		u Karyesi	Görice ? Mehmedi						
17	Sevinç Demürce Ocağı Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gideric Karyesi	Ali Şeyh oğlu Mahmud	Çft	Orhan Bey	V-V	N	Nâ-berat	15a
18	Mahmud Fakih oğlu Yakub Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gideric Karyesi	Mahmud Fakih oğlu Yakub Fakih	Çft	Orhan Bey	V-V	N	Bsz	15b
19	Süleyman Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Araba Divanı Karyesi	Süleyman Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	15b
20	Oğulbeyi Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Zaimüddin Divanı	Oğulbeyi	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	16a
21	Musa Danişmend Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gökçesu Karyesi	Musa Danişmend	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	Bsz	Bsz	16a-16b
22	Hüseyin Şeyh Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Arşa ? Divanı-Çukurköy Karyesi	Hüseyin Şeyh Fakih	Çft	II. Mehmed	V-V	N-T	Bsz	17b
23	Sungur Orhan Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Çağahamza ? Divanı	Sungur Orhan	Çft	Kadim Vakfı	Vakıf-?	N	Bsz	21a-b
24	Çakaloğlu Nusret Vakfi	Evlâdlık (Öşrü İmamet) Vakfi	Çağa ?-Obrucak Karyesi	Çakaloğlu Nusret	Çft	I. Bayezid	V-V	N		23a
25	Büşre ? oğlu Lütü Fakih ve Tayyib Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Çağadeğre Divanı	Büşre oğlu Lütü Fakih ve Tayyib Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	24b
26	Ali Fakih oğlu Tahir Fakih Vakfi	Evlâdlık (Öşrü Medreseye) Vakfı	Çağa ?- (...) Karapınar Karyesi	Ali Fakih oğlu Tahir Fakih	Çft	Belirsiz	V-V	Bsz	Bsz	24b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

27	Eyyub Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Sazak Karyesi	Eyyub Fakih	Çft	Süleyman Paşa	V-Zm.	N/T	Bsz	26b
28	Aydın Halil oğlu Süleyman Şeyh Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gideric Karyesi	Aydın Halil oğlu Süleyman Şeyh	Çft	Orhan Bey	V-V	N		27a
29	İmam Durak Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Mihalic Bey Karyesi	İmam Durak Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N		27b
30	Hızır Danişmend Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Gökçesu Karyesi	Hızır Danişmend	Çft	Süleyman Paşa	V-V	N	Bsz	28a
31	Resul Fakih Vakfi ?	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Araba Divanı	Resul Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	30a
32	Kara Danişmend oğlu Ahmed Fakif Vakfi	Evlâdlık Vakfı	Bolu-Kır Divanı Karyesi	Kara Danişmend oğlu Ahmed Fakif	Çft	Süleyman Paşa	V-V	Ray. Ver.		30a
33	Durali Şeyh Oğlu Mürsel Şeyh Vakfi	Zaviye (Evlâdlık) Vakfı	Bolu-Araba Divanı	Durali Şeyh Oğlu Mürsel Şeyh	Çft	I. Bayezid	V-V	N (Şüpheli)	Bsz	30b
34	Ahi Ata Vakfi	Zaviye Vakfi	Nefs-i Bolu	-	Zm	Belirsiz	V-V	N		30b
35	Ahmed Şeyh oğlu Mustafa Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-?	Ahmed Şeyh oğlu Mustafa	Çft	Süleyman Paşa	V-V	N-T	Bsz	32b
36	Turhan Vakfi ?	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Zaimüddin Divanı	Turhan oğlu İvaz	Çft	I. Bayezid	M-V	N	Bsz	32b
37	Köpekoğlu Murad Bulduoğlu Cüneyd vd. Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Zaimüddin Divanı	Köpekoğlu Murad Bulduoğlu Cüneyd ve Hüseyin oğlu Halil ve Sevinço	Çft	I. Bayezid	M-V	N-T		32b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

				ğlu Hacı						
38	Asılbeyi ve Segid ve Semran Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Zaimüddin Divanı	Asılbeyi ve Segid ve Semran	Çft	I. Bayezid	M-V	N		33a
39	Saltıkoğlu Timurhan Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Zaimüddin Divanı	Saltıkoğlu Timurhan	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	M-V	N		33a
40	Hunoğlu İmam Mustafa Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu	Hunoğlu İmam Mustafa Fakih	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N	TMY	33b
41	İmam İsmail Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Hamza Divanı	İmam İsmail Fakih	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N		33b
42	İmam İshak Fakih Vakfi	İmamet (Evlâdlık) Vakfi	Bolu-Hamza Divanı	İmam İshak Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N		34a
43	Musa Bey Vakfi	İmamet (Evlâdlık) Vakfi	Bolu-Şücaeddin Divanı Karyesi	Musa Bey	Çft	Kurd Hasan	V-V	N	Bsz	34b
44	Süleyman Seydi Vakfi	Zaviye Vakfi	Bolu-Şücaeddin Divanı Karyesi	Süleyman Seydi	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	34b
45	Süleyman Seydi Vakfi	Zaviye Vakfi	Bolu-Şücaeddin Divanı Karyesi	Süleyman Seydi	Çy	I. Murad	V-V	N	Bsz	34b
46	İsmail Fakih (Nurullah) Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Otaç Divanı Karyesi	İsmail Fakih	Çft	II. Mehmed	M-V	N-T	Bsz	35a
47	Bedreddin Fakih oğlu İmam Mustafa Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Hamza Divanı Karyesi	Bedreddin Fakih oğlu İmam Mustafa	Çft	Orhan Bey	V-V	N-T	Bsz	35a
48	Bicioğlu Erdir Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Sarayköy	Bicioğlu Erdir	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T	Bsz	36a
49	Ahi Mahmud Vakfi	Zaviye Vakfi	Bolu-Otaç	Ahi Mahmud	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	37a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

			Karaçam							
50	Bahşayış Fakih (Mevlana Şemseddin) Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Kıbrus-Civril Divanı	Bahşayış Fakih (Mevlana Şemseddin)	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	38b
51	İsmail oğlu Yakub Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Bolu-Kıbrus-Durca Viran Karyesi	İsmail oğlu Yakub	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T	Bsz	41a
52	İmam Mehmed Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Mengen - Güncüma ? Divanı	İmam Mehmed Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N-T	Bsz	42b
53	Kavurka ? oğlu Hacı Yusuf Vakfi	Evlâdlık Vakfi	Mengen -Kasra Divanı Karyesi ?	Kavurka oğlu Hacı Yusuf	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	43a
54	(Mevlana) Mustafa Vakfi	İmamet/Tilavet Vakfi	Mengen -Hatun Akçalığı Karyesi	(Mevlana) Mustafa	Çft	Umuroğlu Şahin Bey Oğlu	V-V	Bsz	Bsz	44b
55	Mürsel Fakih Vakfi	Tilavet Vakfi	Mengen ?-Taysı Divanı Karyesi	Mürsel Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	46b
56	Rumbeyi Şeyhoğlu Mesud Vakfi	Tilavet Vakfi	Mengen -Kasra Divanı Karyesi	Rumbeyi Şeyhoğlu Mesud	Çft	Kurd Hasan	V-V	N	Bsz	46b
57	Bahşı/Yahşi Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakf	Mengen - Rüknedin Divanı	Bahşı/Yahşi Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N-T	Bsz	47a
58	İvaz Fakih Vakfi	Evlâdlık Vakf	Mengen -Taysı Divanı	İvaz Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N	TMY	49a
59	Aydın oğlu Abdullah Vakfi	Belirsiz	Mengen -Kübcü Divanı	Aydın oğlu Abdullah	Çft	I. Murad	V-V	N	TMY	49b
60	Mehmed/Mihmad Fakih Vakfi	Tilavet Vakfi	Mengen -Taysı Divanı	Mehmed/Mihmad	Çft	I. Murad	V-V	Bsz	TMY	50a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

				ad Fakih						
61	Kuvadguz ? Oğlu Mahmud Fakih Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen -Hatun Akçalığ 1 Karyesi ?	Kulagu z oğlu Mahmu d Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	50a
62	İmam Nazır Fakih Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen -Taysı Divanı	İmam Nazır Fakih	Çft	Orhan Bey	V-V	N	TMY	50a
63	Şit Fakih oğlu Yusuf Fakih Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen - Kuruka vak Karyesi	Şit Fakih oğlu Yusuf Fakih	Çft	Süleym an Paşa	V-V	N	TMY	51a
64	Bostancı Şeyh Vakfi	Belirsiz	Mengen -Hatun Akçalığ 1 Karyesi ?	Bostanc ı Şeyh	Çft	Umuroğ lu Şahin Bey	V-V	Bsz		52a
65	Hacı İbrahim Oğulları Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen - Kuruka vak Karyesi	Hacı İbrahim Oğulları	Çft	Emir Süleym an	V-V	N		52b
66	Mustafa Şeyh Vakfi	Zaviye (Evlâdlı k) Vakfi	Mengen -Güncü Divanı	Mustafa Şeyh	Çft	Süleym an Paşa	V-V	N		52b
67	Otacı oğlu Paşa Yiğid Vakfi	Köprü Vakfi	Mengen -Taysı Divanı	Otacı oğlu Paşa Yiğid	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	53a
68	Günce Demirci oğlu Mahmud Şeyh Vakfi	Belirsiz	Mengen -Göncü Divanı	Günce Demirci oğlu Mahmu d Şeyh	Çft	Belirsiz	V-V	N		53a-b
69	Saka İsmail Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen -Göncü Divanı	Saka İsmail	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	54a
70	Sofu Ali Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen -Taysı Divanı	Sofu Ali	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T		54b
71	Cüneyd Şeyh oğlu (...) Vakfi	Zaviye Vakfi	Mengen -Güncü Divanı	Ahmed Şeyh	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	54b
72	Murad Şeyh Vakfi	Evlâdlı k Vakıf	Mengen -Taysı Divanı	Murad Şeyh	Çft	Umuroğ lu Şahin Bey	V-V	N	TMY	55b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

73	Seydi Fakih Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen	Seydi Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T		55b
74	İbrahim Fakih Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen -Taysı Divanı	Karaca İlyas	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	56a
75	Salih Fakih Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen -Hatun Akçalığı	Salih Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N	TMY	56a
76	Yayabaşı Mahmud Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen -Güncü Divanı	Yayabaşı Mahmud	Çft	II. Mehmed	V-V	Bsz		56b
77	Hacı Ahmed Danişmend oğlu Ahmed Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen -Hatun Akçalığı	Uğurlu	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N-T	BRY	57a
78	Hasan Fakih Vakfı	Evladlık Vakıf	Mengen -Kasra Divanı	Hasan Fakih	Mz	II. Mehmed	V-V	Tbd. Tğy.-T	Bsz	57b
79	İsmail Kır Bey Vakfı	Evladlık Vakıf	Gerede-Akça Viran Karyesi	İsmail Kır Bey	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	59a
80	Bayezid Fakih Vakfı	Evladlık Vakıf	Gerede-Tacüddin Divanı	Bayezid Fakih	Çft	Belirsiz	M-V	N	Bsz	60a
81	Hoşhan Mehmed Fakih ve Murad Fakih ve Musa Vakfı	Evladlık Vakıf	Gerede-Avşar Divanı-Bıçakçılar Köyü	Virancuk	Çft	II. Murad	V-V	N	TMY	61b
82	Süleyman Danişmend oğlu Hacı Mahmud Vakfı	Evladlık Vakıf	Gerede-Subran Divanı	Süleyman Danişmend oğlu Hacı Mahmud	Çft	Süleyman Paşa	V-V	N	Bsz	62a
83	İsaoğulları Vakfı (Halil Fakih ve Çağa Kadısı Süleyman Fakih ve Ali Fakih ve İvaz Fakih)	Evladlık Vakıf	Gerede-Cemaleddin Divanı	İsaoğulları	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	62b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

84	İsaoğulları Vakfı	Evladlık Vakfı	Mengen-Tayısı Divanı	Cerem	?			N	Bsz	62b
85	İsaoğulları Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Cürüm Divanı	Yahya oğlu Kara Arslan	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N	Bsz	62b
86	Sündül oğlu Bahşayış Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Cürüm Divanı	Sündül/Sendel oğlu Bahşayış	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N	Bsz	63a
87	Sündül/Sendel oğlu Bahşayış Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Cürüm Divanı	-	-			N	Bsz	63a
88	Celaeddin Vakfı	İmamet Vakfı	Gerede-Emirce Divanı	-	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N-T	Bsz	63b
89	İmam Yusuf Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Cürüm Divanı	İmam Yusuf Fakih	Çft	Kadim Mülk	M-V	N	Bsz	63b
90	Şuayb Danişmend Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Kiras Divanı	Şuayb Danişmend	Çft	Süleyman Paşa	V-V	N	Bsz	63b
91	Sarukaş oğlu Muhsin Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Tacüddin Divanı	Sarukaş oğlu Muhsin Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T		64b-65a
92	Hoca Ahmed Şeyh oğlu Sündül/Sendel Şeyh Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Kiras Divanı	Hoca Ahmed Şeyh oğlu Sündül/Sendel Şeyh	Çft	Umuroğlu Şahin Bey	V-V	N	Bsz	65a
93	Sülemiş Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Subran Divanı	Sülemiş Fakih	Çft	I. Bayezid	M-V	Bsz	Bsz	65a
94	Hacı Musa Fakih oğlu Hüseyin Fakih Vakfı	Tilavet (Evladlık) Vakfı	Gerede-Oyuk Divanı	Hacı Musa Fakih oğlu Hüseyin Fakih	Çft	Orhan Bey	V-V	N	TMY	65b
95	Emin Şeyh Vakfı	Evladlık Vakfı	Gerede-Subran Divanı	Emin Şeyh	Çft	Süleyman Paşa	V-V	N	Bsz	66a
96	Resul Fakih Vakfı ?	Evladlık Vakfı ?	Gerede-Oyuk Divanı	Resul Fakih	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	70b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

97	Pir Emşe ? Oğlu İlyas Fakih Vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Hacı Divanı	Pir Emşe Oğlu İlyas Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	71a
98	Hamza Fakih vd. Vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Avşar Divanı	Hanum Hatun	Çft	Belirsiz	M-V	Bsz	Bsz	74b
99	Kör İbrahim Fakih Vakfı veya Su vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Cürüm ? Viranı Karyesi	Kör İbrahim Fakih	Çft	Ali Bey ve Kurd Hasan	M-V	N	Bsz	77a
100	Taşbeyoğlu İvaz Fakih vd. Vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Subran Divanı	Ganime doğlu Bahşayı ş	Mz	Belirsiz	V-V	N-T	Bsz	77b
101	Emir İsa Vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Akar Avşar Divanı	Turanş h oğlu İbrahim	Çft	I. Bayezid	V	N	Bsz	78a
102	Otacı Ali oğlu Paşa İvaz Vakfı	Evladlı k Vakıf	Gerede- Oyuk Divanı	Otacı Ali oğlu Paşa İvaz	Çft	Belirsiz	V	N-T	Bsz	78b
103	Hasan Fakih oğlu İsmail Fakih Vakfı	Evladlı k Vakıf	Viranşe hir-İki Kilise Divanı	Hasan Fakih oğlu İsmail Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	83a
104	Abdi Fakih Vakfı	Belirsiz	Viranşe hir- Analic ? Kozvira n Karyesi ?	Abdi Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	84a
105	İvaz Şeyh Vakfı	Evladlı k Vakıf	Viranşe hir- Soğanlu Karyesi	İvaz Şeyh	Çft	Kadim Vakıf	M-V	N	Bsz	85a
106	Misafir Fakih Vakfı	Evladlı k Vakıf	Viranşe hir- Kırık/Fr enk Divanı- Çanak Köyü	Misafir Fakih	Çft	Yörüko ğlu Mahmu d Bey	M-V	N	Bsz	85a
107	Şeyh Eynebeyi Vakfı	Belirsiz	Taraklu Borlu- Pınarcu k Karyesi	Şeyh Eynebe yi	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	87b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

108	Yunus Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Taraklu Borlu-Bağden ? Karyesi	Yunus Fakih	Çft	Belirsiz	V-V	N	NT	88b
109	Mevlana Muslihiddin Vakfi	Evladlık Vakıf	Taraklu Borlu-Eflani Divanı-Haç Ağaç Karyesi	Mevlan a Muslihi ddin	Çft	I. Murad	V-V	N	TMY	90a
110	Aspas Şeyh Vakfi	Zaviye (Evladlık) Vakıf	Taraklu Borlu-Öküz Divanı-Kızılbel	Aspas Şeyh	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	90a
111	Tanrıvermiş Fakih (Hatunu) Vakfi	Zaviye (Evladlık) Vakıf	Taraklu Borlu-Ağaç Kilise-İbrancık Karyesi	Tanrıvermiş Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	93a
112	Sarışeyhoğlu Demirci Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Taraklu Borlu-Kızılbel Karyesi	Sarışey hoğlu Demirci Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	93b
113	İsa Vakfi	Evladlık Vakıf	Taraklu Borlu-Pınarcık Karyesi	Bayezid ve Seydi	Çft	Kadim Mülk (Osm)	M-V	Bsz	Bsz	93b
114	İmam Osman Fakih Vakfi	İmamet Vakfi	Yenice-Karasu Divanı	İmam Osman Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N-T	NŞY	97a
115	Belirsiz	İmamet Vakfi	Yenice-Yortan Divanı	Sofuoğlu	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	99a
116	Hoca Ali Vakfi	Evladlık Vakıf	Yenice-İn Divanı	Hoca Alioğlu	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	100a
117	Mustafa Fakih Vakfi	Belirsiz	Yenice-İn Divanı	Mustafa Fakih	Çft	Belirsiz	V-V	N	Bsz	101a
118	Güvençoğlu Hacı Ahmed Vakfi	Evladlık Vakıf	Yedi Divan-Çağalı Divanı	Güvenç oğlu Hacı Ahmed	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	102a
119	Beksi/Beysi Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Yedi Divan-Germel	Beysi Fakih-Durak	Çft	İsfendiy ar Bey	V-V	N	Bsz	104a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

			es Divanı							
120	Bekler/Beyler Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Germes Divanı	Mülk Viran	Mz	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	105a
121	Bekler/Beyler Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Germes Divanı	Hisar Ardı	Mz	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	105a
122	Kalaycıoğlu Satılmış ve Çakal(l)oğlu Bayezid Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Çakallı Divan	Kalaycıoğlu Satılmış ve Çakal(l)oğlu Bayezid	Çft	Kadim Mülk	M-V	N	Bsz	105a
123	Davud Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Yassı Divan	Davud Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	105a
124	Nebi (Fakih) ve Mahmud (Fakih) Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Çeklüm e/Helgüme ? Divanı	Nebi ve Mahmud	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	MKY	106a
125	Karasi Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Helküy Karyesi	Karasi	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	106a
126	Sündül/Sendel Fakih Vakfı	İmamet Vakfı	Yedi Divan-Çakallı Divan	Sündül/Sendel Fakih	Çft	Doğan Arslan	M-V	N	Bsz	106b
127	Mustafa Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Yedi Divan-Tafan Karyesi	Mustafa Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	106b
128	Seydi Fakih Vakfı	İmamet Vakfı	Amasra-Ulus	Seydi Fakih (Alişer Yeri)	Çft	Kadimi Vakıf	V	N	Bsz	109a
129	Ömer Fakih Vakfı	İmamet Vakfı	Amasra-Ulus-Kızılcalar Karyesi	Saru	Çft	Kadim Vakıf	V	N	Bsz	110b
130	Emir Şeyh Vakfı	Evladlık Vakfı	Amasra-Ulus-	Emir Şeyh	Çft	Kadim Mülk	M-V	N	Bsz	110b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

			Akça Kilise Karyesi	(Taşaklı u Yeri)						
131	Yusuf (Fakih) Vakfı	Evladlık Vakfı	Amasra -Ulus-Dikme/Dibek ? Karyesi	Yusuf (Fakih)	Çft	Belirsiz	V-V	N	Bsz	111a
132	Satılmış Şeyh Vakfı	Tekke (Evladlık) Vakfı	Amasra -Ulus-Göynük ve Peran ? Karyesi	Satılmış Şeyh (Koz Sarıncı ?)	Çft	Kadim Mülk	M-V	N	Bsz	111b
133	Yakub Fakih Vakfı	Belirsiz	Amasra -Ulus-Dağ Ovası Karyesi	Yakub Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	114a
134	Mustafa Vakfı	Evladlık Vakfı	Amasra -Ulus-Demir Çanak Karyesi	Mustafa	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	114b
135	Mümin Vakfı	Tilavet (Evladlık) Vakfı	Amasra -Ulus-Bağcuğa ? Karyesi	Mümin (Mesud Şeyh Yeri)	Çft	Kadim Mülk	M-V	N	Bsz	115a
136	Hacı Mehmed Fakih Vakfı	İmamet (Evladlık) Vakfı	Amasra -Ulus-İslamlar Karyesi	Hacı Mehmed Fakih	Çft	Emir Süleyman	V-V	N	Bsz	115a
137	Hamza Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Amasra -Ulus-Dağ Ovası Karyesi	Hamza Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	115a
138	Kulfal Şeyh Vakfı ?	Zaviye Vakfı	Amasra -Akça Kilise Karyesi	Kulfal Şeyh	Mz	Belirsiz	V-V	Tbd. Tğy.	Bsz	116a
139	Şeyh Eynebeyi Vakfı	İmamet Vakfı	Amasra -And Divanı	Hacı Halil Fakih (Yeri)	Çft	II. Murad	V-V	Tbd. Tğy.	Bsz	116b
140	Hüseyin Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Göçinöz Karyesi	Hüseyin Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	118a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

141	Resul Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Feleküddin Divanı	Resul Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	TMY	118b
142	Durak Fakih Vakfı (Hacı Yenibey Vakfı)	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Gök/Kök ?	Hacı Yenibey (Burun Viran)	Çft	I. Murad	V-V	N-T	Bsz	118b
143	Durak Fakih Vakfı (Hacı Yenibey Vakfı)	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Çam/Çem ?	Hacı Yenibey (Burun Viran)	Çft	I. Bayezid	V-V	N-T	Bsz	118b-119a
144	Sülü Fakih Vakfı	Belirsiz	Oniki Divan-Mevrük Karyesi	Sülü Fakih	Çft	Kadim Mülk	V-V	N-T	Bsz	119a
145	Savcı Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Karaköy Karyesi	Savcı	Çft	Kadim Mülk	M-V	N-T	Bsz	119a
146	(Mevlana Kadı) Durak Fakih Vakfı	Belirsiz	Oniki Divan-Karaköy Karyesi	İlyas ve Saltuk	Çft	Çakıroğlanları (?)	V-V	N-T	Bsz	119b
147	(Mevlana Kadı) Durak Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı/Ammme Vakfı	Oniki Divan-Budak Divanı	Ömer ve Hüseyin	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N-T	Bsz	119b
148	Turhan Vakfı	Belirsiz	Oniki Divan-Bedel Divanı	Turhan	Çft	I. Murad	M-V	N	TMY	124a
149	Şeyh Alaeddin Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Karaevlülük Karyesi	Seydi	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	124b
150	Şeyh Alaeddin Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Karaevlülük Karyesi	Buçuk	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	124b
151	Şeyh Alaeddin Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Emirşah Divanı	Bogdan/Bağdan Burnu ?	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	124b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

152	Seyfüddin Vakfı	Belirsiz	Oniki Divan-Muslihüddin Kirişi Karyesi	Seyfüddin	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	124b
153	Turbeyi Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Muslihüddin Kirişi Karyesi	Turbeyi Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	125a
154	Hamza oğlu Nurçe/Turçe Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Bedel Divanı	Hamza oğlu Nurçe/Turçe	Çft	I. Bayezid	M-V	N	TMY	126a
155	Hamza Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Göçinöz Karyesi	Hamza Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	127a
156	Gökçeoğlu Yusuf Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Bedel Divanı	Gökçeoğlu Yusuf	Çft	I. Murad	M-V	Bsz	Bsz	128b
157	Kayıroğlu İbrahim Vakfı	Tilavet Vakfı	Oniki Divan-Muslihüddin Kirişi Karyesi	Kayıroğlu İbrahim	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	129a
158	Hacı Fakih Vakfı	İmamet Vakfı	Oniki Divan-Güney Divanı	Denizoglu Said Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	TMY	130a
159	Ahi Yusuf Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Güney Divanı	Yakub Danişmend	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	130b
160	Yaylacı Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Göçinöz Karyesi	Yaylacı Fakih ?	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	131b
161	Said Fakih vd. Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Karaevlütü Karyesi	Gökçeeler Yeri	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	132a
162	Durak Fakih Vakfı	Evladlık Vakfı	Oniki Divan-Göçinöz	Durak Fakih	Çft	Kadim Mülk	M-V	Bsz	Bsz	132b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

			z Karyesi							
163	İbrahim Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Oniki Divan-Güney Divanı	İbrahim Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	133b
164	Ahi Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Oniki Divan-İskelan Karyesi	Köse Halil	Çft	Emir Süleyman	V-V	Bsz	Bsz	134a
165	Mevlana Davud	Evladlık Vakıf	Oniki Divan-Peliticik Divanı	Mesud Fakih ve Esenlü	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	134b
166	İmam Seydi Fakih Vakfi	İmamet Vakfi	Oniki Divan-(...) Divanı	İmam Seydi Fakih	Çft	Kadim Mülk	V-V	Bsz	Bsz	134b
167	(Mevlana Kadı) Durak Fakih Vakfi	Âmme (Kuddât) Vakfi	Oniki Divan-Karaköy Karyesi	Saltuk	Çft	I. Bayezid	M-V	N-T	Bsz	135a
168	Şeyh İbrahim ve Şeyh Veli Vakfi	Evladlık Vakıf	Oniki Divan-Turnak/Turnak Karyesi	Şeyh İbrahim ve Şeyh Veli	Çft	I. Bayezid	M-V	Bsz	Bsz	135a
169	Mevlana Âbidoğlu Vakfi	Âmme (Kuddât) Vakfi	Oniki Divan-Karaköy Karyesi	Yusufleri	Çft	İsfendiyar oğlu Kasım Bey	V-V	N-T	Bsz	135a
170	Belirsiz	Âmme (Kuddât) Vakfi	Oniki Divan-Zirzine-Pekmiş Viran	-	-	II. Murad	V-V	N-T	Bsz	136a
171	Süleyman Şeyh Vakfi	Belirsiz	Oniki Divan-Feleküddin Divanı	Süleyman Şeyh	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	137b
172	Mevlana Hayreddin Vakfi	Evladlık Vakıf	Hızırbe yili-Horcanus Divanı	Mevlan a Hayreddin	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	139a
173	Mehmed Fakih Vakfi	Âmme (Kuddât) Vakfi	Hızırbe yili	Küsküne	Mz	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	139b-140a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

174	Orhan Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Hızırbe yili-Çölmekçi Divanı	Orhan Fakih	Çft	Emir Süleyman	M-V	N	TMY	140a
175	Yenibey Fakih oğlu Said Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Hızırbe yili-Rahmanlı Karyesi	Yenibey Fakih oğlu Said Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	N	Bsz	140a-b
176	Hacı Hoca Fakih Vakfi (Kadı Naibi Hüsam Fakih)	Amme Vakfi	Hızırbe yili-Uzun Güney Karyesi	Hacı Hoca Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	TMY	141b
177	Küçük Resul Vakfi (Yarhisar Kadısı Abdi Vakfi)	Amme Vakfi	Hızırbe yili-Kilise Divanı	Küçük Resul	Çft	Belirsiz	V-V	N-T	Bsz	142a
178	Ömer Fakih Vakfi	İmamet Vakfi	Hızırbe yili-Başgünce (Değir menözü)	Ömer Fakih	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	142b
179	Hasan Şeyh Vakfi	Zaviye (Evladlık) Vakıf	Hızırbe yili-Bedil Divanı	Hasan Şeyh	Çft	Umuroğulları	M-V	N	Bsz	142b
180	Ali Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Hızırbe yili-Toy Karyesi	Ali Fakih	Çft	Umuroğulları	M-V	N	Bsz	144b
181	Dünder Şeyh Vakfi	Evladlık Vakıf	Hızırbe yili-Çatak Karyesi	Dünder Şeyh	Çft	Hızırbe yoğlu Mahmud Bey	M-V	N	Bsz	147b
182	Hacı Hızır Kadı Vakfi	Evladlık Vakıf	Ereğli	(?)	Çft	Emir Süleyman	V-V	N	Bsz	156a
183	Hacı Hızır Kadı Vakfi	Evladlık Vakıf	Ereğli-Eski Hisariçi	Manastır Bahçesi	Çft	Emir Süleyman	V-V	N	Bsz	156a
184	Tahir Fakih/Zülal Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf	Ereğli-Kozluca Viran Karyesi	Güvendik	Çft	Kadim Mülk	M-V	Bsz	Bsz	158a
185	Davud Fakih Vakfi	(Sonradan) İmamet Vakfi	Ereğli-Kepez Divanı	Davud Fakih	Çft	Emir Süleyman	Vakıf	N	Bsz	158b

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

186	Yakub Fakih Vakfi	(Sonradan) İmamet Vakfi	Ereğli-Derecik Viranı Karyesi	Yakub Fakih	Çft	Belirsiz	Vakıf	N	Bsz	158b
187	Tomarlu Kadı Vakfi	(Sonradan) İmamet Vakfi	Ereğli-Bulgurlu Karyesi	Tomarlu Kadı	Çft	I. Murad	V-V	Bsz	Bsz	158b
188	Zekeriya Fakih Vakfi	(Sonradan) İmamet Vakfi	Ereğli	Zekeriya Fakih	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	Bsz	159a
189	Hızır Kadı Vakfi	(Sonradan) İmamet Vakfi	Ereğli	İğşir ?	Çft	II. Mehmed	V-V	N	Bsz	159a
190	Halil Fakih ve İlyas Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf (Son. İm.V.)	Ereğli	Yazıcıoğlu Durmuş	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	TMY	159a
191	Halil Fakih ve İlyas Fakih Vakfi	Evladlık Vakıf (Son. İm.V.)	Ereğli-Giz ?	İlyas	Çft	I. Bayezid	V-V	Bsz	TMY	159a
192	Mevlana Bedreddin Vakfi	Zaviye Vakfi ?	Konrapa-Çukalu Divan	Keçelioğlu Tarlacıkları	Çft	II. Murad	V-V	Bsz	Bsz	161a
193	Umur Kadı Vakfi	Evladlık Vakıf	Konrapa-Kebe Kilise Karyesi	Umur Kadı Oğulları	Çft	Süleyman Paşa	V-V	Bsz	Bsz	163b
194	Nusret (Fakih) Vakfi ?	Evladlık Vakıf	Konrapa-Akçayörük Karyesi	Nusret	Çft	II. Mehmed	V-V	N	Bsz	163b
195	Asil Hacı ve Davud Hacı Vakfi	Evladlık Vakıf	Konrapa-Güney Yakası Karyesi	Asil Hacı ve Davud Hacı	Çft	Kadim Vakıf	V-V	N	Bsz	165a
196	Mürüvvet Vakfi	Evladlık Vakıf	Göynük - Dodurga-Tamanlar Karyesi	Mürüvvet	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	167a
197	Yatağan Dede Vakfi	Zaviye (Evladlık) Vakfi	Mudurnu-Kozyak	Yatağan Dede	Çft	Kadim Vakıf	V-V	Bsz	Bsz	176a

Çam, Ö. (2022). II. Mehmed Devrinde Bolu Sancağı'nda Nesh Edilen Vakıflar ve Bunlara Ait Taşınmazlar Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 3(5), 71- 106.

			ası Karyesi							
198	Kurd Şeyh Vakfı	Zaviye Vakfı	Muduru- Karısını Karyesi	Kurd Şeyh	Çft	I. Murad	V-V	N	Bsz	176b
199	Mustafa ? Vakfı	Evladlık Vakfı	Muduru- Pelidöz Karyesi	Mustafa	Çft	I. Bayezid	V-V	N/T	Bsz	177a
200	Hacı Mûheyya Vakfı	Medrese (Evladlık) Vakfı	Muduru- Koruca (Divanı)	Hacı Mûheyya	Çft	I. Bayezid	V-V	Tbd. Tğy.	Bsz	181a-b
201	Emirahuroğlu Aydın Fakih Vakfı	İmamet (Evladlık) Vakfı	Muduru- Kozyak Karyesi	Emirahuroğlu Aydın Fakih	Çft	I. Murad	V-V	Tbd. Tğy.	Bsz	182b
202	Mevlana Abdülkadir Vakfı	Vakıf ?	Muduru- Dibek Pınarı		Mz	I. Murad	V-V	N	Bsz	195b
203	Mevlana Abdülkadir Vakfı	Vakıf ?	Muduru- Dibek Pınarı		Dk	I. Murad	V-V	N	Bsz	195b
204	Hıdır (Fakih) Vakfı	Evladlık Vakfı	Konrapa- Kemenkerye ? Karyesi		Çft	Emir Süleyman	V-V	N	TMY	197b
205	Basanoğlu Vakfı	Gemi/Köprü Vakfı	Konrapa- Avlıyan Karyesi	Basanoğlu Pınarı	Çft	Umuroğulları	M-V	N	TMY	199a

Araştırma Makalesi

EGEMEN GÜÇ OLARAK DEVLET İÇİNDE ÇOCUĞUN STATÜSÜ

Suzan DENİZ*

Öz: Çocuk figürü, çocuk edebiyatında geleneksel olarak çocuğun arketipik özelliklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Romantik edebiyat ile birlikte şekillenen çocuk figürü hem fiziksel hem de psikolojik olarak ailesine veya kendisine bakana muhtaç iken, değişen sosyal ve politik düzenler sonucunda bu figürün de tipik özellikleri değişmiştir. Postmodern edebiyatta karşılaşılan çocuk figürü sözü geçen çocuk tipinin aksine daha öznel ve kişiliğini oluşturmada ve kendisini ifade etmede son derece otonom bir tiptir. Bu tipolojik yaratımın çocuk ve gençlik edebiyatı eserlerindeki yansımaları da çocuğun neredeyse bir yetişkin kadar kişiselliğinin farkında bir davranış örüntüsüne bürünmesine yol açmış, bir yetişkinin özerkliğini kazanmıştır. Çocuk edebiyatının kimi zaman bir parçası kimi zaman da bir uzantısı sayılan gençlik edebiyatında da yeni gençliğini yaşayan kişi, çocuğa benzer olarak öznelliğini daha açık şekilde ifade ettiği bir sürece girmiştir. Söz konusu öznellik çocuğun veya gencin politik statüsünün de belirlenmesine ve sosyal anlamda daha ön planda olmasına yol açar. Nüfus ve politik yönetimsellik arasındaki ilişkiyi açıklayarak biyopolitika kavramını geliştiren Michel Foucault, yönetimselliğin sağladığı disipline edici kimi araçlar dolayısıyla bireylerin nüfus içindeki statülerinin belirlendiğinden bahseder. Bu bağlamda çocuk birey de nüfusun bir parçası olarak yönetimselliğin etkilerine maruz kalan, onlar tarafından şekillendirilen bir bireydir. Söz konusu olgu son dönem edebiyat eserlerinde de görülmektedir. Bunlar arasında Suzanne Collin'in *Açlık Oyunları*, Lois Lowry'nin *Seçilmiş Kişi* ve Gudrun Pausewang'ın *Son Çocuklar* romanları çocuk ve genç bireylerin yönetimsellik mekanizması içindeki davranış örüntülerinin görülebildiği romanlardır. Bu çalışmanın amacı, seçili edebiyat eserleri üzerinden çocuk ve genç bireyin postmodern

* Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, sdeniz@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5963-5719.

yönetim anlayışındaki devlet düzeninde çocuk ve gencin statüsünün incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Genç, Biyopolitika, Michel Foucault

STATUS OF THE CHILD IN THE STATE AS A SOVEREIGN POWER

Abstract: The child figure has been traditionally shaped by the archetypal features of the child in the children's literature. Having been shaped thus after the Romantic literature, while the child figure depended on his/her family or caretaker both physically and mentally, the typical features of this figure changed as a result of changing social and political orders. The child figure that is encountered in the postmodern literature, unlike the aforementioned child figure, is more subjective and autonomous type in forming his identity and expressing himself. The reflection of this typological formation in works of children's and youth literature has led the child to be almost as aware of his individuality as an adult and adopt an according behavioural pattern and assume the autonomy of an adult. The person experiencing his youth has also been experiencing a similar process in which he expresses his subjectivity in youth literature, which is sometimes considered a part and sometimes an extension of children's literature. This subjectivity also leads to definition of the child or the young person's political status and come to the fore in social terms. Michel Foucault, who develops the notion of biopolitics by expressing the connection between population and political governmentality, says that the status of individuals in the society is determined through certain disciplining tools provided by the governmentality. In this vein, the child, as a part of the population, is an individual who is exposed to the effects of governmentality and is shaped by them. This situation can also be seen in recent works of literature. Among these, Suzanne Collin's *The Hunger Games*, Lois Lowry's *The Giver*, and Gudrun Pausewang's *The Last Children* novels show the child and young individual's behavioural patterns in the governmentality mechanism. The aim of this study is to investigate the status of the child and the young individual in the political order that is under postmodern influences through selected literary works.

Key Words: Child, Young, Biopolitics, Michel Foucault

Extended Abstract: The child figure has been traditionally shaped by the archetypal features of the child in the children's literature. Having been shaped thus after the Romantic literature, while the child figure depended on his/her family or caretaker both physically and mentally, the typical features of this figure changed as a result of changing social and political orders. The child figure that is encountered in the postmodern literature, unlike the aforementioned child figure, is more subjective and autonomous

type in forming his identity and expressing himself. The reflection of this typological formation in works of children's and youth literature has led the child to be almost as aware of his individuality as an adult and adopt an according behavioural pattern and assume the autonomy of an adult. The person experiencing his youth has also been experiencing a similar process in which he expresses his subjectivity in youth literature, which is sometimes considered a part and sometimes an extension of children's literature. This subjectivity also leads to definition of the child or the young person's political status and come to the fore in social terms. Michel Foucault, who develops the notion of biopolitics by expressing the connection between population and political governmentality, says that the status of individuals in the society is determined through certain disciplining tools provided by the governmentality. In this vein, the child, as a part of the population, is an individual who is exposed to the effects of governmentality and is shaped by them. This situation can also be seen in recent works of literature. Among these, Suzanne Collin's *The Hunger Games*, Lois Lowry's *The Giver*, and Gudrun Pausewang's *The Last Children* novels show the child and young individual's behavioural patterns in the governmentality mechanism. The aim of this study is to investigate the status of the child and the young individual in the political order that is under postmodern influences through selected literary works.

Biopolitical approach aims to define how an individual in a specific society receives or is exposed to several tools of discipline and control by the state. The power exercised by the government is usually referred as biopower since its focus is on the wellness of the biological body of the individual. According to Foucault, particularly nation states developed tools of biopower through certain dispositifs such as health and punishment in order to provide the sustainability of the individuals constituting the population. Although the use of population is a necessity for the state to maintain itself, the care provided by the state can be seen as an affirmative situation from the point of view of the individual. Though the recipient of this biopower is usually assumed to be adults since they are the more active members of the society who provide certain services and work force in several industries, children are also subject to the notion of biopower. The education and upbringing of children are provided by the several dispositifs of the state; and this means that children are also part of the biopolitical order as well as being candidates who would constitute the population of the next generation. Therefore, their physical well-being is also a concern of biopolitics.

However, the affirmative approach of biopolitics can also be observed to have transformed sovereign power. Foucault sees sovereign power as the

condition of state in which a more strict disciplinary power is exercised on individuals; therefore, he sees the transformation of biopolitics into a neoliberal state. Several critiques and philosophers reviewed neoliberalism as a dystopic environment in which the free will, and physical and psychological well-being of the individual are controlled to the benefit of the state. Such disciplinary power can also be seen as dystopic.

The selected children's and young adult novels exemplify the dystopic environment that a child has to grow up in. The strict and controlling political order in *The Hunger Games* and *The Giver* shed light on the effects of dispositif of health on children. For instance, the pills which children have to take after a certain age in *The Giver* are an example to the disciplinary power of the state on the psychology on children who are in their early teens; and the absence of any medical care in the 12th district in case of medical emergencies again shows the deliberate exclusion of health services by the state. In Pausewang's *The Last Children*, the protagonist experiences of the lack of health services in case of a nuclear destruction, thereby showing the postapocalyptic dystopia and the failings of the biopolitical state.

In conclusion, the effect of sovereign power, on negative terms, is a kind of power which does not only aim at the adult individuals in the society but also the children and young adults. The state exercises this power through the use of several dispositifs that it utilizes to shape the physical and social status of the individuals. Children's literature has been choosing paths in which its protagonists face the same amount of disciplinary power and effect of dispositifs. The emergence of a more autonomous and individualistic child hero in a dystopic environment can thus be observed through several works of contemporary writers.

Giriş

Postmodern dönem edebiyat eserlerinde bir yansıması görülen çocuk figürünü anlayabilmek için çevresinden ve içinde yaşadığı toplumdaki bağımsız olarak çocuğu değerlendirmek eksik kalır. Bundan dolayı kişiliğini şekillendirmede büyük etkisi olan politik yapının analizi de gereksiz veya fazlasıyla uzatılmış bir analiz değil, aksine gerekli bir analizdir. Seçilen romanlardaki devlet yapılarının biyopolitik, yani birey (Atalay, 2016) ve çalışma özelinde çocuk hayatına verdikleri değer, yeni çocuk figürünün değişen politik paradigmalara uyum sağlaması sonucu değişmiştir. Çocuğun toplum içindeki konumunun halen değer verilen varlık, nesil, aile ve devletin sürekliliğini sağlayacak birey olarak görüldüğü tartışmasızdır; fakat, toplumun belli kesimlerinde çocuğun bu rollerden arındırılıp daha tartışmaya açık bir pozisyona konduğu da görülebilir.

Biyopolitika kelimesini oluşturanlardan ‘biyo’ bir ön ek olarak politik olanın canlı olanla, yani insan hayatı ile etkileşimde olmasına gönderim yaparken, değişen politik yaklaşımlar sonucu kelimedeki biyo kısmı da bağlam değiştirmiştir. “Foucault, [biyopolitikayı] farklı şekilde formüle ederek biyolojinin, artık politik devletin nedeni olmadığını, fakat modern dönemde politik gücün bir nesnesi ve hedefi olarak tanımlar.”¹ Biyopolitik devletin nüfusa etki edebilmesi ve onu nesnesi ve hedefi olarak kullanabilmesi için elindeki gücü kimi zaman ekonomi gibi doğrudan kimi zaman da cinsellik ve ceza politikaları gibi dolaylı olarak kullanması gerekir. Ama her halükârda söz konusu düzende birbirleri arasındaki ilişkiyi yadsımak da koparmak da imkânsız hale gelmiştir. “Politik olanla toplumsal olanı birbirinden ayırabilmek artık imkansızdır. Çünkü Fransız Devrimi’nden bu yana ekonomi denilen (ister belirleyici olsun, isterse olmasın) göstergeyle birbirlerine göbekten bağlanmışlardır.”²

Egemen ve biyopolitik tabanlı devlet modelleri Michel Foucault tarafından ayrımı yapılan olgulardır: egemen ve egemenlik hakkı devletin mutlak yönetselliğini kullandığı düzeni açıklarken Foucault’nun erken dönem biyopolitika araştırmaları bios’a, yani insan hayatını geliştirmeye yönelik çeşitli kurumların kurulmasını sağlamaya ve bunları sürdürmeye çalışılması üzerinedir. Fakat daha önce de tartışıldığı üzere biyopolitik devletin elinde bulundurduğu biyogücü zaman içinde sadece kendisinin çıkarına kullandığı, bünyesinde, kendisini oluşturan bireylere karşı kullandığı bir şekle de bürünebilir.

1. Açlık Oyunları

Suzanne Collins’in romanı *Açlık Oyunları*’nda oyunlar ve Panem halkının yaşam koşulları, devletin egemen gücünü gerçekleştirme açısından okunabilir. Olumlanan, özendirilen ve hatta devlet eli ile teşvik edilen şiddet, kendisinden olmayana karşı bir güç gösterisine dönüşüyor. Romanda Katniss’in anlattığı üzere bazı mıntikalardan gelen haraç çocukların bu oyunlar için özel olarak yetiştirildiğini ve kendilerine de ‘kariyer haraç’ dendiğini öğreniyoruz. Yönetici organ olan Başkent ile politik ve sosyal ilişkilerini iyi tutan bu mıntikalarda, diğerlerinin aksine silah kullanımının yasaklanmadığı anlaşılabilir. Seçilen bu topluluklar yönetimin ayrıca diğer topluluklar üzerinde sergilediği güç gösterisinin aracı oluyorlar. Oyunların bu mıntikalarda diğerlerinin tersine çocuk kurban etme ritüeli olarak görülmemesi ve hatta tersine hasat dönemlerinde seçilen çocuk yerine birçok çocuğun özgür iradeleri ile gönüllü olmaları

¹ Mills, *Biopolitics*, s. 6.

² Jean Baudrillard, Sessiz Yiğitlerin Gölgesinde: Toplumsalın Sonu, *Doğubatı*, İstanbul, 2013, s. 22.

sadece bu mıntıkların düşünöldüğünde diğlerlerinden farklı bir toplum yapısının olduğunu gösterir.

“XIX. yüzyılın başlarında çocuk edebiyatında ölümün varlığı dinsel ve eğitsel gerekçelerle ortaya çıkar. Gerçekçi anlatımın gereği ölüm artık bu edebiyatın izleklerinden biridir. Dünyada meydana gelen büyük felaketler ve bunlara bağılı olarak ortaya çıkan açlık, sefalet, ölüm gibi izlekler kaçınılmaz olarak çocuk edebiyatının bir parçası olur. Belli bir süre sonra, toplumsal gerçeklikten farklı olarak, ölüm izleği çocuk edebiyatında giderek daha az kullanılır olur. Ancak ölüm 1960 sonrasında bu kez farklı bir işlevle edebiyata geri döner. Toplumsal tabu ve toplumsal gerçekçilikten kaçmış olan edebiyata bir tepki olarak ortaya çıkar.”³

Atalay’ın da belirttiği üzere ölüm kavramı çocuk ve gençlik edebiyatında fazlasıyla karamsar bir konu olduğundan dolayı kendisine pek yer edinememiş olsa da daha yakın dönem örnekler ölümü özellikle de distopik çocuk edebiyatı eserlerine koyuyor. Ölüm olgusunun *Açlık Oyunları*’nda olay örgüsünün ana bileşenlerinden olması 1960 sonrası değışen çocukluk ve gençlik olgularına bağılıdır. Dünya çapında yaşanan olaylardan Soğuk Savaş, Öğrenci Hareketleri veya 11 Eylül gibi politik olaylar siyaseti çocuk edebiyatının da bir parçası yapmıştır. *Açlık Oyunları*’nda bazı kariyer haraçların da ölümün son derece kolay ve hızlı olabileceği oyunlara katılmaya hevesli olmaları ölüm olgusunun normalleştirildiğinin bir yansımasıdır.

Kitaptaki ülke olan Panem’in bugünkü Amerika Birleşik Devletleri’nin federal yapısının benzeri olarak tasarlanmış olup Başkent adlı bölgenin kural koyan egemen güç olduğunu anlıyoruz. Fakat, Başkent’in diğler mıntıklar üzerindeki gücü çoğu zaman şiddet içerecek şekilde göstermesi yapının aslında feodal düzendeki yapıya daha çok benzediğini ortaya koyuyor. Bununla birlikte, Başkent kendi bölgesinin sınırları içinde yaşayan vatandaşlarına diğler mıntıkların tersine bir çeşit bağışıklık da vaat ediyor. Diğler mıntıklardan esirgenen ve biyopolitik iktidarın kendisini oluşturan vatandaşlarının haklarını gözettiğini gösteren kimi dispozitifler Başkent’in işleyişinin bir parçasıdır. Bu durumun en çarpıcı yansımalarından biri Başkent’in *Açlık Oyunları*’na çocuk göndermemesidir: geçmiş yaşamış bir ayaklanma yüzünden düzenlenen ve aslında diğler mıntıklara hiç bitmeyecek olan bir cezanın yansıması olan *Açlık Oyunları*’na diğler mıntıklardan çocuk veya genç bireylerin katılımı zorunlu iken Başkent halkı, yani geçmişte kendisinin yönetimselliğine bir ayaklanma düzenlenmiş yapı, *Açlık Oyunları*’nın getirdiği potansiyel kurban edilme korkusunu hissetmiyordu “çünkü

³ Atalay, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, s. 144..

[Başkent'in] katılması gereken bir hasat töreni yoktu.”⁴ Bu durumdan anlaşılabilir ki merkezi yönetim, Başkent, düzenlediği ve en açık dispozitif olan bu oyunlara kendisini maruz bırakmıyor ve egemen güç olduğunu tescilliyordu. Egemenlik olgusunun yanı sıra burada ayrıca Başkent'in yönettiği Panem'in Foucault'nun neoliberal politik düzenine sahip olduğu da görülebilir. Açlık Oyunları sadece egemen ve mutlak gücün kullandığı bir kurum veya tesis değil, aynı zamanda postmodern biyopolitik iktidarın vatandaşlarına karşı kullandığı bir dispozitif, yani bir yönetimsellik aracı da olabiliyor. Bu dispozitif aracılığı ile Başkent hem kendi içinde hem de diğer mntıklar üzerinde egemen gücünü biyopolitik bir iktidarmış gibi görünerek sağlayabiliyor. Şen'in de ifade ettiği üzere

“Burada öznenin konumu güç mekanizmalarının eylemsiz alıcısı durumundadır. Açlık Oyunları'nda bu durum, yiyecek ve kaynak rezervinin [Başkent] vatandaşları için kullanılması, mntıklarda yaşayanların ise açlık sınırında tutulması yoluyla sağlanır. Oyunlar yöneticilerin gıda ve kaynakların kontrolü aracılığıyla yaşamı ve ölümü kontrol etme gücünü elde ettiklerini hatırlatan ayrıntılı hesaplanmış bir sistemdir.”⁵

Açlık Oyunları'nın belli bir zümreyi kapsamaması bu grubun öznelliğini diğer mntıklardaki insanlarınkinden daha değerli kıldığı algısı yaratılır ve bu mesaj aslında sadece yetişkinlere hitap etmekle kalmaz çocuk ve gençleri de hedefler. Başkent'in kendi bünyesindeki çocuklar ve gençler Başkent'in varlığını devam ettirecek bireyler, aynı biyopolitik güç dengelerini zamanı geldiğinde kendi çıkarlarına kullanacak yetişkinler olarak şekillendirirken, diğer mntıklardaki çocuk ve gençler hangi mntıkaya doğdularsa ona atfedilen görevi yerine getirmek ve zamanı gelince de oyunlara katılmak üzere seçilmek için yetiştirilirler.

Her iki grubun çocuklarının öznel ve kendini bilmek konularında ne derece ayrıma uğradığı bu sayede görülebilir. Katniss'in yaşadığı 12. Mntika kömür üretmek görevini yerine getirmektedir ve Katniss, Başkent'in kendi mntikasındaki insanlara verdiği önem salt üretimin devam ettirilmesi üzerinedir. Hikâyede Katniss'in babası bir maden ocağı patlamasında ölüp aileyi sefaletle sürüklerken, kendilerine o mntikadaki Başkent'in güvenlik dispozitifi olan güvenlik güçleri dahil kimsenin maddi veya manevi bir yardımında bulunmaması ailenin zor zamanlar geçirmesine sebep olmanın yanı sıra, aynı zamanda da üretime katkıda bulunan bu insanların sağlık ve sosyal güvenlik dispozitiflerinin hiçbirine

⁴ Collins, *Açlık Oyunları*, s. 56.

⁵ Aygün Şen, “Bilim Kurgu Sinemasında Gösteri, İsyân ve Adalet: Açlık Oyunları”, *İletişim*, s. 150.

ulaşamayarak sadece ‘üretmezsen işe yaramazsın’ düsturunun sonucu olarak açlığa mahkum edilmeleriyle sonlanmıştı.

Diğer bir taraftan Başkent’in Açlık Oyunları gibi kurumsallaştırdığı bir aktiviteyi bir yönetim aracı olarak kullanmasının yanı sıra, diğer mıntikalardaki yönetimselliği korumak ve sürdürebilmek için fiziksel objeleri de kullandığı görülebiliyor. Bunlara karşı farkındalığı sadece yetişkinler değil, çocuklar da erken yaşlarda öğreniyor ve çevrelerini bu kısıtlamalara göre şekillendirmek durumunda kalıyorlar. Katniss ve ailesinin yaşadığı 12. Mıntika, “Çayır’la orman, tepesinde dikenli tellerin olduğu yüksek bir tel örgüyle ayrılıyordu [...] mıntikanın tamamı tellerle kuşatılmıştı.”⁶ Tellerle kuşatma eylemi için nüfus kontrolünün bir bölgede toplanması/kısıtlanması değerlendirilmesi yapılabilir çünkü fiziksel bir kısıtlayıcı ile belli bir nüfusu bir bölgeye toplamak ve kontrol altında tutmak neoliberal biyopolitik devletin kullandığı dispozitiflerden biridir. Böylece doğacak çocuk sayısı, eğitim alan sayı ve belli bir iş kolu için yetiştirilecek çocuk nüfusunun hesaplaması yapılabilir ve eğer uygun şartlar karşılanmıyorsa (Başkent’in ihtiyacı olan bir hammaddeyi üretmek için yetersiz birey gibi) söz konusu durumda gerekli düzenlemeye gidilebilir. Fakat bütün bunlar da bios, yani insan odaklı olmaktan, ziyade yönetimselliğin varlığını devam ettirmek, geleceğini garanti altına almak uğruna gerçekleştirdiği uğraşlardır.

Çayır’a avlanmak için gitmek ekonomik ve insani ihtiyaçları karşılamak konusunda bireylere yasaklanmış bir olgu iken Katniss’in babasının yay yaparak ona avlanmayı öğretmesi merkezi yönetime ve sürekli gözlemleyen bir işlevi olan uzuvlarına karşı bireyin var olma çabası olarak görülebilir. Yine de dikkatli bir organizasyon ile şekillenmiş yönetimselliğe karşı bireyin kendi bağışıklığını geliştirmesine bir örnektir bu: “Babam yayları satarak iyi para yapabiliirdi belki ama yetkililer bunu öğrendiği takdirde, isyana teşvik suçuyla herkesin önünde idam edilirdi.”⁷ Katniss kendi av aletini yapıp yasaklanan bir yerde avlanmaya gitmenin merkezi otoriteye karşı gelmek olduğunun ve bunun bir isyan ile özdeşleşebileceğinin farkında bir gençtir. Egemenin otoritesini ortaya koyması ise halka açık idam yoluyla olur.

Durumun çocuk ve gençler açısından değerlendirmesi ise yetişkin olmayan bireylerin de yetişkinlerle eşit şekilde bu dispozitiflere maruz kaldığı yönündedir. Romanın kahramanı Katniss ailesini aç kalmaktan koruyabilmek için babasının kendisine kazandırdığı avlanma becerisini kullanabilmek için tellerdeki bir boşluktan Çayır’a çıkar. Avladıklarını

⁶ Collins, *Açlık Oyunları*., s. 11.

⁷ Collins, a.g. e., s. 12.

kimi zaman ailesine getirmesi kimi zaman da mıntıkanın karaborsası sayılabilecek bir depoda takasa götürmesi bu izolasyon uygulayan dispozitifin çocuk karakteri de ne denli etkilediği yönünde bir göstergedir. Bu kısıtlayıcı dispozitif ayrıca çocuğun ve mıntıkadaki diğer insanların av açısından zengin olan Çayır'a ulaşmaları önünde bir engeldir ve bu dispozitifin kendisi Başkent'in güvenlik dispozitifini sağlayan kişilerce kontrol edilir. Her mıntıkada hem yerel asayişini hem de mıntıkanın sınır bölgelerinin güvenliğini ve tellerin oluşturduğu kısıtlama dispozitifinin sürekliliğini sağlayarak Başkent'in yönetimselliğini perçinleyen korucular vardır. Katniss'in bu koruculardan bazılarıyla arasının yaptığı takaslar ve bazı yakaladıklarını hediye etmesinden dolayı iyi olduğundan bahsedilebilir. Bu durum da Katniss'in her iki dispozitifin de farkında olduğuna ve bu dispozitiflerin etrafından dolaşma becerisine sahip olduğunu işaret eder. Yani, genç bir birey olarak Katniss yetişkinlerin dünyasındaki politik düzlemlerin farkında ve yeri geldiğinde kendisi de ilişkilerine dayanarak politik davranabilmektedir.

Çayır ve orman ayrıca kitapta 12. Mıntıka'yı bir zamanlar komşusu olan fakat daha sonra nükleer bir felaket sonucu yok olan 13. Mıntıka'dan da ayırır, fakat bunu yaparken Başkent'in güvenlik ardında gizlenen ama aslında iletişimsizlik amaçlayan diskurunun da bir parçası olur. Serinin ikinci kitabı olan *Ateşi Yakalamak* (2009) romanının sonunda söz konusu mıntıkanın yok olmadığını fakat Başkent ile yapmış olduğu bir anlaşma ile yer altına, görünmeyecek bir yere alındığı ve insanların da bu şekilde yaşamaya razı olduğu bir yerdir. Mıntıkanın varlığı ve var olma koşulu ilginç bir şekilde onu aynı zamanda hem Başkent'e geçmiş bir tarihte başkaldırısından dolayı bir rakip yapar hem de Başkent'in onu fiziksel olarak yer altında bir anlaşma sonucu var olmaya zorlar; bu durumda da Deleuze ve Guattari'nin köksap söyleminin vücut bulmuş hali olmasına yol açar.

Panem'in politik yapılanması, Deleuze ve Guattari'nin köksap analogisine benzer şekilde postmodern (ve feodal) yönetimin içkinlik [immanence] söylemi ile örtüşmektedir. Başkent'in egemen gücünü dispozitifler aracılığı ile kimi zaman görünmez (farklı şekilde adlandırarak) kimi zaman da açıktan gösterdiği bir yönetimsellik anlayışı söz konusudur. Açlık Oyunları sırasında da Başkent'in gözlemleme diskurunu kullandığı oyun sahasındaki çeşitli ekipman kullanımı ile görülebilir, fakat bu durumu oyunlara katılan çocuk ve gençler için asıl tehlikeli yapan unsur ise izci arı denen robotların kullanımınıdır. Katniss'in avlanma deneyiminden dolayı bir bilgisi olduğu için 'mutta' adı verilen, teknolojik olarak geliştirilmiş bazı hayvanlar da oyunlarda yer almaktaydı.

Bunlar, Panem'in mıntıklar boyunca bir gözetim ve denetleme sistemi kurmasının yanı sıra ayrıca Açlık Oyunları sırasında da kendisini gösteren unsurlardır. İzci arılar hem oyunlarda hem de mıntıklardaki hayat açısından gözetleme dispozitifinin bir parçası olarak kullanılan koşullandırılmış canlılardır. Mıntıklardaki kolluk kuvvetlerinin yanı sıra bir şekilde mıntika sınırlarından çıkmayı başaran kişileri bu arılarla karşılaşma tehlikesi beklemektedir:

“Savaşın ardından, Başkent'in etrafındaki bütün kovanlar yok edilmiş ama mıntıkların etrafındakilere dokunulmamıştı. Herhalde bu da, Açlık Oyunları gibi, Başkent'e karşı güçsüzlüğümüzü bize hatırlatmak içindi. 12. Mıntika'nın tellerinden dışarı çıkmamak için bir nedenimiz daha oluyordu böylelikle. Gale'le ormanda dolaşırken bir izci arı kovanı gördüğümüz anda oradan uzaklaşmaktan başka bir şey düşünmezdik”⁸

Bu canlıların hem bir gözetleme aracı olarak hem de biyolojik silahlar olarak kendi vatandaşlarına karşı koşullandırılmış şekilde kullanıldığı anlaşılabilir. Başkent'in yönetimselliğinin kendisini bu denli tehlikeli ve vahşi bir şekilde ortaya koyması mıntıkadaki çocuk ve gençlerin dahi farkında olduğu bir olgudur. Kendisini buna karşı korumak isteyen çocuk da içinde bulunduğu durumun koşullarına bağlı olarak uzak durmayı seçecek kadar da etrafına adapte olmuştur. Fakat burada çocuk ve genç birey açısından bu tehlikeli dispozitifin kendi yararına kullanılmasıdır asıl dikkat çeken şey. Çünkü Açlık Oyunları sırasında Katniss kendisini avlamak ve güçlü bir rakipten kurtulmak isteyen bir grup oyuncudan, ve aslında kendi yaşlıları olan gençler, üzerine bir izci arı kovanı düşürerek kurtulmayı başarmıştır. Yani, Başkent'in yönetimsellik düşüncesinin bir teknolojisi olan arıları Katniss aynı yönetimselliğin fikir sistematığı ile özdeşleşerek kullanabilmiştir. Katniss'in bu hareketi kendi öznelliğinin farkında olup Başkent'in yönetimselliğinin teknolojilerine karşı hem kendini savunması hem de bunu kendi yararına kullanması anlamına gelir. Kariyer haraçların tersine profesyonel eğitim almamış, son derece dezavantajlı bir gencin Başkent'in öngördüğü davranış kalıplarının ve kaderinin dışına çıkması biyopolitik unsurun kişinin kendi lehine kullanmasının bir örneğidir. Ve böylece Katniss, yönetimselliğin önbelirlenmişliklerinin dışına çıkan ve öznelliğini ve bireyselliğini kanıtlayan bir genç kahraman olur.

Egemen iktidarın biyopolitik diskurlar kullanarak düzenlenen oyunları adeta karnaval havasına sokması Başkent'in eğlenceyi etkili kullanımının bir göstergesi olsa da oyunların iktidar tarafından kullanımı bu dispozitifin

⁸ Collins, a.g. e., s. 212.

tarihsel yönünü de açığa çıkarır. Oyunların aslında iktidar mekanizmasının en büyük ve aşikâr gücü olarak kullanmasını Collins şöyle yazıyor:

“Bu savaşın sonucunda, on üç mıntıkanın çevrelediği Başkent ile, vatandaşlarına barış ve refahı getiren Panem kurulmuştu. Sonrasında, mıntıkların Başkent’e karşı ayaklandığı Karanlık Günler geliyordu. Bu ayaklanmada on iki mıntıka mağlup ve on üçüncüsü yok edilmiş; ayaklanmanın ardından imzalanan İhanet Anlaşması, barışı garanti altına alan yeni kanunları ve Karanlık Günler’in bir daha asla yaşanmaması için her yıl tekrarlanarak bire geçmişte ne olduğunu hatırlatacak Açlık Oyunları’nı getirmişti.”⁹

Katniss ve diğer çocuk ve gençlerin katıldığı oyunlar yetmiş dört yıl önce yaşanmış bir savaşın etkilerini, sonuçlarını ve kendi zaferini hatırlatarak sürdürmekte ısrar eden Başkent’in diğer mıntıkların karıştığı iç savaşın bir diyeti olarak karşımıza çıkar. Karanlık Günler adı verilen bu dönem, Açlık Oyunları’nda her sene sahneye konan ve muzaffer olanın sahnede olmamasına karşın mutlak kazanan olduğu dönemin de kökenleridir. Diğer mıntıkları mağlup ederek ve hatta 13. Mıntıka’yı tümünden yok ederek zaferini ortaya koyan Başkent, bu dönemin ve kendi zaferinin unutulmaması için Açlık Oyunları üzerinden bir tarihsellik inşa ederek bu dispozitifini hem eğlencenin hem de mutlak egemenliğinin bir göstergesi olarak devam ettirir.

Başkent’in Açlık Oyunları’nı her sene devam ettirmesi ve her yirmi beşinci senede de eski kazananların toplandığı bir oyunlar düzenlemesi ayrıca kendisi dışındaki mıntıkları sürekli olarak cezalandırması olarak da okunabilir. Cezanın kökenleri üzerine Nesrin Kale şöyle bir tanımda bulunur:

“Latince “ağrı” ya da “acı” anlamına gelen “poena” sözcüğünden gelen ceza sözcüğüyle anlatılan olgunun da temelinde gerçekten de bir suç işleyeni psikolojik ya da bedensel ağrı ya da acı çektirerek uslandırma; terbiye etme hatta kamu adına bile olsa suç işleyenden öç alma ilkesi yatmaktadır.”¹⁰

Ceza [punitive] sisteminin kökenleri Collins’in *Açlık Oyunları*’ndaki Başkent’in kendisine karşı gelen mıntıkları mağlup ettikten sonra düzenlediği oyunlarda görülebilir. Uzak bir gelecekte geçen romanın hukuk ve sulh sistemlerinin suçu engellemek üzerine inşa edildiği beklentisine girilse de Başkent’in Oyunların etrafına örüğü tarihsellikten

⁹ Collins, a.g.e., s. 26.

¹⁰ Nesrin Kale, “Çocuk ve Ceza/Ceza Olgusuna Felsefi Bir Yorum, *Ankara University Journal of Educational Sciences*, s. 51.

dolayı Kale'nin bahsettiği Antik dönemdeki oç alma ilkesine dayandığı görülebilir. Romanda ise bu isyanı unutturmama ve her yıl tekrar intikam ama modeli diğer mntıkaların çocuk ve gençleri üzerinden gerçekleştirilerek aslında son derece ilkel bir kurban etme eylemine dönüşür.

Oyunlarda çocuk veya gencin bedeni ölümüne sebebiyet verecek şekilde cezalandırılarak aslında geldiği ve eskiden isyan eden mntika sürekli olarak cezalandırılır, bir nevi intikam alınır ve Başkent de mutlak egemenliğini perçinlemiş olur. Bedenin cezalandırılması modern hukuk sistemlerinde yerini suçlunun rehabilite edilmesi veya eğitilmesi, ve hatta suçun önlenmesine bırakmışken, Oyunlarda diğer mntıkaların çocuk ve gençleri avlanarak veya Başkent'in kimi teknolojik afetleri veya yırtıcı hayvanları tarafından öldürülür. Bu olaylar televizyonlarda canlı yayınlandığından dolayı Foucault'nun eleştirdiği gibi bir halka açık idam eylemine dönüşür. Söz konusu oyunlar cezalandırma ve eğlendirme aktivitelerinin bir karışımı haline gelerek ve söz konusu aktivitelerin sınırlarının ortadan kalkmalarına sebep olarak toplumun ve oyunları izleyenlerin de oyunlara karşı değer yargılarının daha karmaşık hale gelmesini sağlar. İzlediğinin bir cezalandırma mı yoksa bir eğlence unsuru mu olduğunun farkına varamayan bireyin oyunlara ve içerdiği vahşete tepkisi ise böylece yetersiz ve hatta haklı çıkarır, kabullenir bir şekilde olur.

Başkent'in askeri gücü polis olarak mntıklarda kullanması da yine "beden içindeki bir patojenin [antikör özelliği gösteren eleman] küçük bir kısmının kendini korumak için kullanması, doğal gelişime karşı gelir ve engeller"¹¹ olarak görülebilir. Konumları ve fonksiyonları farklı olan bu iki teşkilat toplum tarafından ya da kitapta mntıklar tarafından, aynı olarak görülmektedir. Mntıklarda olan bir olay yokken bile varmışçasına sıkı bir şekilde toplum kontrolü tehlikenin bir tezahürü olur ve toplumu oluşturan vücutta antikör üretimine yol açar. Fakat antikörün fazla miktarlarda kullanımı bedenin kendisine karşı olmasına yol açarak otoimmün bir durumun başlamasına yol açar. Başkent'in polis olarak kullandığı askeri gücün baş vurduğu bazı fazlasıyla sert önlemler, mntıklardaki insanların zaman içerisinde bu tehdide karşı bir bağışıklık geliştirme amacıyla tepki vermesine yol açar. Serinin ikinci ve üçüncü kitaplarında çeşitli mntıklardaki insanların bir isyan başlatması ve bu militer güce karşı koyması bu otoimmün durumun bir yansımasıdır. Fakat *Açlık Oyunları* serisinin ilk kitabında bağışıklığın geliştirilmesi genelde Katniss karakteri üzerinden verilmektedir. Diğer bir mntikadan gelen Rue adlı bir kız

¹¹ Roberto Esposito ve Timothy Campbell, "The Immunization Paradigm", s.24.

çocuğunun oyunlardaki ölümünden sonra Katniss'in bir anma gerçekleştirmesi, Rue'nun mıntıkasındaki insanların Başkent'in polislerine karşı bir isyan başlamasına sebep olur. İsyana kısa sürmekle birlikte ana yönetimin dominant ve ölüme sebebiyet veren bağışıklık normuna karşı olarak mıntıkadaki bireylerin bir araya gelmesi kolektif beden içindeki tehlikeli maddeye karşı bir bağışıklık davranışdır çünkü metaforik olarak polisin, isyanı bastırmak adına mıntıkadaki insanların hayatını sona erdirmesi devletin bağışıklığını güçlendirmesi olarak görülse de diğer bir taraftan bireyler için bertaraf edilmesi gereken bir tehlikedir.

Gerçek bir biyopolitik devlet tehlike potansiyeli olan durumu doğru orantıdaki bağışıklık unsurları ile nötralize etmeyi başarır ve bu patojenin kendisine yararlı olabilecek kısmını kendi bünyesine alır. Fakat Rue'nun mıntıkasında çıkan ayaklanmadan bir ders çıkartarak bir daha böyle toplumsal çapta bir olayın önüne geçmek yerine, Başkent bu ayaklanmanın nedenini yok etmeyerek, sadece nedenin güdülediği bireyleri ortadan kaldırmaktadır. Toplum, kendisinin yetiştirdiği bir çocuğun ölümü üzerine çocuğun ölümüne sebep olan nedene karşı ayaklanarak, bir bedenin tehlike anında davranışına benzer şekilde davranmıştır. Fakat çocuğun ölümünden direkt olarak sorumlu olan Başkent, kendisine karşı ayaklanan toplumu yok edilmesi gereken bir antijen olarak görmüş ve bir çocuğun ölümünü kendi kuralları çerçevesinde haklı çıkarmış, ve hatta yasallaştırmıştır. Bu durumdaki karmaşıklık, Başkent'in bir beden olarak mıntıkadaki isyancılara karşı koyması ve mıntıkanın da kendisini ayrı bir beden olarak görerek Başkent'i bir antijen olarak görmesinden ileri gelir.

Bir devlet içindeki politik katmanların bu denli hem birbirinden ayrılmaları hem de iç içe geçmiş olmaları güç olgusunun yönünün de alışlagelmişin dışında olmasına yol açar. Egemen devlet gücün belli bir kısmını gerekli gördüğü dispozitiflere dağıtsa da toplumun belli kesimlerine dağılan güç, veya bu kesimin kendiliğinden sahip olduğu güç çelişkili bir duruma yol açar. Egemen güç, toplumun yalnızca kendisinin uygun gördüğü ölçüde özneleşmesine izin vermektedir. Devletin elinde bulundurduğu güce muhalefet olacak raddeye gelen herhangi bir kurum veya topluluk nesneleştirilmekle karşı karşıya kalır. Bu durumun romandaki yansıması ise oyunlara katılan genç ve çocukların, seçilmeleri, yani hasat edilmeleri sürecinde ve oyunlarda hayatta kalabildikleri zamanlarda birer özne haline getirilmeleri ile gerçekleşir.

Oyunlara katılan çocuklar kısa bir süreliğine, oyunların reklam ve tanıtım sürecinde toplumda bir birey, bir özne olduklarının farkına vardırırlar. Edilgen bir konumda kalmalarının nedeni ise oyunların televizyonlarda reklamlarının yapılırken geldikleri mıntikalara göre giydirilmeleridir. Başkent bu çocukları, oyunlara kendi istekleriyle ve mıntıklarının yaptığı

işi gönüllü olarak tanıtıyorlarmış gibi göstererek onları izleyenin gözüne birer özne olarak sunmaktadır. Fakat bu özneliğin bir sınırı vardır. Söz konusu öznellik sadece Başkent'in sınırlarını çizdiği yere kadar gerçekleşmektedir. Bunu sınırın ötesinde ise nesneleştirilmek ve eşyalaştırılmak vardır. Bu durumun bir istisnasını Katniss ve Peeta'nın kostümlerini, geldikleri mıntıkanın madencilik işleri çerçevesinden çıkarıp onları yanan bir kora dönüştürerek belki de ilk defa gerçek anlamda özneleştiren Cinna karakteri gerçekleştirir. Katniss ve Peeta'nın birer reklam figürü olmasının önüne geçer çünkü "neoliberal distopyada, reklam ve tanıtım, yaratımın ve yaratmak için direnmenin önüne geçmiştir."¹² Cinna'nın yaptığı şey ise tam da Katniss ve Peeta'yı sadece nesneleşmiş reklam figürleri olmaktan çıkartıp, onlara Başkent'e karşı gelebilecek, gerçek bir öznellik sağlamak olmuştur. Başkent'in katılımcılara kısa süreliğine sağladığı sahte özneliktense Cinna'nın kostümleri ile sağladığı gerçek öznellik Başkent'in ve izleyicilerin de dikkatini çekmiştir. Genç bireyin de böylece egemen devletin çizdiği sınırların dışına çıkabilme potansiyeli olmuştur.

Collins bazı mıntıkaların üstlendikleri iş kollarını ve giyim stillerini şöyle açıklar: "11. Mıntıka, tarım; 4. Mıntıka, balıkçılık; 3. Mıntıka, fabrikalar. Bu durumda, 12. Mıntıka'dan geldiğimiz için Peeta'yla kömür madencisi kılığında olacaktık."¹³ Bu mıntıkalardan gelen oyuncuların mensup oldukları iş kollarına göre giydirilmeleri ve onların kıyafetlerini diken modacıların bu iş kollarını göz ederek bir kostüm hazırlamaları yine yönetimselliğin bu mıntıkalar için belirlemiş olduğu görevleri hatırlatan kostümlerin birer dispozitif rolü üstlenmesi ile açıklanabilir. Giyimleri üzerinden her seneki oyunların öncesindeki açılış ve tanıtım seremonisinde nesneleştirilen bu insanlar seyircinin de gözünde yalnızca bir eğlence unsuru olarak kalıyor ve oyunlarda, varlıklarının bir değeri olan bu bireylerin ölümleri farkındalık yaratmıyor.

Katniss ve Peeta'nın kostümlerinin onlara olağan dışı bir öznellik sağlamasının yanı sıra, onlara aynı zamanda belli bir cinsel statü de edindirmiştir. Önceki yıllarda kostümlerin cinsiyet belirtmeden, yalnızca mıntıkaların mesleki faaliyetlerini yansıtan kıyafetler dikilmesi, katılımcıların cinselliklerinin de önüne geçerek onları 'yalnızca genç veya çocuk birey' olarak tanımlamıştır. Fakat tasarımcının özellikle de Katniss için diktiği kostüm, her ne kadar bir genç olsa da kadınlığını ileri çıkartarak, genç ve çocukların da cinsel yönden kendilerini göstermelerine olanak sağlamıştır.

¹² Onur Ağkaya, "Bir Reklam Arası: Distopya", *Cogito*, S. 90, 2018, s. 58.

¹³ Collins, *Açlık Oyunları*, s. 78.

Cinsellik, oyunlara katılan genç ve çocukların Başkent tarafından oldukça fazla ve baskıcı şekilde düzenlendiği bir alan olarak tasvir edilmiştir. Yönetimsellik mekanizması “[C]inselliği sorunsallaştırarak bu kavram hakkında belirli doğrular ya da yanlışlar üretir ve bu doğruları tıbbi, psikiyatrik ya da dini söylemlerle topluma dağıtır. Normalleşme sürecini mümkün kılmak için ceza, denetleme ve disiplin yöntemleri geliştirir.”¹⁴ Foucault’nun arşivlerde yaptığı arkeolojik araştırmaların da ışığında cinselliğin devletlerin kontrolünde olan bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. Collins’in eserinde de çocuk ve genç cinselliği, oyunlar için katılımcı seçilen hasat zamanında bir kız ve bir erkek çocuk seçilmesinin ötesine gitmemektedir. Kız veya erkek çocuk olmak genel geçer cinsellik statüleri haline dönüştürdüğünden, Katniss’in kostümünün hatlarını belli edecek şekilde dikilmesi, alevler çıkarması ve Başkent’te insanları selamlamaya çıkarken Peeta ile el tutuşmaları, cinselliklerini alışılmayan bir kademeye çıkarmıştır. Cinselliğin, ve dahası çocuk ve genç cinselliğinin kontrolü dışında bir noktaya çekilmesi Başkent’in yarattığı dispoziifinin gücünün elinden çıkmasına ve kontrol edemeyeceği bir yöne gitmesine yol açmıştır. Ağkaya bu konuda şöyle der:

“Halbuki, bilmek, cinsellik *tertibatında* [dispozitif] bilgilerin kurulumunun ve dağılımının örneklendiği gibi bir bilgiye ulaşma özgürlüğü değil, özdenetimi tam anlamıyla tesis eden bir sophrosune vaziyeti, “kişinin kendisi tarafından köleleştirilmesi”nin (Foucault, Cinselliğin Tarihi, II. Cilt: Hazların Kullanımı, s.180) bir düzenlenmesidir. Özne, bir ilişkiler ağına dayanan görünürlükler içinden hangisinin hakiki olmadığını bilmeden, aslında kendisinden bekleneni yerine getirmektedir.”¹⁵

Diğer mntıkların katılımcılarının kostümlerinin kendilerinden beklenen şekilde dikilmiş ve giyilmiş olması onlara Başkent’in belirlemiş olduğu dispoziifin çerçevesi içinde hareket alanı sağlar. Bu durum da katılımcıların bir öznellik/ nesnellik çatışmasında bulduklarını gösterir. Başkent kontrolündeki mntıklardaki bireyler, yetişkin, çocuk ve genç olarak ayırt edilmeden öznellik kisvesi altında bir nesnellik çerçevesinde yaşarken, Katniss ve Peeta’nın kostümleri aracılığıyla hem cinsellik hem de yönetimsellik çerçevelerinin dışına çıkmaları onları Başkent’in kullandığı biyogücün kontrol alanının ötesine götürmüştür.

Ağkaya’nın da belirttiği üzere, biyopolitik olma kisvesi altında neoliberal hale gelmiş bir düzende egemen güç kendisini haklı çıkarmak ve baskın varlığını sürdürebilmek adına bireylerin öznellik ve nesnellikleri üzerine

¹⁴ Pınar K. Üremen, “Foucault’nun İktidar Kavramı ve Agamben’in Olağanüstü Hal Açılımı”, *Doğu Batı: Distopya*, S. 80, 2017, s. 155.

¹⁵ Onur Ağkaya, “Bir Reklam Arası: Distopya”, *Cogito*, s. 59.

sürekli bir tanım üretme çabasına girer. Kapitalin önemli olduğu bu düzende – söz konusu kapital sadece para ile sınırlı değildir, gücü elde tutabilecek her unsur kapital olarak görünebilir – toplumda sağlıklı bir duygu durumuna yol açar. Gerçeklik duygusunun her kuşakta yeniden tanımlandığı tartışmasıdır; toplum ve yönetimsellik değiştikçe bu kavramların da güncel uygun hale getirilmesi gerekir fakat distopik olarak görülebilecek politik ve sosyal sistemlerde bireyin yönetimsellik içindeki konumu tartışmaya açık hale gelir. Bu değişiklikten doğal olarak çocuk ve genç bireyler de etkilenecek, öznellik ve nesnellik çatışmasında kalacaklardır. Gerçek anlamda biyopolitik olan bir yönetimsellikte çocuğun ve gencin toplumsal rolleri onlara göre şekillendirilmiş dispozitifler gerektirirken, söz konusu distopik eserlerde çocuk ve gençler için bu ayırım yapılmamakta ve çocukluk negatif anlamda etkilenmektedir. Totaliterleşmiş egemen devletin yönetimselliğinin bir parçası olarak çeşitli dispozitifleri kullanmasının örnekleri romanda yine görülebilir. Örneğin bir dispozitif olarak kullanılan seyahat hakkı bunlardan biridir. Açlık Oyunları’nda mıntıklar arası seyahat özel izinlere tabidir ve mıntıklarda yaşayan normal insanlara yasaktır: “Mıntıklar arasında seyahat resmi yetkililer dışındakilere yasak olduğundan, hayatımda ilk kez trene biniyordum.”¹⁶ Bu dispozitif mıntıklardaki insanların taşınmasını ve hatta en küçük bir yer değiştirmesini engelleyerek, onları hayatlarında sadece işe ve yılın belli zamanlarında yayınlanan oyunlara hapsedmektedir. Seyahat ve taşınma Başkent açısından nüfus kontrolünü kolayca regüle edemeyeceği bir durum oluşturduğundan ve insanların haber alma haklarını da ellerinden aldığından dolayı Başkent’in sıkı bir denetimine maruz kalan bir dispozitif olmuştur. Fakat bu hak, sadece oyunlar zamanında oyunlar için Başkent’e gitmek durumunda olan seçilmiş çocukları kapsamıyordu.

Coğrafi farklılıkları ve engelleri kullanarak her mıntıkayı belirli bir coğrafi bölgeye yerleştiren Başkent bunlar aracılığıyla hem mıntıklar arasında hem de kendisine karşı bir koruma unsuru yaratır:

“Dağların içinden geçerek Başkent’e ulaşan tünele girdiğimiz fark ettim. Bu dağlar, Başkent ile doğudaki mıntıklar arasında doğal bir engel oluşturuyordu. Doğudan gelip de bu tüneli kullanmadan Başkent’e girmek neredeyse imkansızdı. Başkent’in bu coğrafi avantajı, mıntıkların savaşı kaybetmesini ve bugün haraç olmamı sağlayan etmenlerin en önemlilerinden biriydi.”¹⁷

¹⁶ Collins, *Açlık Oyunları*, s. 52.

¹⁷ Collins, a.g.e., s. 70-71.

Toplumu küçük gruplara bölerek ve bu grupları halihazırda kolayca iletişime geçemeyecekleri coğrafyalara sınırlandırarak devlet bir anlamda gücünü daha ekonomik kullanarak daha efektif hale gelir. Bu mntıkalara atanan güvenlik görevlileri de mntıkalardaki nüfusu kontrol altında tutmakla kalmaz onları hem bireysel hem de kitlesel olarak uysal bedenler haline getirirler.

Egemen gücünü totaliter şekilde kullanan devlet bu uygulamayı yalnızca sosyal hayatta belli gruplara uygulamakla kalmaz, ayrıca romanın ana olaylarının geçtiği Açlık Oyunları'nda da devam ettirir. Oyunları bir yönetim ve tarihselliği kendi yararına sağlama dispozitifi olarak kullanan Başkent, oyunlar süresince de yarışmacılara müdahale ederek, en zayıf ve en güçlü fark etmeksizin oyuncularını daha tehlikeli durumlara da sokar. Katniss'in bir ağacın üst dallarına sığınmış biteni bir süre oradan izlemesi üzerine oyun kurucular arenada bir yangın başlatarak onu oyunların ve çarpışmanın içine iter, fakat bu yangın da suni, insan eliyle yaratılmış olduğundan, çocuk bireyin yine acımasız bir yönetimsellik ile karşı karşıya kalıp kaçmak durumunda kaldığı görülebilir. Dahası, diğer yarışmacılar Katniss'i bulamazken, oyun kurucular onu oyunlardan önce derisinin altına takılmış ve onu gözetlemeye ve izlemeye yarayan bir çip sayesinde bulurlar.

“Bu seni takip etmemizi sağlayacak çip Katniss [...] mümkün olduğunca hareketsiz durmanı istiyorum; böylelikle çipi düzgünce yerleştirebilirim [...] çip kolumun ön kısmında, derimin altına yerleştirilirken keskin bir acı duymamı engellemedi. Artık Oyun Kurucular arenada nerede olduğumu görebilecekti. Haraçlardan birini kaybetmek istemezlerdi elbette.”¹⁸

Arenada bulunan sayısız ve oyuncuları çeşitli açılardan çeken gözetleme kameraları dışında bir de insan bedeninin de çipler aracılığı ile bir gözetim aletine dönüştürüldüğü görülebilir. Totaliter devletin bireyleri dışsal aletler olan kameralar ile izlemesi Foucault'nun açıkladığı gibi nüfusu kontrol etmek için kullandığı dispozitiflerken, insan bedeni de nesneleştirilip bir gözetleme aleti olarak kullanılıyor. Böylece devletin biyopolitik çerçevesinde bios'u oluşturan nüfus bios, yani canlı organizmalar olmaktan çıkıp birer alet/makine haline geliyorlar. Bu strateji, çip takılan bireyler bu düzenlemeye karşı gelseler de, yönetimselliğin bu bedenler aracılığıyla gücünü bireye hiçbir yetki vermeden gücünü çoğaltması ve sergilemesi anlamına gelir.

Oyun kurucuların bir izleme çipi ile oyuncuları izlemesi gözetleme dispozitifinin de bir yansımasıdır çünkü devlet, bir eğlence aracı olarak gösterdiği oyunlarda bile arenada olan 24 çocuğun üzerinde bir hakimiyet

¹⁸ Collins, a.g.e., s. 163.

kurma çabasıdır. Oyunların formatı, katılan çocukların agresif ve acımasız davranması üzerine olduğundan çocukların kişilikleri ve bedenleri artık uysallaştırılmış olarak kabul görmez. Uysallaştırılmış beden yalnızca mıntıklarında yaşarken kabul edilebilirdir. Bu yüzden de kariyer haraç eğitiminin alınmadığı mıntıklardaki çocuklar genellikle ilk ölen veya öldürülen çocuklar olurlar: “açılıştta ölenlerin bilgisinin geldiği ilk gün en çok bahis oynanan zamanlardan biriydi. Ama bu elbette, arenada birkaç oyuncunun kalacağı son günlerde oynanacak yüklü bahislerle kıyaslanamazdı.”¹⁹ Akran cinayetlerinin ve çocuk cinayetlerinin meşrulaştırılması yine yönetimselliğin elinde bulundurduğu bu yıkıcı ve yok edici güç tarafından sağlanır.

Egemen devletin kullandığı ve çocukları etkileyen bir diğer dispozitif de gıda üzerinden örneklenebilir. Rejim – yani Başkent – gıda yardımları üzerinden gücünü tek bir bölgeye ve topluluğu gösterirken geri kalan mıntıklarda yaşayan topluluklara karşı gıda olgusu bir denetim aracı olarak kullanılıyor.

“Ayakta kalan son haraç evine geri döndüğünde rahat bir yaşama kavuşurken, mıntıkası da ekseriyetle yiyeceklerden oluşan bir ödül yağmuruna tutulurdu. Oyunlar’ın ardından, diğer mıntıklar açlıkla savaşıırken, Başkent galip mıntıkanın nasıl tahıl, yağ, hatta şeker gibi lezzetlere boğulduğunu bir yıl boyunca göstermeye devam ederdi.”²⁰

Gıdanın mıntıklara dağıtımında sorun olmazken, mıntıklara girdiğindeki dağıtımı Başkent’in görevlileri tarafından yapıldığından dolayı gıda nüfus kontrolü için kullanılan bir araç oluyor. Kitaba ismini veren ve her yıl tekrarlanan Açlık Oyunları, bir spor müsabakası olmaktan çıkıp, aslında mıntıklarda yaşayan insanların kendi hayatlarında bizzat tecrübe ettikleri bir şey haline dönüşüyor. Katniss’in babasının maden ocağı çökmesi sonucunda hayatını kaybetmesinden sonra aile, annenin de çalışmamasıyla ciddi, hayatlarını tehdit eden bir açlık dönemine giriyor. Aileyi bu durumdan kurtaran da Katniss’in babasının yay ve okunu alarak, mıntıkadakilere çıkmalarını yasak olduğu çayırda avlanmaya başlaması oluyor. Katniss ailesinin açlıktan ölmesini engellemek için yine totaliterlermiş Başkent’in bütün mıntıkları birbirlerinden ayırmak için kullandığı bu bölgeye gitmek zorunda kalıyor. Yakalanmasının muhtemelen halka açık idam anlamına geldiğini bildiğinden bunu güvenlik güçleri ve gözetleme aracı olarak kullanılabilir diğer insanlardan saklı yapmak durumunda kalıyor.

¹⁹ Collins, a.g.e., s. 173.

²⁰ Collins, a.g.e., s. 27.

Gıdanın kontrolü mıntıklar üzerinde bir yaşamı düzenleme aracı olarak kullanılırken, o mıntıkadan bir çocuğun oyunları kazanması üstüne gıda kendisine ve ailesine bir ödül olarak sunuluyor. Söz konusu ödül eğlence unsurunun bir sonucuyken aynı zamanda bu ödülü kazanan çocuk ve ailesinin yaşadıkları toplumdan soyutlanmalarını da beraberinde getiriyor. Çünkü mıntıkanın geri kalanı bu ödülde kısa bir süre sonra pay almazken, galip çocuk ve ailesi hem mıntıkada ayrı bir eve yerleştiriliyor hem de artık açıklıkla baş etmek zorunda kalmıyor.

2.Son Çocuklar

Gudrun Pausewang'ın romanında ise egemen devlet diğer romanlara karşılık görünür şekilde bulunmamaktadır. Roman, nükleer felaket sonrası apokaliptik bir çevreyi kurguladığından, bilinmeyen ama karakterler arasındaki konuşmalarda ima edildiği kadarıyla demokratik ve bir bakıma egemen bir devletin – yıkılmış olsa da – varlığı söz konusudur. Egemen devletin doğru çalıştığı ve gerekli dispozitifler ile bireylerin refahını sağladığının bir yansıması olarak, felaket sonrasında deyim yerindeyse taş taş üstüne kalmamışken bile, hayatta kalan insanlar hala devletlerinin onlara başta sağlık olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabileceğine inanırlar.

“Schewenbornlular bir kere daha dışarıdan yardım beklemeye başladılar. Söylentiler dolaşıyordu etrafta: Tifo salgını konusunda uzmanlarla dolu bir Kızılhaç ekibi Schewenborn'a doğru yoldaymış!

“Gördünüz mü işte!” dediğini duydum Bayan Kramer'in. “Nihayet! Ne de olsa Almanya bir ada değil. Başkalarının bize yardım borcu yok mu? İtalya'daki depremde milyonlar akıtmamış mıydı? Polonya'ya da binlerce paket yollamamış mıydık?”²¹

İdeal bir biyopolitik düzende devlet, bireyin refahını sağlamak, onun hayatını devam ettirmesine yardımcı olmak adına çeşitli dispozitiflerini kullanarak durumu düzeltir. Roland'ın aktarımından sağlık alanında insanların acil ihtiyaçları olduğunu ve bu ihtiyacın bir sivil toplum kuruluşu olan Kızılhaç aracılığıyla gerçekleşmesinin beklentisi görülebilir. Devletin kendi sağlık personeli ve kurumunun yetersiz kaldığı, hatta kurumun ve çalışanlarının da radyasyondan öldüğü bir durumda, köyde ikinci en iyi seçenek olarak egemen devlet politikalarının yine kendisi için bir dispozitifmişçesine yarar sağladığı Kızılhaç adlı sivil toplum kuruluşunun yardımı bekleniyor.

Kızılhaç'ın getirmesinin beklendiği sağlık hizmetinin, yalnızca nükleer felaketin radyasyonundan etkilenmiş bireylere değil, ayrıca felaket

²¹ Pausewang, *Son Çocuklar*, s. 82.

sonrasında kötü ve yetersiz yaşam koşullarından dolayı ortaya çıkan çeşitli hastalıklara da etki etmesi bekleniyor. “İkinci gezimi şehir dışına yaptım. Şehir çok sessizleşmişti. Salgından kurtulabilmiş Schewenbornlular kaçtıkları ormanlardan çoktan dönmüştü üstelik. Babam bana hemen hemen her evden ölü çıktığını anlattı. Başka bir salgın daha baş göstermişti, bir tür dizanteri. Ve o da en az diğeri kadar can almıştı.”²² Kirlenmiş su ve yiyecekten dolayı insan bedenine yerleşen bir bakterinin yol açtığı bu hastalık yine devletin olamamasından dolayı hiçbir şekilde kontrol edemediği ve kullanamadığı sağlık ve buna bağlı olarak temizlik dispozitiflerinin eksikliğini gösterir.

Pausewang, *Son Çocuklar*’ı 1987’de yazdığı zaman Almanya politik bir anlaşmazlıktan dolayı Doğu ve Batı Almanya olarak ayrılmış durumdaydı. Romanda bu durumun varlığını Roland ve babası, Schewenborn’un etrafındaki köyleri gezerek yardım gelip gelmediğini dolaşmaları üzerine görünüyor. Babası, Doğu ve Batı Almanya arasındaki sınırların nasıl olduğunu bildiğinden, birine yaklaştıklarında Roland’ı uyarıyor. O sırada rastladıkları ve Doğu tarafında yaşadığını anladığımız köylü, Doğu ve Batı Almanya arasındaki sınırın artık bir şey ifade etmediğini çünkü yönetimselliğin belirlediği sınırların devlet yok olduktan sonra bir anlam taşımadığını açıklıyor:

“Bildiğim kadarıyla öyle. Yani insanlar bunu sınır olarak algılamıyorlar artık. Her şeyin böylesine harap olduğu bir yerde sınırlara ne gerek var zaten... Berlin civarında taş taş üstünde kalmadığı söylentileri var. [...] Yalnızca salgından değil. Işınlardan. O Allahın belası ışıklardan. Onun karşısında kimse güvende değil.”²³

Biyopolitik devletin yokluğunda, doğal olarak onunla birlikte şekillenen sınırlar, politik grupların marjinalleşip kendi bölgelerine çekilmeleri gibi olgular da artık bir anlam taşımayan meseleler haline geliyorlar. Tersine, köylü adamın da bahsettiği üzere nükleer patlamanın artçıları olan ışımalar hala insan hayatını tehdit ettiğinden, bunlardan korunmaya, hayatta kalmaya çalışıyorlar.

Politik yönetim mekanizmalarının olmadığı bir çevrede yalın bir hayat yaşayan bireyler için, daha önce politik bir sistemin aktif bir parçası olmamışlarsa (politika geliştirmek, yöne vermek, denetlemek, yönetmek gibi), tamamen yok olmuş siyasi bedenin sıfırdan yapılandırılması zordur. Yönetim mekanizmalarının, araçların ve dispozitiflerin hiç olmadığı bir yerde bunların zeminini hazırlayarak yapılandırmak sadece bir bireyin

²² Pausewang, a.g.e., s. 96.

²³ Pausewang, a.g.e., s. 104-105.

değil, onunla çalışan bir ekibi de gerektirir. Üstelik yönetimselliğin varlığı aynı zamanda da bir sosyal yapıyı, yani nüfusu gerektirdiğinden, bu derece dağılmış, ve saçılmış bireylere önce bir toplum bilinci kazandırılması gerekir. Fakat ilk amacı hayatta kalmak, sonra da idame ettirmek olan birey için politik hayat bir şey ifade etmez; tersine, bireyin önceliği sadece, sade bir hayat olsa da, yaşamaktır:

“Gazete yok, hükümetin sesi yok. Belki de hükümet bile yok. Zaten bu moloz yığınına, bu ölümler dansına düzen getirmeye kim cesaret edebilir? Artık kimse belediye başkanı olmak bile istemiyor. Bizde bir zamanlar bu makamlar için dilenmeye çıkılırdı. Belediye başkanlığı! Gülünç! Herkes için tek bir şiar geçerli artık: Bedelini başkaları ödese bile yaşa da nasıl yaşarsan yaşa!”²⁴

Brian Murdoch’a göre romanın yüzeyinde tema olarak nükleer patlama görünürken, asıl tema “baskılanan grubun suçu olmamasına karşın toplumun dağılmasıdır.”²⁵

3. Seçilmiş Kişi

Lois Lowry’nin *Seçilmiş Kişi* adlı romanında da egemen gücünü ortaya koyan bir yönetim mekanizması altında varlığı sürdürülen bir toplum söz konusudur. Toplumdaki bireylerin on bir yaşından sonra Bilgeler adı verilen karar vericiler tarafından çeşitli mesleklere yönlendirilmeleri sonucunda ana karakter olan Jonas, en nadir olarak seçilen göreve aday gösterilir: görevi toplumun geçmiş hafızasını bilincinde depolamaktır.

Jonas’ın bir arşiv tutucu olarak görevlendirilmesi toplumdaki diğer mesleklerden ayrı konumlandırılması anlamına geliyor. Manuel işler yapan kesim, eğitilmiş olmayı gerektiren işler yapan kesim ve son olarak da Jonas’ın yapacağı arşivi belleğinde tutmak işi Hannah Arendt’in insan durumunu ilişkilendirdiği iş, emek ve aktif hayat ile örtüşebilir. Toplumda temizlik, bebek doğurma, tamir gibi işler en alt kademe olarak görülmekte ve bireylerin sadece beden gücünü kullanarak hayatlarını idame ettirecek kadar kazanmaları ile açıklanabilir. Durumun Arendt’in savından farkı ise Jonas’ın toplumunda maaş veya ücret gibi olguların olmamasıdır. Diğer bir basamak olan, yapılması için eğitilmiş olmanın gerektiği işler ise genetik mühendisliği, alet kullanımı gibi işler olmakta ve bireylerin bu işleri yapabilmeleri için ayrı eğitimler almaları gerekmektedir. Bu tür işler de Arendt’in emek kavramında karşılık bulabilir; Jonas’ın annesinin avukat olması ve hukuk yasalarını belirlemesi örnek olarak verilebilir. Fakat

²⁴ Pausewang, a.g.e., s. 105.

²⁵ Brian Murdoch, “Menschenverachtung und Feinbilder: The Message(s) of Gudrun Pausewangs’ *Die Wolke*, *Neophilologus*, S. 79, 1995, s. 142.

Arendt'in orijinal ayırımına ters olarak emek harcayacaklar da çocukluk dönemlerindeki bir öjeni pratiği üzerinden bu işlere yerleştirilmişlerdir. Son olarak, Jonas'ın yapacağı iş olan sadece kendi toplumları değil, daha genel olarak insanlık tarihinin arşivini tutacak olması ve bunu yazılı dokümanlar yerine soyut bir bilgi transferi ile gerçekleştirmesi, onun zamanla toplumdaki uzaklaşmasına ve hatta mevcut düzeni sorgulayarak aktif bir birey olmasına yol açar. Buna rağmen böylesine aktif bir bireyin toplumdaki soyutlanması belli bir yönetimsellik anlayışının da sonucudur. "Seçilmiş Kişi, Bilgeler arasındaki en önemli kişiydi. Jonas onu hiç görmemişti, hatırladığı kadarıyla; bu kadar önemli bir pozisyonda kişi yalnız yaşayıp yalnız çalışıyordu."²⁶ Toplumsal yapının ve yönetimselliğin yapaylığının farkında olan bireyin toplum dışına, izole bir yere konumlandırılması da yine bu kişinin toplumdaki diğer bireyleri etkilemesini önlemek amacıyla. Fakat Jonas gibi bir çocuk açısından, yüklendiği görev nedeniyle benzer şekilde izole bir hayat sürmesi anlamına gelmekle kalmaz, genç yaşta taşımaya başlamak zorunda kaldığı toplumsal belleği bünyesine alma, hatıralarında barındırma ve kendinden sonra gelecek seçilmiş bireye aktararak bu anıların devamlılığını sağlama görevini toplumdaki izole etmek zorunda kalır.

Toplumdaki yaşlıları ve diğer çocuk ve gençlerin aksine, üstlenmek zorunda kaldığı görev sadece kendi toplumu ve insanlığın anılarını belleğine almak değil, aynı zamanda toplumdaki diğer bireyleri de bu anılara karşı korumaktır. Bilgeler'in yarattığı bu tarihsellik toplumdaki tek bir kişinin ağırlığını taşımak zorunda olduğu bir görev olmanın da ötesinde, çocuk yaşta bir bireyi, aynı biyolojik olarak yetersiz olan bebeklerin salıverilmesi gibi, seçilen çocuğun da sembolik olarak bir salıverilme işlemine tabi tutulması anlamına gelir. "Jonas şaşırmişti. Önceden bilmenin, gerçekten de, hiçbir yolu yoktu. Atamalar konusunda asla şaka yapmayan ve bu sorumluluğu son derece ciddiye alan Bilgeler Komitesi tarafından yapılan gizli bir seçimdi."²⁷ Toplumdaki en güçlü bireyin bu zor işe layık görülmesinin açıklanması diğer işlere atanan bireylerin aksine gizli bir şekilde yapılmaktadır. Toplumsal bedenin içindeki en güçlü antijenin en çok baskılanan ve bir bakıma toplum dışına itilen ünite olması biyopolitik yönetimselliğin doğasına aykırıdır. Bu yüzden Jonas'ın bir parçası olduğu toplum totaliter rejimli distopik bir toplum olarak görülebilir.

Böylesi bir toplumun yönetimselliğinin bir parçası olarak da gözlem, bireyi sürekli olarak gözlemlene olguları, bir dispozitif olarak karşımıza çıkar.

²⁶ Lowry, *The Giver*, s. 14.

²⁷ Lowry, a.g.e., s. 15.

Gözlemeleme olgusu her ne kadar artık olağanlaşmış bir dispozitif gibi görünse de *Seçilmiş Kişi*'deki gözlemeleme pratikleri Orwell'in 1984'ünü hatırlatır niteliktedir. Kamusal alanların yanı sıra evlerin içleri de gözlemlenip kayda alındığından bu dispozitifin daha yıkıcı bir hali ile karşılaşırız.

“Geçtiğimiz yıl boyunca artan gözlemden haber olmuştu. Okulda, teneffüs zamanında, gönüllü iş zamanında, Bilgelerin onu ve de diğer on birinci sınıfları gözlemediğini fark etmişti. Onları not alırken görmüştü. Okul hayatı boyunca kendisi ve diğer on birinci sınıfların ders aldığı bütün öğretmenlerle uzun saatler boyunca toplantı yapıldığını biliyordu”²⁸

Özellikle de seçim zamanı yaklaştığında çocukların sürekli gözlemlenmesi ve daha sonrasında yönetimselliğin işine yarayacak şekilde meslek gruplarına yerleştirilmeleri, yönetim mekanizmasının çocukların sadece karakterleri üzerine değil, ayrıca çocukların bedenleri üzerinde de söz sahibi olduklarının bir göstergesidir. Çünkü, “çocukların bedenleri kendiliğinden politik bir role bürünmezler ve [çocukların] politik farkındalıkları gelişimlerine, katılımlarına ve güçlenmelerine göre değerlendirilir”²⁹. Egemen bir güç olan devletin yönetimselliği çocuğun bedenini de üstünde hak sahibi olarak, onu şekillendirme hakkını hazırlamış olduğu yasalara dayandırarak çocuğu da toplumun geri kalanındaki bireyler gibi politik bir nesne haline getirir. Fakat yine, çocuğun içine konulduğu bu nesnellik, bir öznelklik kisvesi altında gerçekleştirilir.

Biyopolitik bir yönetimselliğin olduğu bir devlet anlayışında sahip olunan biyogüç çocuğa da bir temsil ve güç yetisi kazandırarak gerçek anlamda öznelliğe kavuşmasını sağlasa da, distopik çerçevede kullanılan biyogüç bunun tam tersine, nesneleştirdiği bireylere güç aktarıyor algısı oluşturur, ama aslında sahip olduğu biyogücü sadece kendisine saklayarak bireylerin karakter ve bedenlerini manipüle etme yoluna gider.

Bedeni manipüle ederek kullanılabilir bir nesne haline getirmek egemen gücün çeşitli dispozitifler aracılığıyla gerçekleştirdiği eylemlerden biridir. Medikal malzemeler olan kimi ilaçların romanda belli bir yaşın üzerindeki bütün bireylerin alarak yine egemen yönetimselliğin yaratmak istediği ‘uysal’ bedenleri yaratmaya yönelik bir pratik olduğu anlaşılabilir. Lowry, hapların içeriğini vermemekle birlikte karakterler üzerindeki etkilerinden bu hapların bir tür antidepresan ilacı oldukları anlaşılabilir ki bu ilaçlar insanların zihinsel olarak olabildiğince sakin kalmalarına yardımcı olurken

²⁸ Lowry, a.g.e., s. 15.

²⁹ Matthews ve Limb, 1999, s. 80, aktaran Kallio, s. 285.

doğal olarak bedensel aktivitelerinin de bir seviyeye kadar engellenmesini sağlıyordu. “Haplardan haberi vardı. Anne ve babası onları her sabah alıyordu. Ve bazı arkadaşlarının da aldığını biliyordu.”³⁰ Bilinç kontrolünü sağlayan bu ilaçlar açıkça yönetimselliğin kullandığı biyogücü perçinlemek ve bireylerin kişilik ve bedenlerini daha kontrol edilebilir bir hale getirebilmek için kullanılıyordu. Özgür iradenin manipüle edilip bedenlerin de zihinler kadar uysal hale getirildiği bu toplumsal ve politik sistemde genç ve hatta çocuk yaştaki bazı bireylerin de bu ilaçlardan alması ile bireyin bedenini uysallaştırarak daha kontrol edilebilir ve nesnelleşmiş hale getiriyordu. Ergenliğe erişince ve evde rüyalarını anlatmaya başlayınca Jonas da hapları almaya başlayan Jonas’ın üzerindeki etkileri gördüğü ama anlamlandıramadığı rüyalar üzerinden görülebilir. Bilinçaltındaki bazı düşüncelerin tezahürü olarak görülen rüyalar ilaçlar sayesinde baskılanır hale gelirler.

Fakat yönetimselliğin oluşturduğu algı yüzünden normalde çocuklar için son derece zararlı olabilecek (her sağlıklı birey için zararlı olabileceği gibi) bu hapların kullanımı çocukluktan çıkıp yetişkinliğe adım atmak anlamına geldiği için, Jonas’ın hap kullanımını normalleştirilmesi de olağandır: “Bisikletini patika boyunca sürerken, [Jonas] hapları alanlar arasına katılmaktan garip bir mutluluk duydu.”³¹ Ergenlikle birlikte vücudundaki hormonların çalışması ve onu muhtemelen cinselliğini keşfetmeye başlayacağı, adrenalin ve testosteron gibi hormonların onu daha enerjik hissettireceği evreye getirmiş oluyor. Fakat böylesi aşırı davranışlar toplum içinde kabul görmediğinden dolayı, ve anne-babasının ona rüyalarını da anlattırmasından sonra Jonas da hapları almaya başlıyor. Gençliğin inişli çıkışlı olduğu zamanlarda bu bireylerin duygu karmaşaları içinde olmaları doğal büyüme ve olgunlaşma sürecinin safhalarındandır, fakat *Seçilmiş Kişi* romanının dünyasında küçük bir duygu değişimi bile etrafını sorgulama gibi bir düşünceye yol açma riski taşıdığından istenmeyen bir durum olarak addedilir ve yönetimsellik tarafından baskılanma ihtiyacı duyulur. Bu durum yine egemen gücün bireylerin zihin ve bedenlerini kontrol etme dürtüsünün bir göstergesidir.

Hap alımı ve hap alımının bütün topluluk tarafından normalleştirilmiş olması, Michel Foucault’nun toplumu regüle etmek konusunda kullandığı ve hijyen/sağlık eksenli bir dispozitifinin *Seçilmiş Kişi* adlı romandaki yansımasıdır. Fakat bu noktada sağlık konusunun yönetimselliğin kendisini sürdürebilmek adına gözettiği bir dispozitif olarak kabul edersek söz konusu hapların vatandaşların sağlığı adına alınmış olması

³⁰ Lowry, a.g.e., s.38.

³¹ Lowry, a.g.e., s.39.

gerekliyordu. Herhangi bir rahatsızlık için alınan ilaçlar, bağışıklık konusu ile yakından bağlantılı olarak, bireylerin tehlikelere karşı kendilerini korumaları için devletin onlara sağladığı üniteler olurlardı. Biyopolitik yönetimlerin bios, yani hayatın devamını sağlamak için aldıkları önlemlerden biridir. Romanda ise alınan hapların ‘karmaşaları’ gidermek için alınması hapların fiziksel bir rahatsızlığı değil, mental bir durum karşısında önleyici olarak kullanıldığını gösteriyor. Öte taraftan rüyalarının aileye anlatılması ve bunların değerlendirmesinden ortaya çıkan ergenliğe geçiş, ergenlik dönemi hormonlarının ergen bireyi ne denli aşırı uçlara, sorgulamalara iteceği anlamına geldiğinden dolayı Jonas’ın ailesi bunu hem yönetimin gözlemi sonucu hem de kendileri yetkili yerlere bildirdiklerinden dolayı Jonas da hormonlarını bastırmak adına hapları almaya başlıyor. Talat Parman’ın belirttiği üzere “ergenlik bedenini eyleme geçmesi demektir. Bedende çok kısa bir süre içinde çok önemli değişiklikler olması ergenin bedeniyle olan ilişkisini bozar.”³² Bedensel işlevleri yönetim mekanizması tarafından kontrol altına alınan yetişkinler bütün hayatlarını bu regülasyona göre geçirirler, ve bir süre sonra ergenlik dönemine giren gençler de bedensel faaliyetlerinin kontrol altına alınması için hap almaya başlarlar.

İçeriğinde muhtemelen yatıştırıcı görevi olan bu haplar Jonas’ın içinde yaşadığı toplumun, yönetim mekanizması rolü üstlenen Bilgeler tarafından daha kolay bir şekilde kontrol edilmesini de sağlar. Yetişkinlere özenen, büyümek isteyen, çocukluğu arkasında bırakmaya hazır hisseden ergen bireyler ise sadece yetişkinlere özel olarak görülen bu pratiğe bir an önce katılmak isterler.

Hapların bir gösterge olarak diğer bir önemi ise çocukluk ve yeni gençlik, yani ergenlik, arasındaki sınırı belirleyen, aynı zamanda da yönetim tarafından belirlenen nesnelere olmasıdır. Belirtildiği üzere hapların bedenini veya zihnin tehlikeden kurtulması değil de, ideal toplumu oluşturan ideal bireyler olmaları için alınmaları, yönetimi biyopolitik çizgiden uzaklaştırarak tüm hayatın katı kuralları çerçevesinde belirlendiği, ve bunun için kişinin bedenine de müdahale edildiği totaliter bir yönetime yaklaşıyor. Hapların kullanımı hormonal aktiviteden kaynaklanan duygu durumu değişikliklerini önleyerek çevresini olduğu gibi kabul ederek, durumundan memnun olan bireyler yaratır. Bu küçük aparatlar, toplumu şekillendiren ve yöneten Bilgeler Kurulu’nun, hapların alımını tüm vatandaşlara ve hatta gerektiğinde belli yaşta çocuk ve gençlere de sağlayarak, fakat öte taraftan da ütopyik bir çevrede yaşamalarını sağlayarak totaliter bir anlayışa sahip olduklarını gösterir.

³² Talat Parman, *Ergenliğin Tutkusu*, İstanbul, YKY, 2020, s. 22.

Kurallar konusunda son derece katı olan bu komite yalnızca Jonas'ın üstlendiği Seçilmiş Kişi, yani anıları teslim alan kişiye hapları almama ve yalan söyleyebilme hakkını tanır. Gençlerin işlere seçilme seremonisinden sonra Jonas'a özel olarak yeni Aktarıcı rolünden dolayı bir kurallar listesi gelir ve maddelerden biri "eğitimle ilgili olmayan yaralanma ve hastalıklar için ilaç başvurusunda bulunabilir" olarak yazar. Bu madde Jonas'ı günlük hap kullanımında da muaf tutar. Çünkü Aktarıcı'nın kendisine verdiği anluların yükünü zihninde kabul edilebilir hale getirebilmesi için hap kullanımının sınırlanması gerekmektedir. Sıradan bir hayat süren bireylerin bir anda katastrofik bir olay yaşamaları zihin ve bedenlerinde şok sebep olurken, Jonas'ın çocuk zihni ve bedeni ile bu yükü kaldırabilmesi için hapları almaması ona yardımcı olmakla birlikte, diğer bireylerin son derece konformist ve depolitize olmuş hayatlarını da sorgulamasına yol açmaktadır. Bireylerin politik hayattan çok uzakta yaşadıkları görüntüsü altında aslında her hareketi ve davranışı politik olan yönetimselliğin altında yaşadıkları olgusu vardır.

Jonas'ın hap alamaması onun zihnini açmasına yardımcı olmakta ve zamanla, eğitiminin de yardımı ile topluma ve çevreye daha farklı bakmaya, hatta renkleri görmeye de başlayacaktır. Totaliter bir yönetim anlayışı altındaki bir toplulukta bios'un, yani yaşam alanının, farkında olması, Jonas'ın toplumun dinamiklerini fark etmesini, sağlık, iş bulma, eğitim gibi dispozitifleri de sorgulamasına neden olacaktır. Bu sorgulamalar dolaylı yoldan da çocuğun veya genç bireyin bedeninin politik bir nesne olarak kullanıldığını, eğer yönetimselliğin getirdiği toplumsallık anlayışına uyum sağlamıyorsa birey olarak öneminin tartışmaya açık olduğunu, politik ifade açısından kendi öznelliğinin aslında sadece aldatici bir görünüş olduğunu anlayacaktır. Arendt'in *The Origins of Totalitarianism* eserinde belirttiği üzere rejim bireye bir nesne olduğu fikrini öznellik maskesi altında vermektedir. Bu da söz konusu yönetim anlayışının tüm hak ve kanunları kendinde topladığını, toplumun bir kesimine veya dispozitif olarak kullanılacak bir kuruma güç verilse de bunun sadece gücün kendisine dönecek şekilde kurgulandığını gösterir.

Sonuç

Ütopik çocukluğun da yavaş yavaş yerini distopya olarak tasvir edilen işlere bıraktığı bir çocuk edebiyatı anlayışı ise 1970'ten itibaren sahneye çıkmaya başlar. Eserlerde ütopiyayı yansıtan, ona tekrar dönüş amacıyla olan yetişkinin çevresi de politik, sosyal, kültürel, dijital olarak dönüştükçe bu değişiklikleri de kaçınılmaz şekilde çocuk edebiyatı eserlerine yansıtır. Biyopolitikanın dönemlere göre değişmesi gibi çocuk ve gencin ana karakter olduğu eserlerde sosyo-politik eksen ya kendisini alt metinde

hissettirir ya da doğrudan çocuk ve gencin içinde yaşadığı bir dünyayı yansıtır.

Çalışmada distopik çocuk edebiyatı eserlerinin biyopolitik bir açıdan açıklanmasının sebebi neoliberal ekonomilerin birey-nüfus-yönetimsellik açılarından oldukça etkili olmasıdır. Çocuk ve genç karakterin biyopolitik açıdan açıklanması fikrinin edebiyat eleştirisine katkıda bulunacağı çalışmanın ortaya çıkardığı bir başka olgudur. Biyopolitika her ne kadar edebiyat kuram ve eleştirisinde yeni kullanılmaya başlayan bir yaklaşım olmasa da, kullanımı çalışmanın disiplinler arası hale bürünmesine yardımcı olur. Biyopolitik çerçeve olguları tekrar tanımlamaya imkân verir. Oluşturulan soy kütüğü çocuğun postmodern özelliklerini anlamaya yardımcı olurken gelecekte nasıl bir çocuk tasvirinin yapılacağına da yol gösterir.

Biyopolitik yaklaşım günümüzdeki neoliberal yönetimler açısından birey ve çocuğu açıklamaya, onu konumlandırmaya yarıyorken gelecekte değişen politik çerçeveler de bireyin konumunu etkileyebileceği gibi edebiyattaki karakterlerin yapılandırılışını da etkileyecektir. Bu açıdan çalışma, sadece Foucault'nun yaptığı gibi arşiv arkeolojisinin bir parçası olmakla kalmaz, bunun da ilerisinde edebiyatın politik düzenlerden ne derece etkilendiğini ve çocuk ve genç figürleri de nasıl şekillendirdiğini gösterir.

Kaynakça

- Ağkaya, O. (2018). Bir Reklam Arası: Distopya. *Cogito*, 56-72.
- Atalay, İ. (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat*. Tekirdağ: ABC.
- Baudrillard, J. (2013). *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*. İstanbul: Doğu Batı.
- Collins, S. (2005). *Açlık Oyunları*. İstanbul: Doğan.
- Esposito, R. (2007). The Immunization Paradigm. *Dialog*, 22-30.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-79*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kale, N. (1997). Çocuk ve Ceza/Ceza Olgusuna Felsefî Bir Yorum. *Ankara University Journal of Educational Sciences*, 49-55.
- Lowry, L. (2015). *The Giver*. New York: Scholastic.
- Murdoch, B. (1995). Menschenverachtung und Feinbilder: The Message(s) of Gudrun Pausewang' Die Wolke. *Neophilologus*, 142-150.
- Parman, T. (2020). *Ergenliğin Tutkusu*. İstanbul: YKY.
- Pausewang, G. (2006). *Son Çocuklar*. İstanbul: Bulut.
- Şen, A. (2013). Bilim Kurgu Sinemasında Gösteri, İsyân ve Adalet: Açlık Oyunları. *İlet-işim*, 150-158.
- Üremen, P. K. (2017). Foucault'nun İktidar Kavramı ve Agamben'in Olağanüstü Hal Açılımı. *Doğu Batı: Distopya*, 150-157.

Araştırma Makalesi

COĞRAFYA BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN “BALKANLAR” ÜZERİNE OLAN ALGILARININ METAFORLAR ARACILIĞIYLA BELİRLENMESİ

İbrahim EŞİM* & Serhat ZAMAN**

Öz: Bu çalışmanın amacı, Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine olan algılarını metaforlar kullanarak belirlemektir. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun Balkanlar üzerine olan algılarını ortaya koyabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve katılımcılara “*Balkanlar... gibidir. Çünkü...*” sorusu yöneltilmiştir. Bu süreç sonucunda toplam 183 görüşme formu toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizinden geçirilmiştir. Bulgulara göre, katılımcılar Balkanlar üzerine 115 geçerli metafor oluşturmuşlardır. Bu metaforlar ise 5 kategori altında sınıflandırılmışlardır. Coğrafya bölümü lisans öğrencileri en fazla Balkanların coğrafi konumu ve etno-kültürel zenginliğini ön plana çıkaran köprü ve gökkuşağı metaforlarını kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Metafor, Fenomenoloji, Balkan Coğrafyası.

DETERMINATION OF UNDERGRADUATE GEOGRAPHY STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE “BALKANS” THROUGH METAPHORS

Abstract: This study aims at exploring the perceptions of undergraduate geography students about the Balkans by using metaphors. The phenomenology approach, one of the qualitative research designs, was used in this study. The study group of the research consists of undergraduate students studying in the

*Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0003-3084-6691, ibrahimesim@uludag.edu.tr

**Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0003-4300-9382, serhatzaman@uludag.edu.tr

Department of Geography in Faculty of Arts and Sciences in Bursa Uludağ University. A semi-structured interview form was prepared in order to reveal the study group’s perceptions about the Balkans and the participants were asked the question “The Balkans are like..... because..... As a result of this process, a total of 183 interview forms were collected. The data obtained were subjected to content analysis. According to the findings, the participants composed 115 valid metaphors about the Balkans. These metaphors were classified under 5 categories. The undergraduate students studying in the department of geography mostly used the metaphors of bridge and rainbow, which emphasize the geographical location and ethno-cultural diversity of the Balkans.

Key Words: The Balkans, Metaphor, Phenomenology, Geography of the Balkans

Extended Abstract: The Balkans come out in different ways as a geographical, political, or social phenomenon. This situation causes different perceptions to arise about the Balkans. Based on this, this research aimed at revealing what the Balkans meant for a certain group. In this direction, this study aims to determine the undergraduate geography students’ perceptions of the Balkans through metaphors. In line with this purpose, the research consists of the following research questions: how many metaphors undergraduate geography students will create, what these metaphors are, and how many categories they can be grouped under.

The phenomenology approach, one of the qualitative research designs, was used in this study. The phenomenon concept was determined as the “Balkans”. The sampling of the study was determined by criterion sampling, a purposeful sampling strategy and convenience sampling. Accordingly, the study was carried out with 183 undergraduate geography students studying in the Department of Geography in the Faculty of Letters, Uludag University in 2020-2021 and 2021-2022 academic years. However, 44 students included in the study group were excluded from the research due to writing invalid metaphors. In addition, 59 % of the participants are female and 41% of them are male. When the participants are also evaluated in terms of their years at the university, 22,2% of them are first-year students, 23% are second-year students, 30,9% in their third year, and 23,7% in their fourth year.

Metaphors were used as a data collection tool to determine the undergraduate geography students’ perceptions of the Balkans and interviews were used to support these perceptions. In this direction, an interview form consisting of two parts which were prepared with structured and semi-structured interview techniques was distributed to the participants. In the first part of the interview, the participants were asked

to identify their genders and year of studies at the university and in the second part of the interview, they were asked the question “*The Balkans are like because....*” to reveal their perceptions of the Balkans through metaphors. As a result of this process, 183 interview forms were obtained; however, 44 interview forms were excluded because they did not meet the required conditions. The data obtained from the 139 interview forms considered valid were analysed via content analysis. Afterwards, the steps of denomination, classification, and categorization were followed. In addition, an expert opinion was asked to ensure the reliability of the research. Thus, the list of metaphors and categories formed were sent to the expert and he was asked to classify them. Later, applying Miles and Huberman’s reliability formula, the reliability of the research was calculated considering the numbers of consensus and disagreements between the researchers and the expert. Therefore, it was determined that the research was 91,4 % reliable.

Undergraduate geography students created a total of 115 metaphors about the Balkans. The following are the most common metaphors that are created: *rainbow* that emphasises the ethnic-cultural diversity of the Balkans (5), *Anatolia* (2), *sea* (3), *mixed forest* (2), *riot of colours* (2), *centre of culture* (2); *a Turkish land* emphasising its history (3), *Ottoman* (2) and *history* (2); *a bridge* that reflects its geographical features (7) and *ice* (2), and *a step child* (2) that emphasises its political structure. In addition to these, although there are metaphors in different categories that emphasise the Balkans’ heterogeneous structure and importance of being a point of migration such as *multinational* (2) and *the Middle East* that emphasises the Balkans’ geographical features and history (2), they are placed among the most repeated metaphors. Moreover, 101 metaphors were created by one participant.

When the reasons for these metaphors were examined, they were grouped under 5 different categories regarding the Balkans’ *heterogeneous structure, history, geographical features, political structure and conflicts, and migration flows*. Because of the feature that the Balkans have a multinational and cultural structure, this feature stuck most in the participants’ minds. 49 metaphors (41.9%) reflecting this situation formed the category for *heterogeneous structure*. The category for its *history* is the second category which the undergraduate geography students formed the most mental images about the Balkans. There were 27 (23.1%) metaphors under this category. When the reasons for these metaphors were examined, it was seen that they were meant for the old Turkish sovereignty in the Balkans. Another factor that determined the participants’ perceptions was the *geographical features of the Balkans*. In fact, 20 metaphors composed

the category of geographical features in line with their common reasons. Under this category, the geographical location of the Balkans particularly was the factor that stuck most in the participants’ minds. The *bridge* metaphor, the most created one among the total number of metaphors, is also placed under this category. In addition, the cold air wave from the Balkans stuck in the participants’ minds and thus 5 metaphors were written about this situation. In addition, the metaphors emphasizing the natural geographical features of the peninsula are also included. There were 15 metaphors emphasizing the attempts of the other countries to lead the Balkan countries or the conflicts and disagreements among themselves and these were grouped under the category of *political structure and disagreements*. The Balkan Peninsula was a place from which there had been migration to Turkey for about 112 years. It is an undeniable fact that these migrations have positive effects on the development of the Republic of Turkey. However, it was determined that this situation, which affected our recent history, didn’t have an important place in the undergraduate geography students’ mental images. As a matter of fact, only 6 metaphors emphasized migration movements and they were combined under the category of migration flows. Within these, only 3 of them emphasized the migrations originating from the Balkans. In addition, there were students who stated that they were Balkan immigrants among the study group and thus they approached the term Balkans more emotionally.

In addition to the things mentioned above, the Balkans was not only a Turkish territory in the past, but also it is a region where Turkish population and culture live today. However, some Balkan countries and the practices of some states that have produced policies for this region for years aim at eliminating the traces of Turks in the Balkans. When the metaphors created by the participants were examined, it was revealed that there were few metaphors emphasizing today’s conditions. Therefore, we are of the opinion that it is necessary to carry out studies that will increase the awareness of the Turkish presence in the Balkans.

Giriş

Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda bulunan bir yarımada. Kıtanın en büyük yarımadası olan Balkanlar, doğusunda Karadeniz ve Marmara Denizi; güneydoğusunda Ege Denizi; güneybatısında İyon Denizi ve batısında ise Adriyatik Denizi olmak üzere doğal coğrafi unsurlar ile sınırlanmaktadır. Ancak yarımada'nın kuzey sınırı tartışmalıdır. Bu konu hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Mesela Kaser (1990) yarımada'nın kuzey sınırını Kuzey Karpat Dağları olarak ileri sürmüş, Cvijić (1918) ise yarımada'nın kuzey sınırını Tuna ve Sava ırmaklarından

geçmesi gerektiğini belirtmiştir¹. Başka bir görüşte ise kuzey sınır Tuna nehrinin Karadeniz’e döküldüğü noktadan başlamakta ve Tuna boyunca ilerleyerek Belgrad’a ulaşır. Buradan Sava Nehri’ne bağlanır ve Hırvatistan-Bosna Hersek sınırını takip ederek Slovenya’ya girer. Daha sonra Krka ve Vipava nehirleri boyunca ilerleyerek Soča Nehri ile birleşir ve Trieste Körfezi kıyısındaki Manfolcone yakınlarında Adriyatik Denizi’nde son bulur². Özetle kuzey sınır için *Tuna-Sava ırmakları veya Doğu Karpatlar ile Transilvanya Alpleri ele alınmaktadır. Daha belirgin bir hat olarak Ukrayna’nın Odessa limanından İtalya’nın Trieste limanına çekilecek bir hattın güneyinde kalan alan olarak tanımlanmaktadır*³ (Harita 1).

Günümüzde Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Kosova, Karadağ ve Bosna-Hersek topraklarının tamamı, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Romanya ve Türkiye’nin ise topraklarının bir kısmı yarımada sınırları içerisinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra Moldova ve Ukrayna’ya bağlı olan Bucak bölgesi de bu sınırlar içerisine dâhil olup, yarımada yüzölçümü, Tuna ve Sava nehirlerinin dikkate alındığı sınır görüşlerine göre 525 bin km², geniş kapsamlı tariflere göre ise 750 bin km²’dir⁴. Ayrıca kuzey sınırı için farklı görüşlerin ortaya atılması hangi ülkelerin Balkan yarımadası sınırları içerisinde kalacağı tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Mesela Kaser (1990)’in belirttiği sınır tarifinde Slovakya ve Macaristan Balkan ülkeleri arasında yer alırken, Cvijić (1918)’in belirlediği sınıra göre Romanya Balkanların dışında kalmaktadır⁵.

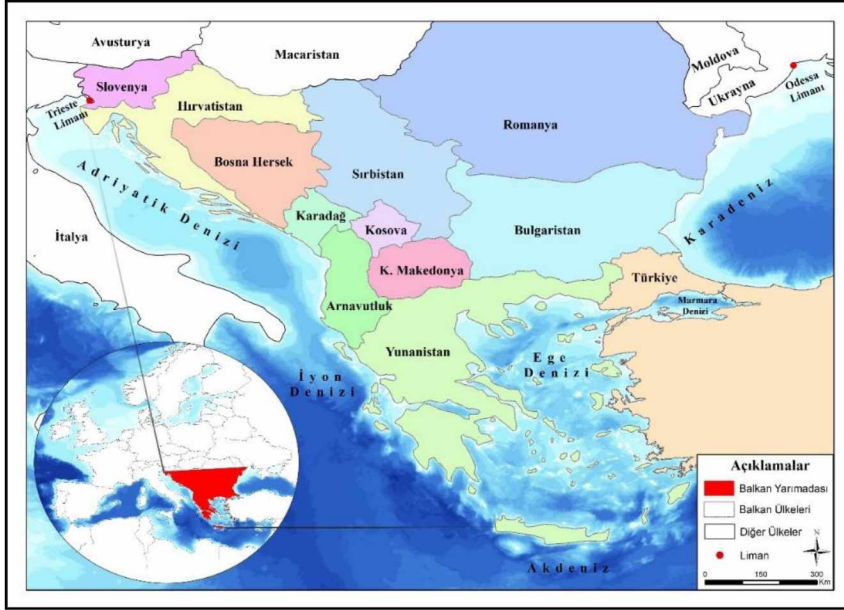
¹ Maria Todorova, Balkanları Tahayyül Etmek, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, 6. bs., s. 69-71.

² Ramazan Özey, Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası, PEGEM Akademi, Ankara 2017, 2. bs., s. 7.

³ Ali Yiğit, “Balkan Yarımadası’nın Beşeri Coğrafya Özellikleri ve Türk ve/veya Müslüman Nüfus Varlığı”, Yeni Türkiye, sy. 66 (2015), s. 943.

⁴ Yiğit, a.g.e., s. 943.

⁵ Todorova, a.g.e., s. 70-71.

Harita 1: Balkan Yarımadası Lokasyon Haritası.

Balkan kelimesi Türkçe kökenli olup, *sıra-dağ ya da dağlık* anlamına gelmektedir⁶. Ayrıca Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre de Balkan kelimesi *sarp ve ormanlık sıradağ* anlamındadır⁷. Coğrafi bir terim olarak kullanılan Balkan kelimesine zaman içerisinde olumsuz siyasi anlamlar yüklenmiştir. Nitekim bir bölgenin, alanın ya da ülkenin küçük siyasi birimlere bölünmesine Balkanlaşma terimi ile anılmaya başlanmıştır⁸. Daha geniş bir tanım yapılacak olursa Balkanlaşma; *büyük ve sürdürülebilir siyasi birimlerin küçük ve sürdürülemez alanlara bölünmesi* anlamına gelmektedir⁹.

Balkan yarımadası, Avrupa kıtasının Asya'ya açılan kapısıdır. Sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı birçok imparatorluk ve kavime ev sahipliği yapmıştır. Yarımadanın isminden de anlaşılacağı üzere Türklerde

⁶ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, BAL-TAM Türklük Bilgisi, sy. 3 (2005), s. 20.

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>.

⁸ Polly S. Rizova, “Balkanization”, The Blackwell Encyclopedia of Sociology, edt. George Ritzer, Blackwell Publishing, Oxford 2007, s. 239.

⁹ Tvrtko Pleić, Vedran Glasnoić, Vedran Prelogović, Petra Radeljak Kaufmann, “In Search of Spatial Perceptions: The Balkans as a Vernacular Region”, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 112/3 (2020), s. 307.

bu kavimler içerisinde yer almaktadır. Türkler yarımada Karadeniz’in kuzeyinden ya da Anadolu üzerinden gelmişlerdir. Nitekim Hunlar, Kumanlar (Kıpçaklar), Avarlar ve sonradan Slavlaşan Bulgarlar gibi Türk boyları bunlar içerisinde yer almaktadır. Yarımada üzerindeki son büyük Türk hâkimiyeti ise Osmanlı Devleti döneminde yaşanmıştır ve 550 yıl sürmüştür. Türklerin bu uzun süreli hâkimiyetleri Balkan halklarını birçok konuda etkilemiştir. Nitekim Orta Çağın Sırp, Yunan ve Bulgar edebiyatında, yine aynı dönemin Sırp sanatında ve Balkan halklarının folkloründe, süslemelerinde, türkülerinde ve dini inançları üzerinde Türklerin etkisi görülmektedir. Mesela Bosna Hersek’te Müslüman Sırp’ların ya da Rodoplarda Müslümanlaşmış Slav olan Pomakların varlığı bu duruma örnek olarak verilebilir¹⁰.

Algı, tanıma, gözleme ve ayırt etme gibi faaliyetleri içeren, duyarlar aracılığıyla nesnelere, ilişkilerin ve olayların farkına varma süreci veya sonucudur¹¹. Bu durum kişiseldir. Yani insanların gördükleri şeylere karşı bakış açıları ve yorumları kişiden kişiye göre değişir. Mesela yağmur bir çiftçi için verimlilik, bir şair için sevgiliye karşı akıtılan gözyaşı olabilir. Bundan dolayı algı, insanların dünyaya nasıl baktığı ve gördüğünün belirtisidir¹². Bunun yanı sıra nesnel dünya hakkında bilgi edinme süreci, hatta bu bilgiyi edinmemizin ana kaynağıdır¹³. Bir nesnenin algılanması için onun hakkında daha önceden bir duyum sağlanmış olması gerekiyor. Bundan dolayı algılama sürecinin zeminini duyum oluşturmaktadır¹⁴. Bu süreç sonunda nesnelere, olayların, koşulları fark etme, anlama ve idrak edilmesi olarak tanımlanan algılama meydana gelmektedir¹⁵. İnsanların bir şeye karşı olan algılarını belirlemenin çeşitli yolları vardır. Bu yollardan birisi de metaforlar aracılığıyla yapılmaktadır.

¹⁰ Jovan Cvijić, “The Zone of Civilization of Balkan Peninsula”, Geographical Review, 5/6 (1918), s. 475-476.

¹¹ Apa Dictionary of Psychology, American Psychology Association, Washington 2015, 2. bs., s. 775.

¹² Nurettin Özgen, “Davranışsal Coğrafyada Temel Kavramlar”, Davranışsal Coğrafya, ed. Nurettin Özgen ve Seyit Çoşkun, PEGEM Akademi, Ankara 2020, s. 9.

¹³ Barry Maund, Perception, Routledge, New York 2003, s. 1.

¹⁴ Özgen, a.g.e., s. 10.

¹⁵ Hayati Doğanay, Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü, ed. Namık Tanfer Altaş, PEGEM Akademi, Ankara 2017, 2. bs., s. 21.

Metafor, Grekçe kökenli olup “metaherein” kelimesinden gelmektedir¹⁶. İki nesne veya kavramı birbirine bağlayan dilsel bir araç olan metafor, bir şey hakkında başka bir şey bakımından düşünmemizi ve konuşmamızı sağlayan, insanların bilişsel ve ifade kapasitesini güçlendiren bir mekanizmadır¹⁷. Metafor, *kişinin zihninin belli bir anlayış (kavrayış) biçiminden başka bir anlayış (kavrayış) biçimine hareket etmesini sağlayarak, o bireyin belli bir olguyu başka bir olgu olarak görmesine olanak tanır*¹⁸. Metaforların oluşumu kültüre ve kişiye göre değişiklik gösterebilir. Bu durum üzerinde dilsel farklılıklar, ekonomik, coğrafi, siyasi vb. gibi toplumun dünyayı algılama şeklini etkileyen faktörler etkili olmaktadır¹⁹. Bundan dolayı algılama kişisel bir süreç olduğu için metafor oluşturma şeklide bireysel bir durumdur. Yani birey çevresindeki olguyu kendi algıladığı şekilde metaforlara yansıtır. Böylece *insanların dış dünyada duyuşsal olarak aldıklarını kendi iç dünyalarında nasıl anlamlandırdıklarına, insanların bakış açılarına, kavramlara nasıl bir anlam yüklediklerine metaforlar aracılığı ile ulaşmak mümkün olacaktır*²⁰. Bir şeyin metafor olabilmesi için metaforun konusu, kaynağı ve metaforun kaynağından konusuna atfedilmesi düşünülen bir özelliğin olması gerekiyor²¹. Bu doğrultuda metaforun konusu ve kaynağı arasındaki bağı daha iyi çağrıştırmak için “gibi” kavramı, metaforun kaynağından konusuna atfedilen düşünce ise “çünkü” kavramı kullanılarak metafora mantıksal bir dayanak oluşturulur²².

¹⁶ Cennet Güneş, Rumeysa Tezcan, “Metafor Nedir, Ne Değildir?”, Metafor Eğitiminde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi, ed. Bahadır Kılcan, PEGEM Akademi, Ankara 2019, s. 1;

¹⁷ Carolyn O’Meara, Laura J. Speed, Lila San Rouque, Asifa Majid, “Perception Metaphors: A View From Diversity”, Perception Metaphors, edt. Laura J. Speed, Carolyn O’Meara, Lila San Roque, Asifa Majid, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2019, p. 1

¹⁸ Ahmet Saban, “Okula İlişkin Metaforlar”, Education Administration: Theory and Practise, sy. 55 (2008), s. 460.

¹⁹ Şeyma Özelmacı, Uğur Çakır, “Metaforlar ve Benzerleri İle İlgili Söylenenler”, Metafor Eğitiminde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi, ed. Bahadır Kılcan, PEGEM Akademi, Ankara 2019, s. 22.

²⁰ Fatoş Kayaardı, Recep Bozyiğit, “Ortaöğretim Öğrencilerinin “Afet ve Nüfus” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi”. International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), sy.45 (2022), s. 18.

²¹ Güneş, Tezcan, a.g.e., s. 4-5.

²² Saban, a.g.e., s. 463-464.

İlgili literatür incelendiği zaman alguların ölçülmesinde metaforların bir çok bilim dalında kullanıldığı görülmektedir. Bu bilim dallarından birisi de coğrafyadır. Bu çalışmalar özellikle eğitim alanında yoğunluk göstermektedir (Kayaardı, Bozyiğit, 2022; Alım, Şahin, Meral, 2018; Zeren, 2015; Ateş & Karatepe, 2013; Aydın, 2010; Aydın, 2011). Bunların yanı sıra belirli bir bölge üzerine alguların belirlendiği çalışmalar da bulunmaktadır (Özgen, 2020; Alım, 2009).

Araştırmanın Amacı ve Problemi

Bu çalışmanın amacı coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine olan algularını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu doğrultuda çalışmanın ana problem cümlesi şöyledir: *Coğrafya lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine olan alguları nelerdir?*

Ayrıca aşağıdaki alt problem cümlelerinin cevapları araştırılmıştır.

Coğrafya bölümü lisans öğrencileri Balkanlar üzerine kaç metafor oluşturmaktadır?

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine oluşturdukları metaforlar nelerdir?

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine oluşturdukları metaforlar kaç kategori altında toplanabilir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi yaklaşımlarından olan Fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılarak hazırlanmıştır. Fenomenoloji deseni farkında olduğumuz ama ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olmadığımız olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ya da durumlar gibi olgulara odaklanmamızı sağlamaktadır²³. Bu desende tek bir kavram ya da düşünce bildirilir ve araştırılacak olan fenomene vurgu yapılır²⁴. Bu çalışmada da “Balkanlar” kavramı fenomen olarak belirlenerek coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin bu kavrama olan algularını belirlemeyi amaçlamasından dolayı fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu amaçlı örnekleme yönteminin ölçüt örnekleme ve kolay ulaşılabılır durum örnekleme yöntemleri kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma 2020-2021 ve 2021-2022 Eğitim Öğretim yıllarında Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü’nde

²³ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, 11. bs., s. 69.

²⁴ Jhon W. Creswell, Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri, çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitapevi, Ankara 2020, 5. bs., s. 80.

öğrenim gören lisans öğrencilerinden oluşan 183 kişi ile yürütülmüştür. Ancak çalışma grubu içerisinde yer alan lisans öğrencilerinden 44’ü geçersiz metafor oluşturdıkları için çıkarılmışlardır. Çalışma grubunun cinsiyetlerine göre dağılışına bakıldığı zaman % 59’unu kız, % 41’ini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır (Tablo 1). Ayrıca sınıflarına göre değerlendirildikleri zaman ise % 22,2’si birinci sınıf, % 23’ü ikinci sınıf, % 30,9’u üçüncü sınıf ve % 23,7’si ise dördüncü sınıf öğrencileridir (Tablo 2).

Tablo 1: Çalışma Grubunun Cinsiyetlerine Göre Dağılışı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Kız	82	59
Erkek	57	41
Toplam	139	100

Tablo 2: Çalışma Grubunun Sınıflarına Göre Dağılışı.

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Birinci Sınıf	31	22,2
İkinci Sınıf	32	23
Üçüncü Sınıf	43	30,9
Dördüncü Sınıf	33	23,7
Toplam	139	100

Verilerin Toplanması

Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine olan algılarını belirlemek için veri toplama aracı olarak metaforlar ve bu algıları desteklemek için görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışma grubuna yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleriyle hazırlanan iki kısımdan oluşan görüşme formu verilmiştir. Bu formda metafor hakkında detaylı bilgi verildikten sonra ilk kısımda öğrencilerden cinsiyet ve sınıflarını belirtmeleri istenmiş, ikinci kısımda ise Balkanlar üzerine olan algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmak için “*Balkanlar.... gibidir. Çünkü....*” sorusunu tek bir metafora yoğunlaşarak Balkanların kendileri için ne ifade ettiğini yazmalarını istenmiştir. Ayrıca görüşme formu etik kuruluna sunulmuş ve uygunluk raporu alınmıştır.

Verilerin Analizi

Veri toplama süreci sonucunda 183 görüşme formu toplanmıştır. Ancak 44 görüşme formu şartları sağlamadığı için kapsam dışında bırakılmıştır. Geçerli sayılan 139 görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmişlerdir. İçerik analizi insan davranışı ve doğasını dolaylı yollarla belirlemeyi olanak sağlayan bir tekniktir²⁵. Bu doğrultuda verilerin analizinde şu adımlar izlenmiştir:

Adlandırma Aşaması: Bu aşamada çalışma grubunun oluşturduğu metaforlar alfabetik olarak sıralanarak geçici bir liste oluşturulmuştur. Metaforların net bir şekilde ifade edilip edilmediğine bakılmış ve geçersiz olan metaforlar kapsam dışında bırakılmıştır (*Örneğin; Avrupa'dan Ortadoğu'ya, Kafkaslara ve Asya'ya giden yollar da Balkanlar'dan geçer. Jeopolitik konumu çok iyidir. Siyasi manada bakıldığı zaman balkanlardaki devletlere gerek yardım yapılarak (ekonomik, askeri) büyük devletler o konum hakkında söz sahibi olmaya çalışmaktadırlar Metafor kısmına gelecek olursak bir yol ve yahut kavşak tarzı bir yerdir*). Ayrıca her bir görüşme formu CÖ:1, CÖ:2... şeklinde numaralandırılmıştır.

Tasnif Etme Aşaması: Bu aşamada öğrencilerin oluşturdukları metaforlar kaynağı, konusu, kaynak ve konusu arasındaki ilişki bakımından analiz edilerek ortak özelliklerine göre tasnif edilmişlerdir.

Kategori Geliştirme Aşaması: Bu aşamada ise metaforların tasnif edildikleri ortak özelliklerine göre kategoriler oluşturulmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan kategori sayısı 5'dir. Bunlar: *Coğrafi özelliklerine yönelik, Göç hareketlerine yönelik, Heterojen yapısına yönelik, Siyasi yapısı ve anlaşmazlıklara yönelik, Tarihine yönelik*.

Geçerlik ve Güvenirlik: Araştırmada güvenilirliği sağlamak için uzman incelemesine başvurulmuştur. Çünkü araştırmanın konusu hakkında genel bilgiye sahip ve nitel araştırma konusunda uzman tarafından incelenmesi çalışmaların güvenilirliğini artıran bir faktördür²⁶. Bu doğrultuda oluşturulan metaforların ve kategorilerin listesi bir alan uzmanına gönderilerek tasnif etmesi istenmiştir. Daha sonra ise Miles ve Huberman'ın güvenirlilik formülü (Güvenirlilik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı)) uygulanarak araştırmacılar ve uzman kişinin görüş birliği ve görüş ayrılığı dikkate alınarak hesaplama yapılmıştır. Bu işlem sonucunda araştırmacı ve uzman görüşlerinin en az % 90 uyum sağlaması

²⁵ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, PEGEM Akademi, Ankara 2018, s. 259.

²⁶ Yıldırım, Şimşek, a.g.e., s. 279.

gerekmektedir²⁷. Nitekim yapılan işlem sonucunda çalışmanın güvenilirliği % 91,4 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Coğrafya bölümü lisans öğrencileri tarafından toplam 115 metafor oluşturulmuştur. Bu metaforların kullanılma sıklığı (f) ve yüzdelerinin (%) ifade edildiği Tablo 3 incelendiği zaman en fazla oluşturulan metaforun *köprü* (7) olduğu görülmektedir. Bunu *gökkuşağı* (5) takip etmektedir. Bunları üçer defa kullanılan *deniz* ve *Türk toprağı* metaforları izlemektedir. Bunların yanı sıra *Anadolu*, *buz*, *karışık orman*, *Orta Doğu*, *Osmanlı*, *renk cümbüşü*, *tarih*, *üvey evlat*, *çok uluslu* ve *kültür yuvası* metaforları ise ikişer defa kullanılmışlardır. Ayrıca 101 metafor ise birer katılımcı tarafından oluşturulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Coğrafya Bölümü Lisans Öğrencilerinin Oluşturdukları Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)	Yüzde (%)	Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)	Yüzde (%)
Köprü	7	5	Karnaval	1	0,7
Gökkuşağı	5	3,6	Kendi halinde bir insan	1	0,7
Deniz	3	2,2	Kendi halinde bir dünya	1	0,7
Türk toprağı	3	2,2	Kıyıardı kuşağı	1	0,7
Anadolu	2	1,4	Klima	1	0,7
Buz	2	1,4	Kutup bölgesi	1	0,7
Karışık orman	2	1,4	Kültür birliği, gelenek ve görenek	1	0,7
Orta Doğu	2	1,4	Kültür çeşnisi	1	0,7
Osmanlı	2	1,4	Labrador ve Gulf Stream su akıntısı karşılaştırma noktası	1	0,7
Renk cümbüşü	2	1,4	Matruşka	1	0,7
Tarih	2	1,4	Melez bir insan	1	0,7
Üvey evlat	2	1,4	Memleket	1	0,7
Çok uluslu	2	1,4	Merkez	1	0,7
Kültür yuvası	2	1,4	Metropol bir şehir	1	0,7
Afrika	1	0,7	Meyve tabağı	1	0,7
Akarsu güzergâhı	1	0,7	Misafirperver	1	0,7
Akciğer	1	0,7	Mozaik	1	0,7
Annesi ölmüş çocuklar	1	0,7	Müştemilat	1	0,7
Antarktika	1	0,7	Müzik	1	0,7
Aşure	1	0,7	Nar	1	0,7

²⁷ Matthew B. Miles, A. Michael Huberman, Nitel Veri Analizi, çev. Sadegül Akbaba Altun, Ali Ersoy, PEGEM Akademi, Ankara 2019, 3. bs., s. 65.

Avrupa ve Anadolu'nun ortak mirası	1	0,7	Nereye gideceği belli olmayan kurşun	1	0,7
Avrupa'da Türk-İslam yurdu	1	0,7	Okyanus	1	0,7
Avrupa'ya açılan kapı	1	0,7	Okyanustaki bahıklar	1	0,7
Avrupa'nın uzun çocuğu	1	0,7	Osmanlı Devleti'nin ışığını, kültürünü ve milletini götürdüğü bir yer	1	0,7
Bahçe	1	0,7	Oyun alanı	1	0,7
Bakı	1	0,7	Saat	1	0,7
Bazı vatandaşlarımızın ardında bıraktığı durak	1	0,7	Saksısı sıkça değiştirilen sümbül	1	0,7
Bilinen ama gizemli bir mekân	1	0,7	Sanat atölyesi	1	0,7
Bir arada yaşayan fakat farklı bireylerden oluşan bir aile	1	0,7	Sarmaşıklar	1	0,7
Bir bütün olamayan parçalar	1	0,7	Sınıf	1	0,7
Birçok rengi barındıran resim	1	0,7	Sibirya	1	0,7
Bize yol gösterecek bir kitap	1	0,7	Soğuk	1	0,7
Bosna Hersek Mostar Köprüsü	1	0,7	Tanrıların meskenleri	1	0,7
Büyük kollara ayrılmış havza	1	0,7	Tarih kokan sayfalar	1	0,7
Çok değişken bir istatistik trendi	1	0,7	Tarihi bir koridor	1	0,7
Çok karmaşık bir yer	1	0,7	Tarihi miras	1	0,7
Delta	1	0,7	Turkuaz	1	0,7
Deney tahtası	1	0,7	Türkiye ile bağlantılı bölge	1	0,7
Dört mevsim	1	0,7	Türkiye ve Avrupa'nın ortasında kalan bir arkadaş kucaklayıcısı	1	0,7
Dünya mutfağı	1	0,7	Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı	1	0,7
Ebru sanatı	1	0,7	Türkiye'nin Avrupa'ya olan yolu	1	0,7
Etnisite	1	0,7	Türkiye'nin dostu ve doğal müttefiki	1	0,7
Evim	1	0,7	Türklerin Avrupa'daki kolu	1	0,7
Farklı kültürlerin birleşimi	1	0,7	Türlü yemeği	1	0,7
GDO'lu gıda	1	0,7	Ülkemiz ile olan bağlantısı	1	0,7

Geçiş bölgesi	1	0,7	Üniversite kampüsü	1	0,7
Gözyaşındaki tebeşüm	1	0,7	Üniversiteler	1	0,7
Gurbetçilerin evi	1	0,7	Üniversiteye gelen erasmus öğrencileri	1	0,7
Güneş	1	0,7	Velinimet	1	0,7
Güvercin	1	0,7	Yağmur damlaları	1	0,7
Hâlâ ana vatanımız	1	0,7	Yapboz	1	0,7
Hasret	1	0,7	Yemyeşil cennet	1	0,7
Heterojen	1	0,7	Yeni bir dünya	1	0,7
Hiç dinmeyen şiddetli bir yağmur	1	0,7	Yuvamız	1	0,7
İç içe girmiş uluslar mozaiği	1	0,7	Yüce dağlar	1	0,7
İkinci bir Türkiye	1	0,7	Zincir	1	0,7
Karışık bir yarımada	1	0,7	Zorluklar görmüş geçirmiş sonunda çevresindeki birçok kişiyi kaybetmiş kültürel tecrübesi yüksek köyün yaşlısı	1	0,7
Karışık yapıda bir bahçe	1	0,7			

Katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlar ortak özelliklerine göre 5 kategori altında toplanmıştır (Tablo 4). Metaforların % 41,9'unu kapsayan *Heterojen yapısına yönelik* kategorisi en fazla metaforun yer aldığı kategoridir. Bunu % 23,1 oranı ile *Tarihine yönelik* kategorisi takip etmektedir. *Göç hareketlerine yönelik* kategorisi ise en az metaforun bulunduğu kategoridir. Nitekim metaforların % 5,1'i bu kategori altında toplanmıştır. Ayrıca metaforların % 17,1'i *Coğrafi özelliklerine yönelik* ve % 12,6'sı ise *Siyasi yapısı ve anlaşmazlıklara yönelik* kategorileri altında toplanmıştır (Tablo 4).

Coğrafya bölümü öğrencileri tarafından birçok kez tekrarlanarak oluşturulan *Orta Doğu* ve *çok uluslu* metaforlarının aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere gerekçeleri incelendiğinde farklı kategorileri kapsadığı belirlenmiştir. Bundan dolayı Tablo 4'deki metafor sayıları toplandığı zaman 117 çıkmaktadır.

Örnek:

Balkanlar Orta Doğu gibidir. Çünkü Avrupa'ya açılan kapıdır (CÖ: 90). Balkanların coğrafi konumuna atıfta bulunduğu için Coğrafi özelliklerine yönelik kategorisine dâhil edilirken,

Balkanlar Orta Doğu gibidir. Çünkü orası da geçmişten beri farklı milletler tarafından işgal edilip yönetilmiştir. Balkanlar da farklı milletler, farklı etnikler tarafından kurulmuştur. Orta Doğu'dan tek farkı sömürülmemiştir. Etnik bir yaşam kurulmuştur (CÖ: 91). Bu metaforun

gerekçesinde ise Balkanların tarihine atıfta bulunulduğu için Tarihine yönelik kategorisine dâhil edilmiştir.

Tablo 4: Kategoriler ve Metafor Sayıları.

Kategori Adı	Metafor Sayısı	Yüzde (%)
Heterojen Yapısına Yönelik	49	41,9
Tarihine Yönelik	27	23,1
Coğrafi Özelliklerine Yönelik	20	17,1
Siyasi Yapısı ve Anlaşmazlıklara Yönelik	15	12,6
Göç Hareketlerine Yönelik	6	5,1

Heterojen yapısına yönelik kategorisi altında Balkanların etno-kültürel zenginliğine yönelik oluşturulan metaforlar yer almaktadır. Bu doğrultuda *gökkuşağı* (5) ve *deniz* (3) metaforları katılımcılar tarafından en fazla oluşturulan metaforlardır. Bunları ikişer defa kullanılan *Anadolu*, *karışık orman*, *renk cümbüşü* ve *kültür yuvası* metaforları takip etmektedir. Ayrıca 43 metafor ise birer katılımcı tarafından kullanılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Heterojen Yapısına Yönelik Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)	Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)
Gökkuşağı	5	Kıyıardı kuşağı	1
Deniz	3	Kültür birliği, gelenek ve görenek	1
Anadolu	2	Kültür çeşnisi	1
Karışık orman	2	Melez bir insan	1
Renk cümbüşü	2	Metropol bir şehir	1
Kültür yuvası	2	Meyve tabağı	1
Antarktika	1	Mozaik	1
Aşure	1	Müzik	1
Bahçe	1	Nar	1
Bir arada yaşayan fakat farklı bireylerden oluşan bir aile	1	Okyanus	1
Birçok rengi barındıran resim	1	Okyanustaki balıklar	1
Çok değişken bir istatistik trendi	1	Sanat atölyesi	1
Çok karmaşık bir yer	1	Sarmaşıklar	1
Çok uluslu	1	Sınıf	1
Dört mevsim	1	Türkiye ve Avrupa'nın ortasında kalan bir arkadaş kucaklayıcısı	1

Dünya mutfağı	1	Türlü yemeği	1
Ebru sanatı	1	Üniversite kampüsü	1
Etnisite	1	Üniversiteler	1
Farklı kültürlerin birleşimi	1	Üniversiteye gelen erasmus öğrencileri	1
Güneş	1	Velinimet	1
Güvercin	1	Yapboz	1
Heterojen	1	Yeni bir dünya	1
Karışık bir yarımada	1	Yüce dağlar	1
Karnaval	1	Zincir	1
Kendi halinde bir dünya	1		

Heterojen yapısına yönelik kategorisine dâhil edilen metaforlara örnekler:

“Balkanlar Anadolu gibidir. Çünkü Anadolu toprakları nasıl çok uluslu bir yapıya ev sahipliği yapmışsa Balkanlar da aynı şekilde birden çok ulusa ev, barınak olmuştur (CÖ:4).”

“Balkanlar deniz gibidir. Çünkü farklı kültürlerden, farklı dinlerden insanlara ev sahipliği yapmakta ve bu yönüyle bir denizin içindeki canlılara yaşam alanı sağlamasına benzemektedir (CÖ:28).”

“Balkanlar ebru sanatı gibidir. Çünkü farklı kültürlerin ve coğrafi özelliklere sahip ülkelerin sentezlendiği bir yarımadadır. İç içe geçtiği bir bölgedir (CÖ:33).”

“Balkanlar gökkuşağı gibidir. Çeşitli milletten, kültürden, dinden insanlar birlik içerisinde yaşıyor ve bunlar bir araya gelince gökkuşağı gibi renkli ve güzel birliktelik oluşturuyor (CÖ:39).”

“Balkanlar karnaval gibidir. Çünkü farklı etnik gruplardan insanlar yaşamaktadır. Bu da dillere, dinlere, mimari yapıya, şehrin peyzajına ve insanların giyim kuşamına kadar bu farklılık yansımaktadır. Dolayısıyla farklı milletlere mensup bu insanlar bende heterojen bir yapı oluşturmakta ve bu da insanların giyim kuşamından yemeklerine kadar hayatlarına yansımakta, içerisinde de kültürel farklılıkları barındırmaktadır ve zenginlik katmaktadır (CÖ:58).”

“Balkanlar nar gibidir. Çünkü dışarıdan bir bütün ama içine girdiğinizde çok farklı toplulukların, insanların olduğunu görürsünüz (CÖ: 86).”

*Tarihine yönelik kategorisi en fazla metaforun dâhil edildiği ikinci kategoridir (Tablo 4). Nitekim çalışma grubundan 31 katılımcı, Balkanları geçmişine ve Türk hâkimiyetlerine yönelik algıladıklarını belirten metaforlar oluşturmuşlardır. Bu kategoride yer alan 27 metafor içerisinde 3 defa tekrarlanan *Türk toprağı* ile 2 defa tekrarlanan *Osmanlı ve tarih* metaforları en fazla üretilen metafor olmuşlardır. Ayrıca 24 metafor ise birer kez tekrarlanmıştır (Tablo 6).*

Tablo 6: Tarihine Yönelik Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)	Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)
Türk toprağı	3	Matruşka	1
Osmanlı	2	Memleket	1
Tarih	2	Orta Doğu	1
Annesi ölmüş çocuklar	1	Osmanlı Devleti'nin ışığını, kültürünü ve milletini götürdüğü bir yer gibi	1
Avrupa ve Anadolu'nun ortak mirası	1	Tarih kokan sayfalar	1
Avrupa'da Türk-İslam yurdu	1	Tarihi bir koridor	1
Bilinen ama gizemli bir mekân	1	Tarihi miras	1
Bize yol gösterecek bir kitap	1	Türkiye ile bağlantılı bölge	1
Gözyaşındaki tebessüm	1	Türkiye'nin dostu ve doğal müttefiki	1
Hala ana vatanımız	1	Türklerin Avrupa'daki kolu	1
Hasret	1	Ülkemiz ile olan bağlantısı	1
Hiç dinmeyen şiddetli bir yağmur	1	Yuvamız	1
İkinci bir Türkiye	1	Zorluklar görmüş geçirmiş sonunda çevresindeki birçok kişiyi kaybetmiş kültürel tecrübesi yüksek köyün yaşlısı	1
Labrador ve Gulf Stream su akıntısı karşılaşma noktası	1		

Tarihine yönelik kategorisinde yer alan metaforlara örnekler:

“Balkanlar gözyaşındaki tebessüm gibidir. Çünkü 16'sında bir Sırp askeri öldürülen, 17'sinde atalarının Mostarı'nı ilk olarak bombalattırılan, 18'inde Hırvatlara esir düşürülen, 19'unda öz vatanında yabancı ilan edilen, ancak 20'sinde ana dilini duymaya ve konuşmaya çalışsan bir çocuğun çocuklarıyız biz... Yıllar sonra insan aklının idrak edemediği sınırların ve namluların ayırdığı diller, dinler, insanlar ve kültürler olmuşuz. Ancak internette halam ve amcamlarla konuşamadıkları dilimizle anlayamadığımız için gözlerimizden inen yaş ile çaresizliğin verdiği tebessümün adıdır Balkanlar... (CÖ:44).”

“Balkanlar matruşka gibidir. Çünkü Balkanlar derine doğru indiğimizde yani tarihine girdiğimizde farklı farklı tarihler çıkıyor. Her tarihine baktığımızda altında başka tarihte farklı medeniyet farklı imparatorluklar

karşımıza çıkıyor. Onun için Balkanları matruşkaya benzetiyorum. Balkanlar çeşitli medeniyet ve imparatorluğun konumudur aynı Anadolu gibi (CÖ:76).”

“Balkanlar Osmanlı gibidir. Çünkü Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca Balkanlara hâkim olmuş ve hüküm sürmüştür (CÖ:93).”

“Balkanlar tarihi bir koridor gibidir. Çünkü bu koridorda yürürken tarihin sayfalarında yürür gibi olursunuz. Birçok devlete ev sahipliği yapmış, birçok kültürü bir arada barındırmıştır. Bazen savaşlara bazen de göçlere sahip olmuştur. Balkanlarda yürürken tarih kitabının sayfalarını çevirir gibi olursunuz. Her sayfada başka bir hikâyeye vardır (CÖ:110).”

“Balkanlar yönetimi şuan Türklerde olmasa bile halâ Türk toprağı gibidir. Çünkü Türklerin ya da diğer bir deyişle eski Osmanlı Devleti'nin izlerini taşır (CÖ:113).”

Çalışma grubu içerisinde 27 katılımcının oluşturduğu metaforların gerekçeleri doğrultusunda 20 metafor, *Coğrafi özelliklerine yönelik* kategorisi altında toplanmıştır (Tablo 4). Bu kategoride Balkanların coğrafi konumu ve doğal coğrafi unsurlarını kapsayan metaforlar yer almaktadır. Burada 7 kez tekrarlanan *köprü* ve 2 kez tekrarlanan *buz* metaforları en fazla üretilen metaforlar olmuşlardır. Birer kez tekrarlanan metaforların sayısı ise 18'dir (Tablo 7).

Tablo 7: Coğrafi Özelliklerine Yönelik Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)	Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)
Köprü	7	Kutup bölgesi	1
Buz	2	Merkez	1
Akarsu güzergâhı	1	Orta Doğu	1
Akciğer	1	Sibiryaya	1
Avrupa'ya açılan kapı	1	Soğuk	1
Avrupa'nın uzun çocuğu	1	Tanırların meskenleri	1
Bakı	1	Turkuaz	1
Büyük kollara ayrılmış havza	1	Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı	1
Geçiş bölgesi	1	Türkiye'nin Avrupa'ya olan yolu	1
Klima	1	Yemyeşil cennet gibi	1

Coğrafi özelliklerine yönelik kategorisinde yer alan metaforlara örnekler: *“Balkanlar buz gibidir. Çünkü iç kesimleri ve dağlık yerlerinde soğuk ve*

sert karasal iklim söz konusudur. Aklıma gelen şey balkanlardan gelen soğuk hava dalgası (CÖ:19).”

“Balkanlar büyük kollara ayrılmış havza gibidir. Çünkü içerisinde bolca akarsu vardır (CÖ:21).”

“Balkanlar köprü gibidir. Çünkü Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki bağlantı oluşturur. Anadolu ile Avrupa arasında köprü vazifesi görür (CÖ:63).”

“Balkanlar kutup bölgesi gibidir. Çünkü soğuk havalarda balkanlardan gelen soğuk hava dalgası bunu çağrıştırır (CÖ:70).”

“Balkanlar Türkiye ’nin Avrupa ’ya açılan kapısı gibidir. Çünkü gerek fiziki gerek siyasi yönden Türkiye ve Avrupa arasında bir köprü görevi bu coğrafya farklı milletler arasındaki kültür, ticaret, seyahat gibi konularda etkileşimi sağlamakta bir rol üstlenmektedir (CÖ:118).”

Siyasi yapısı ve anlaşmazlıklara yönelik kategorisi, Coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin ürettikleri metaforların ortak özellikleri doğrultusunda oluşturulan bir diğer kategoridir. Bu kategoride 16 katılımcı tarafından üretilen 15 metafor, yer almaktadır (Tablo 4). Bunlar içerisinde iüvey evlat 2 kez tekrarlanarak en fazla üretilen metafor olmuştur. Diğer 14 metafor ise birer kez kullanılmışlardır (Tablo 8).

Tablo 8: Siyasi Yapısı ve Anlaşmazlıklara Yönelik Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)
Üvey evlat	2
Afrika	1
Bir bütün olamayan parçalar	1
Bosna Hersek Mostar Köprüsü	1
Deney tahtası	1
GDO'lu gıda	1
İç içe girmiş uluslar mozaïği	1
Kendi halinde bir insan	1
Misafirperver	1
Müştemilat	1
Nereye gideceği belli olmayan kurşun	1
Oyun alanı	1
Saat	1
Saksısı sıkça değiştirilen sümbül	1
Yağmur damlaları	1

Siyasi yapısı ve anlaşmazlıklara yönelik kategorisinde yer alan metaforlara örnekler:

“Balkanlar bir bütün olamayan parçalar gibidir. Çünkü sürekli bir iç savaş halinde olmaları ve farklı etnik yapıda olmaları bölünmelerini hızlandıran bir etken olmuştur (CÖ:16).”

“Balkanlar deney tahtası gibidir. Çünkü Balkanlar jeopolitik olarak önemli bir bölgedir. Büyük devletlerin (Rusya, Amerika, İngiltere...) bu bölgeye farklı amaçlarla nüfuz etme çabası geçmişte olduğu kadar şimdide devam etmektedir. Çoğu ülke Soğuk Savaş'ın etkisiyle açık bir şekilde harekette bulunamadığından jeopolitik olarak önemli yerlerde kendi çıkarları için hamleler yapmaktadır. Balkanlarda bu bölgelerin en önemlilerinden biridir. Bu yüzden deney tahtası gibidir (CÖ:27).”

“(Bir Balkan göçmeni olarak) Balkanlar GDO'lu gıda gibidir. Çünkü Yugoslavya bölündükten sonra Avrupa ülkeleri Balkan ülkelerini kendilerine benzetme, kültürlerinden ayırma, özlerinden ayırmak gibi politikalar gütmüş bir bölgedir (CÖ: 37).”

“Balkanlar oyun alanı gibidir. Çünkü burada kendi kendine oynayanda, başkasıyla oyuncak için kavga edende, dostça davranan da ülkeler bulunmaktadır. Ama tabi bazen büyük bir abi gelir ve başka değişik oyunlar oynatır. Bu bazen kavgayla biter bazen de geri teper (CÖ:95).”

“Balkanlar üvey evlat gibidir: Çünkü Avrupa'dır ama Avrupa'nın güçlülerine göre tam da Avrupa değildir. Batı Avrupa tarafından hep bir yük olarak görülüyormuş havası vardır. Sanki istemiyorlarmış daha alt sınıf olarak görüyorlarmış gibi. Doğulularsa kendilerine benzetir ama işte Avrupalıdır sonuçta. Yani bir taraf için Avrupa, bir taraf içinse "maalesef Avrupa" durumundadır (CÖ:128).”

Katılımcıların ürettikleri metaforların ortak özellikleri doğrultusunda oluşturan bir diğer kategori de Göç hareketlerine yönelik kategorisidir. Bu kategori altında 6 metafor yer almaktadır. Bundan dolayı en az metaforla ilişkilendirilen kategoridir (Tablo 4). Ayrıca bu kategoride bulunan metaforlar birer kez tekrarlanmışlardır (Tablo 9).

Tablo 9: Göç Hareketlerine Yönelik Metaforlar.

Metafor	Kullanılma Sıklığı (f)
Bazı vatandaşlarımızın ardında bıraktığı durak	1
Çok uluslu bir yer	1
Delta	1
Evim	1
Gurbetçilerin evi	1
Karışık yapıda bir bahçe	1

Göç hareketlerine yönelik kategorisinde yer alan metaforlara örnekler:

“Balkanlar evim gibidir. Çünkü 1989 yılında Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türklerinin bir parçası. Kardeşim ve benim dışında bütün ailem Balkanlarda doğdu ve hayatlarının bir kısmını orada geçirdiler. Onların da Bulgaristan’la ilgili en büyük özlemi doğal çevre, nem oranı, Türkiye’ye nazaran az olan havası ve yaptıkları tarımdan aldıkları hasatın lezzeti gibi daha birçok özlem faktörü mevcut (CÖ:35).”

“Balkanlar karışık yapıda bir bahçe gibidir. Çünkü tarih boyunca imparatorluklar tarafından denetim altına alınmış olup özellikle Osmanlı Devleti Anadolu’dan birçok Türk ve Müslüman milletleri Balkanlara iskân ettirmiştir ve bu bölgede kozmopolit toplum yapıları gelişmiştir (CÖ:57).”

“Balkanlar bazı vatandaşlarımızın ardında bıraktığı durak gibidir. Çünkü toplumumuzda Balkanlardan göç edip veya göç etmek zorunda kalıp Türkiye’ye gelen bir sürü vatandaşımız var. Onlarında bir zamanlar geçtikleri durak gibi adlandırabiliriz. Balkanlardaki iç durumlardan kurtulmak isteyen aynı zamanda memleket hasreti çeken vatandaşlarımızın başlangıç noktasıdır (CÖ:130).

Tartışma ve Sonuç

Balkanlar yalnızca Türkiye’nin Trakya topraklarını barındıran ve ülkemizin Avrupa’ya açılan kapısı değil aynı zamanda tarihi ve kültürel bağlarımızın olduğu bir yarımadadır. Bu yakınlık, coğrafyadan politikaya ya da mahalledeki komşularımıza kadar hayatımızın birçok yerinde farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu çeşitlilik Balkanlar hakkında farklı zihinsel algıların oluşmasına neden olmuştur. Buna dayanarak bu araştırmada belli bir grup için Balkanların ne ifade ettiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlar üzerine olan algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümü lisans öğrencilerine *Balkanlar... gibidir. Çünkü...* sorusu yöneltilmiştir. Bu süreç sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda çalışma grubunun birden fazla farklı kategoride Balkanları algıladıkları belirlenmiştir.

Coğrafya bölümü lisans öğrencileri toplamda Balkanlara yönelik 115 metafor oluşturmuşlardır. Bu metaforlar içerisinde Balkanların etno-kültürel zenginliğini vurgulayan *gökkuşuğu* (5), *Anadolu* (2), *deniz* (3), *karışık orman* (2), *renk cümbüşü* (2), *kültür yuvası* (2); tarihi geçmişini vurgulayan *Türk toprağı* (3), *Osmanlı* (2) ve *tarih* (2); coğrafi özelliklerini yansıtan *köprü* (7) ve *buz* (2); siyasal yapısını vurgulayan *üvey evlat* (2) metaforları en fazla oluşturulan metaforlardır. Bunların yanı sıra Balkanların hem heterojen yapısını hem de göçlerde hedef nokta olduğunu vurgulayan *çok uluslu* (2); yine Balkanların hem coğrafi özelliğini hem de tarihini vurgulayan *Orta Doğu* (2) metaforları da farklı kategorilerde

bulunarak en fazla tekrarlanan metaforlar arasında yer almışlardır. Ayrıca 101 metafor ise birer katılımcı tarafından oluşturulmuştur.

Bu metaforlar, gerekçeleri incelendiği zaman *heterojen yapısına yönelik, tarihine yönelik, coğrafi özelliklerine yönelik, siyasi yapısı ve anlaşmazlıklara yönelik* ve *göç hareketlerine yönelik* olmak üzere 5 farklı kategori altında toplanmışlardır. Balkanların çok uluslu ve kültürel bir yapıya sahip olma özelliği çalışma grubunun da zihninde en fazla yer edinen durum olmuştur. Bu durumu yansıtan 49 metafor (% 41,9) *heterojen yapısına yönelik* kategorisini oluşturmuştur. *Tarihine yönelik* kategorisi coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin Balkanlara yönelik en fazla zihinsel imge oluşturdukları ikinci kategoridir. Bu kategori altında 27 (%23,1) metafor yer almıştır. Bu metaforların gerekçeleri incelendiği zaman Balkanlardaki eski Türk hakimiyetlerine yönelik olduğu görülmüştür. Katılımcıların algılarını belirleyen bir diğer unsurda Balkanların coğrafi özellikleri olmuştur. Nitekim 20 metafor ortak gerekçeleri doğrultusunda *Coğrafi özelliklerine yönelik* kategorisini oluşturmuştur. Bu kategori altında özellikle Balkanların coğrafi konumu, katılımcıların zihninde en fazla yer edinen unsur olmuştur. Toplam metaforlar içerisinde en fazla oluşturulan *köprü* metaforu da bu kategori altında yer almaktadır. Yine Balkanlardan gelen soğuk hava dalgası katılımcıların zihninde yer edinerek 5 metafor bu durumu yansıtmıştır. Ayrıca yarımadanın doğal coğrafi unsurlarını vurgulayan metaforlara da yer verilmiştir. Balkan ülkelerinin başka devletler tarafından yönlendirilmeye çalışılması ya da kendi aralarındaki çatışma ve anlaşmazlıklarını vurgulayan 15 metafor ise *Siyasi yapısı ve anlaşmazlıklarına yönelik* kategorisi altında toplanmıştır. Balkanlar yaklaşık 112 yıl boyunca Türkiye’ye yönelik göçlerin yaşandığı bir yer olmuştur. Bu göçlerin Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınmasında olumlu etkileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin zihinsel imgelerinde yakın tarihimizi etkileyen bu durumun çok az yer edindiği belirlenmiştir. Nitekim sadece 6 metafor göç hareketlerini vurgulamış ve *Göç hareketlerine yönelik* kategorisi altında birleştirilmiştir. Bunlar içerisinde ise sadece 3 tanesi Balkanlar kaynaklı göçleri vurgulamaktadır.

Pleić vd. (2021) tarafından yapılan “In Search of Spatial Perceptions: The Balkans As A Vernacular Region” başlıklı çalışmada Zagreb Üniversitesi (Hırvatistan) ve Maribo Üniversitesi (Slovenya) coğrafya bölümü öğrencilerine Balkanlar teriminin neyi temsil ettiği sorulmuştur. Verilen cevaplar ile bu çalışmada elde edilen sonuçların birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. Nitekim bahsi geçen çalışmada da coğrafya bölümü öğrencileri Balkanları kültürel, tarihi-politik ve coğrafi bir terim olarak

vurgulamışlardır. Yine Balkanları birbirine bağlayan unsurlar nelerdir sorusuna coğrafi olarak konumu, deniz, benzer coğrafi karakterleri; tarihi-politik bağlayıcı unsurlar olarak eski Osmanlı varlığı, ortak devlet kreasyonları, ortak tarih, az gelişmişlik, gerilim ve çatışma; kültürel unsur olarak ise din, dil, zihniyet, müzik, kültürel miras, yaşam biçimi cevaplarını vermişlerdir.

Kişilerin dünyaya bakış açıları, kültürel farklılıkları veya yaşadığı olaylar oluşturdukları metaforlara da yansımaktadır. Bir kişinin yaşadığı bir olaya karşı olan algısı, o olayı yaşamayan birisine göre farklıdır²⁸. Bu durum coğrafya bölümü lisans öğrencilerinin oluşturdukları metaforlarda da gözlemlenmiştir. Nitekim yukarıdaki örnekler içerisinde yer alan CÖ:35 ve CÖ:44 katılımcıları oluşturdukları metaforlarda Balkan göçmeni olduklarını belirtmişler ve diğer metaforlara göre Balkanlar terimine daha duygusal boyutta yaklaşmışlardır.

Yukarıda bahsedilenlerin yanı sıra Balkanlar sadece geçmişte Türk toprağı değil günümüzde de Türk nüfusun ve kültürünün yaşadığı bir bölgedir. Ancak Balkan ülkelerinin bir bölümü ve yine bu bölgeye dair politikalar üreten bazı devletlerin yıllardır sürdürdükleri uygulamalar Balkanlardaki Türk izlerinin ortadan kalkmasını amaçlamaktadır. Katılımcı grubun oluşturduğu metaforlar incelendiği zaman günümüz şartlarını vurgulayan metaforların az sayıda olduğu görülmüştür. Bundan dolayı Balkanlardaki Türk varlığına dair bilinci artıracak çalışmaların yapılması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Kaynakça

- ALIM Mete, “Coğrafya Eğitimi Öğrencilerinin Türk Dünyası Algıları (Atatürk Üniversitesi Örneği)”, Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi, 6/2 (2009), ss. 574-586.
- ALIM Mete, ŞAHİN İbrahim Fevzi, MERAL Elif, “Coğrafya Öğretmen Adaylarının (Pedagojik Formasyon) Öğretmen Kavramına İlişkin Algıları”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22/2 (2018), ss. 1113-1127.
- APA Dictionary of Psychology, American Psychology Association, Washington 2015.
- ATEŞ Murat, KARATEPE Akif, “Üniversite Öğrencilerinin “Küresel İsmma” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi”, Marmara Coğrafya, sy. 27 (2013), ss. 221-241.
- AYDIN Fatih, “Ortaöğretim Öğrencilerinin Coğrafya Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar”. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10/3 (2010), ss. 1293-1322.
- AYDIN Fatih, “Üniversite Öğrencilerinin “Çevre” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları”, Doğu Coğrafya Dergisi, 16/26 (2011), ss. 25-44.

²⁸ Özelmacı, Çakır, a.g.e., s. 23.

Eşim, İ. & Zaman, S. (2022). Coğrafya Bölümü Lisans Öğrencilerinin “Balkanlar” Üzerine Olan Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi. ANKARAD, 3(5), 135-159.

BÜYÜKÖZTÜRK Şener, KILIÇ ÇAKMAK Ebru, AKGÜN Özcan Erkan, KARADENİZ Şirin, DEMİREL Funda, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, PEGEM Akademi, Ankara 2018.

CRESWELL Jhon W, Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri, çev. Mesut Büttün, Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitapevi, Ankara 2020.

CVJIĆ Jovan, “The Zone of Civilization of Balkan Peninsula”, Geographical Review, 5/6 (1918), pp. 470-482. <https://doi.org/10.2307/207806>.

DOĞANAY Hayati, Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü, ed. Namık Tanfer Altaş, PEGEM Akademi, Ankara 2017.

GÜNEŞ Cennet, TEZCAN Rumeysa, “Metafor Nedir, Ne Değildir?”, Metafor Eğitiminde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi, ed. Bahadır Kılcan, PEGEM Akademi, Ankara 2019, ss. 1-15.

İNALCIK Halil, “Türkler ve Balkanlar”, BAL-TAM Türklük Bilgisi, sy. 3 (2005), ss. 20-44.

KAYAARDI Fatoş, BOZYİĞİT Recep, “Ortaöğretim Öğrencilerinin “Afet ve Nüfus” Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi”. International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), sy.45 (2022), ss. 16-35. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1016571>.

MAUND Barry, Perception, Routledge, New York 2003.

MILES B. Matthew, HUBERMAN A. Michael, Nitel Veri Analizi, çev. Sadegül Akbaba Altun, Ali Ersoy, Pegem Akademi, Ankara 2019.

O’MEARA Carolyn, SPEED Laura J., ROUQUE Lila San, MAJID Asifa, “Perception Metaphors: A View From Diversity”, Perception Metaphors , ed. Laura J. Speed, Carolyn O’Meara, Lila San Roque, Asifa Majid, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2019, pp. 1-17.

ÖZELMACI Şeyma, ÇAKIR Uğur, “Metaforlar ve Benzerleri İle İlgili Söylenenler”, Metafor Eğitiminde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi, ed. Bahadır Kılcan, PEGEM Akademi, Ankara 2019, ss. 17-34.

ÖZEY Ramazan, Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası, PEGEM Akademi, Ankara 2017.

ÖZGEN Nurettin, “Davranışsal Coğrafyada Temel Kavramlar”, Davranışsal Coğrafya, ed. Nurettin Özgen ve Seyit Çoşkun, PEGEM Akademi, Ankara 2020, ss. 1-51.

ÖZGEN Nurettin, “Ortadoğu Kavramına İlişkin Zihinsel Tasarımlar”, International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), sy. 41 (2020), ss. 36-58. <https://doi.org/10.32003/igge.653501>.

PLEIĆ Tvrtko , GLASNOIĆ Vedran, PRELOGOVIĆ Vedran, KAUFMANN Petra Radeljak, “In Search of Spatial Perceptions: The Balkans as a Vernacular Region”, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 112/3 (2020), pp. 304-318. <https://doi.org/10.1111/tesg.12470>.

RIZOVA Polly S. “Balkanization”, The Blackwell Encyclopedia of Sociology, ed. George Ritzer, Blackwell Publishing, Oxford 2007, pp. 239-240.

SABAN Ahmet, “Okula İlişkin Metaforlar”, Education Administration: Theory and Practise, sy. 55 (2008), ss. 459-496.

TDK, (2022). <https://sozluk.gov.tr/>.

Eşim, İ. & Zaman, S. (2022). Coğrafya Bölümü Lisans Öğrencilerinin “Balkanlar” Üzerine Olan Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi. ANKARAD, 3(5), 135-159.

TODOROVA Maria, Balkanlar’ı Tahayyül Etmek, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

YILDIRIM Ali, ŞİMŞEK Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

YİĞİT Ali, “Balkan Yarımadası’nın Beşeri Coğrafya Özellikleri ve Türk ve/veya Müslüman Nüfus Varlığı”, Yeni Türkiye, sy. 66 (2015), ss. 943-971.

ZEREN Merve Görkem, “Üniversite Öğrencilerinin Gözü İle Coğrafya Eğitimsi: Bir Olgubilim Araştırması”. Doğu Coğrafya Dergisi, 20/33 (2015), ss.189-208.
<https://doi.org/10.17295/dcd.56391>.

Araştırma Makalesi

ERKEN MODERN DÖNEMDE BİR YETKİ ALANI OLARAK EDİRNE BOSTANCIBAŞILIĞI: “KIRKAYAK” EDİRNE BOSTANCIBAŞISI*

Hülya TAŞ**

Öz: Osmanlı Devleti, bilindiği üzere yönetim anlayışı gereği taşrada klasik tarzda bey ve kadı denetiminde sancak ve kazalardan oluşan bir örgütlenme oluşturmuştur. Modern dönem öncesi Osmanlı taşra yönetimi ve mekân organizasyonu bağlamında Edirne üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar incelendiğinde Edirne ile ilgili bir kavram karmaşasının varlığı dikkatleri çekmektedir. Bilinen mevcut bilgi; Edirne'nin fetihle birlikte payitaht ve Rumeli eyaletinin merkezi olduğu, İstanbul'un fethinden sonra bile siyasi ve idari önemini koruduğu, teşkilatlanma açısından da Çirmen sancağına bağlandığıdır. Bu noktada Çirmen sancağına bağlı olduğu dile getirilen Edirne'nin yönetiminde ya doğrudan Çirmen sancakbeyi/sancak mutasarrıfının ya da onun vekili olan mütesellimin etkin olması beklenirken, öne çıkan görevlinin neden Edirne Bostancıbaşısı olduğu; bunun Türk idare tarihi ve Osmanlı mekân örgütlenmesi açısından ne ifade ettiği sorgulanmamıştır. Bu nedenle makalenin odak noktasına; 1580'lerden 1826'da Edirne Bostancı Ocağı'nın kaldırılışına kadar geçen süreçte, Edirne Bostancıbaşılığının nasıl bir yetki alanı olduğu sorusu oturtulmuştur. Bu bağlamda Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki anlatısının, arşiv belgelerindeki izdüşümleri üzerinden Edirne Bostancıbaşısının nasıl bir yönetici profili çizdiğini ortaya koymak, makalenin hedeflerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Yetki Alanı, Osmanlı İdare Tarihi, Osmanlı Mekân Organizasyonu, Edirne, Edirne Bostancıbaşılığı

* Bu makale; 12-14 Ekim 2018 tarihinde Edirne'de düzenlenen *Uluslararası Edirne Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*'na sunulan, yayımlanmamış “Bir Yetki Alanı Olarak Edirne Bostancıbaşılığı” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü; e-mail: htas@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8667-7666

THE OFFICE OF “THE COMMANDER OF GARDENERS” OF EDİRNE AS AN EARLY-MODERN SPHERE OF AUTHORITY: “KIRKAYAK” (CENTIPEDE) THE COMMANDER OF GARDENERS OF EDİRNE

Abstract: The Ottoman State is known to have administered the provinces according to the classical province-*kadiship* (*sancak-kaza*) organization under the authority of *bey* and *kadi*. Looking into major studies on Edirne in the context of late Medieval Ottoman provincial administration and spatial organization, one notices a confusion as per related concepts. According to established knowledge; Edirne became the capital and the center of the province of Rumelia, maintained its political and administrative significance even after the conquest of Istanbul, and was under the administrative rule of the Çirmen *sancak*. Nevertheless, the fact that Edirne was administered by the commander of gardeners (Edirne Bostancıbaşı) instead of the provincial governor of Çirmen (*sancakbeyi/mutasarrıf*) or his deputy governor (*mütesellim*) was never questioned from the perspective of Ottoman administrative history and spatial organization. For this reason, this article focuses on the nature of the sphere of authority of Edirne Gardeners Corps (Bostancı Ocağı) between the 1580’s until the abolishing of the office in 1826. In this context, the article portrays the profile of the Edirne Commander of Gardeners as an administrator, based on Evliya Çelebi’s travel narrative cross-read with relevant archival documents.

Key Words: Sphere of Authority, Ottoman Administrative History, Ottoman Spatial Organization, Edirne, Edirne Commander of Gardeners

Extended Abstract: Roads and road networks that are significant aspects of spatial organization have acted as agents on the fates of cities and small towns situated within their networks from various respects. In this context, the Ottoman State tried to integrate distant spaces, people who resided on them, and their administrators using the road network established on “protected lands” *memalik-i mahruse*, namely Ottoman territory.

The Ottoman State is known to have administered the provinces according to the classical province-*kadiship* (*sancak-kaza*) organization under the authority of *bey* and *kadi*. Looking into major studies on Edirne in the context of late Medieval Ottoman provincial administration and spatial

organization, one notices a confusion as per related concepts. According to established knowledge; Edirne became the capital and the center of the province of Rumelia, maintained its political and administrative significance even after the conquest of Istanbul, and was under the administrative rule of the Çirmen *sancak*. Nevertheless, the fact that Edirne was administered by the commander of gardeners (Edirne Bostancıbaşı) instead of the provincial governor of Çirmen (*sancakbeyi/mutasarrıf*) or his deputy governor (*mütesellim*) was never questioned from the perspective of Ottoman administrative history and spatial organization.

The most pressing question posed here is why the commander of gardeners (*bostancıbaşı*) was so prominent in Edirne as opposed to other centers? Who was this *bostancıbaşı*? What were the limits of his authority? Why was a *bostancıbaşı* instead of a *sancakbeyi* in charge as the top secular/administrative authority? Explaining the nature of the authority of the office of Edirne Bostancıbaşı is in some respects reflective of Ottoman spatial organization and exercise of authority, and significant as an instrument to understand parallel struggles that surfaced over authority and power. In fact, every sphere of authority corresponds to a fiscal sphere, which constituted the income of the officer as long as he actively remained in office.

Ottoman archival documents on Edirne portray the fact that pre-modern Ottoman spatial organization was not based on a uniform design. Therefore, it is not possible to speak of a uniform office and a uniform sphere of authority. In this context, it is apt to suggest that Ottoman provincial government was pragmatically orchestrated according to space and socio-economic conditions regarding space.

The state constructed spatial organization and administration on the existence of fiscal spheres (*dirliks*). On one hand the authority spheres of various sizes were established based on *dirliks*, on which administrators of variable power ruled. On the other hand, precautionary measures were taken, which limited the authority of top provincial administrators, i.e. *sancakbeyi/sancak mutasarrıfı*. Foremost among such precautions was a sphere of authority known as "free usufruct" (*serbest dirlik*). Grants of dynastic or ministerial tax sources from among various provincial areas led to serious conflicts between the deputies of the holders of the grants (*mütesellim*, *voyvoda* or *kethüda*) and the administrators of the related provinces.

A closer look at contemporary sources shows that the commander of gardeners was an administrator who was torn between Edirne and a certain place in Rumelia; going back and forth to fulfill his obligations. Exercising authority on behalf of the Sultan, Koca Sinan Paşa, the commander of the

gardeners of Edirne, seems to have deserved his nickname “the Centipede” (“Kırk-ayak”) given by Evliya Çelebi. Evliya Çelebi does not give an explanation as to his use of this epithet, however, consulting contemporary archival sources, we come across the profile of the Bostancıbaşı not only in Edirne and its villages, but also in numerous towns and small centers of Rumelia.

A legitimate reason was needed for the Bostancıbaşı to exercise power to such an extent. This legitimate reason was the fact that a large portion of Edirne and all the Rumelian territory he monitored and collected taxes from were included among dynastic domain or Sultanic *hass*, i.e. managed according to the principle of free usufruct. This practice was given the name of “*mefrûzü'l-kalem ve makû'ü'l-kadem*” in the law codes (*kanunname*). Another reason for the determination of such a wide sphere of authority was the density of Edirne’s population. Due to concerns with provisioning of such populated centers, special measures were required. Therefore, the agricultural hinterland was limited compared to small or middle-sized towns. The need to create a large-enough agricultural hinterland naturally expanded the sphere of authority of the regional administrator. This is a viable explanation for the expansive operations of the commander of gardeners of Edirne, “the Centipede”, which extended from Edirne over to distant locations of Rumelia.

This article aims a revision and discussion of the concept of “sphere of authority” in light of the case of the commander of gardeners (Bostancıbaşı) of Edirne.

Key words: Sphere of Authority, Ottoman Administrative History, Ottoman Spacial Organization, Edirne, Edirne Commander of Gardeners

Giriş

Mekân organizasyonunun önemli bir parçası olan yollar ve yol ağları, bu ağlar üzerinde yer alan kent ve kasabaların farklı açılardan kaderinin yazılmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, memâlik-i mahrûse olarak adlandırılan geniş topraklar üzerinde oluşturduğu yol ağı ile birbirinden uzak mekânları, o mekân üzerinde yaşayan insanları, dahası mekânların yöneticilerini, farklı boyutlarda bir anlamda birbirine entegre etmek istemiştir.

Modern dönem öncesi Osmanlı taşra yönetimi ve mekân organizasyonu bağlamında Edirne üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar incelendiğinde; Tayyip Gökbilgin’in o muazzam çalışmasından itibaren, Osmanlı idare tarihinde Edirne ile ilgili bir kavram karmaşasının varlığı dikkatleri çekmektedir. Bilinen mevcut bilgi; Edirne’nin fetihle birlikte payitaht ve Rumeli eyaletinin merkezi olduğudur. Eyalet merkezi olması ile ilgili olarak Gökbilgin Hoca, elimizde net verilerin olmadığını, haklı olarak

ifade eder¹. Nihayetinde Edirne’den kısa bir süre sonra Sofya’nın alınmasıyla birlikte Rumeli eyaletinin merkezi Sofya’ya taşınır. Gökbilgin’den sonra üzerine hatırı sayılır miktarda çalışmanın yapıldığı bu kentle ilgili akademik bilgi; Edirne’nin İstanbul’un fethinden sonra bile siyasi ve idari önemini koruduğu, teşkilatlanma açısından da Çirmen sancağına bağlandığı, ancak Çirmen sancağının kazaları arasında gösterilmediği, ama buna rağmen kadı mahkemesinin kayıtlarında “kaza” şeklinde geçtiği tarzındadır². Bu da doğal olarak okuyucunun kafasını karıştırmaktadır. Tam da bu nedenle Osmanlı idare tarihi içinde Edirne’yi nasıl konumlandırmamız gerektiği sorusu, önem kazanır.

Gökbilgin, Edirne’yi 16. yüzyılın ilk yarısında Paşa Livasının sağ kolu kazaları arasında zikrederken; yüzyılın sonlarına kadar Çirmen sancağına bağlı olma durumuna ihtiyatla yaklaşır³. 1580’lerden itibaren Edirne ve civarında etkin bir yönetici olarak belgelerde ve dönem anlatılarında karşımıza çıkan Edirne Bostancıbaşılığının öneminin 18. yüzyılın ikinci

¹ Tayyip Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s.6.

² “Edirne, Çirmen Sancağına bağlı bir kaza gibi gösterilmesine rağmen, bu sancağa ait kanunnamelerde sıralanan kazalar arasında adı geçmemektedir. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi diğer livâlardan bazı şehirlerin gelirlerini tasarruf etmekte iken Edirne bu beylerbeyinin tasarrufu içinde de yer almıyordu” Bkz. Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 1998, s.107-108. Edirne’nin padişah hassı olduğu bilgisi dikkatlerden kaçmış ve buna bağlı olarak da Rumeli eyaletine atanan beylerbeyilerin Edirne’nin gelirlerinden neden mahrum kaldığı sorusu cevap bulamamıştır. Edirne üzerine yapılan lisansüstü çalışmalarda, genellikle Ahmet Yiğit’in doktora tezinde yer alan bu bilgi tekrar edilmiştir. Örnek olarak bkz. Orhan Büyük, *Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Ortalarında Edirne’de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.11.

³ Rumeli eyaleti Paşa Livasının sağ kolundaki kazalar için bkz. Gökbilgin, *a.g.e.*, s.10; Edirne’nin Çirmen sancağı ile oolan bağlantısına dair görüşleri için bkz. Gökbilgin, *a.g.e.*, s.17: “Padişah hasları arasında bulunan ... Edirne ile muntıkasında bulunduğu Çirmen livasının alâka ve münasebetini ancak nazari bir şekilde kabul etmek mümkündür. Bütün XVI. asır boyunca bu vaziyet böyle devam etmiş, Çirmen sancağının mevcudiyetine rağmen, Edirne, Paşa livasına tâbi bir nahiye telakki olunmuştur. Bu hal Edirne idaresinin Çirmen Sancakbeyinden ziyade, umumiyetle, Beylerbeyi ile alâkası olduğunu gösterir. ... Bundan sonra uzun bir müddet, Çirmen livasının bütün muntıkaya delâlet edecek bir emareye rastlanmamakta, ancak XVII. asırda bâzan mâzül veya mütekaid Kırım Hanlarına arpalık olarak tevcih edildiği görülmektedir”

yarısına gelindiğinde azalmaya başladığına vurgu yapar. Bunda elbetteki devletin iç ve dış politikada karşı karşıya kaldığı prolemler etkili olmuştur. Bostancıbaşılardan bölge yönetimindeki etkinliklerinin azalmasına karşılık Çirmen mutasarrıflarının Edirne'nin “muhafazası” ile görevlendirildiğinin altını çizer. Ardından 18. yüzyılda Çirmen livasının Edirne, Yenice-Zağra, Kızanlık, Hasköy, Tekirdağ, İncecik ve Ergene'den oluştuğu bilgisini verir⁴. Son yıllarda yapılan bir doktora tezinde Çirmen sancağı mutasarrıflarının Edirne'deki askerî-idarî ağırlıklarının, 1817-1836 yılları arasında “Edirne Muhafızı” görevleri/unvanları ile birlikte gerçekleştiği bilgisi, belgelerle tespit edilmiştir⁵. 1790'ların sonları ve 1800'lü yılların başlarında savaş-ısyan sarmalında gidip gelen Osmanlı; merkez ve taşra yönetiminde çeşitli tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bir yandan Osmanlı-Rus savaşları ve diğer yandan içeride yaşanan Dağlı İsyanları nedeniyle oluşan kaotik süreci en etkili şekilde yönetebilmek amacıyla eski payitaht Edirne'nin yönetiminde, Selanik ya da 1817'den itibaren Çirmen sancak mutasarrıflarının Edirne'nin muhafazası ile görevlendirildiği, belgelerle ortaya konmuştur⁶. Tam da bu süreçte; nasıl ki 16. yüzyıl sonlarından itibaren Edirne ve etrafında askerî-idarî-malî alanlarda geniş yetkilerle donatılmışlarsa, lağvedilmesinden birkaç yıl öncesinde de bostancıbaşılardan bu kez mütesellim kimlikleri ile yine aktif rol üstlendiklerini gösteren izlere rastlanır. Burada önemli olan Edirne gibi eski bir payitaht ve onun üst düzey örf yetkilisi konumundaki Edirne Bostancıbaşısının, modernite öncesi dönemde nasıl bir yetki alanına sahip olduğunu ve bu yetki alanının

⁴ Gökbilgin, a.g.e., s.18-19: “Edirne’de Bostancı-başılığın ehemmiyeti azaldığı, diğer taraftan dahilî asâyişin bozulup haricî gâilelerin de arttığı XVIII. asır ikinci yarısından itibaren, Çirmen mutasarrıfları Edirne’yi muhafaza maksadile alınan tedbirlerin icrasına memur edildikten sonra, bu liva, idarî bakımdan şehire hâkim oldu. Bu hal, yâni mutasarrıflıkla idare olunur livâ merkezi ve Edirne’nin bağlı bulunduğu bir sancak olması 1245 (1829) tarihine kadar devam etti. Bu tarihten sonra gelen idare memurları Edirne vali veya mutasarrıfı ünvanlarile ikametgâhlarını Edirne’ye tahvil eylediler.”

⁵ Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1939)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2018, s. 203 ve 214.

⁶ Kentin yönetiminde kimlerin etkin olduğuna ilişkin bilgi için bkz. Sadık Emre Karakuş, a.g.t., s. 214-222. Çirmen sancak mutasarrıflarının “Edirne Muhafızı” unvanıyla atanmalarının Dağlı isyanları nedeniyle 19. yüzyıl başında sıklaştığını dile getirir. Bu da bazı araştırmacıların Edirne'nin Çirmen sancağına bağlı olduğu varsayımına götürdüğünü, ancak Edirne-Çirmen sancağı ilişkisinin askerî gereklilikler nedeniyle meydana geldiğini belirtir. Bkz. Sadık Emre Karakuş, a.g.t., s.414.

oluşturulmasındaki ana etken/etkenleri ortaya koyabilmektedir. Bu yazının ana sorunsalı, Edirne'nin Paşa Livasına mı yoksa Çirmen sancağına mı bağlı olup olmadığını tartışmak değil, erken modern dönemde kentin idaresinde etkin olan bostancıbaşılarının, Edirne ve ona bağlı kırsal alanı fersah fersah aşan yetki alanlarını anlayabilmek ve bir nebze de olsa Osmanlı idare tarihine bu açıdan katkıda bulunabilmektir.

Literatürdeki bu temel, bir o kadar da tartışmalı sorunun ardından Osmanlı arşiv belgelerinde, özellikle Dîvân-ı Hümâyân Kalemî belgeleri olarak nitelenen *ahkâm*, *mühimme* ve *şikâyet defterleri* üzerinde Edirne ile ilgili genel bir tarama yapıldığında dahi *Edirne Bostancıbaşılığı*'nin ne denli öne çıktığı dikkatlerden kaçmayacaktır. Şöyle ki; Osmanlı Devleti, bilindiği üzere yönetim anlayışı gereği taşrada klasik tarzda bey ve kadı denetimindeki sancak-kaza örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Devlet ile toplum arasında itaat-emanet ilişkisine dayanan mutabakatın sürdürülebilirliği için de başta reaya olmak üzere herkese şikâyet hakkını tanımıştır. Tam da bu noktada merkezî bir örgütlenme olan Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı tebaası için bir üst mahkeme özelliği de kazanmıştır. İşte bu bağlamda Edirne sözkonusu olduğunda; idarî, askerî ve malî pek çok konu ile ilgili Dîvân'da alınan kararların muhatapları, bu yazının ana sorunsalı açısından oldukça önemlidir. Edirne ile ilgili tarama yapan bir araştırmacı; bölge yönetimi ile ilgili tüm kararların, istisnasız Edirne Kadısına ve büyük çoğunlukla Edirne Bostancıbaşısına gönderildiğini görecektir. Zira klasik sancak-kaza örgütlenmesinin olduğu bölgelerde Divan'ın muhatabı; genellikle bölgenin kadısı/kadıları ile askerî-idarî amirleri, yani beylerbeyi, sancakbeyi, ya da 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sancak mutasarrıfları ile eyalet paşaları ya da onlar adına vekaleten yetki kullanan mütesellimlerdir.

Burada sorulması gereken en can alıcı soru, diğer bölgelerden farklı olarak, Edirne'de neden Bostancıbaşı'nın bu denli öne çıktığıdır? Kimdir bu bostancıbaşı? Yetkisinin sınırları nelerdi? Aslında, alan uzmanlarının bildiği üzere literatürde *Edirne Bostancı Ocağı* ile ilgili bir doktora tezi mevcuttur⁷. Ancak bu çalışma, Bostancı Ocağı'nı kurumsal boyutta inceleyen bir çalışma olup Edirne Bostancıbaşılığının, bir yetki alanının konusu olabileceği sorusu üzerinde durmamıştır.

⁷ Murat Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008. Adıgeçen yazarın doktora tezinden özetleyerek sunduğu konuyla ilgili yazısı için bkz. Murat Yıldız, “15-19. Yüzyıllarda Edirne'de Asayiş Sağlayan Bir Kurum: Edirne Bostancı Ocağı”, *History Studies*, 3/3 (2011), s.383-394.

Oysaki Evliya Çelebi’ye bakarak bile, bu soruya belli düzeyde cevap bulmak mümkündür. O muhteşem keskin zekâsıyla Evliya; Koca Sinan Paşa’yı “*Kırkayak Edirne Bostancıbaşısı*”⁸ olarak tanımlar. Edirne Bostancıbaşısı/Bostancıbaşılığı ile ilgili dönemin belgelerine biraz daha dikkatli bakıldığında bir ayağı Edirne’de diğer ayağı Rumeli’nin bilmem hangi noktasında; kendisine yüklenen belli bir görevi yerine getirmek için oradan oraya koşturan bir görevli figürü ile karşılaşılır. Böylece Evliya’nın metaforik anlatısı, dönemin belgelerinde netlik kazanır.

Edirne Bostancıbaşısı böylesine geniş bir coğrafyada, elbette tek başına hakim güç değildi. Maiyyetindekiler ve Rumeli’nin diğer yöneticileri ile sık sık iş birliği içinde olan bu görevliye bu denli özel ve geniş yetkiler, niçin verilmişti? Devlet, hangi amaçla böylesine geniş bir yetki alanı oluşturmuştu? Fethedildiği andan itibaren hanedan üyelerinin ve padişahların kimi zaman geçici, kimi zaman uzun süreli kentteki ikametleri⁹, Edirne’nin mekânsal örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Modernleşme dönemine kadar, Edirne, Osmanlı idare tarihi bakımından özel bir statüye sahiptir. Bu noktada yolumuz, yine Evliya’ya düşüyor. Evliya Çelebi, “... *Kânûnî tahrîri üzre şehri-i Edirne Rûmeli eyâletidir. Ammâ taht-ı sâni olmağıla bir hâkim müdâhale edemeyüp cemî’i salb u siyâseti ve cürm [ü] cinâyeti Edirne bostâncıbaşılıarı hükûmetindedir*”

⁸ Edirne Bostancıbaşısının “*kırkayak*” olarak tasviri Evliya Çelebi’ye aittir: “... *Zamânımızda Kırkayak Koca Sinân Paşa Edirne bostâncıbaşısı olup hakkâ ki eyâlet-i Rûm'a varınca zemînde kırkayak gibi gezüp hırsız ve harâmzâdeyi Hamele-i sevrin boynuzunda ise bulup hakkandan gelüp Edirne eyâleti emn [u] emân idi. ...*”. Bkz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, III. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, YKY, 1. Baskı, 1999, s.235. “Kırk-ayak” olarak nam salan Edirne Bostancıbaşılığından sonra 1658’de İstanbul ka’im-makamı olarak zikredilen Vezir Koca Sinan Paşa ile ilgili Naima’nın tanıklığına baktığımızda “... *nice yıllar Edirne’de boctancı-başı ve Kırk-ayak nâmiyle şöhrat-şi’âr ve umûr-dide pîr ü ihtiyâr olmağın ...*” satırlarıyla karşılaşırız. Bkz. Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’imâ*, c.IV, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, 2007, s.1775, 1794.

⁹ Osmanlı padişahlarının; Doğu’ya sefer düzenleyecekleri zaman, hanedana mensup bir şehzadeyi “Rumeli Muhafızı” olarak Edirne’de bıraktıkları, bilinen bir gerçektir. Bu durum, gelenek halinde Kanuni’nin İran seferlerine kadar da sürmüştür. Konuyla ilgili genel bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Hazırlayan: E.N. İşli - M. Sabri Koz, YKY, 1998, s.55. Bu gelenek; Osmanlı Devleti’nin, Edirne’yi adeta bir payitaht gibi algıladığının önemli bir göstergesidir. Zira bu kente verilen değer, uzunca bir süre Bostancıbaşı aracılığıyla kentin ve geniş çevresinin yönetilmesinde de kendini gösterecektir.

diyerek¹⁰, durumu oldukça net bir şekilde bir kez daha ortaya koyar. Zira Osmanlı bürolarında oluşturulan resmî belgelerdeki veriler de Evliya'nın gözlemlerini doğrulamakta ve bölge, “*serbest dirlik*” statüsünde olduğundan doğrudan padişah adına vekiller aracılığı ile yönetilmektedir. Diğer bir ifadeyle; Edirne’de klasik bir sancak-kaza örgütlenmesinden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle de kentin, herhangi bir sancağa bağlı olup olmadığı ya da Rumeli eyaletinin merkezi haline getirilip getirilmediği tartışmaları bir bakıma anlamsızlaşmaktadır. Edirne'nin özel statüsü; aslında fetihle birlikte kent merkezinin ve kente bağlı kırsal alan gelirlerinin padişaha hass olarak kaydedilmesi ile doğrudan alakalıdır. Bu nedenle kentte, modern dönem öncesinde, hiçbir zaman bir sancakbeyini ya da eyalet paşasını görmemiz olası değildir.

Edirne: Bir Serbest Dirlik

Osmanlı Devleti, padişahın otoritesini en ücra köşelere kadar götürebilmek adına mekân örgülenmesi içerisinde çeşitli “*yetki alanları*” oluşturmuştur. Bunlar; hem mekân hem de mekân üzerinde yaşayan bireyler üzerine kurulmuştur. Bu yetki alanları, farklı adlarla anılan dirlikler ve mukataalar şeklinde karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı topraklarında adlî-idarî ve askerî-idarî açıdan ikili bir sancak-kaza örgütlenmesinin mevcut olduğu bilinmektedir.

İşte bu klasik sancak-kaza örgütlenmesi içinde başta padişah olmak üzere hanedan mensuplarının ve vezirlerin hasları; “*serbest dirlik*” statüsünde kabul edilmiştir. Osmanlı belgelerinde “*mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kadem*” tanımlamasıyla yer alan “*serbestiyet üzere tasarruf edilen*” bu mekânlarla¹¹; sancakbeyi/sancak mutasarrıfı ya da beylerbeyi/eyalet valisi veya onların vekilleri giremez ve buralardan herhangi bir vergi talep edemezdi. Bu da bu tür serbest dirliklerin bulunduğu bölgelerde örf mensupları arasında, sürekli bir anlaşmazlığın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tarz yetki çatışmalarının altında yatan asıl neden, gelirlerle ilgilidir. Teorik olarak klasik dönemde bir görevlinin reyadan vergi talep edebilmesi için, bölgeye ve halka hizmet götürmesi şarttır. Şu durumda serbest dirliklerin olduğu bölgelere giremeyen üst düzey yöneticiler (sancakbeyi/sancak mutasarrıfları, beylerbeyi/eyalet valileri ya da onların vekilleri konumunda olanlar), reyadan vergiyi de tahsil etme yetkisine sahip değillerdir. Zira her bir yetkili, ancak kendi yetki alanı içerisinde

¹⁰ Evliyâ Çelebi, s.235.

¹¹ Konuyu, Haymana ve Bursa örneğinde inceleyen bir çalışma için bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı’da ‘Serbest Dirlik’ Uygulamasının Boyutları ve Bunun Mâlî-İktisadî Faaliyetlerin Düzenlenmesindeki Yeri”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir-Toplum-Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.204-214.

başta kolluk hizmeti olmak üzere idarî görevlerini yerine getirebilir ve buradan bir gelir elde edebilirdi.

Bunu Edirne üzerinden açıklayacak olursak; durum tam da şöyledir: Edirne kent merkezi ve ona bağlı köylerden elde edilen gelirlerden padişaha, hass olarak hatırı sayılır bir miktar ayrılmıştır. Örneğin 1530 tarihli *Rumeli Muhasebe Defterine* göre bahsi geçen bölgenin toplam gelirinin % 67,23'ü, doğrudan padişaha gelir olarak kaydedilmiştir¹². Bu oranın büyük bir kısmı da kent merkezinden elde edilen vergi geliridir. Şu durumda Edirne'de neden bir sancakbeyi ya da sancak mutasarrıfının ikamet etmediği ortadadır. Edirne'den önceki payitaht için de Edirne'ye bir yönüyle benzer bir durum mevcuttur. Bursa'da ikamet eden Hüdavendigâr Sancakbeyinin dışında padişahın gelirlerini toplamak ve bunları Hazine-i Hümâyûn'a iletmek üzere görevli olan Hassa Harc Emîni adında bir başka yetkili vardır¹³.

Bir Yetki Alanı Olarak Edirne Bostancıbaşı

Edirne, Osmanlı hâkimiyetine girdiği andan itibaren, yönetim açısından özel statülü bir kent olmuştur. İstanbul'un payitaht olmasından sonra bile padişahların ve hanedan mensuplarının kısa ya da kimi zaman uzun süreli ikametleri¹⁴, kentin ve doğal olarak kentin hinterlandındaki kırsal alanın yönetimi problemini de beraberinde getirmiştir. Dar anlamda, Edirne ve

¹² Defterdeki verilere göre; Edirne merkez ve ona bağlı köylerden elde edilen toplam 2.718.272 akçenin; 1.827.951 akçesi Padişah Hassına, 786.646 akçesi *Evkaflar ve Emlak*, geriye kalan 104.130 akçesi de çeşitli düzeydeki timar sahiplerine gelir olarak kaydedilmiştir. Görüleceği üzere merkezdeki gelirlerin % 67,23'lük dilimi padişah hassıdır. Bkz. 370 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri*, cilt. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001, s.45-46.

¹³ Bursa, havass-ı hümâyun gelirleri içerisine dahil edilmiş serbest bir dirliktir. Bursa'da yönetim ile ilgili vergilerin, zeamet rüsumu adı altında padişaha gelir kaydedilmesi; aslında yeni bir yetki alanının oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Böylece sözkonusu vergiler nedeniyle yeni bir idarî-malî yetki alanı olarak oluşturulan mukataa; iltizamla, sancakbeyi dışında, adına *Hassa Harc Emîni* denen bir görevliye devredilmiştir. Ergenç, çalışmasında Hüdavendigâr Sancakbeyi ile Hassa Harc Emîni arasında, idarî-malî konularla ilgili yaşanan anlaşmazlıklara dair mahkeme kayıtlarından çeşitli örnekler sunmaktadır. Bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Bursa*, TTK Yayınları, 2006, s.141-143.

¹⁴ Kentteki uzun süreli ikametleriyle öne çıkan padişahlar; I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad'dır. Bu padişahların ardından kent, IV. Mehmed döneminde neredeyse bir devlet merkezi haline gelmiştir. Bkz. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *DİA*, c.10, 1994, s.426.

çevresindeki kırsal alan, bizzat padişahın yönetimindedir. Teorik bilgiye göre padişahın kendisi de, hass tasarruf etmesinden dolayı, en dar anlamda bir dirlik sahibi mesabesindedir. Klasik sistemde hass tasarruf eden dirlik sahipleri o bölgeyi ya doğrudan ya da vekilleri aracılığıyla yönetmek durumundadır. Osmanlı padişahları da, Edirne'nin askerî-idarî-malî yönetimini, kendi adlarına yürütecek vekillere bırakmışlardır. Bu vekiller; başlarda, tıpkı Bursa'da olduğu gibi, *Hassa Harc Emini* adıyla belgelerde yerini almışken; daha sonraları, 1580'lerden itibaren Edirne'nin en üst düzey idarî-askerî-malî yetkilisi olarak karşımıza *Edirne Bostancıbaşı* çıkacaktır¹⁵. Her ne kadar literatürde bunun tersi iddialar yer almış olsa da¹⁶ bu durum, Fatih döneminde kurulan Edirne Bostancı Ocağı'nın kurumsallaşması ile doğru orantılı olsa gerektir.

Peki kimdir bu bostancıbaşı? Nasıl bir görevlidir? Kronolojik olarak incelediğim belgelerden en geç tarihli olanı ile konuya açıklık getirmek olasıdır.

Edirne merkezli bu geniş coğrafyada padişahın vekili konumundaki Bostancıbaşının görevlerine baktığımızda; taşrada görevli bir sancakbeyi ile aynı yetkilere sahip olduğu, hem Evliya'nın anlatımından hem de belgelerden anlaşılmaktadır. Evliya'ya tekrar kulak verirsek, Edirne'deki

¹⁵ Örneğin 1570-1572 yıllarını kapsayan hükümlerin kaydedildiği *12 Numaralı Mühimme Defteri* ya da *II. Bayezid Dönemine Ait 1501 Tarihli Ahkâm Defteri* incelendiğinde; Edirne kadısının yanında örf görevlisi olarak şehir subaşısına ve Hassa Harc Eminine hitaben yazılmış hükümler mevcuttur. Bununla birlikte; 1580'lere kadar Edirne Bostancıbaşısından sıklıkla bahsedildiğine, bir beldenin üst düzey örf görevlisi olarak muhatap alındığına dair belgelere rastlamak mümkün olmamıştır. Hassa Harc Emini, şehir subaşısı ile ilgili belgeler için bkz. *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996, c.II., Hüküm 735 ve 949; Feridun Emecen-İlhan Şahin, *II. Bayezid Dönemine Ait 901/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Hüküm: 444. Ayrıca bkz. A. Yiğit, *a.g.t.*, s.249.

¹⁶ Ahmet Yiğit, doktora tezinde; Tayyib Gökbilgin'in konuyla ilgili bir görüşüne eleştiri getirmiştir. Gökbilgin'e göre; Edirne'nin yönetiminde zamanla Bostancıbaşılar önem kazanmış, subaşılar da eski ehemmiyetini yitirmiştir. Ahmet Yiğit; bostancıbaşları, kent yönetiminde kadıların en önemli "yardımcısı" olarak nitelemekte, dahası, onları görevleri gereği sadece "kolluk gücü" boyutuna indirgemektedir. Bu nedenle de Gökbilgin'e katılmadığını, hatta belgelerin de Gökbilgin'in iddiasını yanlışladığını dile getirmiştir. Bkz. A. Yiğit, *a.g.t.*, s.118. Oysaki Ahmet Yiğit, kendi tezinde dahi, Bostancıbaşılara askerî-idarî-malî görevler yükleyen pek çok belgeye yer vermiştir. Edirne Bostancıbaşısının, 1826'da kaldırılıncaya kadar, özellikle de 1800-1826 yılları arasında kentin yönetiminde üstlendiği role dair son dönemde yapılmış bir çalışma için bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.223-231.

görevlileri saymaya kadı efendi ve bostancıbaşı ile başlar. Ardından şehir subaşılardan bahsettiği pasajda “*Tokuzuncu zâbiti şehir voyvodasıdır, kim bostancıbaşı tarafındandır*”¹⁷ diyerek Edirne subaşısının -ki burada şehir voyvodası olarak anılmaktadır- Edirne Bostancıbaşısı tarafından atanan bir görevli olduğunun altını çizer. Osmanlı taşrasında şehir subaşısı/şehir voyvodası; sancak beyleri ya da sancak mutasarrıfı/onun adına yetkili mütesellimi tarafından atanan bir görevlidir. Bu da Edirne bostancıbaşısının, en azından 17-18. yüzyıllarda taşradaki sancakbeylerine eşdeğer bir görevde olduğunun bir göstergesidir. 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde bu durum değişecek, askerî-idarî zorunluluklar nedeni ile Edirne ve civarı, Çirmen sancak mutasarrıfları ya da onların mütesellimleri tarafından yönetilecektir.

1800’lü yılların başları için *Çirmen Sancak Mutasarrıfı-Mütesellim-Edirne Bostancıbaşılığı* üçgeninde var olduğunu düşünebileceğimiz bir ilişkinin, hangi tarihlerde başladığını kesin olarak tespit etmem mümkün olamadı¹⁸. Bu ilişkinin izleri, incelediğim belgelerde, 1823 tarihli bir hatt-ı hümayunda karşıma çıktı¹⁹. Ne ilginç bir ironidir ki, Edirne Bostancıbaşılık kurumunun kaldırılmasını konu edinen 24 Temmuz 1827 (29 Zi’l-hicce 1242) tarihli başka bir hatt-ı hümayunda geçen satırlar, Çirmen sancak mutasarrıfı ile mütesellimi arasındaki ilişkiye değinirken, bu mütesellimlerin Edirne Bostancıbaşılardan tercih edildiğine dair bir

¹⁷ *Evliya Çelebi*, s.235.

¹⁸ Gökbilgin de bu konuda net bir tarih vermemektedir. Ancak Edirne Bostancıbaşılığının 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kaybetmeye başladığını dile getirir ve kentin idarî açıdan Çirmen sancağına bağlandığı dönemin, en azından 1750’lerden sonra olması gerektiğine vurgu yapar. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s.17. Sadık Emre Karakuş ise, bunun 1817’den itibaren Çirmen Sancak Mutasarrıflarının “Edirne Muhafızı” unvanı ile doğrudan Edirne’de görünür olmaya başladığını belgelerde ortaya koyar. Bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.211-214.

¹⁹ *HAT.279/16450* (29 Zi’l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823), Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Sadık Emre Karakuş, Edirne üzerine yaptığı doktora tezinde Edirne Bostancıbaşılarının “bazen Çirmen sancağına mütesellimlik yaptıkları”nı dile getirmekte ve bu bilgisini 1821 tarihli Edirne sicilindeki bir belgeye dayandırmaktadır. Bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.223. Mevcut bilgilerimiz, en azından 1820’lerde Edirne’nin Çirmen sancak mutasarrıflarının mütesellimleri eliyle yönetildiğini, bu görevin de zaman zaman Edirne Bostancıbaşılığını tarafından yerine getirildiğini ortaya koymaktadır.

geleneği gözler önüne serer²⁰. Bu belge, araştırmacılara bir yönüyle ocağın kaldırılmasına dair bilgiler sunarken, diğer yönüyle de Bostancıbaşılık yetki alanına dair açıklamalar içermektedir. 1827 tarihli bu belgede, “*bî-lüzûm ocaklar misillü*” olarak nitelendirilen Edirne’deki Bostancı Ocağı ve bostancıbaşılığın kaldırılması, devlet örgütlenmesi açısından faydalı bulunmuş ve derhal gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Belgenin ilerleyen satırlarından; böylesi güçlü bir kurumun kaldırılması ile bölgede bir yetki alanı boşluğunun ortaya çıkacağı ve bu boşluğun, yani Edirne merkezi ve civarındaki idarî-malî yetkinin Çirmen mutasarrıfının uhdesine verilmesi ile doldurulacağı anlaşılmaktadır.

Bostancıbaşılık kurumunun ve Edirne Bostancıbaşılığının kaldırılmasından hemen öncesine ait 7 Ağustos 1823 (29 Zi’l-hicce 1238) tarihli bir başka hatt-ı hümayun; hem *Çirmen Sancak Mutasarrıfı-Mütesellim-Edirne Bostancıbaşılığı* üçgenindeki ilişkiye, hem de Edirne Bostancıbaşısı ve Bostancıbaşılığın kentin yönetimindeki konumuna merkezin bakışını gözler önüne seren güzel bir örnektir²¹.

Adıgeçen belgede; 1823’de Edirne’nin, Çirmen sancağına ve dolayısıyla sancak mutasarrıfının yetki alanına dahil olduğu anlaşılmaktadır: Bu tarihte sancak mutasarrıfı olan Salih Paşa’nın Edirne’deki mütesellimi Salih Koç Ağa; kentteki yeniçerilerin 27. Bölüğü yoldaşlarından birini idam ettirir ve kentte ciddi bir kargaşa yaşanır. Ardından hem Salih Koç Ağa (mütesellim), hem de dönemin Edirne’deki yeniçerilerin başındaki isim olan İsmail Ağa azledilir. Merkez, acilen bir mütesellim atanmasını ister. İster istemesine de bölgedeki dengeleri de korumak arzusundadır. Konu, özetle şöyle cereyan eder: Derhal Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa’dan ve onun İstanbul’da kapı kethüdası olan Kassapbaşı Mustafa Ağa’dan mütesellimlik için uygun bir isim sorulur, fakat bir türlü uygun bir isim merkeze sunulmaz. Bu durumda merkez; Edirne Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey’in bir süreliğine de olsa, mütesellim olarak atanmasını arzu eder. Ne var ki Edirne Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey’in, Çirmen mutasarrıfı Salih Paşa ile arası iyi değildir. Paşa ya da onun Kapu Kethüdası Kassâbbbaşı Mustafa Ağa, yeni bir mütesellim adayını önerinceye kadar; Merkezin tercihi, Şehsüvarzade’den yanadır. Zira kendisi, daha önce de mütesellimlik görevinde bulunmuş, layıkıyla da bu görevi yerine getirmiştir²². Belgede anlatılanlara bakılırsa Edirne

²⁰ HAT.290/17364 (29 Zi’l-hicce 1242/24 Temmuz 1827). Belgenin tam transkripsiyonu için bkz. EK 2.

²¹ HAT.279/16450 (29 Zi’l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823). Belgenin tam transkripsiyonu için bkz. EK 3.

²² Şehsüvarzade, Çirmen sancak mutasarrıfı Salih Paşa’nın 1821’de Edirne’de yaklaşık sekiz ay kadar mütesellimi olarak görev yapmıştır. Kendisinden sonra da

Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey; liyakat sahibi, işin ehli, mizaç olarak da uyumlu biridir.

Burada önemli olan mütesellimlik konusunda, yani kentin idarî-malî, askerî açıdan en üst düzey yetkilisinin kim olacağı konusunda; Payitahtın, mevcut geleneği takip etme isteğidir. O gelenek de şudur: Osmanlı hakimiyetine girdiği andan itibaren Edirne'nin padişah hassı olarak defterlere kaydedilmesi ve bölgenin yönetiminin, en azından 1580'lerden itibaren, doğrudan Edirne Bostancıbaşlarına devredilmesidir. Belgeler; bu tarihten itibaren ocağın kaldırıldığı güne kadar, ister padişah adına yetki kullanan, ister Çirmen sancak mutasarrıfı adına vekaleten atanmış bir mütesellim sıfatıyla olsun, Edirne Bostancıbaşlarının, bölgede halk ile yüz yüze gelen üst düzey bir örf görevlisi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tam da bu noktada Edirne Bostancıbaşılığı ve yetki alanını biraz daha açmakta fayda var. Edirne örneğinde bostancıbaşılık kurumunun tek görevi; hadîka-i hümâyûnların, padişah çiftliklerinin, korularının bekçiliğini yapmak değildir. Kaldı ki çiftlikler ve bahçelerden yola çıkarak her bir ocağın üstadı, idarî-malî alanda birer örf yetkilisi idi. Her bir bölgenin gelirini toplayıp onları hazine-i hümayuna göndermekle yükümlü idiler. Bu bahsi geçen çiftlikler, korular, bağlar, bahçeler, aslında birer işletme niteliğindedir ve belirli bir mekânı ve mekân üzerinde istihdam edilenler olmak üzere pek çok örgütlenmeyi bünyesinde barındırırlar. Bu nedenle Bostancı Ocağı ve bu ocakda istihdam edilenler; sadece bu yönleriyle bile, bostanlardan sorumlu olmanın çok daha ötesinde girift fonksiyonlar üstlenmişlerdir.

Diğer yandan merkezin güvenini kazanan Bostancıbaşılar, sadece Edirne ve ona bağlı köylerin yönetiminden, asayişinden de sorumlu değillerdir. Edirne Bostancıbaşları, tıpkı Anadolu ya da Rumeli'deki pek çok sancağın ya da eyaletin üst düzey yöneticilerinde olduğu gibi, kadı efendilerle birlikte koordineli bir şekilde çalışan ve yetki alanları Edirne'yi fersah fersah aşan görevlilerdir.

Örneğin Ağustos sonları 1699 tarihli bir belgeye göre Edirne Bostancıbaşısı Ali; eşkıya takibi ile ilgili bir konuda, bugünkü Bulgaristan'ın neredeyse tamamını kapsayacak şekilde ve Yunanistan

yerine Salih Koç Ağa, mütesellim olarak atanmıştır. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.219. Öyle anlaşılıyor ki Paşa'nın Şehsüvarzade ile olan anlaşmazlığı o yıllara dayanmaktadır. Şimdi, merkez, yeniden Şehsüvarzade'nin mütesellim olarak atanmasını arzu etmektedir.

topraklarından belli kısımları, tüm Trakya bölgesini içine alan oldukça geniş bir alanda yetkilendirilmişti²³. (Bkz. EK 1)

Bu alanı, kentin beslenme olanaklarını gösteren ve belgelere yansıyan coğrafi alanla karşılaştırdığımızda, iki alanın birbiriyle mekânsal bağlamda büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda kentin tarımsal hinterlandı ile ilgili bilgilerimiz, mühimme defterinde geçen Ekim 1570 tarihli bir seri hüküm dayanmaktadır²⁴. Padişahın 1570 yılı kışını Edirne'de geçirmeye karar vermesi, kentin iâşesinin sağlanabilmesi adına yetkililerin bir dizi tedbirler almasını gerektirmiştir. Bu amaçla Divan'dan çıkan bu tarz hükümler, devletin büyük kentlerin iâşesinde nasıl bir politika izlediğinin de altını çizer. Kaldı ki taşra örgütlenmesinde sancakların sınırları belirlenirken, dikkate alınan parametrelerden en önemlisi, kırşehir entegrasyonudur. Yani sancağın merkezi olan kentin nüfusunu besleyebilecek bir tarımsal hinterlandın varlığı, esastır. Elbetteki İstanbul ve Edirne için daha farklı önlemler alınması gerekmiştir. Zira her iki kent de bir sancak merkezi değil, aksine devlet merkezidir. Barındırdıkları yerli nüfus ve bu nüfusa eklenen kısa ya da uzun süreli misafirleri nedeniyle her iki kentin nüfusu; ortalama kent nüfuslarının çok çok üzerindedir. İşte bu nedenlerden ötürü EK 1'de sunulan haritada gördüğümüz oldukça geniş olan bu bölge, Edirne'nin tarımsal hinterlandı olarak örgütlenmiştir.

²³ A.DVNSMHH.d.111; s. 96, Hüküm: 328 (Evâhir-i Safer 1111/Ağustos sonları 1699): "Edirne ve Filibe monlalarına ve Baba-yı Atik ve Bergos ve Akçakızanlık ve Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedid ve Çırpan ve İzladı ve Hezargrad ve Şumnu Bazarı ve Hacıoğlu Bazarı ve Gelibolu ve Misivri ve Ahyolu ve Çardâd ve Hatunili ve Kırkkilise ve Çorlu ve Ma'alkara ve Nevâhî-i Yanbolu ve İpsala ve Kavak ve Aynoz ve Ferecik ve Ruscuk ve Loşça ve Aydos kadularına ve Cisir-i Ergene ve Uzuncaâbâd-ı Hasköy ve Dimetoka ve Gümülcine ve Vize ve Pınarhisarı ve Havâss-ı Mahmud Paşa ve Çirmen ve Karinâbâd ve Rus Kasrı ve Prevadi ve Rodoscuk ve İneçik ve Dağ Ardı ve Yenice-i Karasu ve İslimiye ve Tirnovi nâ'iblerine hüküm ki: Edirne Bostancıbaşı Ali arzuhâl edüb me'mûr olduğu üzere taht-ı kazânızda zuhûr eden eşkiyâyı ahz için fermân-ı şerifimle âdem gönderdikde mütesellimler ve voyvodalar ve evkâf-ı selâtin ve vüzerâ ve havâss-ı hümâyûnum voyvodaları ve hanzâde subaşıları ... âherden kimesne bir vechile eşkiyâ zabtuna mâni ' olmayub ol makûle taht-ı kazânızda zuhûr eden eşkiyâyı ahz etmek için mûmâ ileyhin tarafından âdem vardıkda ..."

²⁴ 12 Numaralı Mühimme Defteri, c.II, Hüküm: 725-735, 740; 742-743. C.Evvel 978/Ekim 1570 tarihli bu hükümlerde hangi kazalardan ne kadar zahire ya da bal, yağ gibi yiyecek maddelerinin talep edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca İstanbul'dan Edirne'ye kadar hangi menzillerde konaklanacağı ve bu menzillerdeki iâşe temini ile ilgili listeler için bkz. 12 Numaralı Mühimme Defteri, c.II, Hüküm: 731-732 ve 743.

Kentin tarımsal hinterlandı ile Bostancıbaşının yetki alanının bu denli örtüşmesinin ardında yatan neden, yine coğrafi açıdan padişaha hass olarak tayin edilen mekânlar ve mekân üzerindeki sanayi-ticari faaliyetlerle doğrudan alakalıdır. Nitekim, bölgeyi biraz daha yakından incelediğimizde, padişah hassı içinde yer alan gelirlerin Edirne ve civarı ile sınırlı kalmadığını görürüz²⁵. Örneğin yava ve kaçgun mukataası ile cizye mukataasının aşağı yukarı aynı bölgeleri (Edirne, Gümölcine, Çirmen, Hasköy, Yenice-i Zağra, Aydos, Ahyolu, Karınabad ve Ruskasrı) içine aldığı görülmektedir²⁶. Biri kaçak köle ve hayvanları konu alan, diğeri de İslam hukukuna göre zimmet statüsünde yer alan gayrimüslim reayadan alınan vergi üzerine konumlandırılmış bu iki yetki alanı; padişah hasları olarak örgütlenmiş olup Bostancıbaşının yetkilendirildiği alanla örtüşmektedir. Bu iki yetki alanında görevli emin ya da mültezimlerin bostancıbaşı ile koordineli bir şekilde çalışmak durumunda kalacağı da aşikardır.

Kırkayak Edirne Bostancıbaşısı

Edirne Sarayı'na nezaret etmekle görevlendirilen Edirne Bostancıbaşının²⁷ görevleri arasında elbette ilk durulması gereken husus, yetkilendirildiği alanın asayişinden sorumlu bir idareci olmasıdır. Edirne Bostancıbaşısının oldukça geniş bir bölgeyi içine alan yetki alanında, yanındaki kolluk gücü ile birlikte belirli aralıklarla ya da ihtiyaç duyulduğu anda “devr”e çıkması gerekirdi. Belgelerde, genel anlamda “devre çıkmak” ya da “kol gezmek” olarak karşılığını bulan bu hareketle bostancıbaşı; bölgede güvenliği sağlamak, gerekirse suçluları kadı huzuruna çıkartmakla mükellefti. Bunu, padişaha hass olarak kaydedilmiş bölgelerin vekaleten yöneticisi olmak sıfatıyla gerçekleştirirdi. Bu alan, öylesine geniş bir alandı ki, Evliya Çelebi'nin yerinde tespit ile “kırkayak” olarak betimlediği Edirne Bostancıbaşısı;²⁸ Rumeli eyaletinin neredeyse tamamında, maiyyetindeki adamlarıyla kol gezmekteydi, halk nezdinde görünürlük kazanmaktaydı.

Örneğin Mayıs sonları 1689 (Evâil-i Şaban 1100) tarihli bir kayda göre; Tırnovi kazasının Arnavudköy karyesindeki pek çok kişinin silahlandığına dair merkeze bazı bilgiler ulaşmış ve durumun araştırılması için Edirne Bostancıbaşılığı yetkilendirilmiştir²⁹. Söz konusu belge, aslında hem

²⁵ Konuyla ilgili veriler için bkz. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defterleri*, c.I.

²⁶ A. Yiğit, *a.g.t.*, Tablo: XXI, s.240-241.

²⁷ *A.DVNSŞKT.d 112*, s.462/2.

²⁸ *Evliya Çelebi*, s.235.

²⁹ *A.DVNSMHM.d.98*; s.199, Hüküm: 687 (Evâil-i Şaban 1100/Mayıs sonları 1689).

Bostancıbaşılığın yetki alanına hem de Osmanlı Devleti'nin iç-dış siyasetine dair kimi izler barındırmaktadır. Tam da uzun savaş döneminin ortasında olan bir devlet, kendi tebaası içinde silahlanan gruplardan mustarıptır. Nihayetinde reyanın silahlanması, kanun dışı bir durumdur. Dahası belgeden bu silahlanan köylülerin büyük bir kesiminin Lehistan ve Macaristan'a kaçıp gitmesinden yakınılmaktadır. Belgedeki bu veriler; 1683-1699 uzun harp döneminde Osmanlı Devleti'nin Lehistan, Avusturya-Macaristan ve Venedik ile olan ilişkileri açısından (sonradan bu ittifaka katılacak olan Rusya'nın da varlığı düşünüldüğünde), oldukça çarpıcıdır ve devletin tedbir almasını gerekli kılmıştır.

1689 yılının bahar aylarında, bugünkü Bulgaristan sınırları içinde yer alan Şumnu, Tırnovi, Karinabad ve civarında ciddi asayiş problemi yaşanmaktadır³⁰. Belgedeki anlatıya göre; bu bölgede pek çok köy “derbend” olarak kayıtlara geçmiş ve ahali belki savaşların etkisi ile belki de belgenin de atıfta bulunduğu “hudud eşkıyası” yüzünden köylerini terk etmiştir. Köylülerin yerini yurdunu terk etmesi, “hudud eşkıyası”nı daha da cesaretlendirmiş olacak ki, bu boşalan köyler, tabir-i caizse eşkıya yurdu halini almış görünmektedir. Edirne Bostancıbaşı ve bölgedeki kadılara hitaben yazılan hükümde Bostancıbaşı tarafından bölgeye görevliler gönderilmesi ve eski sakinlerin tekrar köylerine iskân ettirilmesi emr edilmektedir.

Taşrada yetki kullananların, merkezin gözünde “eşkıya” olarak tanımlananlarla imtihanı oldukça çetin geçiyor olmalıydı. Hele bir de Edirne Bostancıbaşı örneğinde olduğu gibi yetki alanı çok genişse. Merkezden kendisine gelen emirleri uygulamakla görevli olan bostancıbaşılar, Edirne'de ya da Rumeli'nin ücra köşelerinde asayiş

³⁰ A.DVNSMİHM.d.98; s.185, Hüküm: 626: “(...) ve (...) ve (...) ve (...) kadılarına ve Edirne bostancı ustalarından Receb Usta'ya hüküm ki: Karinabad kazâsına tâbi' Dobral (?) ve ... kazâsına tâbi' ... ve Şumnu kazâsına tâbi' Hâlî Kavak ve Tırnovi kazâsına tâbi' Abrova ve etrâflarında olan kasabât ve kurâ ve ba'zı zî-kudret kimesnelerin çiftliklerinde tavattun eylediklerin ol havâlîde hudûd eşkıyasının zuhûruna bâ'is olmalarıyla, imdi sen ki mûmâ ileyh Receb Ustasın husûs-ı merkûm için me'mûr olmuşundur. Siz ki kadırsız, zikr olunan derbend karyelerinin şenlendirilmesi ehemmiyetli mühimmâtdan olmağın kadimî re'âyâları her kangınızın taht-ı kazâsında bulunur ise bi-eyyi hâlin kaldırılıub bir vechile özl ve bahâne ve kimesneye dahl ü ta'arruz etdirilmeyüb yanlarına âdemler koşub kadimî karyelerine gönderüb iskân etdürüb ve sen ki Receb Ustasın, husûs-ı merkûm senin uhdene havâle olunmağın ... kadimî re'âyâların kemâ fi'l-evvel yerlerinde iskân ve derbend karyelerin şen ve âbâdân eyledikten sonra ... deyu hükm yazıldı. Fî evaili B sene 1100.”

sağlamakla görevlendirildiklerinde, tek sorunları eşkiyayı ele geçirmek değildi. Bir yandan kamu düzenini bozan “eşkiya” ve onlara yardım ve yataklık eden aile bireylerine ya da yakın çevrelerinden olanlara göz açtırmamak ve hareket kabiliyetlerini yok edebilmek adına merkezin emirlerini uygulamak zorundaydılar³¹. Diğer yandan, belki de onları en çok zorlayan, eşkiya takibinde maiyyetindeki kolluk gücünü yanlarında tutmak zorundaydılar³². Maiyyetindeki sekbanlardan firar edenlerin, Edirne’den uzaktaki bölgelerde bostancıbaşları ne denli zora sokacağı ortadadır.

Bir örf mensubunun idarî yetkisinden kasıt, elbette ki sadece civar köylerde, dağlarda kol gezmesi, devre çıkması değildir. Örf mensupları aslında kent merkezinde toplumsal düzeni ilgilendiren her konuda, doğrudan yetkilidir. Bu bağlamda, üretici ve tüketicinin haklarının korunması noktasında da elzem roller üstlenmişlerdir. Eylül ortaları 1727 tarihli bir belgeye göre; Edirne’deki bakkal, ekmekçi, çörekçi ve diğer esnaf grubu, tuz eminlerinden şikayetçi olmuşlardır. Edirne’deki esnaf; o zamana kadar tuz ihtiyacını arada herhangi bir aracı kurum olmaksızın tuz sağlayıcısı rençber taifesi ile iletişime geçerek karşılarken, tuz eminleri araya girmiş, hem rençberler hem de esnaf bundan maddi açıdan olumsuz

³¹ A.DVNSMHH.d.104; s. 78, Hüküm: 349: “ Edirne Bostancıbaşısına ve (...) kadısına hüküm ki: Haydûd eşkiyâsından olduğu muhakkak olanların şer’le haklarından gelindikden sonra hâlâ kendüleri haydûdlukda olan eşkiyânın karyelerde meskenleri ihrâk-ı bi’n-nâr olmak mühimm ve muktezî olmağla, imdi siz ki mûmâ ileyhümâsız, ele giren haydûd eşkiyâsının ehl ü iyâlleri kurâ ve kasabâtda sâkinler ise zikr olunduğu üzere haydûdları cezâları verülüb ve emvâli gâret ve meskenleri tahrîb ve ihrâk olunub ehl ü iyâllerine ta’arruz olunmaya ve eşkiyâ-yı merkûmdan ehl ü iyâli köyde sâkin olmayub kendüleriyle şekâvetde gezen haydûdların yanlarında bulunan ehl ü iyâlleri dahi esîr olunmak üzere, ve haydûdlukda ve şekâvetde alâkası olmayan ve kendü hâlinde olan fukarâyâ darb ü ta’arruz olunmaya, deyu hüküm yazılmışdır. Evâhiri Z sene 103”.

³² A.DVNSMHH.d.104; s.77, Hüküm: 344: “Edirne Bostancıbaşı(sı) Receb – dâme mecduhu-ya hüküm ki: Ordu-yı hümâyûnuna mektûb gönderüb haydûd eşkiyasının def’-i mazarratlarıçün yanına me’mûr olan yüz elli nefer piyâde sekbânların içlerinden ba’zıları firâr etmeleriyle mezkûrlar me’mûr oldukları üzere itmâm-ı hidmet edinceye değin yanında mevcûd olub firâr edenleri ahz ve haklarından gelinmek bâbında arz etdüğün ecilden imdi sen ki muma ileyhysin, senin yanına me’mûr olan yüz elli nefer piyâde sekbâlardan itmâm-ı hidmet etmedin firâr iderleri olur ise ahz ve haklarından gelesin, deyu yazılmışdır. Fî evâhiri Z sene 103”.

etkilenmiştir. Durumun araştırılıp sorunun halli için Kadı Efendi ile birlikte Bostancıbaşı da yetkilendirilmiştir³³.

Devletin, piyasada dolaşan ayarı düşürülmüş akçeler konusunda sıkı tedbirler aldığı bilinmektedir. Bu noktada taşrada örfî ve şer'î görevlilere doğrudan yetkiler verilmiştir. Edirne'de yaşanan böyle bir olayın Merkeze ulaşma seyri, bize Bostancıbaşıyla ilgili de başka açılardan önemli ipuçları sunmaktadır. Dergâh-ı Âlî Kapucubaşlarından El-hâcc Ali Ağa, Dimetoka'nın Ortaköyü reayasından olan ve kalpazanlıkla meşhur iki kişiyi, ellerinde ayarı düşük akçelerle yakalamıştır³⁴. Belgenin üzerindeki işlem seyrinden; biri âmil, diğeri sarraf olan bu iki kişinin, işledikleri suçtan dolayı kürek cezasına çarptırıldığını öğreniyoruz. Aslında olay; önce Dimetoka kadısına intikal etmiş, ardından kadı i'lamı ile birlikte Edirne Bostancıbaşı Mehmed'in durumu aktaran 28 Haziran 1810 tarihli arzı ve bu arza eklenen ayarı bozuk para örnekleri sayesinde, Merkeze kadar ulaşmıştır. Burada üzerinde durulması gereken husus, Edirne Bostancıbaşısının o geniş yetki alanı içerisinde, toplumsal düzeni doğrudan takip ettiği ve yine doğrudan durumu merkeze arz etme yetkisine sahip olduğudur. Belge bilgisi açısından yöneticilere tanınan arz yetkisi, aslında bu yetkiyi kullananların statüsünü ve bürokrasideki yerini gösteren önemli ipuçlardır. Şu durumda Edirne Bostancıbaşı, bir sadrazam ya da taşradaki üst düzey paşalar gibi, kendi bölgesinde idarî-malî-askerî açıdan görevlendirildiği için, doğrudan arz yetkisine sahiptir.

Örf mensuplarının idarî görevleri içerisinde mekân organizasyonu ile ilgili olan konular, önemli bir yer tutar. Bununla ilgili örneklerden biri, yine 1810 yılına aittir ve bu tarihte Edirne Bostancıbaşı, Dağdeviranzade Mehmed Ağa'dır³⁵. Dağdevirenzade'nin İstanbul'a gönderdiği 29 Kasım

³³ A.DVNSŞKT.d 112, s. 364/3 (Evâhir-i Muharrem 1140/ Eylül ortaları 1727): "Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına hüküm ki: Edirne'de vâki 'bakkâl ve ekmekçi ve çörekçi ve sâ'ir esnâf fukarâları arzuhâl edüb mâ-tekaddemden ve feth-i hâkâniden berü rençberân tâ'ifesi Aynoz'a varub tuz emînlerden akçeleriyle tuz iştirâ ve araba ve deve ve kayıklara tahmîl ve Edirne'ye getürüb esnâf fukarâları dahi getüren mezbûr rençberlerden iştirâ edüb nizâm ve intizâmı bu makûle cârî olagelmîşken hâlâ tuz emîni ve âdemleri Aynoz'dan getürenlerden iştirâ edüb Edirne'ye rençberlerin getürdükleri tuz, tekrâr ellerinden yok bahâ ile alub ve tekrâr esnâf fukarâlarına iki kat ile fûrûht edüb küllî gadr murâd eylediklerin bildirüb"

³⁴ HAT.720/34318 (25 C.Evvel 1225/28 Haziran 1810). Belgenin transkripsiyonu için bkz. EK 4.

³⁵ Adıgeçen Dağdevirenzade Mehmed Ağa; Nizam-ı Cedid Teşkilatının kurulmasına tepki gösteren ve Edirne'de toplanan Rumeli ayasının hükümete karşı harekete geçmesine neden olan, tarihe İkinci Edirne Vak'ası olarak geçen

1810 tarihli evrağında³⁶, Osmanlı mekân örgütlenmesinde önemli bir yeri olan menzillerle ilgili bilgiler verilmekte; Bostancıbaşının yetki alanı içerisinde yer alan Aydos-Prevadi-Şumnu hattında, işlerin çok da yolunda gitmediğinin altı çizilmektedir. Belgede; Edirne Bostancıbaşısının konuyla ilgili diğer örf görevlileri ile (tatar odabaşısı ve tatar ağası) senkronize bir şekilde mekân örgütlenmesinde nasıl bir rol oynadığını gösteren veriler mevcuttur. Sorun; güney-kuzey-batı istikametinde bir üçgen çizen bu hattın kuzey ucunda yer alan Prevadi menziline fonksiyonunu yitirmiş olmasıdır. Bu da işlerin aksamasına neden olmuştur. Bostancıbaşı; tatar odabaşısı ve tatar ağasının bilgisine başvurarak hazırladığı raporda, merkeze opsiyonlu bir çözüm önerisi sunmaktadır. Bu belge; Edirne Bostancıbaşısının Tuna nehrine kadar uzanan yetki alanı içerisinde sadece güvenlik sorunlarıyla uğraşmadığı, iletişim ve haberleşmenin, ulaşımın ana damarlarından olan, aslında iktisadî ve idarî bir ünite görevi üstlenen yol ağı organizasyonunda oynadığı önemli rolü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Mekânın örgütlenmesinde ulaşılabilirlik kadar etkin olan bir diğer unsur da, devletin mekânın ve mekân üzerinde yaşayan bireylerin temel ihtiyaçlarını giderebilecek politikalar üretmeyi hedeflemesidir. Bu politikaların başında da su ve suyollarının inşası gelir. Yöneticiler, her daim nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde bu konuya özel bir ihtimam göstermişlerdir. IV. Mehmed döneminin ünlü bostancıbaşısı Sinan Ağa başta olmak üzere, Edirne Bostancıbaşları da, suyolcuları ile birlikte kentin su ihtiyacının karşılanmasında oldukça fazla mesai harcamışlar ve bu bağlamda çeşitli sosyal ilişki ağları kurmuşlardır³⁷.

ayaklanmanın baş aktörlerinden biridir. 1817 yılında ortadan kaldırılacak olan Dağdevirenzade Mehmed Ağa'nın, ayan kökenli olup 19. yüzyıl başlarında Edirne Bostancıbaşılığını üzerine alması, onun muhtemel sosyal ilişki ağlarını daha da kuvvetlendirmişe benzemektedir. Bkz. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, s.58-59.

³⁶ C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810). Belgenin transkripsiyonu için bkz. EK 5.

³⁷ Edirne örneğinde su ve suyollarını müstakil bir çalışma konusu olarak ele alan Gürer Karagedikli, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan bir defterdeki verilerden hareketle; kentin su ihtiyacının kimler aracılığı ile nerelerden temin edildiğini araştırmış; konuyla ilgili olarak Edirne Bostancıbaşısının ne denli önemli bir rol üstlendiğinin altını, önemle çizmiştir. Bkz. Gürer Karagedikli, “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi, (15-17 Eylül 2014, Ankara), IV/4*, s.1382-1387.

Edirne Bostancıbaşı, bir yandan böylesine geniş bir yetki alanında güvenliği sağlamak için maiyetindekilerle birlikte oradan oraya koştururken; “*Cib-i Hümayûn*” başta olmak üzere merkeze gönderilecek gelirlerin hazineye tesliminden de sorumlu idi³⁸. Daha da önemlisi, payitahtın işesinde üstlendikleri rol idi³⁹.

Belgelerde bölge idaresi açısından önemli bir görevinin daha altı sık sık çizilmektedir. Şöyle ki; Bostancıbaşı, diğer örf görevlileri ile birlikte herhangi bir kazanın yıllık giderleri ve vergilendirilmesi noktasında da yetkili isimlerin başında sayılmıştır. Örneğin Edirne Bostancıbaşı, 1293/1798-1799 senesinde Rumeli’nin Şehrköy kazasının masraf defterini hazırlayan ve merkeze gönderen ekibin başında geliyordu⁴⁰. Buradaki mesele, Bostancıbaşının, Edirne merkez bir yana, bugün Bulgaristan toprakları içerisinde yer alan bir bölgede yaşayan Osmanlı tebaasının

³⁸ Edirne ve Tevâbi’i Subaşılığı Mukâta’asının hazineye teslim edilmeyen senelik mâli ile Edirne Bostancıbaşısına hitaben yazılan bir örnek için bkz. *AE.SMHD.I.81/5458* (15 Safer 1146/28 Temmuz 1733): “*Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına ve Der-sa’âdetden mübâşir ta’yîn olunan –zîde mecduhu-ya hüküm ki: Senevî otuz üç bin akçe mâli olub zamân-ı zabtı gurre-i Rebî’ü’l-ülâdan olan Edirne ve tevâbi’i subaşılığı mukâta’asının kırk beş senesi kimesnenin uhdesinde olmaduğundan mâli olan meblağ-ı mezbûr otuz üç bin akçe henüz tahsîl ve teslim-i hazîne-i âmirem olunmaduğundan taraf-ı beytü’l-mâl-i müslimîne gadr olunmağla ...*”

³⁹ Belgelerde “*Tekfurdağı Mübayaacılığı*” olarak geçen görev; Edirne Bostancıbaşılığının yetkisine bırakılan önemli sorumluluklardan biri idi. Bkz. *AE.SMST.III.140/11070* (Evâsıt-ı Şaban 1183/Aralık ortaları 1769); *AE.SMST.III.304/24296* (Selh-i Şaban 1185/7 Aralık 1771). Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.226-227.

⁴⁰ *C.NF.17/831* (Evâsıt-ı Safer 1214/Temmuz sonları 1799): “*Bâ’is-i defter oldur ki: Şehrköyü kazasının bin iki yüz on üç senesi rûz-ı Kasımdan rûz-ı Hızırına gelinceye değin altı mâh derûnunda Devlet-i Aliyye’den bâ-evâmir-i aliyye ve Edirne Bostancıbaşı tarafından bâ-mektûb ve Kapudan Paşa hazretleri tarafından bâ-buyuruldu vürûd ve mürûr ü ubûr eden ulak ve mübâşirânın mesârifleri ve hüdmetleri ve menzil bârgîrleri ve menzil sefineleri ücretleri ve kazâ-i mezbûrun sâ’ir mesârif-i sahiha-i lâzimeleri kibel-i şer’den ferâde ferâde i’tâ olunan pusulalar müceblerince cümle(s)i ahâlî-i kazâ ve re’âyâ muvâcehelerinde her bir mâddesi tashîh olunarak yegân yegân hesâb ü kitâb olunub lede’t-taksîm ve tevzi’, ... Tahriren fi evâsıtı şehri Saferi’l-hayr sene erba’a aşere”.*

doğru/adaletli vergilendirilebilmesi ve toplanacak bu vergi karşılığında, reaya doğru hizmetin sunulması noktasında üstlendiği görevlerdir.

Kısacası, Edirne merkezli bu geniş alanda, toplumsal düzeni ilgilendiren her konu, Bostancıbaşının görev ve yetki alanı içindeydi ve bu bağlamda kamu düzenini bozanların yakalanması, haklarında soruşturma açılması konularında merkez, iki yetkiliyi muhatap alıyordu: Edirne Kadısı ve Edirne Bostancıbaşı⁴¹.

Sonuç Yerine

Belgelerde geçen tüm bu bilgiler, modernite öncesi dönemde Osmanlı mekân organizasyonunun tek tip modele dayanmadığının altını bir kez daha çizer. Bu nedenle taşrada tek tip bir görevliden ve yetki alanından bahsetmek olanaksızdır. Bu bağlamda Osmanlı'nın taşra yönetim politikasını, mekâna ve mekân üzerindeki sosyo-iktisadî duruma göre pragmatik bir şekilde yürüttüğünü söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

En genel anlamda dirlikler üzerinden bir mekân organizasyonu ve yönetimini benimseyen devlet; bir yandan dirlikler vasıtasıyla taşrada irili ufaklı yetki alanları oluşturup o bölgeleri irili ufaklı örf görevlileri eli ile yönetmeyi amaçlarken, diğer yandan taşrada en üst örf yetkilisi olan sancakbeyleri/sancak mutasarrıflarına yekpare bir yetki alanı bırakmamak için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında “serbest dirlik” olarak nitelenen yetki alanları gelir. Padişaha ya da vüzerâ sınıfına tahsis edilen hasların birden fazla sancak içerisindeki bölgelerden oluşturulması, has sahibi adına yetki kullanacak olan ve adına mütesellim, voyvoda ya da kethüda denen görevlilerle farklı sancakların örf yetkililerini her daim karşı karşıya getirmiştir.

Rumeli'nin pek çok şehir ve kasabasında, kırsalında görünür olan Edirne Bostancıbaşısının; böylesine geniş bir alanda yetki kullanabilmesi için meşru bir gerekçe lazımdı. Bu meşru gerekçeyi; Edirne'nin büyükçe bir kısmının ve Rumeli'de ayak bastığı, dolayısıyla vergisini toplama hakkına sahip olduğu pek çok yerin padişah hassı içerisinde yer almasında aramak gerekir. Diğer bir deyişle “*mefrûzü'l-kalem ve makû'ü'l-kadem*” olarak

⁴¹ Örneğin 1739-1740 yılına ait şikayetlerin yansıdığı bir defterde Edirne'deki bazı arabacılar hakkında suç duyurusuna rastlanmaktadır. Belgeye göre; arabacılar, kendilerine namahrem olan kadınları ya da tüccarların mallarını Edirne dışındaki yerlere izinsiz nakl etmişlerdir. Bu da kayıp başvurularının ilgili mercilere yapılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına yazılan hükümle kayıp kadınlar ve kayıp emtia konusunda bir soruşturmanın başlatılması istenmektedir. Bkz. *A.DVNSSKT.d 112*, s.283/2. Ayrıca asayişle ilgili örnek belgeler için bkz. *A.DVNSSKT.d 112*, s.20/1 (Evâsit-ı Şevval 1139); *A.DVNSSKT.d 112*, s.348/3 (Evâil-i Muharrem 1140).

kanunnamelerde ifadesini bulan serbest dirlik uygulamasını dikkate almak önemlidir. Böylesine geniş bir yetki alanının belirlenmesinde önemli olan diğer bir etken de Edirne'nin barındırdığı yoğun nüfus yapısı idi. Osmanlıda, ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip olan büyük kentlerin beslenme olanakları için özel önlemler alınması gerekmiştir. Bu da karşımıza kır-şehir entegrasyonu olarak çıkar. Kent nüfusunu besleyebilecek büyüklükte tarımsal bir hinterland yaratma gerekliliği, doğal olarak Edirne merkezli bir bölgenin yöneticisinin yetki alanının sınırlarını genişletmiştir. Bu durum bize; klasik bir sancakbeyi profilinden çok daha farklı bir tipoloji ile karşımıza çıkan "Kırkayak" Edirne Bostancıbaşısının bir ayağı Edirne'de, diğer ayağı Rumeli'nin birbirinden uzak farklı noktalarında olmasını açıklar niteliktedir.

Modenite öncesi dönem için, Edirne Bostancıbaşısının hem Edirne'de hem de tabiri caizse "at koşturduğu" Rumeli'nin uzak diyarlarında, halk ve o bölgelerin yöneticileri nezdinde nasıl bir algı yarattığına dair belgelerden iz sürebilmek mümkün olamadı. Böylesine geniş bir alanda yetki kullanan bir yönetici profilini ortaya koyabilmek; onun çevresi ile kurduğu sosyal ilişki ağları, tüketim alışkanlıkları, zevkleri, acıları, üzüntüleri ile gündelik yaşamına dair araştırmacıyı iz peşinde koşturacak belge varlıkları ile mümkün olabilir. Arşivlerin zengin belgelerinde, yazma eserler içinde tesadüfi de olsa bulunabilecek bu tür izler üzerine yapılacak yeni araştırmalarla, Osmanlı'nın ben anlatılarına, duygu tarihçiliğine ya da kültür tarihine dair bilgilerimizin zenginleşeceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri:

A.DVNSMHHM.d.104; s. 78/349, 77/344

A.DVNSMHHM.d.111; s. 96/328

A.DVNSMHHM.d.98; s.185/626

A.DVNSŞKT.d.112, s.20/1, 283/2, 348/3, 364/3, 462/2

AE.SMHD.I.81/5458 (15 Safer 1146/28 Temmuz 1733)

AE.SMST.III.140/11070 (Evâsıt-ı Şaban 1183/Aralık ortaları 1769)

AE.SMST.III.304/24296 (Selh-i Şaban 1185/7 Aralık 1771)

C.NF.17/831 (Evâsıt-ı Safer 1214/7 Temmuz sonları 1799)

C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810)

HAT.279/16450 (29 Zi'l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823)

HAT.290/17364 (29 Zi'l-hicce 1242/24 Temmuz 1827)

HAT.720/34318 (25 C.Evvel 1225/28 Haziran 1810)

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri ve Kronikler:

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri, cilt. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), c. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, c.IV, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, 2007.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, III. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, YKY, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. Baskı, 1999.

Araştırma Eserler:

BÜYÜK, Orhan, *Şer'iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

EMECEN, Feridun M., “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Hazırlayan: E.N. İşli - M. Sabri Koz, YKY, 1998, s.49-69.

EMECEN, Feridun-İlhan Şahin, *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı'da ‘Serbest Dirlük’ Uygulamasının Boyutları ve Bunun Mâli-İktisadî Faaliyetlerin Düzenlenmesindeki Yeri”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir-Toplum-Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.204-214.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Bursa*, TTK Yayınları, 2006.

GÖKBİLGİN, Tayyip, “Edime”, *DİA*, c.10, 1994, s.425-431.

GÖKBİLGİN, Tayyip, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952.

KARAGEDİKLİ, Gürer, “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi, (15-17 Eylül 2014, Ankara)*, IV/4, s.1382-1387.

KARAKUŞ, Sadık Emre, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1939)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2018.

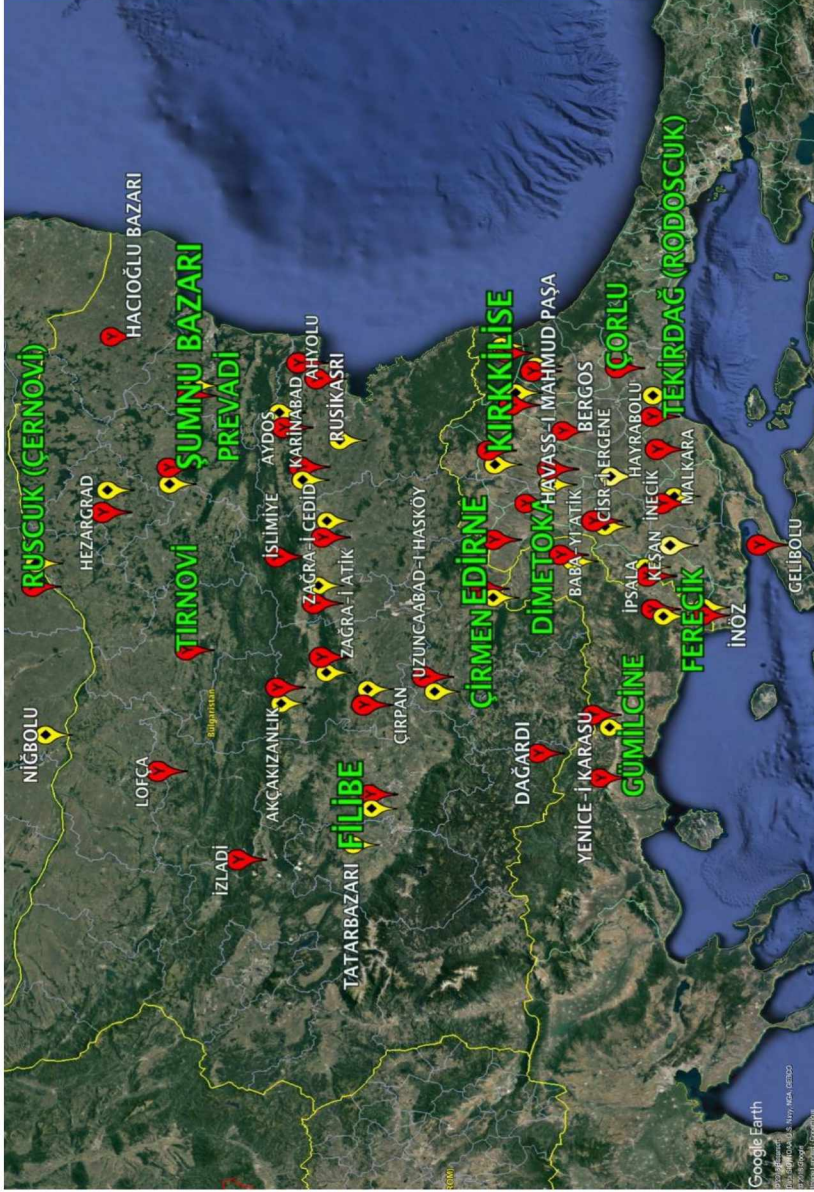
YILDIZ, Murat, “15-19. Yüzyıllarda Edirne'de Asayiş Sağlayan Bir Kurum: Edirne Bostancı Ocağı”, *History Studies*, 3/3 (2011), s.383-394.

YILDIZ, Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

YİĞİT, Ahmet, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 1998.

EKLER

EK 1: Edirne Bostancıbaşı'nın Yetki Alanı ve Kentin Tarımsal Hinterlandını Gösterir Harita
(*Kırmızı*: Yetki Alanı; *Sarı*: Tarımsal Hinterland)

**EK 2: HAT.290/17364 (29 Zi'l-hicce 1242/24 Temmuz 1827),
Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**

Benim vezîrim,

İşbu takrîrin ve defterdârın takrîri manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olmuştur. Bu Edirne Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılığının ref'i mevsimi gelmiş olduğundan meclisde müzâkere olunub takrîrinde beyân eylediğin vechile tarafından müşâr ve mûmâ ileyhümâyaya iktizâsına göre tahrîr ve tanzîm ve icrâsına ibtidâr olunsun.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım

Ma'lûm-ı hümâyûn-ı şâhâneleri buyurulduğu üzere Edirne Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılığının ref'iyle koru-i hümâyûn ve çiftlik ve sâ'ir müteferri'âtıyla ma'an Çirimen Mutasarıfı Es'ad Paşa kulları tarafından idâre ve rü'yet olunduğu sûrette cânib-i mîrîye senevî ne mikdâr menâfi' husûle geleceğine dâ'ir ve ocağ-ı mülgâ tarafından Edirne'de zâbit olanlar tarafından alınagelen rûsûmun tahkîkine mütedâ'ir yazılmış olan isti'lâm-nâme-i çâkerîye cevâben müşârün ileyh kullarının bundan akdem vürûd ile meşmûl lehâza-i me'âlî-ifâza-i mülûkâneleri buyurulan kâ'imesinde ocağ-ı mezkûr ile bostancıbaşılığın ref'i ve merbût olan Tekfurdağı mübâyâ'acılığının âher sûretle idâresi takdîrinde bunlardan ve müteferri'ât-ı sâ'iresinden takrîben senevî dört yüz kîse akçe kadar menfa'at hâsıl olacağını ve rûsûm-ı mezkûre cüz'iyât ve ta'addî makûlesi şeyler olduğundan mâ'adâ ocağ-ı mülgânın imhâsından berü bir tarafdân alınmayarak metrûk idüğünü ve Edirne Bostancı Ocağının ref'i takdîrinde emeği sebkât ederek birer mikdâr yevmiye ile mütekâ'id olanların yevmiyelerinin ile'l-vefât i'tâsı ve müddet-i medîdeden berü ocağ-ı mezbûr hıdmetinde olub emsâli gibi çerâklığa müttehî olanların dahi me'yûs birağılmamak ve isticlâb-ı da'vât-ı hayriyye-i şâhâneyi mûcib olmak üzere kendülerine birer mikdâr yevmiyye inâyet buyurulması sûretlerini tahrîr ve inhâ ve birer kıt'a defterini dahi isrâ etmiş olduğundan keyfiyet ol vakt bi'l-müzâkere bu vechile tanzîmi münâsib görünmüş ise de bu sene maslahatın hüsn-i hitâmından sonra iktizâsına bakılmak üzere meskût birağılarak fakat milel-i selâse tarafından beher sene edâsını maktû'a rabt etmiş olduğu on bin guruş üzüm rûsûmunun tahsîl ve cânib-i mîrîye irsâl eyleneşiçün cevâb yazılması sûreti kâ'ime-i mezkûreye şerhle işâret ve hâkipây-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinden istîzân olunarak ol bâbda şeref-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri mücebince müşârün ileyh bendelerine ol vechile cevâbnâme tahrîr ve irsâl kılınmışıdı. Lehu'l-hamd ... sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinden el-hâletü hâzihî ... ve husûsât-ı mezkûrenin icrâları mevsimi gelmiş ve Edirne Bostancıbaşısı bulunanlar ma'rifetiyle rü'yet

olunan kuru-i hümayûn ve ba'zı çiftliklerde mevcûd hayvânât ve bağçe ve çayırın keyfiyâtına ve Edirne bostanîyânmm mevâcibleri husûsuna dâ'ir bu def'a defterdâr efendi kulları dahi bir kıt'a takrîr takdîm eylemiş olmağla evvelki Salı günü Bâb-ı Âlilerinde ma'kûd encümen-i şûrâda müşârûn ileyhın zıkr olunan kâ'imesi ve bâlâsına şeref-... sahîha-i sudûr buyurulan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri ve defterdâr efendi kullarının mârrü'z-zıkr takrîri yegân yegân kırâ'at ve iktizâ-yı hâl ve maslahatın müzâkeresine mübâderet olundukda vâkı'a ocağ-ı mezbûrun adem-i lüzûmuna mebnî ref' ü ilgâsında bir gûne be's ü mahzûr olmayub belki fevâ'idi mücib olmağla hemân müşârûn ileyhın inhâsi vechile mütekâ'id yevmiyyeleri bundan böyle kayd-ı şartı ve mâhiyye sûretiyle ol tarafdâ verilmek ve emekdâr ve çerâklığa müttehî olanlara dahi kezâlik mâhiyye sûretiyle münâsib mikdâr şey' tanzîmiçün bu tarafa inhâ ve istîzân eylemek ve ba'd-ez-în Edirne'de olan saray-ı hümayûna bu tarafdân bekci irsâli tekellüfüne hâcet olmayarak müşârûn leyh tarafdân iki-üç nefer münâsib bekçiler ik'âdiyle muhâfaza olunmak ve Edirne Bostancı Ocağının kâffe-i îrâdâtı ve bostancıbaşılardan zir-i idâresinde olan kuru-i hümayûn ve çiftlikât ve sâ'ir müteferri'âtı fimâ ba'd müşârûn ileyh tarafdân rü'yet ve idâre kılınmak üzere şimdilik bunların mahallinde tanzîm ve icrâları ne vechile olmak münâsib ve muktezî ise kendüsü ânâ göre tanzîm ve icrâ ederek ve bostancıbaşının dahi muhâsebesini rü'yet eyleyerek gerek bostancı ocağını ve gerek bostancıbaşılığın bir senede cîb-i hümayûn akçesinden mâ'adâ kâffe-i vâridât ve tayyârât ve sâ'iresi her neye bâliğ olur ise defteriyle Der Sa'âdete göndermek ve kuru-i hümayûn ve hayvânât ve çiftlikât ve teferrü'âtının bundan böyle hüsn-i i'mâr ve idâreleriyle taht-ı râbitaya idhâline ihtimâm ve dikkat etmek üzere me'mûriyyetini mübeyyin başka, ve sâlifü'z-zıkr Tekfurdağı mübâya'acılığının dahi müşârûn ileyhe ihâlesi cesebân ve münâsib olacağından mübâya'acılık-ı mezkûru tarafdân münâsib ve mu'temed âdem ta'yîniyle rü'yet etdirmesi bâbında mu'tâd üzere başka, dîvân-ı hümayûnları tarafdân iktizâsına göre iki kıt'a evâmîr-i aliyye ısdâr ve tesyâr kılınması ve taraf-ı çâkerîden yazılacak mektûbda dahi Der Sa'âdetde ref' ü ilgâ olunan bî-lüzûm ocaklar misillü Edirne'de olan Bostancı Ocağı ve bostancıbaşılık ref' ü ilgâ olunarak Tekfurdağı mübâya'acılığıyla ma'an tarafına ihâle ve tefvîz kılınmış ve bunların hâsılât-ı seneviyyesi iki yüz bin guraşa bâliğ olacağı mukaddemâ iş'ârından müstebân olarak meblağ-ı mezbûr mukâta'ât hazînesine tahsîs olunmuş olub hâsılât-ı mezkûre kendüsünün inzimâm-ı sa'y ü ihtimâmıyla refte refte terakkî ve tezâyüd bulması me'mûl olmağla gerek bunların ve gerek kuru-i hümayûn ve çayır ve bağçe ve çiftlikât ve teferrü'ât-ı sâ'irenin ne sûretle tanzîm ve tesviyeleri îcâb edeceğini, ve ez cümle gönderdüğü deftere nazaran Edirne Bostancı Ocağı'na merbût ba'zı evkâf ve nükûd-ı

mevkûfe ve mekteb ve değirmen misillü dürlü dürlü şeyler olub şimdi ocağ-ı mezbûrun bu vechile ref' ü ilgâsında bunların her birine dahi bir hüsn-i sûret ve râbita verilerek ba'd-ez-în evvelce cârî ve ma'mûl olmak üzere her bir mâddede kendüsünün tensîb edeceği sûret-i kararını müşârûn ileyh kaleme alıvere, bundan böyle âtîde müstakirren öylece idâresiçün li-ecli'l-mürâca'a aklâma dahi kayd olunması münâsib olacağından bu vesâyâ kendüsüne etrâfıyla tahrîr ve iş'âr, ve mübâyâ'a mâddesiçün dahi ısdâr olunan fermân-ı âlî âdet üzere yazılıb mukâta'ât hazînesine tahsîs olunan hâsılâtı keyfiyeti şimdilik hasbe'l-mülâhaza derc olunmamış ise de hazîne-i mezkûreye ilm ü haberi verilmiş olduğu derc ü tezkâr kılınması ve hâlâ Edirne Bostancıbaşı olan Cabbarzâde Abbas Bey kullarına dahi sûret-i hâl beyân olunarak kendüsünün Edirne'de me'mûr-ı inşâsı olduğu kıslalar ebniyyesi hitâmında ol tarafda âher bir maslahatı kalmamış olarak Der Sa'âdete avdeti lâzım geleceği, ve kendüsünün gayret ve istikâmeti ma'lûm olduğundan bundan böyle sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde hıdemât-ı sâ'irede istihdâm ile kayırılacağı sûretlerini mutazammın münâsibi vechile nevâzişlice bir kıt'a mektûb yazılması husûsları beyne'l-hüzzâr tasvîb ü tezkâr kılınmış, ve sâlifü'z-zikr takrîr dahi mücerred meşmûl-i muhâta-i me'âlî-ifâza-i mülûkâneleri buyurulmak için arz ü takdîm olunmuş olmağla husûsât-ı mezkûrenin meclis-i müzâkeresi üzere tanzîm ve icrâsına emr ü irâde-i seniyye-i cihândârîleri müte'allik buyurulur ise ber minvâl-i muharrer iktizâ eden evâmîr-i aliyye tasdîr ve taraf-ı çâkerîden müşâr ve mûmâ ileyhümâyâ ber vech-i meşrûh mektûblar tahrîr ü tesyîr olunacağı ve mukâta'ât hazînesine dahi sûret-i hâlî mübeyyin ilm ü haberi i'tâ etdirileceği rehîn-i ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.

EK 3: HAT.279/16450 (29 Zi'l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823), Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Benim vezîrim,

İşbu takrîrin me'âlî ma'lûm-ı hümayûnum olmuştur. Vâkı'â tiz elden âheri bulunamadığı takdîrce mütesellimliğün Edirne Bostancıbaşısına ihâlesi münâsib görünüyor. Ancak Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa ile Bostancıbaşı-i mûmâ ileyhün beynlerine bundan akdem bürûdet girmiş olduğundan buna dahi ziyâde canı sıkılması derkâr olmağla müşârûn ileyhün Kapu Kethüdâsı Kassâbbaşı Mustafa Ağa, hem birâderi hem her bir husûsuna vâkıf ve âşinâ olmağla, evvelce ânınla bir müzâkere olunub tiz elden mütesellimliğe bir münâsibini bulabilür ise âna, bulamadığı hâlde mâddenin ber-taraf olması muktezî göründüğünden tiz elden icrâsı lâzım gelmeğle takrîrinde bi'l-mülâhaza münâsib görüldüğü üzere mûmâ ileyh bostancıbaşıya şimdilik ihâle olunarak, iktizâsı üzere müşârûn ileyh Salih

Paşa'ya tarafından cevâbnâme yazılıb, ve mütesellim-i sâbık Salih Koç Ağa'nın Der Sa'adet'e gelmekden ise taşrada bir münâsib me'mûriyyetile istihdâmı münâsibdir.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım dünki gün beyâz üzerine şeref-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri me'âl-i münîfnde Edirne Mütesellimi Salih Koç Ağa, yirmi yedinin yoldaşlarından mer'ıyyü'l-hâtır birini kavvâslarına i'dâm etdüdüğünden, ve dün Edirne'de şûriş ü ihtilâl emâreleri görüdüğü mesmû'-ı hümâyûnları buyurulmuş ve Yeniçeri Ağası kullarının dahi mâdde-i mezkûrdan haberi olduğundan gerek mütesellim-i mûmâ ileyhın ve gerek Edirne Ağası İsmail Ağa'nın azilleriyle tiz elden vukû'bulan hâdisenin def'ine medâr-ı küllî olduğu takdîrce hemân icrâsına bakılmak muktezî görünmüş olduğuna binâ'en çâker-i kemîneleri Ağa-yı mûmâ ileyh kullarıyla müzâkeresini edüb iktizâ edenlere dahi ifâde ederek ne vechile icrâsı münâsib ise bi'l-mülâhaza hâkipây-ı hümâyûn-ı şâhânelerine arz ve istizâna mübâderet olunması emr ü fermân buyurulmuş, ve mantûk-i münîfi üzere dünki Cum'a günü Yeniçeri Ağası kulları Selâmlık'dan avdet ile Bâb-ı Âfîlerine vürûdunda husûs-ı mezkûrun müzâkeresi olunub tıbk-ı irâde-i isâbet-ifâde-i şehenşâhîleri üzere gerek mütesellim-i mûmâ ileyhın ve gerek Edirne Ağasının ikisinin birden azilleri, iki tarafın yek-diğere bir diyecekleri kalmamasını mûcib olacağına binâ'en emr-i müstahsen olduğu bedîdâr olduğundan başka, keyfiyyet ba'de'l-asr nezd-i çâkerîde me'mûrîn kullarıyla dahi etrâfiyle müzâkere ve mülâhaza olundukda, mûmâ ileyhümânın ikisinin birden azli vakt ü hâle göre hakîmâne bir hüsn-i sûret olarak derûn-ı Edirne'de tahaddüsü melhûz olan ihtilâlin def'aten def' ü imhâsına medâr-ı küllî olacağı derkâr, ve hatt-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinde emr ü fermân buyurulduğu üzere eğerçi Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa Mora üzerinde olmak mülâbesesiyle maslahatına sekte gelür gibi hâtıra gelür ise de iki tarafın mahzûru müvâzene olduğuna göre icrâsı eslem görüdüğü bedîdâr olduğundan başka, kâffe-i memâlikin umûr ve mesâlihi sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde görülegeldiğine nazaran mütesellim-i mûmâ ileyhın tebdîliyle Çirmen Mutasarrıfı müşârûn ileyhın maslahatına pek de sekte gelür denilemeyerek in şâ'e Allahu te'âlâ her bir husûs yine mihver-i lâyıkinda rü'yet ve idâre etdirilmesi hâsıl olacağı âşikâr olmağla bu takdîrce Edirne Ağası İsmail Ağa'yı Yeniçeri Ağası kulları azl ve tebdîl birle yerine âher bir münâsibini intihâb ve irsâl etmek üzere tiz elden mütesellimlik için münâsibi lede'l-mülâhaza Çirmen Mutasarrıfı müşârûn ileyhın sonra şâyed *maslahatına sekte geldi, şöyle böyle oldu*, dememesiçün ânın re'y ü intihâbıyla nasb olunmak münâsib olduğundan bu husûs müşârûn ileyhe tahrîr ve isti'lâm olunur ise de tiz elden icrâsı lüzûmuna göre Der Sa'âdetden birisi ta'yîn

olunmak lâzım gelse şâyed müşârün ileyh bunu istemeyüb de âher birini iltimâs veyâhûd dâ'iresinden birisini ta'yîn ve irsâl edecek olduğu hâlde bu taraftan gidecek mütesellimin az vakitte azl ve avdeti vukû'undan el-yevm Edirne Bostancıbaşı olan Şehsüvarzâde Derviş Bey kulları mukaddem dahi mütesellimlikde bulunarak Edirne'nin her bir hâline vâkıf ve zâtında mu'tedil-mîzâc âdem olmak mülâbesesiyle tiz elden mütesellimlik-i mezkûrun mûmâ ileyhe ihâlesi çarçabuk husûl-i maksûda vesîle olacağından, ve eğerçi müşârün ileyh ile mîr-i mûmâ ileyh beyninde mukaddemâ bostancıbaşılik husûsundan dolayı ba'zı makâle ve bürûdet tahaddüsü melhûz olarak müşârün ileyhine buna canı sıkılması hâtıra gelür ise de taraf-ı çâkeriden müşârün ileyhe mektûb tahrîriyle mûmâ ileyh Salih Koç Ağa'nın şu sebebe mebnî tiz elden azli icâb etmiş, ve tarafınızdan âheri intihâb oluncaya kadar şimdilik mîr-i mûmâ ileyhe ihâlesi cesebân görünmüş olduğuna mebnî öylece icrâ olunmuş, ve size dâ'ir mehâm-ı lâzimenin kemâ yenbagî rü'yet ve tesviyesine ihtimâm eylemesi iş'âr ve te'kid kılınmış olmağla mîr-i mûmâ ileyh şimdilik bu vechile idâre edüb bundan böyle tarafınızdan bir âherini mi gönderirsiniz, yohsa Der Sa'âdet'den ve Edirne'den bir münâsibini mi intihâb edersiz, ne vechile isterseniz öylece tanzîm olunur, yollu yazıldığı sûretde müşârün ileyhine mahal kalmayub sonra kimi ister ise nasb olunarak, mîr-i mûmâ ileyh dahi kemakân bostancıbaşılığında kalacağına binâ'en bu sûretle tanzîm ve icrâsında be'is ve mahzûr olmadığı mülâhaza ve ityân olunmuş olmağla bu vechile icrâsı muvafık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneleri buyrulur ise mütesellimlik mîr-i mûmâ ileyhe ihâlesi husûsu ber mu'tâd müşârün ileyhine kapu kethüdâsı Kassâbbaşı Ağa kullarına takrîr etdirilerek iktizâ eden mütesellimlik emri isdâr ve müşârün ileyh bendelerine ber vech-i meşrûh mektûb tahrîr ü tesyâr ve Salih Koç Ağa kullarının dahi Der Sa'âdet'e avdeti mi irâde buyrulur veyâhûd taşrada bir münâsib tarafa ta'yîn ve istihdâm misillü me'mûriyyet sûretine mi irâde-i seniyye-i şâhâneleri müte'allik olur, bu bâbda dahi ne vechile emr ü irâde-i seniyye-i mülûkâneleri sünûh ü sudûr buyrulur ise muktezâ-yı münîfi icrâsına ibtidâr olunacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerindedir.

EK 4: HAT.720/34318, (25 Cemâziye'l-evvel 1225), Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Manzûrum olmuşdur. Te'bîden kürekde ibkâ ve mesfûrların mâ-meleki Bostancıbaşı-i mûmâ ileyhe i'tâ oluna.

(Üst yan yazı)

Edirne Bostancıbaşısının vârid olan kâ'imesidir.

Dimetoka nâ'ibinin i'lâmıyla berâber zikr olunan kalb kefere sikkeleri dahi manzûr-ı şâhaneleri buyurulmak için arz ü takdîm kılındığı ve mesfûrân kayd-ı ebed ile küreğe vaz' olunmuş oldukları muhât-ı ilm-i âlileri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Devletlü, inâyetlü, merhametlü, re'fetlü, veliyü'n-ni'am efendim sultânım hazretleri

Dimetoka kazâsına tâbi Ortaköyü re'âyâlarından a'yânı dergâh-ı âlî kapucubaşlarından El-hâcc Ali Ağa kullarının yedlerinde mevcûd kem-ayâr akçeleriyle ahz ü girift eylediği iki nefer kefere kalpazanlık ile me'lûf olduklarından lede'l-istintâk bir neferi âmili ve diğeri sarrafi idüğünü ikrâr etmeleriyle Dimetoka hâkimi efendi dâ'îlerinin i'lâmı ve mesfûrânın i'mâl eyledikleri kem ayâr akçeler vürûd-ı arıza-i çâkerâneme leffen takdîm ve mesfûrân dahi yanlarına âdemler terfiki ile irsâl-i savb-ı rahîmâneleri kılındığı ifâdesiyle arzuhâl-i kemterânem terkîmine ibtidâr ve merfû'-ı pişgâh-ı devlet-karârları kılındı. Bi-mennihi te'âlâ muhât-ı ilm-i âlem-ârây-ı rahîmâneleri buyuruldukda ol bâbda ve kâffe-i ahvâl-i umûrda emr ü fermân devletlü, inâyetlü, merhametlü, veliyyü'n-ni'am efendim, sultânım hazretlerindir.

Fî 25 CA (Cemâziye'l-evvel) Sene (12)25.

Bende-i Mehmed, ser-bostâniyân-ı Edirne.

EK 5: C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810), Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından hâlen Edirne Bostancıbaşı Dağdevirenzâde Mehmed Ağa kullarının gönderdiği evrâkın hulûsa-i me'âlinde ötedenberü Aydos menziline kadar sürüb menzil-i mezbûrdan bârgîr tebdîliyle Şumnu'ya gelürler iken Prevadi menziline bir müddetden berü şîrâze-i nizâmına halel-târî olduğuna binâ'en Aydos menziline bârgîrleri bi'z-zarûr Şumnu'ya gelince sürülüb ol vechile telef ve helâk olduğu derkâr olduğu ecilden Predavi menziline küşâdıyla işbu iki yüz yirmi beş senesine mahsûben hüsn-i nizâm üzere i'mâl ve idâresiçün Ahyolu kazâsından iki bin ve Pınarhisarı kazâsından bin iki yüz elli ve Nevâhî-i Yanbolu kazâsından yedi yüz elli ve Tırnovi kazâsından bin beş yüz ve Misivri kazâsından dahi bin beş yüz guruş, ki cem'an yedi bin guruş imdâdiye tertîb olunub menzil-i mezbûr menzilisine te'diye ve teslîm olunmak bâbından bundan akdem derkenârda mastûr sudûr eden evâmîr-i şerîfe lede'l-vusûl imdâdiye-i mezkûrenin ber müceb-i emr-i şerîfe tahsîliçün bostancıbaşı-i mûmâ ileyh mahsûs tarafından mübâşir dahi ta'yîn etmiş ise de kazâhâ-i merkûme ahâlîleri kendü menzillerinin idâresinden âciz olduklarından imdâdiye-i mertebe-i mezkûrenin tedârükü ... olmadığını beyân-birle afvı husûsuna müsâ'ade buyulması

niyâzında olduklarını mübeyyin gönderdikleri i'âmâtü irsâl ile ol bâbda ne vechile emr ü irâde buyurulur ise menût-ı re'y-i sâmi idüğünü bostancıbaşı-i mûmâ ileyh bir kıt'a arızasıyla inhâ eder evâmîr-i mezkûre kaydları ba'de'l-ihrâc el-hâletü hâzihi menzil-i mezbûr küşâd olunmuş mudur ve olunsa lüzûmu var mıdır ve bundan böyle ikdâm olunduğu sûretde vücûda gelür mü, tatar odabaşısından veyâhûd tatar ağasından ba'de't-tahkîk ... nizâmı ifâde olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlîleri mûcebince tatar ağası kulları celb ve keyfiyyeti su'âl olundukda el-hâletü hâzihi zikr olunan Prevadi menzili küşâd olunmayub ile'l-ân hudûd olunduğuna binâ'en bu taraftan menzil bârgîrine süvâr olan ulaklar bi'z-zarûr on sekiz sâ'at mesâfede olan Aydos menziline sürdüklerinden giden bârgîrler üç-beş günde bir avdet eyledikleri ecilden bir dahi işe yaramayub ekseri telef ve heder olduğunu beyân birle eğer bundan böyle ordu-yı hümâyûn bu tarafta kıslamak lâzım gelür ise beher hâl Prevadi menziline küşâdı lâzîmeden olub, ancak âher mahalle nakl olunur ise me'mûriyyetin inkitâ'ı sebebiyle lüzûmu olmayacağını ifâde eylediği ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermâm devletlü, sa'âdetlü, sultânım hazretlerindir.

Araştırma Makalesi

BASINDA YUNANİSTAN KRALI PAVLOS'UN TÜRKİYE ZİYARETİ (HAZİRAN 1952) VE CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN YUNANİSTAN ZİYARETİ (KASIM 1952)*

Serra YAZICI ÖZEL**

Öz: Türkiye ile Yunanistan, birbirlerine komşu, tarih boyunca uzun yıllar birlikte yaşamış iki ülkedir. 1950'li yıllar iki ülkenin dostluğunun ilerlemesi açısından büyük önem arz etmektedir. 1952 yılı ise Türkiye ve Yunanistan arasında dostluk bağlarını en çok güçlendiren ve derinleştiren üst düzey karşılıklı ziyaretlerin yaşandığı yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ziyaretlerin ilki, haziran ayında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye ziyareti, diğeri ise Kasım ayında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan ve Batı Trakya ziyaretidir. Bu çalışmada söz konusu bu iki ziyaret her iki ülkenin basını ve kamuoyu üzerindeki etkileri ele alınarak incelenecek ve değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Basın, Türkiye, Yunanistan, Türk-Yunan ilişkileri, Batı Trakya

THE VISIT OF THE KING OF GREECE PAVLOS TO TURKEY (JUNE 1952) AND THE VISIT OF THE PRESIDENT OF TURKEY CELAL BAYAR TO GREECE (NOVEMBER 1952) IN THE PRESS

Abstract: Turkey and Greece are two neighboring countries that have lived together for many years throughout history. The 1950s are of great importance for the advancement of the friendship between the two countries. 1952, on the other hand, is the year in

* Bu makale, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU danışmanlığında hazırlanan *Basında Türk-Yunan İlişkileri (1950-1954)* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, E-posta: serrayazici@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6634-5568.

which high-level mutual visits were experienced, which strengthened and deepened the friendship ties between Turkey and Greece the most. The first of these visits is the King of Greece Pavlos visit to Turkey in June, and the other is the visit of President of Turkey Celal Bayar to Greece and Western Thrace in November. In this study, these two visits will be examined and evaluated by considering their effects on the press and public opinion of both countries.

Key Words: Press, Turkey, Greece, Turkish-Greek Relations, Western Thrace

Extended Abstract: In the 1930s, the fundamental of friendship between Turkey and Greece were laid by Mustafa Kemal Atatürk and Eleftherios Venizelos. This friendship, which stagnated in the 1940s with the outbreak of the Second World War and then Greece's struggle with the Civil War, started to revive in the 1950s and reached its peak in 1952. In order to strengthen these ties of friendship, both Turkey and Greece acted jointly, especially in the first half of the 1950s, followed a parallel policy in their domestic and foreign policies and proceeded in line with the same goals. In fact, both countries became members of NATO in 1952 for this purpose. The rapprochement and friendship movements between Turkey and Greece in the 1950s were reflected in the press of both countries and thus the public. The events that deepened and strengthened the friendship ties between Turkey and Greece in 1952 were the high-level mutual visits.

The year 1952 was a year in which the friendship between the two countries reached its peak with the visits of the King of Greece Pavlos to Ankara and Istanbul in June, and then President Celal Bayar's visit to Greece and Western Thrace in November. The Turkish-Greek friendship and cooperation, the foundations of which were laid by Mustafa Kemal Atatürk and Eleftherios Venizelos, became extremely strong and settled in the people of both countries.

From these visits, it is seen that the King's visit to Turkey in June is very important as it is his first visit to a neighbour country. In addition, the deep and meaningful friendship between the two countries is revealed in the news reflected in the press and with the joy of the people. In addition, the King and Queen were very pleased with the hospitality shown to them and the intense interest and love of the Turkish people.

The visit of Turkish President Celal Bayar to Greece and Western Thrace in November to return the visit of the King is another event that deepens the ties of friendship. Celal Bayar was also met with great interest from the Greeks in Athens. The President, who was very well hosted by the King and Queen, went to Thessaloniki after Athens. Bayar's first visit here was

held at the house where Atatürk was born. He was very emotional and excited during his visit. One of the important developments that makes this visit meaningful is Celal Bayar's visit to Western Thrace, where the Turkish minority lives. Bayar was first met with the intense interest and love of the people in Xanthi, and then he moved to Komotini. Here, too, he was enthusiastically received. He opened the Celal Bayar High School named after him in Komotini. The opening of this high school means the convergence of the two countries, especially in terms of education and culture. This is of great importance for both countries. In addition, through the press of both countries, it reveals how both Greeks and Turks view each other in public.

As a result, it is seen that the Turkish-Greek friendship, which was founded by Eleftherios Venizelos and Kemal Atatürk in the 1930s, was revived in the 1950s and reached its peak in 1952. This friendship and rapprochement means that the two countries get closer not only in the political sense, but also in the educational and cultural sense. We see this in the news in the press of both countries. It should also be noted that although not all of the problems between the two countries intersect at a common point, minor problems have been resolved in line with common interests and expectations, taking into account the importance given to friendship. Thanks to these common points and expectations, both countries were able to develop and strengthen their ties of friendship.

Giriş

1930'lu yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluğun temelleri Mustafa Kemal Atatürk ve Eleftherios Venizelos tarafından atılmıştır.¹ 1940'lı yıllarda ise İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve ardından Yunanistan'ın İç Savaş ile mücadelesi ile durgunlaşan bu dostluk, 1950'li yıllara gelindiğinde yeniden canlanmaya başlamış ve 1952 yılında doruk noktasına ulaşmıştır. Gerek Türkiye gerekse Yunanistan bu dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için özellikle 1950'li yılların ilk yarısında ortak hareket etmiş, iç ve dış politikalarında birbirine paralel bir politika izlemiş ve aynı hedefler doğrultusunda ilerlemişlerdir. Hatta bu amaçla her iki ülke 1952 yılında NATO'ya üye olmuşlardır.² 1950'li yıllardaki Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma ve dostluk hareketleri her iki ülkenin basınına dolayısıyla kamuoyuna yansımıştır. 1952 yılında Türkiye ve

¹ Thanos Veremis, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1998, s. 111.

² Giannis Valinakis, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1949-1988*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1989, s. 19.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

Yunanistan arasındaki dostluk bağlarını en çok derinleştiren ve güçlendiren olaylar üst düzey karşılıklı ziyaretlerdir. Bunlardan ilki Yunanistan Kralı Pavlos'un Haziran 1952'de Türkiye'ye yapmış olduğu ziyarettir. Bu ziyaret Yunanistan Kralının komşu bir ülkeye yaptığı ilk ziyaret olması açısından oldukça önem arz etmektedir. İkincisi ise aynı yılın Kasım ayında Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Yunanistan Kralının Türkiye'ye yaptığı ziyareti iade etme amacıyla Yunanistan ve Batı Trakya'ya yapmış olduğu ziyarettir. Celal Bayar'ın bu ziyaretinin bir diğer anlamı da Batı Trakya Gümülcine'de kendi adını taşıyan lisenin açılışını gerçekleştirmiş olmasıdır.

1. Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (7 Haziran-14 Haziran 1952)

1952 yılı Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde dostluk havasının üst düzeyde olduğu bir yıldır. Bu yılda, Türk-Yunan ilişkilerinin derinleşmesine yönelik adımlar oldukça samimi ve içten bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu adımların ilki 1952 yılı haziran ayında Yunanistan Kralının heyetiyle birlikte gerçekleştirdiği 8 günlük Türkiye ziyaretidir. Türkiye'de Kralın gelişinden önce tüm hazırlıklar tamamlanmış ve programı belirlenmiştir. Hem Ankara hem de İstanbul'da her yer Türk ve Yunan bayraklarıyla donatılmıştır. Yunanistan Kralı ile birlikte gelen heyetin arasında basın mensuplarının da bulunduğu bilinmektedir. Kral Pavlos'un ziyareti bir dostluk ziyaretidir. Bu ziyaret, Yunanistan Kralının komşu ülkeye yaptığı ilk ziyaret olması açısından önem arz etmekte ve iki halkın işbirliğini de tamamlama amacı taşımaktadır.

Kral Pavlos Yunanistan'dan büyük bir halk kitlesi eşliğinde ve Yunan siyasi liderler tarafından uğurlanmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Sofoklis Venizelos, Kralın yola çıkışının ardından Yunan Hükümetinin Kralın bu ziyaretini barış yolunda iki halkın kararlarının ispatı olarak düşündüklerini belirtmiş ve bir açıklama yapmıştır:

“Eminim ki, her Yunan, Kralın yabancı başkente ilk resmi ziyareti olduğunu aklından çıkarmayarak bu seyahatin önemini hissediyordur. Nezaket ve dostça muamelenin ötesinde bu ziyaret, barışın yolunu içtenlik ve gerçekçilik ile birleştirdiği ve bunlardan mükemmelce ilham alıp bağımsız halkların ortak inançlarının gerekliliklerini ve bunu korumaya yönelik tüm çabaların mücadelesini vermiş, beraber yürümüş iki dost komşu halkın kararlarını bildirmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan gelen davetin üzerine gerçekleşmektedir. Kralın Türkiye'ye gidişi mutlu bir olaydır. ... Yunan halkı, iki halkın

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

dostane hislerinin gösterilmesine yönelik önceden bildirilen görkemli ve coşkulu karşılama hazırlığını heyecanla takip etmektedir."³

1.1. Yunanistan Kralı'nın Ankara Temasları

Yunanistan Kralı ile heyeti 7 Haziran tarihinde Elli kruvazörü ile Atina Pire limanından ayrılmış ve 8 Haziran akşamüstü Haydarpaşa limanına varmışlardır. Burada, Kral ve heyetini Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İstanbul Valisi Kerim Gökay ve heyeti karşılamışlardır. Karşılama töreninde her iki memleketin marşları çalınmış, Kral ve Kraliçe vakit kaybetmeden trenle Ankara'ya doğru yola çıkmışlardır.⁴ Yolda her geçtikleri noktada halkın yoğun ilgisi Kralı çok memnun etmiştir. Kral ve heyeti Ankara'ya vardıklarında garda, her yerde Türk ve Yunan bayrakları ve halkın yoğun ilgisi ile karşılaşmışlardır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da misafirlerini garda karşılamış ve karşılama töreninin ardından Yunan misafirler Çankaya Misafir Köşkünde dinlenmeye çekilmişlerdir. Daha sonra Cumhurbaşkanı ile öğle yemeği yemişlerdir. Ankara hakkında bilgi edinen Kral yemekten sonra Kraliçe ile Anıtkabir'i ziyaret edip çelenk koymuştur.⁵

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Anıtkabir ziyaretinden sonra akşam Yunanistan Kralı şerefine Çankaya Köşkünde resmi bir davet vermiştir. Yemeğin sonunda Cumhurbaşkanı bir nutuk dile getirmiştir:

"Majestelerinizin kudumiyle şeref bahsettikleri memleketimiz, mert Yunan milletine karşı içten bir muhabbet ve hayranlık besleyen bir memlekettir. Daha bundan birkaç yıl önce, tarihinin yaman imtihanlarından biri sırasında ve zatişahanelerinin insanda derin intiba bırakan bir fedakarlık ve hamiyet timsali halinde yükseldikleri bir zamanda şecaatinin tam ölçüsünü vermiş, istiklal aşkını, fedakarlık ruhunu ispat etmiş bulunan asil Yunan milletine sevgimiz büyüktür... Sulhun ve umumi güvenliğin kaderi, hürriyetlerimizi ve ortak mirasımızı muhafaza uğrunda gösterilmesi gerekli fedakarlığı kabul etmekteki müşterek azmimize bağlıdır. Bundan dolaydır ki, müşterek hudutlarından başlayarak mukadderat ve ideal birliğine kadar her şeyin birbirlerine bağladığı iki memleketimiz arasında, gündün güne daha faal bir dostluğun mevcudiyeti, hayati bir zaruret halini almıştır. Türk ve Yunan milletleri modern zamanın mühim ve aynı zamanda içtimai, iktisadi ve kültürel kalkınma yollarında muhteşem bir işbirliğine

³ To Vima, 8/6/1952. Yunan gazetelerinden alınan haberler çalışmanın yazarı tarafından çevrilmiştir.

⁴ Akşam: 8/6/1952.

⁵ Akşam, 9/6/1952; Benzer içerikli haber 9/6/1952 tarihli Ta Nea gazetesinde de yer almaktadır.

de imkan sağlayan bir müsterek müdafaa teşkilatı içinde müttefik olmuşlardır. Böylece, Türk-Yunan işbirliği, sınırlarımızın ötesine kol salarak hür ve sulh davasına samimiyetle bağlı bir memleketler topluluğunun hayrına da büyük hizmetler ifa edecektir... ”⁶

Cumhurbaşkanının bu nutkundan sonra Yunanistan Kralı da cevaben bir nutuk dile getirmiştir:

“Sayın Cumhurbaşkanı, öncelikle bana ve Kraliçeye yönelik coşkuyla yankılanan sözleriniz ve Türk halkının sıcak ve görkemli karşılması için teşekkürlerimi sunarak sözlerime başlamak isterim. Benim halkım için söylediklerinizi Yunan halkı da aynı hayranlıkla sizin için hissetmektedir. Bu hayranlık sizin nazik davetinizi kabul ettiğim için oluşmuştur. Gelişimi, Kraliçe ile beraber yapmak ve halkımın sıcak selamlarını getirmek için geciktirmeyi tercih ettim. Halkımın size çok samimi ve derim dostluk hissettiğinden emin olduğumu belirtmek isterim. Bu selamların ve güvencelerin bizim için uluslararası boyutta önemi vardır, çünkü uzun yıllar derin bir şekilde birbirlerinden ayrılmış halklar söz konusudur. Bunu ne görmezlikten gelebiliriz ne de saklayabiliriz. Tarihi sebepler ve bitmeyen savaşlar iki halkı büyük bir şekilde ayırmıştı. Bununla birlikte tam anlamıyla bu farklılık boyunca iki halkımız diğerini tanımayı ve takdir etmeyi öğrenmişlerdir. Fakat bu yeterli değildi. İyi ki, geniş görüşlü siyaset adamlarının cesurca rehberlik ettikleri Türkler ve Yunanlar, yüzyıllarca süren bu ayrılığı sıkı bir dostluğa dönüştürdüler. Bu dostluğun ne kadar samimi olduğumu şimdi Yunan Kralının Türkiye’de karşılanmasında gösterilen sıcaklık ve daha önce Yunan halkının, iki ünlü Türk siyaset adamının Yunanistan’daki şehirlerde gerçekten alkışlanması göstermektedir. O zamanlarda ayırıcı boyutta hatıralardan söz edilirken, şimdi bunları birleştiren hatıraların sözü edilmektedir. Bugün barışçıl işleri hatırlayacak olursak, uzun yıllar iki ülke deniz kenarlarında, tarlalarda ve köylerde ortak çok şey gerçekleştirmişlerdir... Sayın Cumhurbaşkanı, uzun bir yol katettik. Hükümetlerimizin, Türk-Yunan işbirliğine bugünkü şeklini vermede başarılı oldukları için kendimizi tebrik etmeliyiz, ifade ettiğiniz şekilde, bu işbirliği bundan böyle iki ülkenin milli politikası olacaktır. ... Sizin ve bizim kardeşlerimiz tarafından Kore’de parlak bir şekilde tekrarlanan geçmişteki yiğitlik ve gayretlilik destanları, bu durumda yeterli bir teminat teşkil etmektedir... Sayın Cumhurbaşkanı, başkentinizde bulunuşumun, yalnız milletimin milletinize karşı olan dostluğunun bir sembolünü teşkil ettiği için değil, aynı zamanda iki

⁶ Akşam, 10/6/1952; Benzer içerikli haber 10/6/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

ülkeminiz arasındaki münasebetlerin de en verimli devrenin başlangıcını teşkil ettiğini belirtirken, kadehimi Türk halkının refahı ve sağlığınıza, şerefinize içmek temennisıyla kaldırıyorum."⁷

Kral Pavlos, Ankara'daki ziyaretinde bir sonraki gün, önce Arkeoloji müzesini gezmiş ve ardından TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın Marmara Köşkünde şerefine verdiği öğle yemeğine katılmıştır. Bu yemekte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı da hazır bulunmuştur. Kral ve Kraliçe, yemekten sonra hipodroma giderek coşkulu tezahüratlar eşliğinde askeri resmi geçit törenine katılmışlardır. Törenin ardından Kral, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Yunanistan'ın en büyük nişanı olan Saint Sauveur nişanının büyük kordonunu takdim etmiştir. Bu nişan, yalnız hükümdarlara ve devlet başkanlarına verilmekte ve Yunanistan'da da beş kişiden fazla kimseye verilmemek suretiyle sınırlandırılmıştır.⁸

Ayrıca, Yunanistan Kralı şerefine, Cumhurbaşkanı tarafından verilmiş tüm toplantılara Türk ve yabancı basın davet edilmiş olmasına rağmen, bir tek Yunanistan Ankara Büyükelçisi Kontumas'ın Ankara Palas'ta verdiği davete hiç Türk gazetecilerini davet etmemesi hayret uyandırmıştır. Türk-Yunan işbirliğinin gelişmesi yolunda büyük adımlar atıldığı bir sırada, Yunan elçisinin Türk basınına karşı takındığı tavır, sadece bu bakımdan teessürle karşılanmıştır.⁹

Kral Ankara'daki son gününde Teknik Okul ve Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine ziyaretler yapmıştır. Fakültenin girişinde kendisini Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri karşılamıştır. Kralın bu farklı eğitim ve kamu kuruluşlarına yaptığı ziyaretlerde öğrenciler, Türk-Yunan dostluğunu ve işbirliğini sembolize eden şekillendirmeler yapmışlardır. Bu da Türk-Yunan dostluğunun Kral tarafından bakıldığında yaptığı ziyaretin gerçekten meyvesini verdiğini ve halk kitlesinin kalbinde yer ettiğini göstermektedir.¹⁰ Yunanistan Kralı daha sonra, Başbakan Adnan Menderes ve eşi tarafından Ankara Palas'ta şereflerine verilen öğle yemeğine katılmıştır. Akşam da Dışişleri Bakanı Köprülü tarafından verilen ziyafete Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte teşrif etmişlerdir. Yemekten sonra Kral Pavlos ve heyeti trenle İstanbul'a doğru yola

⁷ To Vima, 10/6/1952; Aynı içerikli haber 10/6/1952 tarihli Akşam gazetesinde de yer almaktadır.

⁸ Akşam, 11/6/1952; Cumhuriyet, 11/6/1952.

⁹ Cumhuriyet, 11/6/1952.

¹⁰ To Vima, 12/6/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

çıkışlardır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da bu yolculukta kendilerine eşlik etmiştir.¹¹

1.2. Yunanistan Kralı'nın İstanbul Temasları

Yunanistan Kralı Ankara'daki temaslarının ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da başta İstanbul Valisi Kerim Gökay ve eşi olmak üzere Türk heyeti tarafından büyük bir törenle ve halkın yoğun ilgi ve tezahüratlarıyla karşılanmıştır. Kral şerefine bütün yollar Türk - Yunan bayrakları ve hoş geldiniz afişleri ile donatılmıştır. Akşam da denizde büyük bir fener alayı tertip edilmiş, Kral ve Kraliçeye özel bir gezinti vapuru tahsis edilmiştir.¹²

Kral Pavlos halkın yoğun ilgisi ve tezahüratları eşliğinde ilerlerken Sarayburnu'nda Atatürk heykelini görmüş, hemen selam resmi vaziyeti almış ve ihtiram duruşunda bulunmuştur. Kralın bu hareketi Türk milletine gösterdiği bir jest olmuştur. Kralın İstanbul'da konaklaması için Dolmabahçe Sarayı düzenlenmiştir. Dolmabahçe sarayına geldiklerinde Kralın dikkatini, yüce Atatürk'ün yatak odasının bozulmadan aynı şekilde kalmış olması, yatağı, odasındaki saatin 9'u 5 geçe durmuş olması çekmiştir.¹³ Kısa bir süre dinlendikten sonra Kral Pavlos İstanbul Valisi Gökay'ın düzenlediği öğle yemeğine katılmıştır. Akşam da Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Dolmabahçe Sarayında Yunanistan Kralı şerefine bir balo tertip edilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kral ve Kraliçeye hediye edilmek üzere özel olarak, Krala 18 ayar altından üzerinde Kralın isminin ilk harflerinin ve tacının resminin olduğu bir sigara kutusu ve Kraliçeye de yine altından bir pudralık yaptırmıştır.¹⁴

Yunanistan Kralı İstanbul'daki son gününde Kapalıçarşı, Topkapı Sarayı, Yerebatan sarayı, Süleymaniye Camisi ve Ayasofya müzesini gezmiştir. Ardından İstanbul Valisi Kerim Gökay'ın öğle yemeğine katılmış, yemekten sonra Yunanistan Başkonsolosluğuna ziyarette bulunmuştur. Kral kendisine gösterilen yoğun ve samimi ilgiden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve herkese teşekkür etmiştir. Yunanistan Ankara Büyükelçisi Kontumas da Vali ve Belediye Başkanına bir mektup göndermiş, Kralın şehirdeki fakirlere dağıtılmak üzere valilik emrine beş bin liralık bir çek

¹¹ To Vima, 11/6/1952; Ta Nea, 11/6/1952; Benzer içerikli haber 12/6/1952 tarihli Akşam gazetesinde de yer almaktadır.

¹² Akşam, 13/6/1952.

¹³ To Vima, 14/6/1952.

¹⁴ Akşam, 14/6/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

verdiğini belirtmiştir. Vali Gökay da Kralın bu şefkat nişanesi nedeniyle şehri adına şükranlarını iletmesini rica etmiştir.¹⁵

İstanbul'dan ayrılmadan önce Yunanistan Kralı son olarak Patrikhane'yi ziyaret etmiş ve Patrik Athenagoras ile görüşmüştür. Patrikhane'ye yaptığı bu ziyaret Türk basını ve kamuoyunda son derece olumlu karşılanmıştır.¹⁶ Patrik Athenagoras ziyaretin ardından basın mensuplarına, Kralın sıcak karşılanmasından gurur duyduğunu belirtmiş ayrıca, medeni ve tarihi iki halkın kardeşliğinin iki ülkenin sevgisinden olduğunu sözlerine eklemiş ve Türk halkını bu mükemmel karşılama için tebrik etmiştir.¹⁷ Patrikhane ziyaretinin ardından Yunan misafirler Heybeliada'ya gitmiş, burada Deniz Harp Okulu'nu ziyarette bulunmuşlardır. Heybeliada'da Krala Yunanlar kadar Türkler de tezahüratlarda bulunmuşlardır. Adadan dönünce, Kral Pavlos ve heyeti büyük bir halk topluluğu eşliğinde iki ülkenin marşlarının çalındığı büyük bir törenle ve coşkuyla uğurlanmıştır. Kral veda ederken Celal Bayar'a Fransızca olarak, *“gösterdiğiniz hüsnü kabule teşekkür ederim. Sizi memleketimde görmekle büyük bir zevk duyacağım”* demiştir.¹⁸

Yunanistan Kralı ve heyeti Türkiye'deki 8 günlük ziyaretlerini tamamlayıp Yunanistan'a dönmüşler ve Yunanistan'da da halkın yoğun ilgisiyle karşılanmışlardır. Yunan hükümetinden yetkili kişilere göre, Türk milleti ve hükümetinin Kral ve Kraliçeye gösterdikleri samimi ve candan hüsnükabul kendilerinde çok derin bir etki yaratmıştır. Hatta Yunan devlet adamları, bu ziyaretin Türk-Yunan dostluğunda yeni bir devrenin başlangıcını oluşturduğu inancını belirtmiş ve dostluğun yakında iki memleket arasında Ankara'da imzalanacak bir seri antlaşma ve pakt ile tamamen perçinleneceğini belirtmişlerdir.¹⁹

1.3. Basına Yansıyan Açıklamalar

Yunanistan Kralının Türkiye ziyaretine basının, özellikle Yunan basınının büyük önem verdiği görülmektedir. Hatta Kral henüz Türkiye'ye gelmeden To Vima gazetesinin “Büyük İstek” başlıklı köşe yazısında, Kral Pavlos'un

¹⁵ Akşam, 15/6/1952.

¹⁶ Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1: 1919-1980, 16. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 587.

¹⁷ To Vima, 14/6/1952.

¹⁸ Akşam, 16/6/1952; Benzer içerikli haber 16/6/1952 tarihli Ta Nea gazetesinde de yer almaktadır.

¹⁹ Akşam, 17/6/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

Türkiye ziyaretinin Yunanistan'dan ayrılarak başlayacağı belirtilmektedir. Ayrıca bunun, bağımsız Yunan Devleti kurulduğundan beri Yunanistan Kralının komşu bir ülkeye ilk ziyareti olması bakımından da büyük bir önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Köşe yazısında bir de, bu ziyaretin yirmi yıldır iki ülkenin ilişkilerinin düzelmesinin bir göstergesi olduğu dile getirilmekte ve iki büyük lider Eleftherios Venizelos ve Kemal Atatürk'ün temellerini attığı çabalarının bir ürünü olduğu söylenmektedir. Son olarak aynı köşe yazısında, iki halk ile ilgili temennilerde bulunulmuş ve daha insani başarılar için de bu ziyaretlerin örnek olacakları belirtilmiştir.²⁰

Yine Yunan basınında çıkan haberlerde, Ankara basınından haberlere yer verildiği ve Yunanistan Kralının ziyaretini büyük bir tarihi olay olarak nitelendirdikleri belirtilmektedir. Örneğin, "Zafer" gazetesi baş sayfasını Yunanca "Kalos İlthate" (Hoş geldiniz) şeklinde yazmış ve iki tam sayfayı da Kralın gelişine ve karşılanmasına ayırmıştır. Diğer birçok gazete de aynı başlıkla Kralın gelişine gazetelerinde yer vermişlerdir. Muhalefet "Ulus" gazetesi ise Kralın ziyaretini, bu çabaların şüphesiz verimli sonuçlar ile devam edeceği şeklinde yorumlamıştır.²¹ Ayrıca, "Cumhuriyet" gazetesinde Kral Pavlos'un ziyaretinin, iki ülkenin işbirliğini ve dostluğunu daha çok güçlendireceği belirtilmiş ve yarım asırdır birçok yabancı devlet kralı ya da liderinin Türkiye'yi ziyaret ettiği, ancak hiçbirinin Yunanistan Kralının gelişi gibi olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Kralın ziyaretinin öneminin çok büyük olduğu; uzun yıllar düşmanlık besleyen iki milletin Eleftherios Venizelos ve Kemal Atatürk'ün ileri görüşlü politikaları sayesinde dost ve müttefik oldukları böylece iki milletin birbirlerini tamamlayacakları üzerinde durulmuştur. "Son Telgraf" gazetesinde ise, Kralın gelişi ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın iade-i ziyaretinin, iki devletin ilişkilerini bugün olduğundan daha çok güçlendireceği ve sıkılaştıracağı belirtilmiştir.²²

Burada dikkat çekici olan Yunan basınında Türk gazetelerinde çıkan haberlere yer verilmiş olmasıdır. Türk basınının bu yorumlarının hemen hemen hepsinde Kralın ziyaretinin iki komşu ülkenin ilişkilerini sıkılaştıracağı yer alırken, tüm Yunan kamuoyunda da aynı hislerin olduğu belirtilmiş ve bir kez daha Eleftherios Venizelos ve Kemal Atatürk'ün mükemmel ileri görüşlülüğü sayesinde bütün halk kitlesinde derinden kök saldığı vurgulanmıştır. Türk-Yunan dostluğunun da ayrıca, iki halkın

²⁰ To Vima, 7/6/1952.

²¹ To Vima, 10/6/1952.

²² Ta Nea, 9/6/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

faaliyetlerinde ve tarihlerinde yeni bir dönem açtığının, siyasi ve manevi açıdan önemli bir olay olduğunun altı çizilmiştir.²³

Yunanistan Kralının Ankara ve İstanbul ziyareti ile ilgili Yunan basınında, Türk gazetelerinde yer alan samimi yorumlara oldukça önem verdiği görülmektedir. Örneğin, Ta Nea gazetesinde "Sarsılmaz Türk-Yunan Dostluğu" başlığı altında Milliyet gazetesinin, Kralın özellikle İstanbul halkına samimi hissiyatlarının, iki ülkenin ilişkilerinin geleceği için de somut bir teminat olduğu belirtilmiştir. Vatan gazetesinden Emil Yalman, Yunanistan Kralının ziyareti ile iki halkın sarsılmaz dostluğunun gelecekte de var olacağını dile getirmiştir. Akın gazetesi ise, Türk ve Yunan halklarının birbirlerine duyduğu kalbi dostluk hislerini ve tarihi ve coğrafi gerçeklerin iki halkın bağlarına dayandığını belirtmiştir.²⁴

Kral Pavlos'un bu ziyareti ile ilgili Cumhuriyet gazetesinin "Bu Ziyaret, Siyasi Bir Zaferdir" başlıklı yorumu şu şekildedir:

"... Yunan Kral ve Kraliçesinin ziyareti birbirlerinin dostu ve müttefiki olan iki milleti birbirlerine daha ziyade yakınlaştırmış ve bağlamıştır. Bu ziyaret, ifade ettiği mana itibarıyla her iki memleket için bir siyasi zafer addedilmeye değer bir mahiyet almıştır. Yarın Cumhurbaşkanımız Celal Bayar da, Yunan Kralının ziyaretini iade etmek için komşu memlekete gittiği zaman, hiç şüphesiz, aynı coşku ve heyecanlı dost tezahüratlarla karşılanacak; Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığının, - her iki memleket halkının ruhlarına nüfuz etmiş bir süper dostluk ve süper ittifakla- birbirlerine karşı olan bağlılıkları, sevgileri ve güvenleri bir defa daha teyit edilmiş olacaktır. Dünyanın bu mühim bölgesinde yaşayan iki milletin barışı muhafaza azmi ile böyle yekvücut olurcasına dost ve müttefik olmaları, müşterek dostlarımızı memnun, yine müşterek düşmanlarımızı çatlatacak bir siyasi zaferdir."²⁵

Yunanistan Kralı Pavlos, Yunanistan'a dönerken Elli kruvazöründe Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir mesaj göndermiştir:

"Türk karasularını terk ederken Kraliçe ve ben, asil Türk halkının bizlere gösterdiği samimi, sıcak karşılamadan ve büyük misafirperverlikten dolayı teşekkürlerimizi bildiririz. Türkiye'de kaldıktan sonra gösterdiğiniz memnuniyetle büyük ülkenizden unutulmaz ve canlı hatıralarla ayrılıyorum. Şanslıyım ki Egenin her iki kıyısında çok yakın ve samimi bir

²³ Ta Nea, 10/6/1952.

²⁴ Ta Nea, 16/6/1952.

²⁵ Cumhuriyet, 14/6/1952; Benzer içerikli haber 16/6/1952 tarihli Ta Nea gazetesinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

*dostluğun yerleştiğini bizzat kendi gözlerimle gördüm ve dost komşu Türkiye Cumhuriyeti'nin kaydettiği ilerlemeleri onayladım. Sizin yapacağınız ziyareti büyük bir memnuniyetle beklediğimi bildiririm.*²⁶

Kralın bu mesajına cevaben Celal Bayar da mesaj göndermiştir:

*“Türk karasularından ayrılırken göndermek lütfunda buldukları dostane mesajlarından dolayı majestelerine teşekkür ederim. Yüksek şahsiyetlerinin, büyük bir nezaketle ifade eyledikleri duygulara, Majeste Yunan Kraliçesinin de iştirak lütfunda bulunmuş olmaları, beni son derece mütehassis etmiştir. Majestelerinin Türkiye'yi ziyaretleri, iki memleketimiz arasındaki dostluğun inkişafı tarihine silinmez harflerle geçecektir. Bu büyük dostluk uğrunda, Yunan Kral ve Kraliçesinin parlak surette ifa ettikleri görevin unutulmaz hatırasını, Türk milleti, yüksek şahsiyetlerinin ilham eylediği derin bir hürmet ve büyük bir hayranlık duygusu ile muhat olarak, kalbinde daima saklayacaktır. Asil ve müttefik Yunan milletine, bu samimi dostluk mesajı ile birlikte, majesteleri, Türk milletinin kalbini de götürmektedirler. Majestelerine ve dost ve müttefik büyük memlekete yapmakla şeref ve zevk duyacağım ziyaret anını sabırsızlıkla bekliyorum.”*²⁷

Ayrıca, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Averof da Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü'ye bir mesaj göndermiş, basına da bir açıklama yapmıştır:

*“Hükümdarlarımıza Türkiye'de gösterilen karşılama hepimizi derinden etkilemiştir. Kral ve Kraliçemize gösterilen misafirperverlik her durumdan şahane ve mükemmel olmuştur. Bizleri, Türk ve yabancı dostlarımızı etkileyen halkın gösterileri olmuştur. Kral ve Kraliçemiz, Ankara'da, ara istasyonlarda ve İstanbul'da büyük halk kitleleri tarafından içten ilgiyle kabul görmüşlerdir. İstanbul'da Kral ve Kraliçenin karşılanmasında eşî görülmemiş bir kalabalığın katılması oldukça dikkat çekici olmuştur. ... Yunan ve Türk siyasi kişilerinin her iki ülke başkentlerinde yaptıkları son seyahatlerden sonra Kral ve Kraliçemizin Türkiye'yi ziyareti, iki ülkenin ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir...”*²⁸

Özellikle Cumhurbaşkanlarının bu karşılıklı dostluk mesajlarının ardından Yunanistan Kralı Pavlos, Yunanistan Başbakan Vekili Venizelos'a

²⁶ To Vima, 17/6/1952; Aynı içerikli haber 18/6/1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de yer almaktadır.

²⁷ Cumhuriyet, 18/6/1952; Aynı içerikli haber 19/6/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

²⁸ To Vima, 17/6/1952; Aynı içerikli haber 18/6/1952 tarihli Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

duygularını ve izlenimlerini aktarmış ve bu ziyaretin asla unutulamayacağını dile getirmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'dan en küçük memuruna kadar çok candan karşılanmış olduğunu ve komşu ülke halkı ile doğrudan temasa geçme fırsatını elde ettiğini belirtmiştir. Bu sayede de Türk-Yunan dostluğunun, Türk milletine olduğu kadar Yunan milletine de mal edilmiş bulunduğunu, bu ziyaretin yalnız iki memleket arasında kalmadığını ve uluslararası bir önem aldığını sözlerine eklemiştir.²⁹

Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Kral Pavlos'a cevaben göndermiş olduğu mesaj hakkında Yunanistan Başbakan Vekili Venizelos basına bir demeçte bulunmuştur:

“Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Kral Pavlos'a göndermiş olduğu telgraf, Hükümdarlarımızın seyahatlerinin dost Türk milletinde yarattığı hissiyatın parlak bir delilini oluşturmaktadır. İki halkın ilişkilerinde siyasi neticelerin gelecek için kocaman bir önemi olduğunu düşünmekteyim. Çünkü ülkeler arasında dostluğun ilerlemesini geciktirebilecek herhangi bir tereddüt ve çekinmeye yer kalmamıştır. Yunan hükümeti, ilişkilerin daha fazla sıkılaşması hakkında Türk milletinin sarsılmaz isteğini gerçekleştiren Türkiye Cumhurbaşkanı'na teşekkürlerini sunarken, tabii ki Yunan halkının da aynı birlik beraberlik hislerini taşıdığını söylemektedir.”³⁰

2. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (27 Kasım-2 Aralık 1952)

1952 yılı Kasım ayına gelindiğinde gözler, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri en çok derinleştiren ikinci olaya çevrilmiştir. Bu da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan'a yapacağı resmi ziyarettir. Cumhurbaşkanı'nın Ankara'dan İstanbul'a gelmesi ve 25 Kasım tarihinde buradan Savarona yatı ile hareket etmesi planlanmıştır. Yunanistan Kralının Haziran ayında Türkiye'ye yaptığı ziyareti iade etme amacı taşıyan bu ziyarette Cumhurbaşkanı'na kızı Nilüfer Gürsoy, Kütahya Milletvekili Ahmet Gürsoy, Cumhurbaşkanlığı umumi katibi Nurullah Tolon ve kara, deniz, hava kuvvetlerinden temsilcilerin olduğu bir heyet ve Dışişleri Bakanlığından Genel Sekreter Büyükelçi Cevat Açıkalın eşlik

²⁹ Cumhuriyet, 18/6/1952; Akşam, 18/6/1952; Benzer içerikli haber 18/6/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

³⁰ To Vima, 19/6/1952; Aynı içerikli haber 20/6/1952 tarihli Akşam gazetesinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

edecektir. Ayrıca basından da birçok gazeteci Celal Bayar ile birlikte Yunanistan'a gidecektir.³¹

Ankara'dan İstanbul'a gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, burada yoğun tezahüratlar ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Hatta rıhtımı dolduran Türk ve Rum vatandaşlar "Yaşasın Bayar, yaşasın Türkiye, yaşasın Türk-Yunan dostluğu" diye bağırılmışlardır.³² 25 Kasım günü ise Celal Bayar, İstanbul Dolmabahçe'den büyük bir törenle ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından uğurlanmıştır. Acar motoruyla rıhtımdan ayrılan Bayar, top sesleri ve halkın *Yaşal!.., Varol!.., Uğurlar olsun!.., Elen dostlarımıza selamlarımızı götür!..* tezahüratları eşliğinde Savarona yatına bando sesleriyle binmiş ve Yunanistan'a doğru yola çıkmıştır.³³ Cumhurbaşkanının ziyareti için Yunanistan tarafında da hazırlıkların tamamlandığı bilinmektedir. Hatta Yunanlar, şimdiye kadar hiçbir devlet reisine yapılmayan bir törenle Celal Bayar'ı karşılamaya hazırlanmaktadırlar. Atina ve Pire'de her yer Türk ve Yunan bayraklarıyla donatılmıştır. Kamuoyunda da mevcut kanaat, bu ziyaretten sonra da, Türk ve Yunan bayraklarının her zaman yan yana kalacağı ve dostluğun daha da kuvvetlenerek devam edeceği yolundadır. Halkın çoğu artık bu dostluğu hiçbir şeyin bozamayacağını düşünmektedirler. Yunan gazetelerinin çoğunda da bu ziyaretin önemi belirtilmekte ve Yunanların duydukları sevinç ve heyecan dile getirilmektedir.³⁴

Cumhurbaşkanı Celal Bayar Yunan karasularına iki Türk, Sultan Hisar ve Demir Hisar ve iki Yunan Ieraks ve Aetos kruvazörleri eşliğinde Savarona yatıyla gelmiştir ve Atina Pire'deki Paşa Limanı'na demirlemiştir. Celal Bayar gemiden indiğinde halkın yoğun ilgisi ve sevgisiyle karşılanmıştır. Her yer Türk ve Yunan bayraklarıyla donatılmıştır. Genç kızlar milli elbiselerini giymişler ve Celal Bayar'ın üzerine çiçek ve güller serpmişlerdir. Küçük çocuklar da ellerinde Türk ve Yunan bayrakları tutmuşlardır. Yaklaşık 3 kilometrelik kalabalığın arasından Celal Bayar ağır ağır ilerleyerek yarım saatte ancak Atina şehrinin girişine varabilmiştir.³⁵ Burada, iki ülkenin marşlarının ardından Atina Belediye

³¹ Akşam, 21/11/1952; Benzer içerikli haber 22/11/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

³² Cumhuriyet, 23/11/1952.

³³ Ziya Şakir, *Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Seyahat Hatıraları*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1953, s. 7-8.

³⁴ Cumhuriyet, 26/11/1952; Akşam, 26/11/1952; Aynı içerikli haber 26/11/1952 tarihli To Vima ve Ta Nea gazetelerinde de yer almaktadır.

³⁵ Şakir, a.g.e., s. 19.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

Başkanı Nikolopulos Celal Bayar'ı “Şerefimize bayram yapan Atina şehri Ekselansınızı selamlar. Ziyaretinizden dolayı ekselanslarınıza şükranlarımızı sunar, Hoş geldiniz deriz” diyerek karşılamıştır. Cumhurbaşkanı da, Belediye Başkanına “Atina şehrinin beni karşılamasından dolayı çok gururluyum” şeklinde bir cevap vermiştir.³⁶

Daha sonra Bayar, Kral ile birlikte saraya gitmiş burada da Kraliçe Frederika tarafından karşılanmıştır. Bayar, sarayda bir süre dinlendikten sonra kendine tahsis edilmiş olan konağa geçmiştir.

Yunanistan Kralı tarafından akşam sarayda resmi bir ziyafet verilmiş ve karşılıklı nutuklar dile getirilmiştir. Kral:

“Sayın Cumhurbaşkanı, size en derin ve kalbi heyecanla hoş geldiniz demek ve halkımın en samimi selamlarını iletiyorum. Kraliçe ve ben, geçen Haziran’da Türkiye’ye yaptığımız sıcak seyahatin güzel hatırasını muhafaza etmekteyiz. Türk halkının, ekselansınızın ve Türk hükümetinin gösterdiği karşılama her zaman kalplerimizde yer alacaktır. Türkiye’de geçirdiğimiz ortak idealler, dostluk, sevgi ve samimiyetle süslü günlerimiz hayatımızın en mutlu anlarını oluşturmaktadır. Sayın Cumhurbaşkanı burada bulunmanız, mutlulukla kalplerimizde tekrar tamamlanmıştır. Şu an bütün Yunan halkının hislerini iletmekteyim. İki halk da misafirperverlik ve askeri özelliklerinden başka ortak özellikler de taşımaktadırlar... Bizi sadece ortak çıkarlarımız birleştirmez, ekonomide karşılıklı doldurma, uzun süre bir arada yaşama, çok ortak gelenek-görenekler... Türkiye ve Yunanistan arasında halledilmesi güç bir durum ortaya çıktığında, ihtilafa düşen tarafların Türkiye ve Yunanistan’a birer göz atmaları ve kendilerini ayıran sebeplerin ne kadar boş ve manasız olduğunu görme imkânını bu amaçla bulmalarını dilerim. Kadehimi dost ve müttefik büyük Türk halkına, Sayın Cumhurbaşkanına ve Bayan Bayar’ın şahsi saadetine kaldırıyor ve içiyorum.”³⁷

Kral Pavlos’un bu nutkundan sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar da bir nutuk dile getirmiştir:

“Haşmetmeap, Kraliçe hazretleri, uzun yıllardan sonra bu sabah dost Yunanistan toprağına heyecanla ayak bastım. ... Burada şahsıma gösterilen hüsnü kabulün ve memleketim hakkında yapılan coşkun dostluk tezahürlerinin tesiri altında zatı haşmetpenahilerine bu asil misafirperverlikten dolayı teşekkürlerimi arz ederim. Memleketimize

³⁶ Ta Nea, 27/11/1952; To Vima, 28/11/1952; Aynı içerikli haber 28/11/1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de yer almaktadır; Şakir, a.g.e., s. 20.

³⁷ To Vima, 28/11/1952; Ta Nea, 28/11/1952; Aynı içerikli haber 28/11/1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de yer almaktadır.

*yaptığımız son seyahatin parlak hatırası vatandaşlarımızın kalplerinde ve zihinlerinde hala canlıdır. Zatı haşmetpenahileri nezdinde vatandaşlarımızın samimi hayranlıklarının tercümanı olmak ve Yunan milletine Türk milletinin dostluğu ve kardeş selamını getirmek benim için büyük şereftir. Derin bir mana taşıyan bu günde, memleketlerimiz yaklaşmalarının en canlı bir anını yaşamaktadırlar... Coğrafi durumumuz dolayısıyla memleketlerimiz mevcudiyetlerini ve istiklallerini korumak için birleşmek mecburiyetindedirler... Bugün iftiharla söyleyebiliriz ki, bu müşterek ideal, mevcudiyetimizin mana ve sebebini teşkil eder. Bu ideal, aynı prensiplere bağlı olanlarla sulh ve ahenk içinde yaşamaktan başka gayeleri olmayan istiklallerine aşık milletlerin idealidir. Bu, uzun ve tecrübeli bir çalışmanın müşterek tehlikeler karşısında mukadderat birliği yapmayı bilmiş milletlerimizin olgunluk ve sağ duyguları mahsulüdür. ... Türk-Yunan işbirliği artık asrın en güzel eserlerinden biri olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır. Bu temiz ve güzel eseri yıkıcı rüzgarlara karşı korumak azmindeyiz ve bu eserin kendi ufuklarımızı aşarak dünyaya yayıldığını bildiğimiz içindir ki, bunun aynı sulh ve adalet idealine bağlı kardeş millet davasına ithaf etmiş bulunuyoruz. Kadehimi şanlı Yunan milletine, onun saadetini ve daima artmasını temenni eylediğim refahına, sarsılmaz Türk-Yunan dostluğu şerefine kaldırır ve majestelerinin sıhhat ve şahsi saadetlerine içerim.*³⁸

Saraydaki bu resmi ziyafetten sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Yunanistan Kralı tarafından bazı hediyeler verilmiştir. Bunların içinde, som altından yapılmış bir takım vazolar yer almaktadır. Bu vazolar, Atina müzesinde muhafaza edilen ve milattan önce 1500 yıl öncesine ait vazolar numune alınarak imal edilmiştir. Miken sanatının şaheseri sayılmaktadır. Kralın altından armasını üzerinde taşıyan bir kutu içinde Bayar'a teslim edilmiştir.³⁹

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ziyaretlerine ilk olarak Kral Pavlos eşliğinde Atina Belediye Başkanına giderek başlamıştır. Burada bir tören düzenlenmiş ve Celal Bayar'a Atina şehri fahri hemşerilik unvanı takdim edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı, belediye şeref defterine de "*Tarihi Atina şehrinin fahri hemşehrisi sıfatıyla ve onun bahşettiği gurur ve*

³⁸ Akşam, 28/11/1952; Cumhuriyet, 28/11/1952; Aynı içerikli haber 28/11/1952 tarihli To Vima ve Ta Nea gazetelerinde de yer almaktadır.

³⁹ Ta Nea, 28/11/1952; Benzer içerikli haber 29/11/1952 tarihli Akşam gazetesinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

ıftiharla” satırlarını yazmıştır.⁴⁰ Bu törenin ardından da Bayar, Meçhul Asker Anıtına çelenk koymuştur.

Atina Belediyesinde yapılan törende Celal Bayar:

“Sayın Belediye Başkanı, geldiğimden beri Atina halkı ve belediyesi tarafından bana karşı gösterilen ve memleketlerimiz arasındaki sarsılmaz dostluğun parlak bir nişanesi olan dostane ve samimi hüsnü kabulün unutulmaz tesiri altındayım. Güzel memleketinize, tarihi şehrinize yaptığım bu ziyareti kalbimde ve hafızamda çok aziz bir hatıra olarak muhafaza edeceğim. Atinalılar felaketli günlerinde yüksek medeni meziyetlerine ve ecdatlarına layık yeni birçok vatanperverlik menkıbeleri ilave etmeyi bilmişlerdir. Atina şehrinin gösterdiği tezahürün manasını müdrikim. Belediye meclisi kararı ile bana tevcih ettiğiniz Atina şehri hemşeriliğini büyük bir memnuniyet ve ıftiharla kabul ediyorum. Sayın Belediye Başkanı, size şahsen teşekkürlerimi sunar, Atina halkına beni çok mütehassis eden hareketlerinden dolayı minnettarlığımın iblağını rica ederim.”⁴¹

Celal Bayar'ın ardından Atina Belediye Başkanı:

“Atina şehri, Ekselanslarınızı ağırlama şansı olduğu için gururlu ve memnuniyet doludur. Atina halkı da, heyecanla size hislerini, Türk ve Yunan milleti arasındaki kardeşçe sarsılmaz dostluk bağlarına dayanarak içten duygularla belirtmektedirler...”⁴²

Bayar aynı gün öğleden sonra Türk Büyükelçiliğine giderek Atina'da yaşayan Türk vatandaşlarını kabul etmiş, onlarla yakından ilgilenmiştir. Vatandaşların Yunanistan ziyareti ile ilgili sorularına Celal Bayar:

“Memnuniyetle ifade edebilirim ki, bu seyahatten fevkalade bahtiyarım. Yunan milletinin, Türk-Yunan dostluğunu kendilerine içten gelen büyük bir sevinçle, samimiyetle mal ettiklerini gördüm. Bunu buradaki vatandaşlarıma bilhassa ifade etmek isterim. Ayrıca, sizlerle burada karşılaşmak da benim için büyük bir zevk olmuştur. Kadehimi şerefimize kaldırıyorum.”⁴³

Cumhurbaşkanı Türk vatandaşlarından sonra ayrıca, Türk-Yunan Dostluk Cemiyeti üyeleri ile de görüşmüştür. Cemiyet Başkanı Orfanidis'in iki ülke arasındaki dostluğun önemini belirten sözlerinden sonra Celal Bayar:

⁴⁰ Şakir, a.g.e., s. 31.

⁴¹ Cumhuriyet, 29/11/1952.

⁴² To Vima, 29/11/1952.

⁴³ Cumhuriyet, 29/11/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

“Majeste Yunan Kralına cevaben verdiğim nutukta da söylediğim gibi iki memleket arasındaki dostluk, hürriyet ve istiklal aşkı olan iki milletimizin maksat ve gayelerine tamamen uymaktadır. Her iki milletimiz el ele vererek maksat ve gayelerini müdafaa edecekler ve sulh ile selameti sağlayacaklardır. Türk-Yunan dostluğunun bu memleketteki temsilcileri olan sizleri bir defa daha selamlamakla bahtiyarım. Buradan aldığım tatlı intibaları memleketime nakledeceğimden emin olabilirsiniz.”⁴⁴

Akşam da Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyükelçiliğinde Yunanistan Kralı şerefine büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Bu ziyafette Yunanistan Başbakanı General Aleksandros Papagos, Dışişleri Bakanı Stefanos Stefanopolos da hazır bulunmuşlardır.

Cumhurbaşkanı, Yunanistan ziyaretinde bir sonraki gün Selanik'e gitmek için hazırlanmıştır. Kendisine Yunan Elli kruvazörü tahsis edilmiştir. Bu amaçla Selanik, Gümölcine ve İskeçe kentleri Celal Bayar'ın gelişi için tüm hazırlarını tamamlamışlardır. Kral Pavlos da Selanik ve Batı Trakya gezisinde Celal Bayar'a eşlik edecektir. Celal Bayar Selanik'e gitmeden önce tarihi Korint kentine bir gezinti yapmış ve orada Yunan donanmasının gösterilerinde hazır bulunmuştur. Bayar Korint'te çok coşkulu bir kalabalık tarafından ve yoğun ilgiyle karşılanmıştır ve halkın bu derin ilgisinden çok memnun kaldığını belirtmiştir.⁴⁵

Bayar, Korint'ten döndükten sonra başta Venizelos ve Nikolaos Plastiras olmak üzere diğer parti liderleri, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret ederek, kendisine Türk-Yunan dostluğunu dış politikanın köşe taşı olarak düşündüklerini ve bütün partilerin programını teşkil ettiğini belirtmişlerdir.⁴⁶

Ankara radyosundan Şerif Arzık, Atina radyosunda bir yayın yapmıştır. Bu yayında, Başbakan Papagos ile Türk-Yunan dostluğu hakkında yaptığı röportaja yer vermiştir. Papagos Arzık'a, Türkiye'yi sevdiğini dile getirmiş ve Türkiye'ye yaptığı ziyaretler ve Atatürk ile olan unutulmaz anlarından bahsetmiştir. Papagos:

“Bu asrın en büyük şahsiyeti olan Atatürk, tanıdığım insanlar içinde kendisine en bağlı olduğum kimsedir. Eleftherios Venizelos ile beraber inşa ettikleri Türk-Yunan dostluğu hakkında Atatürk “bu bir aşk izdivacıdır” derdi. Tarihin seyrini değiştirmiş olan bu dostluk aynı

⁴⁴ Cumhuriyet, 29/11/1952.

⁴⁵ To Vima, 30/11/1952.

⁴⁶ Ta Nea, 29/11/1952; Benzer içerikli haber 30/11/1952 tarihli Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinde de yer almaktadır.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

zamanda “bir akıl ve mantık izdivacıdır ”da. Sadece iki memleket çapında değil, bütün dünya politikası bakımından da aynı menfaatlere ve aynı gayelere sahibiz. Memleketlerimizin yüksek menfaatleri birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Size, iki memleket arasındaki dostluğa hizmet etmek bakımından benim kadar büyük bir arzu besleyen pek kimsenin mevcut olduğunu söyleyebilirim. İki memleket arasındaki dostluğun daha da artırılmasına kıymetli ve yeni bir merhale teşkil eden Cumhurbaşkanınız Celal Bayar'ın bu ziyaretini, yeni kurulmuş hükümetimin milletlerarası siyaset mevzusunda hayırlı bir alametinin belirtisi addetmekteyim. Hükümet olarak, sizlerin de gözlemlediğiniz gibi, Yunan halkının büyük sevincine ortak olmaktadır.”⁴⁷

2.1. Celal Bayar'ın Selanik ve Batı Trakya Ziyareti

Yunanistan seyahatinde bir sonraki gün Celal Bayar sabah, Atina'nın arkeolojik bölgelerini gezmiş ve Akropolü de ziyaret etmiştir. Ardından Selanik'e giden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yine halkın çok yoğun bir ilgisi olmuştur. Her yer bayraklarla ve ışıklarla donatılmıştır. Bayar, Atina'dan hareket ederken bir demeçte bulunmuştur:

“Yunanistan'ı ziyaretimden son derece mütehasşis kaldım. Yunan milletinin Türkiye'ye karşı gösterdiği samimi dostluk duygularını Türk milletine bildireceğim.”⁴⁸

Celal Bayar, Selanik'te yoğun bir halk kitlesi tarafından karşılanmış ve Kuzey Yunanistan Umumi Valisi Stratos, Kolordu Komutanı ve Selanik Valisi karşılama hazır bulunmuş ve kendisine “hoş geldiniz” demişlerdir.⁴⁹ Türk ve Yunan milli marşlarının ardından resmi geçitte yer alan Bayar, öğle yemeğinde ordunun misafiri olarak askeri kulüpte yemek yemiştir. Yemekte Selanik Kolordu Komutanı bir nutuk söylemiştir:

“Aramızdaki dostluk, sıkı ve ebedidir. Dost ve müttefik memleketin muhterem Reisini aramızda görmekten büyük bahtiyarlık duymaktayız... Kadehimi Sayın Cumhurbaşkanının sıhhatine, afiyetine ve Türk milletinin refahına, saadetine kaldırıyorum.”⁵⁰

Bu yemekten sonra Cumhurbaşkanı, ilk önce Atatürk'ün doğduğu evi ziyaret etmiş ve burada bir süre kalmıştır. Bayar, eve girerken duyduğu

⁴⁷ Akşam, 30/11/1952; Cumhuriyet, 30/11/1952; Benzer içerikli haber 30/11/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

⁴⁸ Akşam, 1/12/1952; Cumhuriyet, 1/12/1952.

⁴⁹ Şakir, a.g.e., s. 38.

⁵⁰ Şakir, a.g.e., s. 39-40.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

heyecanı ve ayrıca evin bomboş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve

“Atatürk masasında daima bu evin resmini bulundururdu. Şimdi o anı yaşıyor gibiyim. Evi layık olduğu şekilde döşeyeceğiz. Konsolosa söyledim. İlk şeklinde nasıl döşenmişse tahkik edip bize bildirecek. Hiçbir maddi fedakarlıktan kaçınmayarak evi eski varlığı ile yaşatacağız. Bizim için bu bir borçtur.”

Celal Bayar bu sözlerinin ardından evin önündeki eski bir ağacın kuruyup kesilmesinden üzüntü duyduğunu da belirtmiş ve *“eğer mümkünse aynı ağaçtan bir tanesi eski yerine dikilsin. Çünkü Atatürk'ün daima tahassürle yadettiği kendi evinin ön dekorunu böyle bir ağaç süslüyordu.”*⁵¹

Atatürk'ün evindeki ziyaretinin ardından Bayar akşam, Kral ve Kraliçe ile birlikte Kuzey Yunanistan Umumi Valisi Stratos tarafından verilen ziyafete katılmıştır. Gece geç saatte de Kavala'ya hareket etmişlerdir.⁵²

Kavala'da Kuzey Yunanistan Gazeteciler Birliği de gelen Türk gazetecilere bir ziyafet düzenlemişlerdir. Kuzey Yunanistan Umumi Valisi Celal Bayar'ı İskeçe'ye yolcu ettikten sonra bu ziyafete katılmıştır. Burada söz alan Yunanistan Gazeteciler Birliği Başkanı İoannidis Türkçe olarak bir demeç vermiş:

*“... Hadiseleri yakın takip eden biz gazeteciler, Türk-Yunan dostluğunun vücut bulmasına hizmet etmiş olmakla memnuniyet duyuyoruz. Türk-Yunan dostluğunu biz diplomasi olmaktan çıkararak iki milletin meselesi haline getirdik. Bugün bu dostluk resmi olmaktan çıkmış ve iki milletin arzusu şeklini almıştır. ... Cumhurbaşkanının Yunanistan ziyareti tarihi bir hadisedir. Bundan sonra iki milletin gazetecileri olan bizlere düşen görev bu dostluğu inkişaf ettirerek kardeşliğe tahvil etmektir. Bu, iki milletimizin emridir. Bizler de umumi efsarın hizmetkârı olduğumuzdan itaate mecburuz. Kadehimi asil ve kahraman Türk milletinin, Cumhurbaşkanının, Türk matbuatının ve bu sofrada hazır bulunanların şerefine kaldırıyorum.”*⁵³

Kavala'da da yoğun bir halk kitlesi tarafından karşılanan Cumhurbaşkanı Bayar, Yunanistan Kralı ile birlikte herkesi selamlayarak önce İskeçe'ye oradan da Gümölcine'ye geçmiştir. Gümölcine'de kendi adının verildiği Celal Bayar Lisesinin açılışını yoğun halk kalabalığı arasında bizzat

⁵¹ Cumhuriyet, 2/12/1952; Şakir, a.g.e., s. 40.

⁵² Cumhuriyet, 2/12/1952; Akşam, 2/12/1952; Benzer içerikli haber 2/12/1952 tarihli To Vima gazetesinde de yer almaktadır.

⁵³ Cumhuriyet, 3/12/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

kendisi gerçekleştirmiştir. Açılış töreninde okulun kapısına, Türk ve Yunan bayrak renklerinden kurdele getirtilmiştir. Ayrıca, kapının iki tarafına, yarısı kırmızı beyaz yarısı da mavi beyaz kıyafetler içinde lisenin 12 müstakbel talebesi genç kız dizilmiştir. İstiklal Marşı'nın ardından Bayar kurdeleyi keserek açılışı gerçekleştirmiş ve Kral Pavlos ile okulu gezmiştir.⁵⁴ Törenin ardından Bayar, Kral ile tekrar Kavala'ya dönmüştür. Böylece Cumhurbaşkanının resmi ziyareti tamamlanmış ve Kavala'dan Yunanistan Kralı tarafından törenle uğurlanarak Savarona yatına binmiş ve Türkiye'ye dönmüştür.⁵⁵

Kavala'dan ayrılıp Savarona yatıyla İstanbul'a dönen Celal Bayar rıhtımda büyük bir törenle ve yoğun bir kalabalıkla karşılanmıştır. Başbakan Adnan Menderes de Ankara'dan İstanbul'a Cumhurbaşkanını karşılamak için gelmiş ve rıhtımda hazır bulunmuştur. Buradan Celal Bayar dinlenmek üzere Dolmabahçe Sarayına geçmiştir.⁵⁶

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Yunanistan'dan ayrılmadan önce, özellikle Selanik'te Yunan halkının sıcak ve kalpten karşılamasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bayar, ayrıca Başbakan Papagos'u da Türkiye'ye davet etmiştir. Papagos bu davetten ötürü memnuniyet duyduğunu dile getirmiştir. Papagos, Türk gazetecilere de iki ülke arasındaki ilişkilerin sıkılaşmasına yönelik katkıları için teşekkürlerini iletmiştir.⁵⁷

2.2. Basına Yansıyan Açıklamalar

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan ve Batı Trakya ziyareti ile ilgili olarak her iki ülkenin basınında çeşitli haberler ve açıklamalar yer almıştır. İlk olarak Yunanistan Başbakanı General Papagos Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın gelişiyile ilgili düşüncelerini paylaşarak bir beyanat vermiştir:

*“Dost Türkiye, bizim en samimi ve yakın dostumuzdur. Her bakımdan Türkiye'ye inanıyor ve Türkleri bütün kalbimizle seviyoruz... Bayar'ın ziyareti, karşılıklı dostluk bağlarını kuvvetlendirecektir. Buna candan inanıyorum.”*⁵⁸

Cumhurbaşkanının Yunanistan seyahati ve dostluk ilişkileri ile ilgili Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi “Türk-Yunan Dostluğu” köşe

⁵⁴ Şakir, a.g.e., s. 42.

⁵⁵ To Vima, 2/12/1952; Aynı içerikli haber 3/12/1952 tarihli Akşam gazetesinde de yer almaktadır.

⁵⁶ Akşam, 4/12/1952.

⁵⁷ To Vima, 2/12/1952.

⁵⁸ Akşam, 27/11/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

yazısında; "... *"Birlikten kuvvet doğar"* sözü aslında bizim için söylenmiş denilebilir. Dış imkanlar, müşterek tehlike, Balkanlar ve Ege durumu, her şey bizi birliğe ve beraberliğe zorlamaktadır. Ayırıcı sebepler hemen yok denecek kadar azdır" demiş ayrıca, az olan sebepleri kullanmak isteyerek, iki memleket halkını yakınlaşmaktan uzaklaştırmak isteyenlerin var olduğunu ve çeşitli propagandalar, mitinglerle kışkırtıcı şekilde bu dostluğu baltalamak isteyenlerin de çıktığını belirtmiştir. Buna karşı olarak da Türk ve Yunan aydınlarının beraber savaşmaları gerektiğini vurgulamıştır. Nadi köşe yazısında, sanat, turizm, basın, eğitim ve kültür hayatı ile ilgili alanlarda sıkı ve devamlı bir işbirliğine baş vurmanın her iki ülke arasındaki dostluğu daha geniş halk kitlelerine duyuracağını ve dostluğun bozulmasını isteyen düşmanların yaptıklarını daha etkisiz hale getireceğini düşündüğünü, böylece de verimli sonuçların elde edilebileceğini belirtmiştir.⁵⁹

To Vima gazetesinin "Notlar" başlıklı makalesinde Celal Bayar'ın ziyareti ile ilgili olarak, Yunanistan Kralı Pavlos'un eşliğinde Korint'i ziyaret ettiği ve Selanik'e geçerek Salamina'da Yunan donanmasını teftişte bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Gümölcine yoluyla Yunan topraklarında yaşayan Türk azınlığın olduğu Batı Trakya'yı ziyaret edip Türkiye'ye döneceği de makalede yer almaktadır. Yunan halkı, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Yunan topraklarından güçlü hatıralarla, Türk halkının Yunanlara beslediği gibi Yunanların da Türk halkına beslediği sevgiyle ve Yunanların samimi işbirliğini desteklediklerinin Türkler tarafından bilinerek ayrılmasını umdukları belirtilmektedir. Son olarak makalede, Yunan halkı, Kral ve Yunan hükümeti için Celal Bayar'ın Yunanistan'da bulunduğu günlerin asla unutulmayacağı ve Türk-Yunan ilişkilerinin tarihine parlak bir şekilde geçeceği vurgulanmaktadır.⁶⁰

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Yunanistan'dan ayrılırken Savarona yatından Kral Pavlos'a bir mesaj göndermiştir:

"Güzel ülkenizin kıyılarından uzaklaşırken Kraliyet hükümetinin bana sayısız iltifatları ve memnuniyet duyduğum cömert ve nazik misafirperverlik için duygularımı ve minnettarlığımı ifade etmeyi majestelerinizden rica ederim. Unutulmaz hatırasını her zaman koruyacağım ülkenizde kaldığım süre boyunca, Yunan halkının Türk halkına içten ve dostça gösterileri ülkemizin ve halklarımızın kopmaz bağlarının en anlamlı sembolünü göstermektedir. Majeste Kraliçeye

⁵⁹ Cumhuriyet, 28/11/1952; Benzer içerikli haber 29/11/1952 tarihli Ta Nea gazetesinde de yer almaktadır.

⁶⁰ To Vima, 2/12/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

saygılarımı ve Yunan halkı ve majestelerinize en kalbi ve sıcak temennilerimi kabul etmenizi rica ederim."⁶¹

Kral Pavlos da, Cumhurbaşkanını yolcu ettikten sonra Kavala'dan Atina'ya dönerken Elli kruvazöründen Celal Bayar'ın bu mesajına cevap göndermiştir:

*"Sayın Cumhurbaşkanı, aramızdaki ziyaretiniz sadece Kraliçe ve benim için değil, bütün Yunan halkı için de derin bir memnuniyete vesile olmuştur. Bu coşkulu ve içten gelen gösteriler ilk önce sizin şahsınızın görkemine, ayrıca ortak hayalin derin inancında karşılık bulan canlı dostluk sembolüne hitap etmektedir. Güzel telgrafınız Kraliçeyi ve beni derinden memnun etmiştir. Telgrafınızın ifade ettiği bütün hisleri kalbimizle derinden paylaştığımızı inanın ve dost ve müttefik Türk halkının refahı ve şahsınızın mutluluğuna ve tabii ki Bayan Bayar'ın mutluluğuna en içten dileklerimi gönderiyorum."*⁶²

Cumhuriyet gazetesinden Faruk Fenik Cumhurbaşkanının Yunanistan seyahatinde Atina'da bulunmuş ve Bayar döndükten sonra intibalarını gazetede anlatmıştır. Fenik, Bayar'ın bu seyahatinde yalnız Türklerin değil, Yunanların da kalbini fethettiğini belirtmiştir. Özellikle Gümülcine ve İskeçe'de yaşayan Türklerin tezahüratları ve genç kızların ellerinde çiçeklerle ve bayraklarla Cumhurbaşkanını yoğun bir kalabalıkla ve sevgiyle karşılamaları, Fenik'i çok fazla derinden etkilemiştir. Ayrıca, Gümülcine'de Celal Bayar Lisesinin açılışındaki insan kalabalığını görünce hayretler içinde kaldığını sözlerine eklemiştir. Fenik'in belirttiğine göre, Gümülcine hiç bu kadar Türk bayrağını bir arada görmemiştir. En çok heyecanlandıran da İstiklal Marşı'nın okunması sırasında 10 bine yakın insanın dudaklarından ve kalplerinden marşı haykırması olmuştur. Fenik ayrıca lisenin açılışının da ayrıntılarını belirtmiştir.⁶³ Fenik, lisenin açılışında, Kral namına fahri yaveri Oramiral İoannidis'in bir açıklama yaptığını da belirtmiştir:

"Celal Bayar Lisesinin kuruluşu Majestelerinin en büyük eserlerinden biridir. Celal Bayar Lisesinin kuruluşu, Türk milletine karşı yapılan bir nezaket jesti olmayıp en samimi ve içten gelen dostluk bağlarından ilham

⁶¹ To Vima, 4/12/1952; Aynı içerikli haber 5/12/1952 tarihli Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinde de yer almaktadır.

⁶² To Vima, 4/12/1952; Aynı içerikli haber 5/12/1952 tarihli Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinde de yer almaktadır.

⁶³ Cumhuriyet, 4/12/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

alan iki milletin arasında mevcut derin anlayış ve birliğin verdiği bir meyvedir... ”⁶⁴

Bu konuşmadan sonra büyük alkışlarla Celal Bayar kurdeleyi kesmek üzere yürümüş, Yunan Eğitim Bakanı bu sırada bir konuşma yapmıştır:

“Büyük milli şeflerimiz tarafından ihdas edilen sıkı ve çözülmaz dostluğu hepimize hatırlatması için bu lise sizin isminizi taşımaktadır. Sizi temin ederim ki Türk milletine karşı sonsuz ve derin bir sevgi beslemekteyiz. Türk ve Yunan milleti insanlık ideali bayrağı altında birleşmiştir. Bu bayrağı müdafaa etmeye her an hazırız ve hazır olacağız. Türk ve Yunan milletini hiçbir kuvvet birbirinden ayırmaya muvaffak olamayacaktır. Yaşasın Türkiye, yaşasın dost Türkiye Cumhurbaşkanı.”

Eğitim Bakanının bu güzel sözlerinden sonra Celal Bayar da *“Haşmetmeab, Kraliçe Hazretleri, milletlerimiz arasındaki dostluk uğrunda sarfedilen bu asil gayretlere cidden müteşekkirim”* diyerek kurdeleyi kesmiştir.⁶⁵

Fenik intibalarını aktarmaya devam ederken, yorumlarında bu kurdelenin Türk-Yunan dostluğunun istikbal kapısını açtığını belirtmiştir. Ayrıca, dostlukları medeniyetlerin kurduklarını, medeniyetlerin yaşattığını ve medeniyetlerin devam ettirdiğini de sözlerine eklemiştir. Bunu da okulla başlayarak yani kültürle devam ettireceklerini vurgulamıştır. Bu büyük sevinç ve heyecan dolu açılışın ardından Bayar halkın “yaşayın, var olun” tezahüratlarıyla Gümölcine'den ayrılmıştır. Fenik, Celal Bayar'ın bu seyahatinin bu amaçlar doğrultusunda asla unutulmayacağını söyleyerek intibalarını tamamlamıştır.⁶⁶

Başbakan Adnan Menderes, Bayar'ın Yunanistan seyahati ile ilgili Yunan meslektaşı General Papagos'a bir telgraf göndermiştir:

“Asil dost ve müttefik Yunanistan'ın hükümdarı, hükümeti ve bütün halkı tarafından Cumhurbaşkanımız Celal Bayar'a gösterilen harikulade ve unutulmaz kabul, Türkiye'nin her tarafında heyecan uyandırmıştır. Türk-Yunan dostluğunun bu yeni parlak tezahürü karşısında Türkiye hükümetinin duyduğu büyük inşirah ve derin şükran hislerini ekselansınıza ifade etmek isterim. Bütün memleketin, Türk-Yunan dostluğunun derin manasına sarsılmaz inancına tercüman olarak Türk hükümetinin, bu

⁶⁴ To Vima, 3/12/1952.

⁶⁵ Cumhuriyet, 4/12/1952.

⁶⁶ Cumhuriyet, 4/12/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

samimi ve şuurulu dostluğun daima daha verimli ve müessir olmasına en büyük ehemmiyeti atfeylediğini size temine müsaraaat eylerim."⁶⁷

Başbakan Adnan Menderes'in bu telgrafına cevaben Yunanistan Başbakanı Papagos da Adnan Menderes'e bir mektup göndermiştir:

*"Şahsi mesajınızdan fevkalade mütehassis olarak en hararetli teşekkürlerimin kabulünü rica ederim. Reisicumhur Hazretlerinin aramızda bulunması yalnız iki memleket beynindeki teşriki mesai arzusunu ve en sıkı dostluğu temsil etmekle kalmamış, hissiyatını izhar ve Reisicumhur Hazretlerinin Yunanistan'da kısa süren ikametlerini mümkün olduğu kadar hoş kılmak için sabırsızlanan Yunan milletine hakiki bir bayram olmuştur."*⁶⁸

Celal Bayar'ın ziyaretinin ardından Türk basını, Türk-Yunan dostluğunu iki milletin güzel bir işi olarak betimlemişlerdir. Hatta bir Yunan gazetesinde Türk gazetelerinden haberlere yer verilmiş ve hükümet gazetesi olan "İstanbul Ekspres" Celal Bayar'ın Yunanistan'dan döndüğünde yaşa, var ol tezahüratlarının olmasının, Türk halkının iki ülke arasındaki dostluğu tamamen benimsediğinin göstergesi olduğunu belirtmiştir. "Son Saat" gazetesi de Kanellopulos'un Başbakan Papagos'un Türkiye'ye gidecek olması ile ilgili sözlerine yer vermiştir. Siyasi çevrelerin de Papagos'un bu ziyaretini gelecek baharda gerçekleştireceğini düşündüklerini eklemiştir.⁶⁹

Sonuç

1952 yılı önce Haziran ayında Yunanistan Kralı Pavlos'un Ankara ve İstanbul ziyareti, ardından Kasım ayında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan ve Batı Trakya ziyareti ile iki ülke arasındaki dostluğun doruk noktasına ulaştığı bir yıl olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve Eleftherios Venizelos'un temellerini attığı Türk-Yunan dostluğu ve işbirliği son derece kuvvetlenmiş ve iki ülkenin halkına da yerleşmiştir.

Bu ziyaretlerden Haziran ayında Yunanistan Kralı'nın Türkiye'ye ziyaretinin komşu bir ülkeye yaptığı ilk ziyaret olması bakımından oldukça önem arz ettiği görülmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki dostluğun ne denli derin ve anlamlı olduğu basına yansıyan haberlerde ve halkın duyduğu sevinçle gözler önüne serilmektedir. Ayrıca Yunanistan Kralı ve Kraliçesi kendilerine gösterilen misafirperverlikten ve Türk halkının yoğun ilgisinden ve sevgisinden çok memnun kalmışlardır.

⁶⁷ Cumhuriyet, 7/12/1952.

⁶⁸ Cumhuriyet, 13/12/1952.

⁶⁹ To Vima, 6/12/1952.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Kasım ayında Yunanistan Kralı'nın ziyaretini iade etmek amacıyla Yunanistan ve Batı Trakya ziyareti, dostluk bağlarını derinleştiren bir diğer olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Celal Bayar da Atina'da Yunan halkının büyük ilgisiyle karşılanmıştır. Kral Pavlos tarafından çok iyi ağırlanan Cumhurbaşkanı, Atina'nın ardından Selanik'e geçmiştir. Burada Bayar'ın ilk ziyaret noktası Atatürk'ün doğduğu ev olmuştur. Ziyaretinde oldukça duygulanmış ve heyecanlanmıştır. Bu ziyareti anlamlı kılan önemli gelişmelerden biri de Celal Bayar'ın Türk azınlığın yaşadığı Batı Trakya'ya yaptığı ziyarettir. Bayar, önce İskeçe'de halkın yoğun ilgisi ve sevgisiyle karşılanmış ardından Gümülcine'ye geçmiştir. Burada da coşkuyla karşılanmıştır. Gümülcine'de kendi adının verildiği Celal Bayar Lisesinin açılışını gerçekleştirmiştir. Bu lisenin açılışı iki ülkenin özellikle eğitim ve kültürel anlamda yakınlaşması anlamına gelmektedir. Bu iki ülke için büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca her iki ülkenin basını aracılığıyla kamuoyunda gerek Yunanların gerek Türklerin birbirlerine nasıl baktıklarını gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, 1930'lu yıllarda Eleftherios Venizelos ve Kemal Atatürk tarafından temelleri atılan Türk-Yunan dostluğunun 1950'lere gelindiğinde yeniden canlandığı ve 1952 yılı itibariyle doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Bu dostluk ve yakınlaşma sadece siyasi anlamda değil iki ülkenin eğitim ve kültürel anlamda da yakınlaşması anlamına gelmektedir. Bunu iki ülkenin basınında yer alan haberlerde görmekteyiz. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, iki ülke arasındaki sorunların hepsi ortak noktada kesişmese de ufak sorunlar dostluğa verilen önem göz önünde bulundurularak ortak çıkarlar ve beklentiler doğrultusunda çözülmüştür. Bu ortak noktalar ve beklentiler sayesinde her iki ülke dostluk bağlarını geliştirip kuvvetlendirebilmişlerdir.

Kaynakça

- FIRAT, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1: 1919-1980, 16. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 576-614.
- ŞAKİR, Ziya, *Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Seyahat Hatıraları*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1953.
- VALİNAKİS, Giannis, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1949-1988*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1989.
- VEREMİS, Thanos, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1998.
- YAZICI ÖZEL, Serra, *Basında Türk-Yunan İlişkileri (1950-1954)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2018.

Yazıcı Özel, S. (2022). Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952). ANKARAD, 3(5), 193-219.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Ta Nea

To Vima

Ulus

Kitap Tanıtımı

Nevena Nedelçeva, *Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)]*, Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.

Ayşe KAYAPINAR*

Son zamanlarda bütün dünyada Osmanlı kaynaklarına dayalı çeşitli dillerde bilimsel yayınların sayısı artmıştır. Bu yayınlarda biri de, 2018 yılında yayımlanan ve Nevena Nedelçeva'nın Bulgarca olarak kaleme aldığı *Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)]* başlıklı kitaptır.

Opaka, bugün Bulgaristan'ın Tırgovişte (Eski Cuma) İline bağlı bir kenttir, aynı zamanda Opaka İlçesinin de merkezidir. Günümüz Krepça'sı ise, Tırgovişte İlinin Opaka İlçesine bağlı bir köydür. Osmanlı döneminde bu iki yerleşim birimi köy olup bugün Popovo olarak bilinen ancak Osmanlı kaynaklarında ilk önce Pop Alagöz, Evrenos köyü veya Kulfal Fakih olarak geçen daha geç tarihlerde Popköy olarak bilinen nahiyeye bağlı gözükmektedir. Bu iki köyün özelliği, Osmanlı öncesi dönemde aynı adlarla var olmaları, varlıklarını Osmanlı döneminde de sürdürmeleri ve günümüze kadar gelmelidir. Nevena Nedelçeva'nın bu kitabı, Opaka ile Krepça'nın Osmanlı dönemindeki nüfusunu, ekonomisini ve ibadet merkezlerini incelemektedir. Kitap, Giriş ve Sonuç kısımlarının dışında üç bölümden oluşmaktadır. Sonuç kısmının ardından kitapta Kaynakça ve Terimler lügatçesine yer verilmiştir. Lügatçenin ardından da Opaka ve Krepça'ya dair yayımlanmış ve yayımlanmamış Osmanlıca kayıtların Bulgarca çevirileri ilave edilmiştir. Yazar, kitabın ilk 119 sayfasında Krepça ve Opaka'ya dair Osmanlı ve diğer yerel kaynaklarından hareketle bu iki yerleşim biriminin demografik, iktisadi ve dini yapılarının tarihçesini kaleme almıştır. 120 ila 127. sayfaları arasında kitapta referans gösterilen kaynak ve tetkik eserlerden oluşan Kaynakçaya yer verilmektedir. Osmanlıca metinlerde rastlanılan terminolojiyi içeren

* Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, akayapinar66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4858-2148.

Kayapınar, A. (2022). Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.. ANKARAD, 3(5), 221-226.

Terimler Sözlüğü/Lügatçesi kitabın 128. ila 133. sayfaları arasında yer almaktadır. Kitabın 134 ila 374. sayfaları Krepça ve Opaka'ya dair yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün Osmanlıca kaynakların Bulgarca çevirisine ve bazı yerel kaynakların neşrine ayrılmıştır.

Giriş kısmında yazar, çalışmanın çerçevesini, sorunsalını, kaynaklarını ve hedeflerini çizmektedir. Burada Opaka ve Krepça gibi iki yerleşim biriminin çalışılmasının nedeni üzerinde de durulmaktadır. Opaka ve Krepça'ya yönelik yapılan bu çalışma, yayımlanmış ve yayımlanmamış Osmanlıca kaynaklara, seyahatnamelere, folklorik malzemelere ve yüzey araştırma sonuçlarına dayanmaktadır. Zaman dilimi olarak bu kaynaklar, XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanmaktadır. Yazarın da vurguladığı gibi her yerleşim biriminin geleneksel anlatıları, hikaye ve efsaneleri vardır. Ancak bu anlatıları doğrulama veya ret etme gücüne asıl sahip olan yazılı kaynaklardır. Bu çerçevede yazar, özellikle nüfus ve temettuat defterlerinin öneminin altını çizerek bu kaynaklarda pek çok ailenin kökenini bulmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Kitabın Birinci Bölümü, “Demografska struktura na naselenieto v Krepça i Opaka prez XV-XIX vek [XV-XIX. Yüzyılda Krepça ve Opaka'nın Nüfusunun Demografik Yapısı] başlığını taşımaktadır. Bu bölüm iki altbaşlıktan oluşmaktadır ki bu altbaşlıklardan her biri de kendi içerisinde ikişer altbaşlığa ayrılmıştır. Birinci bölümün ilk altbaşlığı “Selišta i naselenie v regiona na Krepça i Opaka v godinite predi Osmanskoto našetsvie” [Osmanlı İstilasından Önceki Yıllarda Krepça ve Opaka Civarındaki Bölgede Yerleşim Birimleri ve Nüfus] şeklinde formüle edilmiştir. Bu altbaşlığı ilk kısmında Opaka ve Krepça isimlerinin kökeni üzerinde durulmaktadır. Yazar, burada önce Krepça'nın menşesine ilişkin görüşler üzerinde durmaktadır. Buna göre bir görüş Krepça'nın eski Bulgarca sağlam, sert, güçlü anlamına gelen “krepı” sözcüğünden geldiğini iddia etmektedir. Bir diğer görüş ise, Arnavutça kaya anlamı taşıyan “krapa” sözcüğü ile alakalı olabileceği yönündedir. Opaka kelimesinin kökenine ilişkin çok daha fazla görüş mevcuttur. Protobulgarca, Çuvaşça veya Trak-Baltık kökenli olduğuna dair iddialar söz konusudur. Yazarın benimsediği görüş, Opaka'nın Trak-Baltık kökenli olup oradan güney ve doğu Slavlarına geçtiğini ve “nehir yakınında” anlamı taşıdığını iddia etmektedir. Arkeolojik çalışmalar ve yüzey araştırmaları Osmanlı Döneminde Krepça zeametine bağlı olan yerleşim birimlerinin 14. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olan ortaçağ kaleleri civarında bulduklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yazar, Osmanlı döneminden önce Krepça civarında var olan kaleleri ve Antik dönemden günümüze intikal etmiş kalıntıları ele almaktadır. XV. yüzyılda Krepça ve Opaka'nın bulunduğu bölge, Osmanlı idari sistemine dahil olmuş ve Rus, Şumnu ve Çernovi zeametleri ile beraber Krapıç (Krepça)

Kayapınar, A. (2022). Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4. ANKARAD, 3(5), 221-226.

zeameti Niğbolu Sancağının Çernovi kazasında yer almıştır. Birinci bölümde yazar, ayrıca XV ve XIX. yüzyıllar arasında Krepça ve Opaka adlı yerleşim birimlerinin sakinlerinin dini mensubiyetini, etnik aidiyetini, nüfusun sayısını ve yüzyıllara göre demografik değişimleri incelemektedir. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla bölgede yaşanan bu iki köyün dışına yönelik göçler veya başka bölgelerden bu iki köye gelen sakinler üzerine durulmaktadır. Krepça ve Opaka'nın nüfusuna yönelik veriler; tahrir, cizye, avarız, temettuat ve nüfus defterlerinden elde edilmiştir. Bölgede Hıristiyan ve Müslüman nüfus yaşamaktadır. Bu iki dini grubun sayıca oranları yüzyıllar içerisinde değişiklik göstermektedir. Yazar, Müslüman nüfusun bir kısmının Anadolu'dan geldiğini ve hatta Heterodoks İslam'ın temsilcileri olduğunu belirtmektedir. Müslüman nüfusun diğer kısmını da yazar, ihtidaldan teşekkül ettiğini ifade etmektedir.

Kitabın İkinci Bölümü, "İkonomiçeski profil na Krepça i Opaka prez XV-XIX vek" [XV-XIX. Yüzyılda Krepça ve Opaka'nın Ekonomik Profili] başlığına sahip olup konuyu iki altbaşlıkta incelemektedir. İkinci bölümün ilk altbaşlığı XVI-XVII. yüzyıllarda Krepça ve Opaka'nın iktisadi özelliklerini ele almaktadır. Krepça ve Opaka hakkında bilgi veren XV. ve XVI. yüzyıla ait icmal defterlerinde bu iki yerleşim biriminde geçim kaynaklarını ortaya koymak için yeterli veri içermemektedir. Ancak XVI. yüzyıla ait mufassal defterler bu yüzyılda köy sakinlerinin tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Yazar, her iki köydeki zirai faaliyetlerini ve buradan elde edilen gelirleri ayrı tablolar halinde tasnif etmiştir. Buna göre her iki köyde üretilen ürünler arasında tahıllardan buğday, arpa ve az miktarda yulaf, çavdar ve darı; üzüm, çeşitli meyveler, ceviz, bostan ürünleri ve keten dikkat çekmektedir. Her iki köyde sebze üretiminden söz edebiliriz. Özellikle mercimek ve bezelye üretimi söz konusudur. Her iki köyde hayvancılık sektöründe koyun, domuz ve arıcılıkla uğraşıldığı gözlemlenmektedir. Bunun dışında alınan vergi türlerine bakılırsa çayır, odun, otlak gibi kalemlerden alındığı gözlemlenmektedir. Hem Krepça hem de Opaka civarında değirmenlerin olması, köy sakinlerinin köylerinin yakınında bulunan su kaynaklarından istifade ettikleri ve değirmencilik de uğraş alanlarından birisi olduğunu göstermektedir. Yazar, XVII ve XVIII. yüzyıla ait avarız ve cizye defterleri her iki köyün iktisadi gelişimine yönelik analizlere mani olduğunu ve bu açıdan yeni verilerin ortaya çıkması XIX. yüzyıla uzandığını belirtmektedir. XIX. yüzyıla ait temettuat defterleri, yeniden Krepça ve Opaka'nın ekonomisine yönelik bilgiler vermektedirler. İkinci bölümün ikinci altbaşlığında Krepça'nın ve Opaka'nın XIX. yüzyıldaki ekonomik gelişimi ve geçim kaynakları ele alınmaktadır. Burada da bu iki köyün halkının ağırlıklı olarak ziraatla meşgul olduğu ortaya çıkmaktadır. Bazı istisnalarla her iki köyde buğday, arpa, yulaf, çavdar, üzüm, bostan ürünleri, lahana, darı, tütün ve fasulye gibi ürünler yetiştirildiği

Kayapınar, A. (2022). Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.. ANKARAD, 3(5), 221-226.

anlaşılmaktadır. Ancak tarımsal faaliyetlerin yanı sıra geçimlerini bir takım mesleklerden sağlayan köy sakinleri de vardır. Bunlar arasında demirci, çoban, değirmenci, sığırtmaç, berber, fiçıcı, kürkçü, gibi meslekleri sayabiliriz. Her ne kadar temettuatta söz konusu olmasa da XIX. yüzyılın ortalarında bir kitap neşreden, bölgeyi tanıyan ve Hezargrad'ta öğretmenlik yapan Nikola İkonomov'un verdiği bilgilere göre bölgede patates de ufak çapta yetiştirilmekteydi. Ayrıca bezelye, mercimek ve pancar da yetiştirilen ürünler arasındaydı. XIX. yüzyılda Krepça ve Opaka'da hayvancılık yine geçim sağlayan alanlardandır. İnek, öküz, manda, koyun, keçi, at gibi hayvan türlerinin yetiştirildiği dikkat çekmektedir. Hıristiyanlar Müslümanlara göre daha fazla hayvan yetiştirmektedir. Opaka'da hane başı 14 hayvan, Krepça'da 12 hayvan hane başı düşmektedir. Dolayısıyla 16. yüzyıldan 19. yüzyıla Krepça ve Opaka'nın ekonomik analizi, bu iki köyün ziraat ve hayvancılık sektöründe oturmuş geleneklere sahip olduğu ve Rumeli'de pek çok köyde olduğu gibi benzer özellikler taşıdığı söylenebilir.

Kitabın Üçüncü Bölümü, "Središta na religiozen jivot v Krepça i Opaka prez XV-XIX vek" [XV-XIX. Yüzyılda Krepça ve Opaka'da Dini Hayatın Merkezleri] başlığı ile biri Müslümanların diğeri Hıristiyanların dini hayatını iki altbaşlıkta inceleyerek bölge sakinlerinin ibadet merkezlerini ele almaktadır. Üçüncü bölümün ilk altbaşlığında XV ve XIX. yüzyıllar arasında Krepça ve Opaka'da Müslümanlara ait dini mekanlar ve ikinci altbaşlığında da Hıristiyanlara ait mabetler incelenmektedir. Hem Krepça hem de Opaka'da günümüze kadar ulaşan ve Müslümanların ibadet ettiği birer cami vardır. Yazar, köylerde camilerin genelde minaresiz yapıldığını ifade etmektedir. Minare olarak ya bir ağacın kullanıldığı ya da metalden bir minare yapıldığı anlaşılmaktadır. Krepça'da metal minare 1911 yılında yapılmıştır. Opaka'da ilk cami 1708 yılında hayırsever Osman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ancak köy merkezinin yeniden şekillendirmek amacıyla bu cami yıktırılmış ve yerine bir restoran yapılmıştır. Köydeki bugünkü cami XX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Krepça'daki caminin de XVIII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olabileceği ve defalarca tamirata tabi tutulduğu ifade edilmektedir. Zaman içerisinde köyde Müslüman nüfusun sayısının artması üzerine caminin genişletilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Minaresi 1911 yılında yapılmıştır. Krepça ve Opaka'nın bulunduğu bölgede Osmanlı döneminden önce inşa edilmiş çok sayıda kaya manastırı ve kilisenin izi görülebilir. Opaka yakınında Toplitsa mevkiinde bir kilisenin temelleri bulunmuştur. Krepça'nın batısında ise eski dönemlere ait metal haçlar rastlanılmıştır. 1850'de köy sakinlerinden birisi, evinin bir odasını Hıristiyan çocuklarının okuma yazma öğrenmesi için okul olarak tahsis etmiştir. Daha sonra başkaları da evlerindeki bir odayı köy çocuklarına tahsis ederler.

Kayapınar, A. (2022). Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırnovo: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.. ANKARAD, 3(5), 221-226.

Opaka'daki kilise muhtemelen XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmıştır.

Üçüncü Bölümün son kısmında yazar, Osmanlıca kaynaklardan hareketle Hıristiyanlara ait kişi adlarını incelemiştir. Kişi adlarından hareketle de çocuklara babalarının, dedelerinin, sağdıçların (vaftiz babalarının) ve azizlerin isimleri tespit edilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında en çok tercih edilen isim İvan (Yuvan)'dır. Todor, Petri, Dimitri, Nikola, Petko, Nedelko ve Bogdan da bu dönemde sık kullanılan isimlerdir. Slavca kökenli Rad, Radul, Radoy, Radomir, Radoslav, Dobre, Dobro, Dragan, Dragoşin, Dragni, Stan, Sayno gibi isimlerin XVI. yüzyıldan XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar sık rastlanılan isimler olduğu söylenilebilir. XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başında Hıristiyan dini ile alakalı İncil'den veya azizlerden esinlenen isimlerin Opaka ve Krepça'nın Hıristiyan cemaatinde daha sık kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde Krepça'da daha çok Petri kullanılırken Opaka'da Dimitre ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. Diğer tercih edilen isimler ise Todor, Marin, Marko, Petko'dur. Çocukları güçlü kılmak veya hayatta kalması ile ilgili isimler de var. Yazar, bunlar arasında Stoyan, Stayno, Stayko, Stanko, Stoyo, Lütskan, Kutskar, Jelezko'yu saymaktadır. XIX. yüzyılda Ortodokslukla alakalı isimler arasında Yuvan (İvan), Nikola (Koli), İlya, Nedelko'yu sayılabilir. Osmanlı hakimiyetinin ilk yüzyıllarında ağırlıklı olarak Slavca-Bulgarca isimleri Krepça ve Opaka Hıristiyanları tarafından tercih edilirken daha sonraki yüzyıllarda ve XIX. yüzyıla gelindiğinde Ortodokslukla alakalı isimlerin daha yoğun olarak çocuklara verilmeye başladığı gözlemlenmektedir.

Nevena Nedelçeva'nın kaleme aldığı *Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)]* başlıklı kitap, ağırlıklı olarak Osmanlı tahrir, cizye, avarız, temettuat ve nüfus defterlerinin Opaka ve Krepça adlı iki yerleşim birimi hakkında sağladığı verilere dayanmaktadır. Yazar Osmanlıca yazılmış kaynakları okumuş, transkribe etmiş, Bulgarcaya çevirmiş, analiz etmiş ve buradan hareketle bugün Tırgovişte İline bağlı Opaka ve Krepça köylerinin tarihini yazmıştır. Çalışmanın bir diğer özelliği, kasaba veya köy niteliğinde olan Krepça ve Opaka gibi nispeten küçük sayılabilecek iki yerleşim biriminin Osmanlı kaynaklarından ve yerel kaynaklardan hareketle tarihinin nasıl yazılabileceğini göstermesidir. Bir diğer özelliği de bu iki yerleşim birimine dair bugüne kadar tespit edilmiş yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün kaynakların derlenmiş ve Bulgar veya Bulgarca bilen okuyucunun dikkatine sunulmuş olmasıdır. Yazarın üslubu anlaşılır ve olabildiğince tarafsız özelliktedir. Bununla birlikte zaman zaman Osmanlı tarihine

Kayapınar, A. (2022). Nevena Nedelçeva, Opaka i Krepça prez XV-XIX vek (naselenie, ikonomika, kultovi središta) [XV.-XIX. Yüzyılda Opaka ve Krepça (Nüfus, Ekonomi, İbadet/Tapınak Merkezleri)], Veliko Tırново: Faber, 2018, 374 sayfa, ISBN: 978-619-00-0794-4.. ANKARAD, 3(5), 221-226.

yönelik 1960'lı yıllarda gelişen Bulgar tarih yazımının izlerini de gözlemlemek mümkündür.

Sayı / Number : 5	Yaz / Summer 2022
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

- 1- Yayınlanması istenen makalenin Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler ilk önce ön değerlendirmeden geçirilir. Daha sonra intihal taraması yapılarak dergide yayımlanması noktasında uygun olup olmadığı kontrol edilir.¹ Daha sonra makale Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verir. Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayımlamama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayımlanması onaylanan makaleler yayımlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

YAZIM KURALLARI

Yayın Dili: Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, ve Rusça yazılar da yayımlanabilir.

¹ İntihal süreci hakkında bilgi almak için www.ankaradergisi06.com sitemizdeki "İntihal Raporu" sayfasına bakınız

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır. Başlık 11 Punto , Aralık önce 20 nk, sonra 12 nk olmalıdır. Sağ ve sol 1cm içeride yazılmalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, 11 punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (küçük) ve soyadı (büyük), başlığın altında ortalanmış olarak 11 puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme, e-posta adresleri ve ORCID ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Örnek:

**İKİ KOMŞU'NUN İLK İTTİFAKI 1915-1918
(OSMANLI DEVLETİ-BULGARİSTAN)***

Ökkeş NARİNÇ **

Öz: Birinci Dünya Savaşının yaklaştığı süreçte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşa girmeyi düşünmeyip, tarafsız kalma politikası takip etmekteydi. Zaten tarafların birbirlerine savaş ilan ettiği dönemde de (Temmuz-Ağustos 1914) her iki ülke tarafsız kaldıklarını dünya kamuoyuna ilan etmişti. Fakat savaşın başlaması ile aralarındaki pozitif diplomatik iletişimin de etkisi ve devlet erkanı içerisinde gerek askeri alanda gerekse de diplomasi alanında görev yapan üst

228

* Bu Makale 24.10.2018-26.10.2018 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen "Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları, Uluslar arası Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9486-8956.

** Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onarinc@nku.edu.tr

düzy görevlilerin de katkısı ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşıa giriş sürecini hızlandırmıştır (2 Ağustos 1914 gizli anlaşma). Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın manifestosu ile de savaşıa resmen katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan.

THE FIRST ALLIANCE OF TWO NEIGHBOURS 1915-1918 (OTTOMAN STATE-BULGARIA)

Abstract: In the process of the First World War, Bulgaria and the Ottoman State did not consider entering the war, but followed the policy of neutrality. Already in the period when the parties declared war on each other (July-August 1914), both countries declared to the world public that they were neutral. However, when the battle began, Germany accelerated Ottoman State's entry into the war with the effect of positive diplomatic communication among them and the contribution of senior officials working in the field of military affairs as well as diplomacy with in the state enterprise. (August 2, 1914 secret agreement) The Ottoman State officially participated in the war with the manifesto of Sultan Mehmed Reşad on 11 November 1914. Bulgaria extended the process of neutrality until 6 September 1915 in order to provide the best conditions.

Key words: First World War, Ottoman State, Bulgaria.

Genişletilmiş İngilizce Özet: Genişletilmiş İngilizce Özet 750-1000 kelime arasında olmalıdır. İngilizce metin yazı tipi **Times New Roman**, **11 punto**, önce ve sonra **3 nk** boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi olmadan, tüm kenarlar 2,5 cm olmalı ve "**Extended Abstract: İngilizce Metin**" şeklinde hazırlanmalıdır.

Extended Abstract içerik itibarıyla çalışmanın (makalenin) "**Sonuç**" kısmı ağırlıklı olmak üzere 750-1000 kelime arasında bilgiler içermelidir. "**Öz**"-"**Abstract**" kısmında makale hakkında genel bilgiler verilmeli,"**Extended Abstract**" kısmında ise yapılan çalışma üzerinde yazar tarafından elde edilen bulgular 750-1000 kelime arasında sunulmalıdır. Bu kısım çalışmanın uluslararası tanınırlığını artırarak makalenin etki faktörünü daha üst seviyelere çıkarması bakımından önemlidir

Örnek

Extended Abstract: Orders that are given to Turkish soldier sended to front line and to squadron leader and above degree people are categorized three groups. These are Chivalry Order, Saint Aleksander Order and distinguished Military Service Community Order. These orders are categorized grades in itself according to evel of rank and duty was discharged. These are classified as follows.

Military Order “For Bravery”

Big cross

First Class Brillant

First Class Matte

Second Grade

Third Grade

Third Grade First Class

Third Grade Second Class

Fourth Grade First Class

Fourth Grade Second Class

Royal Order of Saint Aleksander

Necklace

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

National Order of Civil Merit

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Officer Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

Even if orders that are given by Bulgarian Charism are classified as six different types, in this study, it is tacked three types of orders.

Orders given to Turkish soldiers are as the following.

First Grade Brilliant Military Order "For Bravery": Ottoman Sultan Mehmed Reşad V

First Grade Matte Military Order "For Bravery": Deputy of Chief Commander Enver Pasha

Second Grade Military Order "For Bravery": 1 Marshall, 1 Admiral, 4 Lieutenant Generals, 1 Major General

Third Grade Second Class Military Order "For Bravery": 1 Staff Colonel

Fourth Grade Second Class Military Order "For Bravery": 11 Sultan's Sons, 2 Lieutenant Colonels, 4 Squadron Leaders

Royal Order Saint Aleksander Big Cross: Marshall Liman von Sanders
Second Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 4 Major Generals, 1 Staff Colonel and 1 Squadron Leader

Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 2 Admirals, 26 Lieutenant Generals, 1 Major General, 1 Brigadier General

Second Grade National Order of Civil Merit: 1 Lieutenant Colonel, 7 Colonels

Third Grade National Order of Civil Merit: 5 Lieutenant Colonels, 24 Squadron Leaders

Forementioned sum of people are 116. These are 42 Squadron Leaders, 34 Lieutenant Colonels, 11 Colonels, 1 Brigader Leader, 6 Major Generals, 7 Lieutenant Generals, 11 Son of Sultan with different rank 2 Marshalls, 1 Deputy of Chief Commander, 1 Full General, 1 Sultan. These datas show that squadron, above degree military officers and Ottoman statesmen.

1138 orders given to Turkish military officers and Ottoman statesmen constitute of highest rank of symbols. In these orders there are also Germany military officer contacting to relationship Turk-Bulgaria. Looking at the dates of the orders, it is understood that they were generally after military operations against Romania. Issued on orders are on 21 February 1915, 03 December 1916, 17 April 1917, 19 May 1917, 21 September 1917, 16 October 1917, 07 December 1917, 10 February 1918.

Orders are granted as an indicator of concrete pleasure with reference to support of Turkish soldiers. Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber was granted to Lieutenant Colonel Mustafa Kemal Bey on 21.02.1915. This order was granted in consequence of military attache that he carried out in Sofia and his good relationships.

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları 17 / 24 cm olan sayfa üzerinde Times New Roman 11 punto ile tek satır aralıklı ve üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm kenar boşlukları ve 30 sayfayı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. **Ana metin**, özet bölümünün hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynakça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)- a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu 11 pt, ortalanmış, kalın

Kağıt Boyutu 17 x 24 cm

Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm

Alt Kenar Boşluk 2,5 cm

Sol Kenar Boşluk 2,5 cm

Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm

İlk satır girinti 0 cm

Yazı Tipi Times New Roman

Yazı Tipi Stili Normal

Normal Metin Boyutu 11 pt
Paragraf Aralığı 3 nk
Satır Aralığı Tek
Dipnot Metni Boyutu 9 pt
Alıntı Metni Boyutu 10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili Normal
Öz Kenar Boşlukları Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu 10 pt
Öz Başlığı 10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap: Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır. Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı;

transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır.

Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir.

Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn... Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir.

Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır.

Ör. Aptülhak Hamit (-) → Abdülhak Hâmid (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip - i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır.

Ör. müdür-ü umûmî (-); hüsn-ü muâmele (-); umûr-u mâliye (-) → umûr-ı mâliye (+) ... “Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitleştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” (-). “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” (+) Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır.

Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin -e hâli geldiğinde masdar-ı ca'lılarla karışmaması için "î" şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'lılarda kullanılmamalıdır:

Ör. "Âmâl-i millîye uygun olarak ..." (Burada millî kelimesinin sonundaki -ye, ismin -i hâlini gösterir). "Âmâl-i milliyeye uygun olarak ..." ("Âmâl-i Millîyeye" imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. "(...) nâm-ı âfleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu." (-) "(...) nâm-ı âfleri "Nizâm-ı Cedîd" tesmiye olundu." (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. "Tameşvarî (Hadîkatü'ş-Şu'arâ) / "Hadîkatü'ş-Şu'arâ" nâm eser-i bîhemtâsında (...)" (-). "TameşvarîHadîkatü'ş-Şu'arânâm eser-i bîhemtâsında (...)" (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük - küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. "Şeyhülislâm'inüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi." (-) "Şeyhülislâm'inüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi." (+) Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. Rasûl (-) → Resûl; a'yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdetâ birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+);

Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisâni (+);

Rebû'l-evvel → Rebûlevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir;

Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sertsessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac (-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde: Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.²

² Yayın ilkeleri Belleten Dergisi örneğinden hazırlanmıştır

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES